

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

HETVENÉVES
A HÍD

2004

Május-június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVIII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:

Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bordás Győző
Buzás Márta

A Híd szerkesztősége mély megdöbbenéssel közli a folyóirat munkatársaival, olvasóival és tisztelőivel, hogy

dr. Bori Imre

főszerkesztőnk, nyugalmazott egyetemi tanár

a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság örökös tiszteletbeli elnöke 2004. április 22-én, hetvenöt éves korában elhunyt. Temetése április 26-án volt Újvidéken, a Futaki úti temetőben.

Folyóiratunk megjelenésének a 70. évfordulóját jelző számát Bori Imre elképzelése alapján szerkesztettük, beleértve a mellékletünket is. A róla szóló megemlékezéseket a következő számunkban közöljük.

HÍD

LXVIII. évfolyam, 5–6. szám
2004.
május–június

FELKÉRŐLEVÉL

HÍD SZERKESZTŐSÉGE
ÚJVIDÉK

Kedves Barátom,

a Híd májusban lesz hetvenéves. Ebből az alkalomból szerkesztőségünk ünnepi számot jelentet meg. Arra kérek, hogy írásoddal legyél jelen a Híd e számában vagy verssel vagy elbeszéléssel vagy tanulmánnyal. Hogy kitessék irodalmunk és a Híd közölte szövegek esztétikai értéke. A kéziratot, kérek, április 25-éig küldd el szerkesztőségünknek! A kifejezési formával, a mondanivalóval gazdálkodj szabadon!

Köszönt

Bori Imre

Újvidéken, 2004. március 18-án

1.

Az irodalomnak életét élni kezdte.
 s mi több: élvocabokból magik - most
 liberális francia, a folyóirat bereviden
 otthon képet, amit a nyaralás, amit az
 irodalmi életével kezdte. Tudomány és folyó-
 iratok még mindig az életben, a napiro-
 dalommal kezdte. (a napjainkban) túlsz-
 lelt, amit a folyóiratok az olvasók szem-
 elé - a példányok éppen az életben
 amit az írók megbeszéltek, külön a politi-
 kai vonatkozásokat, de egy a folyóirat
 megjelentetést kezdte a nemzetközi halál, hogy
 elismerés joga a megjelentetés. Kezdet a
 kezdeti zing a népszerűség, egy írói
 csoportok! az életben kezdte, amely
 a nemzetközi népszerűség a nemzetközi
 hang a folyóirat, amit az irodalom
 élte kezdte s a kezdeti zing a nemzet
 hang a nemzet: nemzetközi életben
 kezdeti kezdet és kezdeti zing a nemzet
 nemzet a nemzet kezdeti zing a nemzet
 kezdeti zing a nemzet kezdeti zing a nemzet

A HÍD HETVEN ÉVE*

BORI IMRE

Az irodalmunk életét évszázadokkal, s mi több: évezredekkel mérjük – egyik létezési formája, a folyóirat kérészéletű ahhoz képest, amit reprezentál, amit az irodalmi értékekből képvisel. Tudományos folyóiratok még megélik az évszázadot, a szépirodalmiak (a legjelentősebbek is) tündöklenek, azután eltűnnek az olvasók szeme elől – a pénztelenség éppúgy oka lehet ennek, mint az írói meghasonulás, emberi és politikai vonatkozásaiban, de elég a folyóirat megjelenését nevével garantáló író halála, hogy elveszzen joga a megjelenéshez. Máskor a háborúzás zárja utolsó évfolyamát, úgy írói csoportérdek (az átkos klikkérdék, amely a nemes szándékú szerkesztőket is elgáncsolja, hogy a folyóirat, mint az irodalmi élet kreálójá és közlönye azonban nem nagyja magát. Gombamódra ismételten felütik fejüket és esetleg új cím mögé rejtezve fennen lobogtatják programuk zászlaját. A magyar folyóiratok története a rövid élet története – Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Barczafalvi Szabó Dávidé nemcsak arra példa, hogy nem adatott meg folyóiratuknak hosszú élete, de azt is, hogy a szerkesztőségi szobából szinte egyenes út vezetett a börtönbe, száműzetésbe. Nem mozgunk (. . .) írói ha a két Kármán József, Kisfaludy Károly, Petőfi Sándor, de Arany János nevére hivatkozunk, de gondoljunk arra, hogy a legnagyobb hatású folyóirat, a *Nyugat* is mindössze 33 évet élt!

* *Bori Imre utolsó, már a kórházi ágyon megfogalmazott gondolatai, nyilvánvalóan befejezetlen szöveg, amelyet az ünnepi Híd vezércikkének szánt.*

(. . .) ezért említem most e rövid életű nagyok mellett az előbb Szabadkán majd Újvidéken máig megjelenő *Hídat*, amely ez év május elején töltötte be megjelenésének hetvenedik évfordulóját, s nagy idő ez, ha levonjuk számadásunkat készítve a háborús éveket. Magyarázni nincs szándékomban most a hosszú folyóirat életének titkát, s talán csak megújulni képes természetére hivatkozom. A *Híd* hetvenéves történetének vezérfonalát, úgy látom, ez a meg-megújuló továbbélés adja. S amikor ezt itt vallom, a *Hídról* alkotott eddigi kép revízióját is hirdetem. Nincs módomban természetesen nyomról nyomra kísélni megújulásait, legtöbbször pozitív vonásokat, mutató jellegét. De a legmarkánsabbak mellett elidőzve előítéleteink revízióját szükségesnek tartom. Íme például a kezdetek időszaka, amely közel sem volt csupán havonta megjelenő programfüzet, a mozgalmi tevékenység segítője és orgánuma. Az is volt. Ám én azt hozom fel érvül, hogy a *Híd* az 1930-as évek derekán a magyar népies-falukutató mozgalom betűbe öntött megszólaltatója is. Két szempontból is: igen konzekvensen bírálta a magyar falukutatók könyvekbe öntözött gondolatait (emlékeztetni arra, hogy majd minden jelentős falukutató műből részlet jelent meg, ezt pedig méltatás kísért). Csak néhány példát, hogy kitessék a folyóiratnak éppen ez a karaktere a háború után, a háború előtti képviselői elhallgattak, mert a háború utáni mozgalmi tevékenységet akarták szolgálni. Valószínűleg ezzel az „öntudatos” magatartással akarták egyfelől hűségüket megmutatni, másfelől egyfajta kákán is csomót kereső (. . .) akartak minden új gondolatot, eretnek témát még csírájában elfojtani. A példa, ami erre bizonyosság, a Herceg János novellája körül támadt ideológiai zajlás. Természetesen utánzásáról volt szó – mind a jugoszláv irodalom, mind a szovjet és magyar kínálta a példákat.

A szerkesztő ekkor még pártfunkcionárius volt, s ezek sorát Ernyes György zárta le, háttérben pedig B. Szabó György sugallatai álltak.

Az úgynevezett áprilisi *Híd* volt a híradás és az anatómiát kiáltók között ott volt Gál László, Bogdánfi Sándor, Lőrinc Péter is. Bátortalan ajtónyitás volt még ez, a *Híd* áprilisi számában jelentkező fiatalok egy kisebbik hányada immár klasszikusa irodalmunknak. Mi után kellett kutatni – ez a feladat várt mind Majtényi Mihályra, mind Herceg Jánosra, s a változás nagyobb sebességre Major Nándor főszerkesztősége alatt

váltott – egyszerre nyitott a magyar irodalom és az akkor már modern világirodalom jelenségeire.

Magyarországon megjelent akkori folyóiratok, az irodalom nagyjai alkotta művekről írott kritikák, a szovjet avantgárd létéről hírt adó közlemények és a hazai írók írói nekibuzdulásai is egy volt. Major Nándor programja már irodalmi program is!

A HÍD FŐSZERKESZTŐI

Lévay Endre (1934/1–1936/5)
Simokovich Rókus (1936/6–12)
Mayer Ottmár (1937/1–1940/12)
Steinfeld Sándor (1945/1–2–1948/12)
Olajos Mihály (1949/1–1950/12)
Ernyes György (1951/1–3)
Majtényi Mihály (1951/4–1955/9–10)
Herceg János (1955/11–12–1957/5)
Major Nándor (1957/6–1962/12)
Pap József (1963/1–1964/12)
Ács Károly (1965/1–1975/12)
Bányai János (1976/1–1984/6)
Bori Imre (1984/7–2004/5–6)

Lejegyezte: BORI Mária

*„Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése: Mindenki, aki magyar-
nak született s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást
kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”*

Kosztolányi Dezső

IGÉZET

MAJOR NÁNDOR

Az unoka Veprődön töltötte a vakációt. Már az első napon azt hazudta, hogy a kalocsai gimnázium zenekarában a nagydobot veri, és felvonulásokon két gumis abroncsra szerelve húzzák előtte a hangszert, mert képtelen volna akkora terhet utcahosszat a hasán cipelni. Laskai jót nevetett rajta, s nem firtatta a dolgot. Van fantáziája, könyvelte el elégedetten. Még aznap elvitte a malomba, és Sepp Seiler gondjaira bízta. Sepp Seilernek bronzvörös hajkoronája volt, amelyet sörtére stuccoltatott, talán azért, hogy ne kelljen hajolajjal laposra kennie. Hús körül lehetett; semmiképpen sem hús felett. Ő volt a malom hivatalnok. A könyvelésen kívül minden mást, ami papírra kíváncszott, ő intézett.

– Seppi Németországban is élt, s gondolom, szépeket mondhat neked Németországról – pusmogta Laskai, midőn Seppit az unoka elé citálta. Azután meghagyta Seppinek, hogy ismeresse meg az unokával a malom életét.

– Cigaretta? – kérdezte Seppi, amint magukra maradtak.

– Nem – válaszolta restelkedve az unoka.

– Ha cigarettát szerzel, számíthatsz rám – kacsintott rá Seppi az unokára. Háború volt, mind nagyobb áruhiánnyal. – Németországról vagy jót, vagy semmit. Szerintem nem téma.

– Értem – válaszolta cinkosan az unoka.

Seppi apja napszámos volt, a falu magyar részében lakott, a harmincas évek derekán lángoló szívvel Németországba vándorolt, s magával vitte

serdülőfélben levő fiát is: Szüleit itthon felejtett feleségének a gondjaira bízta, aki a kálváriára néző utcában abból élt, amiből élni lehetett. Minden munkára kapható volt. Amikor az ablakába krepp-papírból kék virágot tett ki, a beavatottak be is kopoghattak hozzá. A negyvenes évek elején Anton Seiler fiával együtt hazatért, s már azt sem bánta, hogy közben jugoszlávból magyar állampolgárrá vedlett. Szüleit akkor már szegfűvel szegélyezett takaros sírhantok őrizték. Hazatérte után az első halottak napján baljós üzenetnek vélte, hogy apja sírkeresztjén egy varjú káromgott, s akkor sem szállt el, midőn egylépésnyire megközelítette. „Mit akar ez a varjú kikrakovni nekem?” – motyogta elhülten. Hiába faggatták a szomszédjai, hogy miért jött haza. Csak a munka foglalkoztatta, s konokul hallgatott.

Seppi felvitte az unokát a gőzmalom legfelső szintjére, s lefelé haladva bal kézzel a sziták, elevátorok hasznát, az őrlés csínját-bínját magyarázgatta neki, jobb kézzel pedig a molnárok figyelmébe ajánlotta a látogatót. Azok szótlanul bólogattak, némelyikük szemügyre vette magának, fintorgott vagy bárgyún mosolygott rá. Hallai Ádám lisztes kézzel barackot nyomott a fejére. Felvonta a szemöldökét, amikor az unokát berzenkedni látta.

Sepp azután egy puskát szedett elő az irodai szekrény mélyéből, és intett az unokának, hogy kövesse. Egy rozoga épület elé kerültek, amelyben a gőzmalom vizét hűtötték. Mögötte egy téglával kirakott sekély árok vezetett a malomudvar falához, amelyen túl zombékos állóvíz búzlott.

– Itt mindig találhatsz patkányt, az árokban, a falon túl, a ház mögött. Szeretik a meleget, a vizet, a hulladékot. Látod azt ott a tűzfal szegélyén? – kérdezte Sepp. Az unoka tágra meresztette a szemét. Csak akkor fedezte fel, amikor már elsült a flobert, a patkány végiggurult a háztetőn, az eresz alá puffant, egy fekete korcs kutya odaszaladt, és morogva eltűnt a zsákmánnyal. Sepp az unoka kezébe nyomta a fegyvert, és a szélkakasra lövöldöztetett vele. Amint eltalálta, Sepp azt mondta neki, hogy itt bármikor gyakorolhat, csak kímélje a cserepet. Azután bevezette a rozoga épületbe. Egy hosszú folyosón találták magukat, amelyről több ajtó nyílt. Sepp lopakodva haladt előre, egy szellőzőablaknál egy ládára mászott, bekukucsált egy résen, és ujjával odahívta az unokát. Az unoka

a résen át két testes leányt látott, amint a vízsugarak alatt az idomaikat dörzsölgetik.

– A takarítónők – suttozta Sepp. – Tízig dolgoznak – toldotta meg pihegve. Már noszogatta is lábujjhegyen kifelé az unokát.

Az unoka egész nyáron vadászgatott a patkányokra. Utóbb már órákba tellett, mire egy-egy patkányt puskavégre kaphatott. Mind ritkábban vétette el őket. Meg volt elégedve a szemével meg a kezével. A molnárok megszokták a jelenlétét, a takarítónők leálltak vele tereferélni. Lenka is meg Annuska is. Olykor hozott Seppnek cigarettát. Sepp nem fukarkodott a tőltényekkel.

Egy napon azon kapta magát, hogy belépett a rozoga épület folyosójára, és megigézve ment a szellőzőablak felé. Elhűlten érezte, hogy nincs az az erő, amely most megállíthatná. Felmászott a ládára. Megroppant, majd recsegve beszakadt alatta.

– Sepp, komm herein! – szólt ki a zuhany alól Lenka. – Schämst du dich nicht? Komm-he-rein!

Mély csend volt rá a válasz.

– Azt akarod, hogy beráncigáljunk? – kérdezte Lenka.

Az unoka megrettent. Odabújt a láda mögé, ölébe hajtotta a fejét, s mindkét kezével eltakarta az arcát. Hallotta, amint ajtó nyílik, s tompa léptek közelednek felé. Amint kinyitotta a szemét, Lenka állt előtte; pucéran fölébe hajolt.

– Ó, kis Laskai, te vagy? Miért nem még inkább patkányra vadászni? – kérdezte, és megsimogatta a fejét.

Azután sarkon fordult, karon ragadta Annuskát, akinek testén vízcseppek gyöngyöztek, és ráérősen vonultak végig a folyosón, vissza a zuhanyok alá. Az unoka dobogó szívvel bámult utánuk. Azt szerette volna, ha megáll az idő. Lehajtott fővel kullogott ki a szabad ég alá.

Délután egy gyászmenetben látta viszont Lenkát. A leány ott lépett a feketén hullámzó nép között. Az unoka pucérnak látta, és a fején érezte a keze simítását.

MÉG MINDIG A REMÉNY

PAP JÓZSEF

A 75 éves Dési Ábelnek

Sorsod a sorsom,
félíg földi félíg égi lény!
Még mindig a remény
esélye a gondod?

A reményé, mely
kudarcaid ellenére is
tervbe vett jövődnek
eleven záloga.

Annak idején
Mestrónk nagy bárkát festett nekem,
hogy – reménytelennek –
könnyítse az álmom.

Lemosolyogtad.
Ne áltassam naivul magam
– intettél – nem ott kinn,
bensőnkben a mentség!

S most mi történik!
Álmomban jössz felém, kezedben
szalmaszál, azt nyújtod,
kínálgatod nekem . . .

Mások meg látnak:
fényes nappal kószálsz az utcán,
biztató pillantást
sem vetsz híveidre.

Kérlek, az öröm
és ürem összavát, a reményt
ne hagyd elveszteniünk!
Miféle szalmaszál . . .

Még álmomban se
lássalak olyan elesettnek;
és te se úzz velem
több sületlen tréfát!

ÖREG HÍD

ÁCS KÁROLY

*„Ha egyszer ledől a híd,
hidasok hiába jönnek,
fől nem építik többet
a régi, nagy hidat.”*

Hidas Antal (1899–1980)

Sehonnan sehova vezet
végei a semmibe lógnak
főljáratái beomoltak
de áll – a levegőben

Körülötte kísértetek
még élők és réges-rég holtak
hülyén vigyorgók s némán-zordak
testetlen lepedőben

Mennyit vitáztam veletek
régi társak hiába voltak
hiteink is elkoszolódtak
elzárva levegőtlen

És a híd áll olyan öreg
mint én vagy majdnem mégse rogyant
folyton meg-megújul látszólag
vontaképpen időtlen

Állj csak hidam én is veled
hadd álldogáljak andalogjak
a közhelyeim elmosódnak
a sűrűsödő ködben

Ez nem zuhanás gyerekek?
Vagy az egész egy rossz álom csak?
Még metaforának se rosszabb:
egy híd a levegőben

Köln, 2004. április 6.

KÁNON ÉS VERSKULTÚRA

Kísérlet verskritikára

B Á N Y A I J Á N O S

Olvastam egy könyvet,

Várady Szabolcs *A rejtett kijárat* című, verseket, fordításokat, prózát és egyebeket tartalmazó könyvét, amelyet az Európa Könyvkiadó adott ki 2003-ban. Amikor belelapoztam, megnéztem a tartalommutatóját, újraolvastam a szerző néhány korábról ismert versét és prózáját, majd az egyebeket, úgy voltam ezzel a könyvvel, mint az a vidéki ember, aki eljutott egyszer a fővárosi állatkertbe, jól megnézte magának ott a zsiráfot, fentről lefelé és lentől felfelé, jobbról balra és balról jobbra, majd jó hangosan megállapította, hogy ilyen állat nincs is. Magam is azt mondtam Várady Szabolcs könyvére, hogy ilyen könyv nincs is. Volt ilyen könyv valamikor, írástudó szerzetesek írták és másolták. Sok mindent tartalmaztak ezek a könyvek, legendákat, verseket, képzelt és valóságos történeteket, szentek és mások életrajzait, imádságokat, varázsszavakat, babonákat, végrendeleteket, szerződéseket . . . Ilyen vagy hasonló szövegekből álltak össze ezek a régi könyvek, számon is tartjuk őket, becses emlékei a művelődéstörténetnek. Még a könyvnyomtatás kezdeti korában is voltak több szerző több és nagyon különböző szövegét tartalmazó könyvek. Aztán lassan elfogytak az ilyen mindenes kiadványok. A legtöbb könyv mostanára egy műfajba vagy rubrikába sorolható: elmagányosodtak a könyvekbe zárt szövegek. Ha verskötet, akkor verseket tartalmaz, ha prózakötet, akkor prózát . . . Még Ottlik Géza nevezetes *Próza* című könyve is ilyen, bár rendkívül változatos, régi és új szövegeket, esszét és kritikát, naplót és novellát,

töredéket és beszélgetést tartalmaz. Nem zsráf, vagyis olyan könyv van, amilyen a *Próza*.

Várady Szabolcs könyve viszont zsráf, és a vidéki embertől tudjuk, ilyen állat nincs is. *A rejtett kijárat* első részében versek olvashatók a szerző eddigi két kötetéből, és az azóta írt félkötetnyi versből, ami a költő szerint „vállalható”. Alig több mint nyolcvanoldalnyi, egy közepes terjedelmű verskötetre való vers. 1961-től kezdődően 2002-ig. Meg is lehetne könnyen számolni, hány verset tekint a költő több mint negyven év terméséből „vállalható”-nak. A szám azonban félrevezető lenne, mert azt mondaná, hogy Várady Szabolcs kevés verset írt. Valóban keveset, de ezt alig lehet észrevenni. Mert a „kevés” eltűnik abban az egyszerű tényben, hogy minden verse egyedi vers, teljes világ, hogy minden versének saját kontextusa van, és saját, más versekkel össze nem téveszthető nyelve meg formája. Ezt ő úgy fogalmazta meg, hogy „nem tudnék vers helyett kötetet írni”.

Tandori Dezsővel és Petri Györggyel együtt indult, egy nemzedék, ez utóbbihoz szoros barátság is fűzte. Úgy látta a hetvenes évek elején, mondta a Halasi Zoltánnal folytatott beszélgetésben, „hogy nemzedékemből ők ketten szabnak új irányt a magyar költészetnek”. Tandori és Petri valóban a magyar költészet új irányának „szabója”, és Várady Szabolcs bármennyire is közel állt e két újítóhoz, mégsem követte őket. Néha megkísértette a „tandorizmus” veszélye, de ellenállt; egyszer, talán egyetlenegy alkalommal, 1968-ban, a „prágai tavasz” katonai lerohanásának napjaiban válaszolt a politika kihívására, de tovább már nem követte Petrit sem. Ez viszont távolról sem jelenti, hogy messze került volna a magyar költészetnek Tandorinál és Petrinél felismert „új irányától”. Ellenkezőleg, ennek az új iránynak ő maga is „szabója”. A modern líra poétikájának őrzője és ápolója, látszólag hagyományosabb, a verselés öröklött szabályainak művelője és fenntartója, nem rombolója. Egyik korai versében, a *Verses levelezőlapok* címűben fogalmazza meg az „új irányhoz” tartozását, ami egyúttal különállásának kifejezése is. Itt írja le, hogy „a márvány formákban soha többé, / soha a kristály szépsége szerint”, s itt mondja a költőkről, hogy „kinőtt ruhákban vézna madárijesztők”, de mégis, ennek ellenére, „a játék ürügyén” ő elbíbeldődik „a klasszikus formákkal”, latolgatja „a rím tökélyét”, megkísérti a

„latin eleganciát”, s reméli, barátainak is örömet szerez azzal, hogy „tisztá rímbe vagy ravasz asszonáncba” foglalja a nevüket, „e visszás kor ellenében és szórakozásképp”. A verszáró sor pontosan jelöli ki azt az „új irányt”, amelyhez Várady Szabolcs tartozik, és ez nincs ellentétben a Tandorinál és Petrinél felismerhető új iránnyal. A „visszás kor ellenében” ő mást mond, mint amazok: a költő „technikai készsége” azoknál sem, nála sem feltétele a költészetnek, de nála hangsúlyosabb szerepet kap, leginkább abban, ahogyan éppen e „készség”, a „klasszikus formák”, a „tisztá rím” és a „ravasz asszonánca” mutat rá a kor visszásságára, és teremt eltéveszthetetlenül egyedi költészetet. Így lesz, talán nem is paradox módon, a hagyományos poétika őrzése és fenntartása a magyar költészet cseppet sem ambivalens „új iránya”.

Várady Szabolcs zsiráf-könyvének fordításokat tartalmazó második része a latin költőktől kezdődően a kortárs angol és amerikai költőig haladva az időben, biztos verstörténeti alapot mutat ehhez a költői gyakorlathoz, mert fordításaiban is a „technikai készség” útján szólalnak meg a világköltészet nagy versei, és éppen ezen közvetettség hatására olvasható a latin nyelvű, a német, az angol, a horvát költő verse úgy magyarul, mintha nem magyar, hanem, miként az eredeti, latin, német, angol, horvát vers lenne . . . Amit a magyar fordítástradíció ellenében csak megközelíteni lehet, elérni azonban soha.

A kötet Próza című fejezete esszéket, kritikákat, naplót, emlékezőseket, előszavakat, beszélgetéseket tartalmaz. Fontos írásokat éppen Tandori Dezsőről, több írást Petri Györgyről, a nemzedéktársakról. Mégsem ezek az írások visznek vagy vihetnek közel Várady Szabolcs költészetének, az általa képviselt „új iránynak” megértéséhez, még a költői műhely szerszámosládájába betekintés engedő *Hogyan készül a vers?* című írás sem, hanem a Vas István válogatott verseihez írott utószó, a Hajnal Annát idéző esszé, a Lator László motívumvilágát átvilágító tanulmány. Sőt még ezeknél is jobban a Ferencz Győző *Omlásveszély* című kötetéről írott kritika. Nem található ezekben az írásokban kulcs Várady Szabolcs költészetéhez, a kulcs az egyedi versekben van, de felismerhető az a poétikai háló, amely rejtett szálakkal és kapcsolatokkal meghatározza Várady költészetének helyét mind a hagyománnyá alakult modernségben, mind a modern utáni költészeti irányok között. Aki a

modernből mint hagyományból Vas Istvánt és Latort választja, aki Tandori és Petri mellett az újabb költők közül Ferencz Győzőre figyel, a különállást választotta, a másságot és a különbözést. De nem azért, mert a modern után ez is, a hagyományos is megengedhető, hanem azért, mert szerinte csak ez, az ilyen egyedi és magányos vers, a monád, a különállás támasztható védősáncként a visszás kor ellenében.

De miért „szórakozásképp”? Nem biztos, hogy a kötet Egyebeket tartalmazó negyedik fejezete választ ad erre a kérdésre. Pedig mintha egészében „szórakozásképp” készültek volna az ide sorolt „majdnem versek” és „versmorzsa”, a „feladatversek” és „verses levelezőlapok”, az „alkalmi versek, köszöntők”, a „reklámversek”, a „lightok”, a „Kosztolányi-emlékfutamok”, a „limerikek” és a „dalszövegek”. Csupa nem kötetbe, még csak nem is nagyon nyomtatásra és kiadásra való apróság, kacat és léha könnyedség. (A léha súlyos szó, Ottlíktól tudjuk, aki, mondta egyszer, amolyan angolos léha regényt szeretne írni . . . A könnyed meg Kundera szava, és szintén súlyos . . .) Mondhatnánk, ha nem követnék a bölcs Goethe útmutatását, miszerint, idézi Várady Szabolcs, „minden vers alkalmi vers”. És nagyon sok alkalom adódik versírásra. A zsiráf-könyv első részébe sorolt „komoly” versek jelentős része – „minden vers” – alkalmi, a szónak abban az értelmében, hogy a megszólalásnak mindig van valamilyen külső vagy belső alkalma, és ez mindig bele is van kódolva a versbe. A „komoly” versekbe éppúgy, mint a „badarokba”. Csakhogy a „badarokon” ez jobban látszik, árulkodóbb és függetlenebb. A költő nem a költészet kedvéért ír reklám-verset, legtöbbször dalszöveget sem, de talán még limeriket sem . . . Hogy ez (is) végül költészet lesz, nem az alkalmon múlik. Mondható-e ennek alapján, hogy a visszás kor ellenében felsorakoztatott latin elegancia, tiszta rím és ravasz asszonánc se több, se kevesebb, legfeljebb más, mint az úgyszintén a visszás ellenében megfogalmazott „badar”? Karinthy nyomán mondom, hogy Várady Szabolcs a limerikben és a magyar badarban nem ismer tréfát.

Amint a vidéki ember sem ismert tréfát, amikor azt mondta a zsiráf láttán, hogy ilyen állat nincs is. Én sem tréfálkoztam, amikor azt mondtam, hogy olyan könyv nincs is, amilyen *A rejtejt kijárat*.

Vagy nem ezt mondja a Limerikek sorozat első darabja? Így:

*Mikor jó a limerik?
Hogyha jól megrimelik.
Akkor aztán
kéjt fakaszt ám –
jobbat, mint egy rimalik.*

A Verses levelezőlapok is a „rím tökélyét” említette, és a limerik is akkor jó, ha „jól megrimelik”. Gondolom, az a lényeg, hogy a verset, lett légyen „komoly” vagy „badar”, fogadjuk el versnek. De csak akkor fogadható el versnek és költészetnek, ha jól megcsinálták, megrimelték (!) nyelvből, verskultúrából, lírai hagyományból, idegen és saját költők szavaiból . . .

*

Olvastam egy könyvet,

Parti Nagy Lajos *Grafítnesz* című verskötetét a budapesti Magvető kiadásában. A könyv a múlt évi könyvhét szenzációja volt, és azóta is az irodalmi érdeklődés előterében áll. Időközben Parti Nagy, aki nemrégiben ünnepelte ötvenedik születésnapját, könyvéért – az év könyve címen – megkapta a mai magyar irodalom legrangosabb (nem állami) irodalmi díját, a 2003. évi Magyar Irodalmi Díjat, Esterházy Péter, Rakovszki Zsuzsa, Szilágyi István, BodorÁdám után. Megjelenése és a díj odaítélése után sokan írtak a kötetéről rövid és hosszú kritikát, jegyzetet, könyvismertetést és recenziót. Felsorolni is nehéz volna mennyit és hányan. Elég talán annyit mondani, hogy ezek sorában, vagyis az előttem ismertek között egyetlen elmarasztaló sincs, azok sem bírálták, akik először a teóriát nézik meg és csak azután a könyvet, és azok sem mondtak róla rosszat, akik csupán a könyvet olvassák.

Pedig mondhattak volna, mert a *Grafítnesz* tele van kihívással, iróniával, itt-ott még szarkazmussal is. Iróniájának és kihívásainak célpontja a magyar költői és költészeti hagyomány szent tehenei, az érinthetetlen nagyok Adytól Kosztolányin át Tandoriig, vagy még korábbról, Aranytól kezdődően, sőt még előbből, mondjuk Kölcsyektől számítva a sort. Parti Nagy célba vette nagy költőink legfontosabbnak vélt, a magyar versolvasó emlékezetében rögzült költői képeit és verssorait, azokat a képeket

és sorokat, nyelvi fordulatokat és ritmusképeket, metaforákat és szimbólumokat, amelyek alapján költészetünk múltja él bennünk, és biztonságot is nyújt nekünk, akár azt is mondhatnám, önbizalmat, hogy bizvást mondhatjuk, bizony költészetünk nyomán ismerjük életünket és önmagunkat is. Aki azonban szent tehenekre lődöz, egyszer megfizeti majd az árát. Az olyan kihívásért, ami például az Arcvíz című versben található, így: „Zavart és nyirkos mért belül, / kérded, s nem lenne-e / hazádnak rendületlenül / jobb nyelve s mérlege, / kérded . . .” Olvassuk egybe a vers címét a mindannyiunk versismeretében és emlékezetében megrögzült verssor parancsoló emelkedettségével, és máris láthatjuk, miről beszélek. De mondok még egy példát: a Tejút című versből való sorok ezek: „Tűzoltó leszel, vasutas, / Lenin, ki csak népének élt, / a szabadság nem aljanép, / és Kossuth is.” Ki ne emlékezne a gyerekkori altatóra, később Lenint éltető közhelyre, ki ne tartaná a szabadságot Kossuth nevével egybeolvashatónak . . . S valamennyire felháborítóan is, hogy Lenin és Kossuth egy lapon említetik. Vagy ugyanezen vers végéről, a valamennyire messzebbről, de mégis jól kivehetően Vörösmartyra utaló legyengített poliszindetonban: „Forog vele a nyárfasor, / jó szputnyikom, repülj, repülj, / s ha jó az éj, se tej, se sör” – ki ne ismerné fel a legszebb magyar verssort: „Most tél van és csend és hó és halál.” Folytathatnám a példák sorát, de nem teszem, mert ennyi is elég ahhoz, hogy némi tanácstalansággal álljunk Parti Nagy ellenében a magyar költészet szent teheneinek, a magyar történelem tiszta lapjainak védelmébe, és megkérdézzük, honnan származik ennek ellenére a szinte teljesen egybehangzó lelkesedés a *Grafünesz* költői teljesítményéért? Igyekszem gyorsan megjegyezni, a kérdés itt a kérdés kedvéért áll, nem sugalmaz semmiféle ellenállást Parti Nagy költészetével szemben. Sőt, azt kísérli meg közölni, jót tesz az irodalmi tudatunkba bevéselt vers-emlékezetnek, ha felidézik, mert ezáltal Parti Nagy blaszfémikusnak látszó kihívásai valójában ápolják, óvják és fenntartják, vagyis táplálják a szent teheneiket. Annál is inkább, mert az ilyen kihívásokban rejelő ironia és szarkazmus nem a költői hagyománynak szól, hanem az oly kedvelt teóriát veszi célba.

Érdemes itt, gondolom, elidőzni egy-két pillanatra. Mondták már néhányan az úgynevezett szövegirodalom tendenciáira gondolva, hogy a teória megkísérlti uralni az irodalmat, ami azt jelenti, megkísérlti el-

képzései és feltételezései alá rendelni a vers- és prózaírást. Kitalál valamit, és aztán elvárja, hogy a vers meg a próza igazolja is a kitalálást. Ha nem teszi meg, akkor a teória (és a kritika) szankcióira számíthat. Az elmúlt években a teória minden csapjából a szövegköziség csöpögött, a művet a szöveg közötti párbeszéd termékének tekintették sokan, nemcsak a verset, a költőt is, nemkülönben az életünket szövegnek mondták. Csak szövegek léteztek, se élmény, se életrajz, se történelem. Rejlett ebben valami felszabadító erő is. Valójában így vált lehetővé, hogy az irodalomról mint irodalomról beszéljünk végre, ne az irodalomnak a történelemben, a társadalomban, a politikában betöltendő szerepéről. Vagyis arról, hogy az irodalmi közlés lényege szerint irodalmi közlés, és nem kell mögötte valami más, politikát és ideológiát, erkölcsi tanmesét, esetleg a mindig éber cenzúra eszén túljáró írói, költői felfangot keresni. Nem egyszerű az irodalomról mint irodalomról beszélni. Parti Nagy Lajos kihívásai, ironiája, szarkazmusa, helyenként felragyogó majd elkomoruló humora éppen arra tanít bennünket, hogy az irodalmat, főként a költészetet, komolyan kell venni, de nemcsak azért, mert komolyan beszél nagyon komoly dolgokról, olyasmiről is, amiről másnak, más szavakkal kellene beszélnie, hanem azért, mert irodalom és költészet.

Vagyis a nyelvben és csakis a nyelvben létező. Parti Nagy Lajos költészete „a nyelvből jön létre”, ahogyan Borbély Szilárd fogalmazott, és hogy ez nem valami semleges létezés, arra szintén Borbély Szilárd figyelmeztet, amikor azt mondja, hogy „az életünkről való tudásunk nem más, mint nyelvi fordulatok, beszélgetések, különféle szövegtörmelékek összessége”. Parti Nagynak a *Grafítés*be sorolt minden verse ilyen „szövegtörmelék”, másoktól, a nagyoktól kölcsönzött szó és verssor, nyelvi fordulat, rím és ritmus. A kérdés csak az, hogyan áll össze a sok szó-, mondat- és verstörmelékből a költészet, Parti Nagy Lajos minden ízében egyéni és egyedi, megismételhetetlen és valószínűleg le sem fordítható költészete. A mai magyar költészetet egészében meghatározó, akár azt is mondhatnám, összefoglaló, szintetizáló lírai világképe. S nem véletlenül használom a világkép már-már elfeledett fogalmát. Ugyanis a költészeti hagyománnyal erősen ironizáló, a versformálás eszköztárát, ritmust és rímet kifigurázó, a grammatikára és a szójelenítésre rávigyorgó, a pátoszt és az emelkedettséget kigúnyoló, a törtét az

egészsnél jobban kedvelő, a talált verset, a talált nyelvet, a talált mondatot mindennél előbbre valónak tekintő költészet, a Parti Nagy-vers valami olyasmit is megszólít meg felállít, amit mostanság másképpen nem is lehet megfogalmazni, közvetlenül semmiképpen sem, csak ilyen, játékosnak és tiszteletlennek látszó közvetítők útján. Ezt a mást, ezt a valamit mondhatjuk lírai világnak, bármilyen régiesen hangzik is a szó. Túllépett tehát a szövegtől, az idézés, a nyelvi játék és a nyelvjáték, a teória határain. Határsértése nyomán ismerhető fel és ismerhető meg az a más, az a többlet, az a közvetlenül kimondhatatlan, amiért és aminek jegyében készül a vers, és van számunkra az időtlen jelenben a költészet. A nyelvből létrejött költészet esélye ez a mondhatatlannal vívott életre szóló harcban. A „komor” modernitással, a későmodernnel szemben a létet faggató, torokszorító szó- és nyelvjáték.

A posztmodern poétika megvalósulásának mondják sokan Parti Nagy költészetét. Ez volt már a tíz évvel korábbi *Szódalovaglás* kötet is, és ennek tekinthető egészében a *Grafüttesz*. Ameddig eljuthat a szöveg-irodalom, hogy ne „szövegelés”, hanem irodalom és költészet legyen. Amennyiben megsejthető a posztmodern poétika tartalma és jelentése. Mert ennek a poétikának a sokféleség, nem a közös nevező a meghatározója. A sokféleség, amely nem zárja ki a dilettánst se, a banálist se, csupán a pátoszt, a hamis fennkölséget és emelkedettséget. A dilettánsnak és banálisnak Parti Nagy az *Ulysses*ben született Leopold Bloom édesapja költeményeit tartalmazó, A dublini vegyszeres füzet című, Virágos Mihály álnevet választó dilettáns költőnek tulajdonított kvázi talált versekben ad menlevelet, illetve az Aviatikus vers Keés Aranka Máriához című, Parti Nagy szavával „valódsítványnak” mondott szövegben, hogy aztán az így meglelt hang a kötetzáró hosszú, de töredezett Őszológiai gyakorlatok című versben érje el igazi magasságát, amiben már minden együtt van, a nyelvjáték és a képzelet, az irónia és a fekete humor, a groteszk és a múltidéző memoriter, a valamivé légy és a zümmögő légy egyszerre meg egy időben, ahogyan a grafit(ceruz) alig érzékelhető neszt ütve halad a nyelvvel teleírt, szabad helyet már alig mutató papírlapon. Versemlékezetünk és verskultúránk lefoglalt szavakkal és képekkel van teli, költészetünk teleírt lap. Erre íródik rá Parti Nagy költészete jól olvasható betűkkel, tiszta képekkel.

Olvastam egy könyvet,

Vörös István *Heidegger, a postahivatalnok* című verseskötetét. A pécsi Jelenkor Kiadó adta ki a múlt évben.

Martin Heidegger az elmúlt század mértékadó filozófusa, főműve, a *Lét és idő*, megjelenése óta kimeríthetetlen forrása létfilozófiáknak, hermeneutikáknak, a szkepszis filozófiájának. Hölderlin költészetét értelmező írásai, együtt a művészet eredetéről szólókkal, főként Athénének a határra vetett pillantásáról, költészet- és versértésünket ha nem is irányították az elmúlt évtizedekben, de mindenképpen *gondba* ejtették. A gondolkodás számára teremtettek *gondot*, mert állhatatosan csak azt kérdezte a filozófus, „hogyan is állunk a léttel? Látható-e a lét?” És példát is mondott: „Íme, Van Gogh festménye: egy pár otromba parasztcipő . . . A kép voltaképpen nem ábrázol semmit. Mégis *van* (kiemelés az eredetiben) itt valami, amitől az ember rögtön úgy érzi, mintha egy késő őszi este, mikor kihunyófémben a tűz, aminél a krumpli sült, s a napi munkától fáradtan, vállán a kapával, saját maga ballagna hazafelé. Mi is az, ami itt – van? A vászon? Az ecsetvonások? A színfoltok? Mindebben, amit most leírtunk, mi a létező léte? . . . Mindaz, amit leírtunk, mégiscsak *van* (kiemelés az eredetiben), és mégis – ha a létet akarjuk megragadni, mintha légüres térbe nyúlnánk.” (Idézi Fehér M. István: *Martin Heidegger*. Egy XX. századi gondolkodó életútja. Budapest, 1992. 14–15. o.)

Ugyanígy mondható, íme, Vörös István *Heidegger, a postahivatalnok* című verseskötete *van*. Előhangból áll és tizenöt énekből, a tizedik után közjátékkal, a hatodik után „visszatérés” a negyedik énekbe, összesen, ha jól számoltam, kettőszáznyolcvan, majdnem azonos mintára készült vers. A minta, egy-két vers kivételével, a fogyatkozást „ábrázolja”, a négy-, de legtöbbször ötsoros első szakasz után a következő strófa mindig egy sorral kevesebb, az utolsó pedig mindig egysoros. A minta azt mondja, nincs sok idő hátra, az idő fogyatkozik, mintha Heidegger, a postahivatalnok tudná, miként János Jelenéseiben az ördög is tudja, hogy „kevés ideje van”. Mire van kevés ideje? Erre válaszol a befejező, a tizenötödik ének két külön versében két sor; az egyik így: „Senkinek sincs egy egész élete hátra”, a másik, egyben a kötetzáró sor: „Semmiből sincs egy egész hátra.” Rímtelen, alig ritmizálható, inkább a próza mint a verselés hangján megszólaló versek. Mégis – ezzel a sorral indul az

Előhang: „Miért van inkább a vers, mint a próza?” Hiszen „senki se tudja, mi a vers”. És tovább: „A vers nem tudja // Önmagáról, mi. Nem tudja / rólunk, mi vagyunk. Mi / nem tudjuk magunkról. / Nem tudjuk a versről.” Az Előhang befejező sorai: „Az én nem vers. A vers // nem gondolkodik, tehát / van. Miért van inkább? // Én nem vagyok vers.” A közismert paradigmaváltó filozófiai tétel, miszerint gondolkodom, tehát vagyok, retorikai inverziója: „a vers nem gondolkodik, tehát van” – a filozófiai tradíciótól való elszakadás a van-ra és a lét-re figyelő Heidegger jegyében, a záró sor pedig a modernitásban továbbélő romantikus énközpontú poétikától való elrugaszkodás. Azon a tisztáson, ahová ezen eltávolodások nyomán a vers eljut, a Heidegger idézett szövegrészletében kiemelt *van*, illetve az Előhang záró sorokban többször megismételt *van* tenyészik, a létező tehát, a látható, az elérhető, a tapintható, ismét Heideggert idézem: „az egyik más, mint a másik”. „De – folytatódik az idézet – hol van és miben áll a lét?” Ezt kérdezi a *Heidegger, mint postahivatalnok* című kötet, amely „inkább verses regény”, tehát nem „regény” és nem „vers”, inkább valami más, mondjuk verses regény, amelynek divatja van mostanában a magyar költészetben, vagy verses elbeszélés, esetleg elbeszélő költemény . . . A regény, az elbeszélés elbeszél valamit, egy történetet, de „Történet nincs. Csak történik”, mondja az Előhang második verse, majd így folytatódik: „Vers van. Csak történik. / Mért van inkább, // mint történik? Mi történik / a versben? Jóformán / semmi. A minden.” A történik a van, van a minden, ami jóformán semmi: a maga nyomán kérdést hátrahagyó létező, amiről csak annyi tudható, hogy nincs már „egy egész élete hátra”. Mert egy egész élet sem elég, még a semmi sem elég arra, hogy a lét kérdésére válasz érkezzen akár a filozófia, akár a költészet felől. Ebben ér össze és találkozik líra meg filozófia, Heidegger filozófiájának metaforikussága és a költészetnek a létkérdésre való ráutaltsága. A Belépés a nemlétezőbe címet viselő VII. ének 13. versében együtt van a kötet három „hőse”, Švejk, Heidegger és Hölderlin, akik „ugyanannak három alakja”, a negyedik, Hannah Arendt majd csak később lép színre. Itt mondja Vörös István, hogy „A lét nagyon is létezik / létező nélkül”, ugyanazt, mégpedig majdnem szó szerint, amit Heidegger, aki „van Martin nélkül”, Van Gogh parasztcipői nyomán állít, „ha a létet akarjuk megragadni, mintha légüres térbe nyúlnánk”. Heidegger a parasztcipő és elképzelt

viselőjének leírásával költői képet formál, hogy megszólíthassa a lét rejtélyét, míg a költő Vörös István filozófiai fogalmakat tördel verssorokba, hogy elérhesse a lét metaforáját. Azzal az óriási különbséggel, hogy Heidegger „komolyra” fogja a szót, amikor képet és történetet formál, míg Vörös István a nagyon „komoly” szavakat ironikusan eltávolítja magától.

A költészet, a vers és a filozófia, a fogalom felcserélhetőségének példája az Előhang 4. versének kezdősorai: „A létezik a virágzik szó / szinonimája” és a Bújkálás a mocsárban című VI. ének 14. versének közepéről való inverzió: „A virágzik szó / a létezés szinonimája”, ez a könnyen felismerhető felcserélése a „létezik” és a „virágzik” szavak szintaktikai helyének, amiben közvetlenül érzékelhető költészet és filozófia találkozása. Ez a találkozás azonban nem dialógus, nem az én és a te kölcsönössége, sokkal inkább „az ő-be belesodródó / én. A negyedik személy. / Negyedik személy, kettes szám” A gúnyolódók című „visszatérés”-ből a IV. énekbe 4. verséből. A grammatikai légüres tér megnevezése a „negyedik személy”, az ismeretlen, a létező grammatika nélküli lét. A „negyedik személy” nem ő, nem én, nem te, tehát nem mondható. Ám ha nem is mondható a filozófia, a lét filozófiája, a költészet, a létre irányuló vers ismeri. Ez vehető a lét – Tandori Dezsőtől tudjuk – Wittgenstein, „Witti” határ-fogalmán túli terrénumának.

A katonai szolgálatra alkalmatlannak minősített, ezért az első világháborúban „polgári szolgálatra” behívott „postahivatalnok”, Martin Heidegger, a könyvben más néven „Heide Márton”, mint Toldi Miklós, mondja: „Kezemben, / mint valami dorongot, tartom // a létet, és mutatom, merre / visz az út.” Arany-idézetek és -parafrázisok többször fordulnak elő Vörös István verses regényében, esetleg elbeszélő költeményében, több versen át repül a „malomkő”, de itt van „egy nagybaszú magyar” is, János, aki tanácsot ad Martinnak: „János közel hajol hozzá: / Amiről nem lehet beszélni, / arról hallgatni kell”, mondja a nevezetes nyelvfilozófiai szállóigét, amelyből, Petri Györgytől tudjuk, hiányzik a logika, majd éppen Martin dobja a malomkövet „a gúnyolódók közé” . . . A határon túlról érkezik a poklot is megjárt szó, amely a lét lakhelye.

Heidegger életrajza, filozófiájával ellentétben nem mértékadó és nem is példamutató. Pedig ez az életrajz korántsem csak a filozófus Martin

Heidegger „egyszemélyes” életrajza. A múlt század cseppet sem dicsőséges történetét is magában foglalja, a világháborúkat, a diktatúrákat, a faszizmust, a hatalom előtt fejet hajtó értelmiségi szégyenét, a gyilkosságokat és az összeesküvéseket. Semmit sem szó szerint, de mindent jelképesen. A faszizmussal érintkező rektori szófoglalója Heidegger életrajzát, bárhogy is értelmezzük a beszédet, s bárhogy keresik is rá sokan a mentséget, többek között Heidegger és Hannah Arendt szerelmi (és intellektuális) kapcsolatának sokszor eltépett szálaiban, nem menthető fel sem utólagos interpretációval, sem relativizálással. Vörös István verses regénye sem mentség Heidegger életrajzára, ami a költeménynek a Hannah-szerelmet felidéző befejező énekeiben, az ott eluralkodó ironikus távolságtartásban, a Hannahot féltő képekben és mondatokban látható meg igazán.

Vörös István *Heidegger, a postahivatalnok* című hosszú, az eposzra, a dantei színjátékra, Arany János elbeszélő költészetére is rájátszó verses regénye Heideggert levélcenzornak hagyja a postahivatalban, miközben a költészet és a filozófia egymásra találását mutatja meg. Azt mondja, hogy nincs ártatlanság. Ez a motivikus és tematikus ambivalencia emeli át Vörös István versét a későmodernből a posztmodernbe, holott annak is a peremvidékére.

*

Olvastam egy könyvet,

Kovács András Ferencnek a múlt évben a Magvetőnél megjelent *Fattyúdalok* című karcsú verseskötetét, címlapján hattyúval és egy cseppet sem lefátyolozott Lédával. A kötet cím alatt, a belső oldalon, évszámok: 1993–2003. Kovács András Ferenc válogatott és új verseinek kötete, a *Kompletórium*, 2000-ben jelent meg, a *Fattyúdalok* egyike sem található benne. Úgy látszik, ezek a dalok valóban fattyúk, a fontosak, a válogatottak sorába tartozók mellett van a helyük, azokból vadhajtásként nőttek ki, és lementszésre valók. A költői opus melléktermékei, hulladékgyűjtőbe való – Tandori Dezső szavát használom – „smoncák” talán? Téved, aki így gondolja. A fattyúdalok nem melléktermékek, éppen olyanok mint Kovács András Ferenc más versei. Fattyúk ugyan, de nem hulladékok, és nem is a költő más verseinek melléktermékei, hanem más költők, magyar és idegen nyelvű költők verseiből kihajtott hajtások, akár vadhajtásnak is vehetők.

De milyen dal is a fattyúdalt? A hagyományos lírai műfajok jegyzékében nem fordul elő. Ha a dalt lírai családnévnek vesszük, és annak kell vennünk, akkor a bordal, a katonadal és más dalfélék mellett a helye: a család fattya. Vagyis Kovács András Ferenc nyelvi leleménye. Versei között van ilyenből bőven. Megnevezése két irányból is indokolt. Részint a fattyú szótári jelentése felől, a házasságon kívül született gyerek értelmében, részint a hattyú szóval való részleges egybehangzása felől. Erre az értelmezési lehetőségre utal a fedőlapon a kép, hattyú Lédával. S máris a közismert, s egyébként csak kitalált, romantikus hattyúdalt idézi fel mint a fattyúdalt nyilvánvaló mintáját. A szavak hangzásában elsősorban, de abban is, hogy a hattyúdalt a valóságban nem létezik, mert halála előtt a hattyú nem fakad dalra, meghal mint mindenki más, szótlannul, és nincs tovább. A hattyúdalt csak a költők és a költészet képzeletvilágában meg a lírához tapadt közhelyekben létezik, de ott nagyon, persze. A fattyúdalt is éppen azért mondható nyelvi leleménynek, mert a költő, Kovács András Ferenc találta ki, és nem is véletlenül. Műfajnév, pretextus tehát, de ilyen műfaj nincs, és ezzel máris Kovács András Ferenc poétikájának középpontjában vagyunk: a műfaj és a verselés mint beszédmód lírai gyakorlatában. És e kettő közül a verselésnek van kitüntetett helye Kovács András Ferenc költői nyelvhasználatában. A verselés mint különleges kulturális kód. A költészet történetében minden megkülönböztethető szakasznak vannak verselési normái és szabályai. Ezek alapján ismerhető fel valamely korszak és a korszakok irányzatai. A verselés, a ritmusformák, a rímfélék, a strófikus elrendezettség, a szótag- és sorszám kötöttségei ezért nem külső dísz a versenek, hanem megkülönböztető jegye, amely jegy a verskultúrában és verstörténetben határozódik meg. A verselésnek ezek a mindig felismerhető és mindig nyelvhez kötött meg beszédre épülő kódjai nem örökölhetők. Ha át is kerülnek a líra története egyik korszakából a másikba, kötelezően megváltoznak, még az olyan nagyon zárt verselési szerkezetek is, amilyen a szonett. A korábbi verselési módok kulturális alakzatokként maradnak fenn, de nem folytatódnak. A későbbiek legfeljebb utalnak a korábbiakra, de nem folytatják azokat. A korábbiak utalásokkal és allúziókkal felidézhetőek, sőt „szó szerint” idézhetőek is. És mint idézetek mindig idő- és térbeli megszakítottságot jeleznek, így jelenlétük egyben távolságtartás és azonosulás is.

Mint Kovács András Ferenc fattyúdalaiban. A legkülönbözőbb és a költészet történetének távolabbi meg közelebbi múltjából származó verselési módok, rendszerint hivatkozással a forrásokra, valós vagy fiktív költőelődökre, Kovács András Ferenc lírájában utalások és allúziók, de ezzel együtt korszakteremtő alakzatok is. A modernitás és a későmodern elszántan komor verseléséhez képest Kovács András Ferenc utalásai, allúziói, formaidézetei és formaimitációi dalos, táncos verselési alakzatként jelennek meg, a lírában oly ritka humor eszközeként. A modernitás a humort a lírában, ahogyan azt Füst Milán is kifejtette, „képcsökkenésnek” vette. A magas és „komor” képformáláshoz képest alacsonyabb rendűnek tekintette, ezért sohasem akart se nevetetni, se szórakoztatni. Kovács András Ferenc formaidézetekre és formaimitációkra épülő verselése, és éppen a verselés a humort, annak gyakran szórakoztató és nevetető változatát, visszahelyezte a költészet jelen idejébe és terébe, mégpedig azáltal, hogy menlevelet adott neki, és ily módon önmagát a modernitás utáni korszak, mindközönségesen posztmodernnek mondott viszonylatai sorába állította. A régi verselési formák felidéződve a posztmodern kultúra kontextusában a megszakítás jelei is. Az újramondott forma és verselési alakzat a forma meg az alakzat ironikus kontextusa, amely irónia a hagyományértés egyik, sokáig mellőzött változata. A modernitás és a későmodern romantikától örökölt iróniája komor irónia, míg Kovács András Ferenc költészetében a posztmodern irónia kollokvialis, köznyelvi szóhasználat, ezért egyszerre távolságtartó és beleilleszkedő, meg szórakoztató és nevetető is. S eközben még arra sem tart igényt, hogy a távolabbról vagy közelebről származó formaidézetben, annak ismétlődéseiben a recepció valami mást, egy másik jelentést keressen. Mert a sokszor idegen nyelvű, sokszor fordításokból vett citátumok, valóságos vagy kitalált költőelődök személynevei, vélt és valós biográfiai adatok mind sorra azoknak a kulturális narratíváknak a részei és töredékei, amelyekből a posztmodern fanyar és vigyorgó hagyományértése származtatható.

A poétika középpontjába helyezett verselés Kovács András Ferenc lírájában az eredetiség radikális bírálását és visszautasítását is jelenti. Nem mondja fel az eredetiség elvét, de az idézetek, az allúziók, a parafrázisok és szimulációk kontextusában különös, posztmodern eredetiség-értelmezést teremt. Az eredetiséget a klasszikus és későmodern

poétika alap gondolatától vonja vissza egyszerűen, a verselésre, a múltbeli verselési módokat fattyaira, kitalált műfajra, szerepekre és szerepváltozatokra épített posztmodern poétika nevében, amely csupán a ráírásban, máskor a szétírásban látja meg és fedezi fel a lírai beszéd megvalósíthatóságát. Amire ráír, amit szétír létező, bár léte bizonytalan. Van akkor is, ha fikció csupán. És eközben nem tesz különbséget egykor valóban volt versek vagy fikcionált versek között. Ezzel együtt az „én”-t is radikálisan átírja szerepre. Minden verse, most éppen a fattyúdalok egy-egy ilyen szerep, amelynek viselője nem a verset mondja, hanem a verselést. Minden verse jól hangzik, verssorai tánclépésben követik egymást, a hosszú és rövid szótagok szabályosan, vagyis dallamosan váltakoznak. És hogy ilyentén a verselés működésképes lehessen, feláldozza a szavakat is, ott fordít rajtuk, ott rövidít és nyújt meg, ahol a verselés ezt tőle és a verstől megköveteli. Hozzáad és elvon, roncsol, ha kell, mindezt csupán azért, hogy az „én” helyett, a vers helyett a verselés szólalhasson meg. Ezek nem szó- és nyelvjátékok, sokkal inkább a posztmodern verselés egyik, ha nem is uralkodó, de mindenképpen individuálisra festett változatai. Mert akármilyen távolra is megy vissza a múltba Kovács András Ferenc, verselésre váltott verse nem léphet ki a jelenből. Akkor sem, ha századokkal ezelőtt fikcionált költőket és verseket idéz, mert mégsem a „régit” írja, hanem az „újat” régi ruházatban. A jelen szorításából nem szabadulhat, az elképzelt és a valóságos múltbeli is jelen idejű.

Említettem, Kovács András Ferenc verselésével a humort, az iróniát, a szórakoztatást, a nevetetést helyezte vissza a lírai kódok rendjébe . . . Csakhogy. Figyeljünk oda egyik négysorosára, Önarckép tükörcserépre a címe, és így hangzik: „Tükörképek mögül ma még kilátok: / Bohóc-cipőkkel rosszkedvem tele, / S míg zord idő köpül sötét világot, / Szivárg a száj *post mortem* tejfele.” Több önarcképszerű vers van a fattyúdalok között, a *Be jó ismerni KAF urat!*, aztán *A kaffogás művészete* című például. Az előbbiben áll ez a két sor: „És írogatnak benne többen, / Hisz ő csupán egy hangulat!” Kovács András Ferenc önarcképei nem a saját arc mindenkiétől különböző vonásait írják és rajzolják. Ismét szerepet mutatnak. Egy szerepet, amelyben többen „írogatnak”, egy szerepet, amelynek rosszkedve „bohóc-cipőkkel” van tele. A bohóc-cipőt viselő, hangulatra redukált szerep, amely nevetet és szórakoztat,

szándékos identitásáldozat és identitásvesztés. A magányos, a rosszkedvű, a múltba beleszóló, a rendkívül mives, rá- és szétíró költő szomorúsága látszik ezeken a verseken, és hallatszik ki belőlük. Az életet idézőjellel megszakító szomorúság.

*

Olvastam egy könyvet,

Simon Balázs *Halálgondola* című, hátrahagyott verseket tartalmazó kötetét a pécsi Jelenkor kiadásában. A kötet majd három évvel a költő 2001 júniusában bekövetkezett halála után jelent meg. Ha megélte volna, Simon Balázs hetedik verskötetét vehette volna kézbe. A korábbiak közül az 1996-ban kiadott *A mi lakománk – Lectisternium* és a 2000-ben megjelent *Például a galamb* című köteteit ismerem, és a 2002-ben, szintén halála után publikált, a *Parafakönyv* című regényét. Sokáig olvastam, lapoztam, forgattam a regényt, ahogyan a kedvünkre való, de megértésünknek és szeretetünknek erősen ellenálló dolgainkat, könyveinket szoktuk. A zenehallgatás regénye a könyv, átszöve szerteágazó szálaival az életnek, amely szálak csak ritkán, legtöbbször még a történetmondás drámai pillanataiban sem csomósodnak.

A posztumusz kötet egészében a halálra készülődés verseit tartalmazza, egészen eltérően Petri György utolsó verskötetének fájdalmasan személyes, a fájdalmat rációval és iróniával távol tartó, vagy Orbán Ottó feketébe nyomtatott halálverseitől, mert Simon Balázs „alvilági folyón”, „sűrű víz”-ben evezve, ahogyan korábbi verseit, az utolsókat is a tudás, a kulturális emlékezet rétegeiből szakítja ki: „múlt dolgokért merülni mélyre”, áll a *Lehet, nem-létezőket gyűjtök össze* című versben, és ugyanezt mondja *A kaddist még* címűben a nagymama teteme felett: „A nagymamad fekszik az asztalon, ahogy / Mosod, mint az a tépés, jobb egy-egy szót / Csak kiszakítani.” A múlt mélyrétegeiből kiszakítani egy-egy szót, tépni a tudás hatalmas (holt)testét – halálverseiben ezt teszi Simon Balázs, s így a mai magyar költészetnek egy különálló, és különállásában egyedi vonulatát húzza meg.

A *Halálgondola* hátrahagyott verseit a kötetet szerkesztő Murányi Yvett két részre osztotta. A költőnek második, a halált alig megelőző agyműtétje előtt írt versei tartoznak az első részbe, összesen tizennyolc vers, ennek többszöröse, a műtét utániak, a keletkezés időrendjét követő második részbe. Az elsőbe tehát a befejezettek tartoznak, a másodikba

a műtét utáni, valóban „hátrahagyott” versek, amelyeken a költő végső formájuk elnyerése előtt talán, vagy – ahogyan a kötet szerkesztőjének jegyzetéből kitetszik – bizonyosan változtatott volna. A sorvégeken mindenképpen, mert azoknak Simon Balázs versírásában sajátos szerep jutott. Viszont így is teljes versek az utóbbiak, a talán befejezetlenül hagyottakon nem ismerhetők fel se a kidolgozatlanság, se a töredékesség jelei. Főként azért nem, mert a tudás és a kultúra rétegeiből származó „tépés”-ek, a kiszakított egy-egy szó a töredékességet érvényesíti, magát a torzót, a töredéket mondja. A teljes történet a „határon” túl van, itt csak szilánkjai ragyognak fel, „titkos kezével egy erő”, amely azt mondja, hogy „szövegből tán múltból vagy”. A múltból kitépett szöveg a vers, ám nem, vagy csak részben a biografikus múltból, sokkal meghatározóbban a kulturálisból. Ahol a versornak, a sorépítésnek, a sorvégnek, még ha nem is olyan jól látható (és hallható) a szerepe, mint az első részbe tartozó, a magyar költészetben amúgy ritka Shakespeare-szonettekben, kulturális funkció jut, a kulturális narráció részeként jelentésszervező és formát alakító szerep.

Mert Simon Balázs versei, miként a *Parafakönyv* is, kulturális beszédmódok és narratívák irányából olvasható. Bibliai történetek és történeteszilánkok, a zsidó mitológia és legendárium nevei meg helyzetei, mítoszok darabjai és szavai, ismert és kevésbé ismert költők meg írók művei, életrajzai, vagy ezen életrajzok egy-egy részlete, valóságos vagy fiktív levelek nyomai fedezhetők fel Simon Balázs verseiben, olyan mélyrétegei a tudásnak és kultúrának, amelyek a személyiség, a személyes dráma, a halálra készülődés szűrőjén át érinthetők meg a megértés módozataival. Egy másik kéz áll mindig Simon Balázs verset író keze mellett. A távolinak, a másiknak a keze, amely a múlt mélyéből származó kész tudásalakzatokat kínál a saját eléréséhez, a személyes kimondásához. Ez a másik kéz nem feltétlenül egy másik költő keze, de tartásából és mozdulataiból mindig kiolvasható a neve is, mert „az boldog, akinek homályban / Nem marad gazdátlan mozdulat” – áll A gazda megmutatja birtokát című versben. Simon Balázsnak a kulturális emlékezetből kiemelt szavai és alakzatai nem maradnak gazdátlanul, és nem maradnak homályban sem. Például Rilke, akinek élete, szerelme és halála akár Simon Balázs élete, szerelme és halála referenciájaként is érthető.

De mit jelent az, ha egy verset a kulturális narráció irányából olvassunk? A *Halál gondola* kötet első részében a következő verscímek követik egymást: Egy Ekhnaton, Cicero Atticusanak, Flaubert Louise Colet-nak, Rilke Lou-nak [I.], Rilke Lou-nak [II.], A kagyló, alcímében „(variáció egy Mandelstam-versre)”, azután a Rembrandt-képet idéző Az éjjeli őrző, majd a lengyel romantikus költőnél, Norwidnál való több verset ihlető időzés, és így tovább. Azokból a versekből is a tudás archeológiája ragyog fel, amelyek cím szerint nem, kép- és formakészletükben azonban a kulturális narráció részleteit, szilánkjait használják fel. De nem szerepversek ezek, sokkal inkább a modernitás és a későmodern objektív lírai diskurzusának változatai. Ami a kései Nemes Nagy Ágnesnél a fa, az angyal, a ló, az Simon Balázs versében az objektivizált kulturalitás. Az objektivizált kulturalitás itt képekbe, sorformákba, versszerkezetekbe sűrűsödik, és úgy is mutatja meg magát. Csak akkor válik személyessé, ha ezeknek a verseknek a háttérében felismerjük a korábbi kötetek, főként *A mi lakománk* líráját, lírai emlékezéseit, a szerelemváltozatokat. Rilke a modernitás hőse, költészete meghatározó módon épült be mind a modern, mind a későmodern poétikákba, de Simon Balázs nem Rilke költészetének nyomán, sokkal inkább a levelezéséből, ismert életrajzi adataiból merít költői szót, képet, allúziót. A költészet értékrendje mellett halad tehát, és ez a mellettség, mint Nemes Nagy Ágnesnél a „között”, a múlt, a kulturális nyomok és forgácsok másságát megőrizve épül be a saját szó és élet viszonylataiba. Rilke, de Cicero, Flaubert, Mandelstam, Norwid és mások is, az európai kultúra lehetséges és fenntartható értékrendjét jelentik Simon Balázs verseiben. Nosztalgiát, melankóliát, de hagyományt is egyben. A hagyománynak a megértésben átírássá váltott befogadását. Más szóval, Simon Balázs az európai kulturális tradíciót a halál irányából közelítve nem allegorizál és nem szimbolizál, hanem a személyestől távol tartott ént írja a versek szövegébe. Éppen ebben a versformáló mozdulatban lép költészetének előterébe a nyelviség, és hozza felszínre a költői beszéd megkülönböztető jegyeit. Ennek egyik lehetséges megfogalmazása a Norwid nyomán született Kénnel, sóval című vers zárórésze: „Ne tetsszen verssor ily bután, ne / Hulljon hantodra pora, mard sóval, / Kénnel, míg lehet, hasznodra, noha / Fájni fog. / Aki íróvesszőt forgat, annak mind / Törölni kell, és egyre többet, / minden saját, leírt múltat

meg / forgatni, mint a földet, hogy / Termő legyen.” A „kénnel, sóval” Norwidtól származó idézet, az egyidejű megörökítés és megsemmisítés jele. A „verssornak” itt nagyon fontos szerep jut, hiszen a „kénnel, sóval” megőrzött verssor pora nem hullik a (sír)„hantodra”, fájdalmasan válik hasznodra, de annak, „aki íróvesszőt forgat”, nincs más megoldása, mert csak így, e törlés okozta fájdalom útján válhat a szó termővé, miként a megforgatott föld.

Két domináns metafora uralja Simon Balázs kulturális narrációjának nyelviségét, a víz és a szürke. Már a kötetnyitó Egy Ekhnaton című versben a halálmítoszt idézi az „alvilági folyó” és az evező nyomán csobbanó „sűrű víz”, aztán a későbbi versekben a „lassan, mintha víz alatt” telő nap, majd a „víz alatt”, „ritka szög”-ben lebegve megmutató test, aztán a „vízcsepp”, a „szó és sókristályú harmat” – változatok a víz mitológiájára, amelynek itt „ritka szög”-ben felvillanó szilánkjai a „halálkészlet” tartozékai. Ugyanezt mondja a kötet címét adó Halál-gondola című vers is, miként a Simon Balázs költészetét meghatározó módon uraló „szürke” szín is a halálkészlet színe. Például a „hajnalszürke”, úgyszintén a két A szürke című, valamint A még szürkébb harmadik vers is „halálkészlet” „A halálangyal lábánál”. A víz, a szürke is a kultúra mélyrétegeiből származik, mindkettőt a mítosz és a költészet (a szürkeséget József Attila verse) tartja fenn. Ezek rejtélyes hálójában érhető el a kultúra mint a költői beszéd forrása, de egyben a nyelvi képzelet alakzata, amely – idézi „tán” Norwidot Simon Balázs – a „halálangyal” ellenében csak „múlt-üledékkal, kénnel, sóval”, fájdalommal őrizhető meg, hiszen „a Semmire hiába nyelvet ölt a képzelet”, a „halálangyal” ráismer, és víz alá meríti a testet.

Petri György, majd Orbán Ottó halálversei után Simon Balázs halál-gondolája következik, amely a „sűrű víz”-ben oda úszik, ahová mindenkit, végül is „sorstalanul” „kényszerít egy lassú, hosszabb szenvedés”.

A tudás archeológiájából, mítoszokból, szótörténetekből, mások költészetéből, aztán a zenéből származó halálkészlet alakzataiból formált Simon Balázs a kortárs magyar költészetben a későmodernnel érintkező poétikát, amely úgy részesíti előnyben a nyelvet, hogy a nyelven kívülvel semmiképpen sem hasonlítható össze, még akkor sem, ha az utolsó versekben a halál mint az életrajz elemi ténye nem hagyható figyelmen, az olvasáson, a megértésen kívül.

GONDOLATOK A NYELVMŰVELÉS RŐL

Előzetes a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület megalakulásának negyvenedik évfordulójához

SZELI ISTVÁN

Megvallom, egy kissé zavarba jöttem, amikor nemrég kézhez vettem azt az írásbeli felkérést, hogy Egyesületünk e jeles évfordulóján mondjak néhány szót „a nyelvművelésről”, továbbá azt a tájékoztatást is, hogy írásom majd az ünnepségen elhangzó „visszatekintő előadást” követi. Két oka is volt elbizonytalankodásomnak. Az első az volt, hogy a felkérés értelmében – felfogásom szerint – a nyelvművelésről „mint olyanról” kellene beszélnem, aminek azonban a fenti meghagyás szerint nélkülöznie kell a „visszatekintés” mozzanatát, hisz az egy másik beszámoló feladata lesz. Mindebben az volt a zavaró, hogy több évtizedes nyelvművelő, nyelvápoló és nyelvgondozó tevékenységemet valójában nem a nyelvtudomány (mint tudományos diszciplína) s annak rám tartozó feladatai ösztönözték, hanem a történelmi szükség, a kor parancsa, életviszonyaink kényszere. A nyelvhasználat ugyanis élettani szükséglet, természetes igény, mindenféle emberi (fizikai és szellemi) cselekvés posztulátuma. Erről egy 1997-ben kiadott, s az akkor fennállásának ugyancsak negyvenedik esztendejét ünneplő intézményünknel, a Forum Kiadónál megjelent könyvem címe is tanúskodik. *A Nyelvünk, kultúránk, nyelvi kultúránk* című tanulmánykötet bevezetőjében írtam ugyanis a következőket: „... a válogatás rendező elvét az olvasó nem a nyelvtudományban találja meg, hanem a nyelv napi élete során észlelt jelenségek értelmezésében vagy azoknak csak egyszerű feljegyzésében és tudatosításában. Ha más haszon nem származik is belőlük, arra bizonyára megfelelnek, hogy tanúbizonysággul szolgáljanak egy korszak nyelvállá-

potáról, nyelvi és kulturális közéletéről, lelkivilágáról, gondjairól és gondolkodásáról a kisebbségi életviszonyok között, vagy nem egyszer »csak« irodalmunk helyzetéről.” Ugyanezen a helyen szóltam arról is, hogy a mi viszonyaink közt nem mindenben érezzük kielégítőnek s eléggé pontosnak *A magyar nyelv értelmező szótárának* a nyelv művelés fogalmáról közölt meghatározását, amely szerint az „Az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, amely e nyelvhelyesség elvei alapján nyelvi műveltség terjesztésével a nyelv egészséges fejlődését igyekszik biztosítani”. Véleményünk szerint ennek azonban egyik legfontosabb feltétele az, hogy a nyelv és a ráépülő műveltség ne legyen a politikai pragmatizmus prédája és kiszolgálója. Nyelvünk művelése tehát kultúránk megóvásának, előmozdításának az ügyét kell hogy szolgálja, sőt elsősorban az a feladata. A nyelv művelés azonban nem önmagáért való s öncélú tevékenység, hanem magába foglalja szellemi életünk mindazon formáit, alkotóelemeit s összetevőit, amelyek az ember fizikai és szellemi létének az alapjaiba szorosan beleépültek, s onnan *az egész építmény megrendülésének a veszélye nélkül nem mozdíthatók el*. Másképpen mondva: maga az emberi nyelv, a róla való gondolkodás, a nyelvhasználat s minden vele összefüggő tevékenység oly szoros viszonyrendszert alkot, hogy szinte reménytelennek látszik a pusztán a nyelv művelésre tartozó mozzanatokot önállóan, elkülönítve tárgyalni.

Azt hiszem, ma már igen kevesen leszünk ezen az ünnepi ülésen, akik még fel tudják idézni a Szarvas Gábor Díj 1970. évi első kiosztásának ünnepi pillanatát. Akkor abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy rám hárult a feladat: indokoljam meg a bizottság döntését, amely Kossa János nyelv művelő tevékenységét részesíti e kitüntetésben. Ez a feladat többek között azért sem volt egyszerű, mert az ünnepi pillanat jelentőségét az is emelte, hogy a díj átadásán megjelent a magyar nyelvtudomány nagy tekintélye, Zombor szülötte, Bárczi Géza is. Ő fejtette ki aztán (már az ünnepség lezajlása után) magánbeszélgetéseink során azt a véleményét, hogy Kossa János munkáiban azt méltányolja leginkább, hogy a nyelvet s a vele kapcsolatos kérdéseket Kossa *nyelvi szempontból* közelíti meg. Meglepett s kérdő pillantásunkra meg is magyarázta, hogy érti a mondottakat: a nyelvhez legtöbbször és legtöbbször a nemzeti, társadalmi, politikai, történelmi, jogi, lélektani, esztétikai és még igen sok más oldalról közelednek, viszont a nyelvi aspektus mindezt egyesíti magában, minden tényezőt figyelembe vesz, ami nyelv-

vünk helyzetét, állapotát, fejlődését meghatározza. A nyelvész tehát olyan tudománynak művelője, amelynek már a tárgya is kizárja, hogy azt „elvont”, „önmagáért való” diszciplínaként fogja fel, mivel az mint az egyéni és társadalmi cselekvés eszköze, együttthatója, teljesítménye, megnyilvánulása az említett fogalmak (tehát a nemzet, a nép, a társadalom stb.) lényeges alkotóeleme. Ezt az álláspontját *A magyar nyelv életrajza* (1963) című könyvében fejti ki bővebben. Ott is abból a megközelítéséből indul ki, hogy „. . . a nyelvésznek az egész életet magába kell ölelnie, hogy feladatának megfelelhessen”. Ez azonban azt is jelenti, hogy a nyelvi szemponton, a nyelv érdekein kívül nem részesíti előnyben egyiket sem a felsoroltak közül. Ha pedig ma nyelvművelő tevékenységünk elmúlt negyven esztendejét áttekintve annak talán legfontosabb tanulságát akarjuk megnevezni, úgy vélem, nem tévedünk, ha kimondjuk: jeles elődünket, Bárczi Gézárt abban követtük, amit születésének századik évfordulója alkalmából hangsúlyoztunk tudósunk magatartását jellemezve: „. . . éppúgy ellenállt a nyelvi, nyelvhasználati, nemzeti s minden más kizárólagosság, szólam és illúzió kísértésének, mint ahogyan teljes tudását és tekintélyét mozgósította a nyelv életterét veszélyeztető erőszakos beavatkozás, például az államnak, a hatóságoknak, a kormányzati szerveknek a nyelvszabályozásra formált jogigénye ellen.”

Valójában ez a meggondolás jutott kifejezésre e sorok írójának arra irányuló törekvésében is, hogy a viszonylag legelhanyagoltabb szempontból közelítse meg a nyelv életünkben betöltött szerepét, nevezetesen a nyelvhasználat etikai elvárásai felől, mégpedig Bárczi azon a már idézett elvének megfelelően, hogy a nyelvtudománynak „rá kell mutatnia azokra a legfontosabb szálakra is, amelyek a nyelv történetét a nép sorsával összefűzik” (*A magyar nyelv életrajza*). Úgy véljük ugyanis: ahogyan az ember minden egyéb cselekvésének, szellemi, érzelmi és értelmi megnyilatkozásának indítékai mellett a társadalmi motívumoknak is elhatárolóan fontos szerepük van, így tudatműködésünk egyéb megnyilvánulásaihoz hasonlóan a nyelvnek mint „funkcionális társadalmi tevékenységnek” is létezik egy világosan megfogalmazható etikai összetevője, ami a közlés alanyától független tényezőként van jelen nyelvi megnyilatkozásainkban. Valahogy oly módon, mint nagy költőnk, József Attila mondta: „Amit versben írok le, annak társadalmi értelme van.” Ezt a gondolatot igyekeztünk magunk is kifejteni és megvilágítani egy még 1985-ben, a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő

Egyesület szervezésében tartott értekezleten, ahol az etikai szempont indoklása során a következő érvek hangzottak el: „A megközelítésnek ez a módja nálunk a legelhanyagoltabbak közé tartozik: iskoláskorunkban szinte kizárólag a nyelvtan felől közeledünk a nyelvhez, a felnőtt közéletiség a politikai szemléletet állítja a központba, tudományunk pedig főleg a történetiség elvét követi elemző vagy leíró munkájában. Igen kevés azonban az olyan tanulmány, dolgozat vagy értekezés, amely az emberi kapcsolatteremtést, a kulturális szerepkört, a nyelv egyetemes emberi funkcióját tartja szeme előtt, »rendeltetésszerű« használatát vizsgálja e »rendeltetések« legszélesebb skáláján. Egyebek mellett azt, hogy mikor, ki és hogyan, miért éppen így vagy úgy tekint a nyelvvél és annak használatával összefüggő kérdésekre. Pedig az ezekre adott válaszok sok mindent elárulnak egy nyelvi közösség életéről, állapotáról. Ezért már a kérdésfelvetés mikéntje, a nyelvgondozás indítékainak, céljainak és módszereinek gyakori változásai, a nyelv helyességén örökődők személye, nézeteik, felfogásuk, munkájuk körülményeinek a felderítése is a művelődéstörténet mindenkori és elsőrendű tárgya.”

Az elhangzottakat azzal a végkövetkeztetéssel zárjuk, hogy egy olyan Európa eljövételén kell fáradoznunk, ahol az a belátás lesz úrrá az emberek agyában, hogy a nyelvművelő tevékenység nem a politika ügye, hanem maga az élet teszi szükségyszerű feladatunkká. Annak a felismerése, hogy a tudást, a tapasztalatot, az ismereteket, az emberiség szellemi kincseit a legsikeresebben mindig az általunk legbehatóbban ismert nyelven vagyunk képesek közvetíteni és befogadni. Azt a folyamatot elősegíteni (nyelvművelő tevékenységünkkel is), amiről a *„nyelvben gondolkodó”* s a nyelvet *„nyelvi szempontból”* megközelítő Bárczi jogszerűen mondja: „A mai nyelvünket beszélő emberi közösség gondolkodásának fejlődése tárul fel előttünk, (...) rajta keresztül követhetjük az emberi tudatnak bővülését, színesedését, s figyelhetjük meg, miként emelkedik fokról fokra az ember, a mi elődünk, az őt környező világ fölébe. A kezdetleges, csak a mában élő, csak térképzetten rendelkező vadembertől a bonyolult, finoman differenciált agyú, mindenféle viszonyulásra reagáló civilizált emberig végigkísérhetjük a nyelven azt a nagy átalakulást, aminek köszönhetjük, hogy azok vagyunk, amivé lettünk. És általában feltárul a nyelv történetében az egész múlt, annak minden küzdelme, erőfeszítése, győzelme, sőt öröme és fájdalma is.”

FARKAS FATTYA

V A S K O P O P A

1.

Ugattok

Hogy füleim befogjam
Fülem-farkam behúzzam
És kotródjak innen

Ugattok

Hogy térdre essek előttetek
Fejem verjem a földhöz
És négykézláb csússzak-másszak
Oda ahol a világra jöttem

Ugattok ugattok

Hogy hátrafelé másszak
És fölnyaljam apám minden nyomát
Amelyek errefelé vezéreltek

Ugattok ugattok ugattok

Hogy öklömmel fogjam be a szám
Kiharapjam a nyelvem
És az övemre akasszam

7.

Ugattok

Hogy seggembe szorult az eszem
És reggelre kinőtt
Vészjósló farokká

Ugattok

Hogy a gondolataim szürke
Sörtévé váltak
És átdöfték bőröm minden pórusát

Ugattok ugattok

Hogy szavaim büzt árasztanak
Mint máglyán égő emberi hús
És nagy farkú istenem fehér magja

Ugattok ugattok ugattok

Hogy a torkomból feltör
Az ismert vérszomjas üvöltés
Amit én költészetnek vallok

Csak ugassatok

FEHÉR Kálmán fordítása

GRÁLKEHELY SZIGORBÓL

JUHÁSZ FERENC

Költő vagyok, nem más,
csak Isten-hasonmás.
Kínom ezertonnás,
gyászom úr-jaj toll-rács.

Költő vagyok, nem más:
úr-körhinta forgás,
búgócsiga-pörgés,
halált-nem-felejtés.

Költő vagyok, nem más.
Hú bennem a szorzás,
szigorú atomrács,
robbanás, nem romlás.

Költő vagyok, nem más,
a halál-kihordás,
szívem a kimondás,
mint földrengés-morgás.

Költő vagyok, nem más,
hűség és megoldás,
létem méhraj-zsongás,
darázs-fészek sejt-láz.

Költő vagyok, nem más:
ítélet, szorongás,
árnyamból kilátok,
szemem párdúc-átok.

Költő vagyok, nem más,
tajték-fátyolbomlás,
tenger-mén háborgás,
vér, könny, könny-titokmás.

Föld-tereim: lángok,
őserdők és árkok,
néznek a világok:
galaxisnyáj-csápok.

Csápvégi szemekkel,
örvény-pikkelyekkel,
izzó kristályforgás
koronám, tűz-zsongás.

Néznek földi lények:
szervedély-edények
nem bűnök, erények,
kegyelem-kevélyek.

Medvék, elefántok,
rozmárok, zsiráfok,
keselyűk, sakálok,
hímek, nőstény-sávok.

Pávák, majmok, rókák,
imádkozó sáskák
csönd-erdeje bennem.
Sas iszik szívemben.

Ha rámnéz az úrköd
fújok aranykürtöt.
Fényem csillag-nászból,
belep, mint hózápor.

S csillag-hószoborként
ingem égitest-szép.
Költő vagyok, nem más:
fénypokol, halálház.

Költő vagyok, nem más,
szenvedés-kihordás,
kín-szülte jajongás,
vágy-szülő iramlás.

Költő vagyok, nem más,
ködben vérszivárgás.
Éhségemre nincs más:
légy-beköpte rontás.

Költő vagyok, nem más,
sohase-elbomlás,
sose féreg-romlás,
vágy-óceán: lény-lánc.

Költő vagyok, nem más:
mindenség-pupillás,
szemfenéki bíbor
vakfoltja aranyból.

Költő vagyok, nem más,
fölszállás, lehullás,
fölfelé zuhanás,
nem szív tömegvonzás.

Dac-gravitáció,
fölfelé hulló hó,
töprengés-gyökerek
testemben az erek.

Költő vagyok, nem más,
keletkezés, forrás,
ősföld-őskor-forgás,
vulkántűz-kuporgás.

Sárkánygyík-belepte
zsurlóerdő-csipke,
pikkelyfa, pecsétfa
törzsén gyémánt-szikra:

kristályzománc-gyíkfény
szálló oltár-szekrény:
a repülés-kezdet
sárkánymadár-végzet.

Költő vagyok, nem más,
őskezdet-hullámozás,
minden-vagy borongás,
kozmosztest-borzongás.

Minden az üresben,
kimondás a testben
ősrobbanás-végzet,
átok és kivégzett.

Költő vagyok, nem más,
nincs kezemben korbács,
mint egy levélkobra
fészek ágaskodva.

Kés sincs a kezemben.
Szikla a szívemben.
S csontom lesz az Éden
jajdal dzsungelében.

Költő vagyok, nem más,
Kozmosz-tér zsibongás.
Grálkehely szigorból
miben a világ forr:

a Mindenség Lénye,
mint a Krisztus Vére,
tajték lehet-ténye,
vagyok-gyűjteménye.

Halott s lehetetlen
vértűz a kehelyben,
a vákuum-tartályban,
a végtelen tájban,

hulló s halhatatlan:
üstben fővő szappan.
Univerzum-Kehely:
halandónak sír-hely.

Költő vagyok, nem más:
Grálkehely aranylás.
Téridő terpedés
edénye sors-nemzés.

VÁRADI PÉTER „SELYMES” BÁCSI VÁRA

KALAPIS ZOLTÁN

Váradai Péter utazókocsija 1490 júliusában – a leeresztett felvonóhídon át – a bácsai vár kemény tölgyfa kapuja elé gördült. Az érsek úr Budáról érkezett, az ottani lakájos és tágas sarokházát hagyta el, s körülbelül három-öt napi utazás után térhetett haza, attól függően, milyen gyorsan haladt, hány lovat váltott, mennyi pihenőt tartott. Azt sem tudhatjuk, hogy milyen járművön érkezhetett – erről nincs feljegyzés –, de ez idő tájt az előkelőségek könnyű és gyors kocsiszekéren utaztak – az oklevelek „per currum kochy” néven emlegetik –, s feltalálását egyenesen Mátyás király nevéhez kötik, bár ez inkább feltevés, mintsem igazolt tény.

Ez a hintőszekér hármassal volt, hátul vesszőfonatú kassal, felette védőtetővel vagy ponyvasátorral. A kényelmes utazást a párna vagy esetleg a rojtos bársonyhuzatba bújtatott gyapjúszák biztosította.

Kényelem ide, kényelem oda, Váradai Péter elcsigázottan lépett le a kocsiról, s ami talán még rosszabb, mélységesen kiábrándultan is. A lakótoronyban vetett ág várta, úgyhogy fáradalmait viszonylag gyorsan kiheverhette, de a csalódottság érzete még hetekig, hónapokig hatalmában tartotta.

Újra egy világ dőlt össze benne . . .

Az történt ugyanis, hogy Mátyás király halála után (1490. IV. 6.) a visegrádi várbörtönben hat év óta sínylődő Váradai Péter levelet intézett Corvin Jánoshoz, Mátyás király fiához (1490. IV. 21.), a trón egyik legkomolyabb várományosához, s kérte, járjon közben szabadulása ügyé-

ben. „Tégy jót velem, dicső herceg – írta – bármi jót teszel velem, nemcsak az én javamat szolgálja, de előnyére s hasznára válik a te helyzetednek is.”

Valóban, mindjárt szabadulása után, Corvin János mellé állt, s belevetette magát az örökösödési küzdelmekbe. Ezt nemcsak hálából tette, hanem meggyőződésből is: szentül hitt abban, hogy Magyarország élére nemzeti királyt kell állítani. A többi trónkövetelő ugyanis idegen volt – kettő a Jagelló házból, egy pedig a Habsburgok sorából –, de Mátyás özvegye, az olasz Beatrix is nyúlt volna a korona után, a cselszövés fonalait szőve.

Várad minden erőfeszítése azonban hiábavalónak bizonyult: a törvénytelen, testi fogyatékos ifjencot nem vették komolyan a nagyurak, a kapkodó és kiegyensúlyozatlan Corvin Jánosnak nem volt tekintélye, meg aztán attól is tartottak, hogy atyja nyomdokain haladva esetleg folytatni fogja a szigorú központosítást, ami nem felelt meg a basáskodó, kiskirályoskodó főnemeseeknek.

A főrendek és a közrendek külön-külön megtartott királyválasztó országgyűlésen a voksok zömét az egyik Jagelló kapta, aki akkor már cseh király volt. Az érvelés az volt, hogy a fenyegető török veszéllyel szemben csak egy kelet-közép-európai államszövetség léphetne fel a sikeres ellenállás reményében (Lengyelország, Csehország, Magyarország). Az új királyban – II. Ulászló néven lépett a magyar trónra – mintha ez az államszövetség öltött volna testet, hiszen ő a lengyel király fia volt, s a cseh korona után most már a magyar koronát is megszerezte. Formálisan minden rendben is volt, de a számításba nagy hiba csúszott: II. Ulászló gyenge kezű uralkodónak bizonyult, nem tudta kordában tartani a hatalmaskodó nagyurakat. Utána már csak fia következett, II. Lajos és – Mohács.

Corvin János nem tudta elviselni a vereséget, hebehurgyán a fegyverekre bízta sorsát: serege élén kivonult Budáról, előzőleg azonban szekerekre rakatta a királyi kincstár értékeit, beleértve a királyi koronát is, s elindult dél felé, ahol a legtöbb támogatója volt. A rendek fegyveresei azonban utolérték, katonáit szétugrasztották, majd kifosztották a királyi kincstár becses darabjait: a királyi ruhákat, a drágaköves edényeket, az ezüst holmikat, a körmöci érméket, dukátokat, a drága fegyvereket.

Várad Péter nem támogatta a pártütést, de nem értett egyet Corvin János kijátszásával sem, s csapat-papot hagyva, letörtten és reményvesztetten, hazasiertett Bácsba, s a várfalak közé zárkózott. Egy ideig hat ökörrel sem lehetett onnan kihúzni, pedig II. Ulászló hívei őt, az országosan ismert, nagy tekintélyű főpapot szemelték ki, hogy vezesse le a koronázási szertartást, s tegye fejére az uralkodói hatalmat jelképező fejdíszet. Székesfehérváron, érkezésére várva, még a beiktatás időpontját is elnapolták. Ő azonban nem állt kötélnek, semmibe sem vette a meghívást. Majd csak később engesztelődött ki, amikor meggyőződött arról, hogy a király nem haragtartó, s elnézte neki, hogy a koronázás ügyében nyakas álláspontra helyezkedett. Az uralkodó többször is együttműködésre szólította fel az érseket, közeledési szándékát végül is siker koronázta: Várad Péter II. Ulászló lojalis híve lett, tanácsaival nemegyszer enyhítette kormányzási gondjait.

Így kezdődött Várad Péter egy évtizedes bácsi tartózkodása s egyúttal életének utolsó szakasza is. Teljesen visszavonult a világ zajától, életmódját azért mégse lehet remeteségnek minősíteni: a magányt választotta, nem az elszigeteltséget.

Ő, a nagy műveltségű és jó tollú főpap és diplomata, Mátyás király egykori főkancellárja és bizalmasa, a magyar reneszánsz világ meghatározó képviselője, Vitéz János és Janus Pannonius után a Hunyadi-korszak harmadik legnagyobb humanista egyénisége ugyanis Bácsból is kiterjedt levelezést folytatott korának ismert embereivel – királyokkal, tudósokkal, pápákkal, bíborosokkal, püspökökkel, az országos tisztségeket betöltő főurakkal –, megbízottai, meghatalmazott követei pedig járták az országot és a külföldöt, főleg az olasz városokat, ahol könyveket, kegyszereket vásároltak az érsek megbízásából, felkeresték az egyetemek tudós elméit.

Bácsi éveit során, mint majd látni fogjuk, sok minden mással is foglalkozott, egyvalamit azonban – mint az ördög a tömjént – messze elkerült: a politikát. Nemegyszer megégette magát, hatévi várfogságot is szenvedett, így aztán az országászat ügyeibe soha többé nem ártotta bele magát. Pedig ekkor még csak negyvenéves, akár vállalhatna is közéleti szerepet. A hatévi börtön ugyan kikezdte egészségét, de óriási tapasztalatával még helyt tudott volna állni. Ebből a jobból azonban többé nem kért . . .

Valóban tüneményes pálya állt mögötte. Vitéz János védőszárnya alatt került a bolognai egyetemre, majd négy-öt évi stúdium után 1471-ben, huszonegy éves korában, írnok lett a budai kancelláriában – az okiratokban Magister Petrusként szerepel –, 1474-ben pedig már személyes titkárként kísérte útjaira Mátyás királyt, s diplomáciai leveleit fogalmazta. 1476 januárjában IV. Sixtus pápának címzett levelét Mátyás király ezzel a sorral zárta: „Kelt Szabács várának ostroma közben (. . .) nagy elfoglaltságom közepette, hóban és fagyban papírra vetette titkárom (Váradai Péter).”

Az uralkodó nagyon elégedett volt ifjú secretáriusának teljesítményével, s ezért elhalmozta jövedelmező egyházi javakkal, jóllehet még nem is szentelték fel pappá.

1480-ban, harmincéves korában, már átvette a királyi kancellária irányítását, megkapta a bácsi–kalocsai érseki címet (ekkor avatták fel áldozópappá is), 1483-ban már a bíbornoki kalap várományosa, az államigazgatásban pedig a király első embere és személynöke, azaz a királyi jelenlétet képviselte az igazságszolgáltatásban a királyi táblában, az országgyűlés alsó táblájának pedig elnöke volt.

Mérhetetlen hatalom összpontosult kezében mind az egyházi, mind a világi életben. Úgy is mondhatnánk, hogy egy személyben ellenőrizte, olykor gyakorolta is a végrehajtó, a törvényhozó és a bírói hatalmat.

Váradai humanista felkészültségével benne élt Buda Mátyás-kori pezsgő szellemi életében, sőt, ezen a téren is vezető szerephez jutott. Az uralkodó 1483-ban egy testre szabott feladattal látta el: megbízta Janus Pannonius epigrammáinak összegyűjtésével. Olyan munka volt ez, amely megkövetelte a filológiai jártasságot, s az átlagosnál mélyebb műveltséget is feltételezte.

Ezek a tulajdonságok Váradiban a lehető legteljesebben ötvöződtek, úgyhogy jobb választás nem is lehetett volna.

A főkancellár, az érsek, a király első számú embere, 1484-ben azonban kegyvesztett lett, máról holnapra eltűnt az udvarból, a legmagasabb polcra a legalacsonyabbra pottyant: az uralkodó Árva várának egyik cellájába záratta. Váratlan bukása nagy megdöbbenést keltett, de kárörömet is az udvari emberek között, akik irigykedve nézték pályájának alakulását, ami, ugye, együtt járt a vagyonosodással is. „Hogy mi mindenre képes a javainkra s erényeinkre acsarkodó irigység – írta Váradai

Corvin Jánosnak –, saját szabadságomnak és vagyonomnak pusztulása árán tapasztaltam meg.”

Az érem másik oldala viszont az, hogy Mátyás nem tűrte maga mellett az önállóan gondolkodó, véleményüket kinyilvánító munkatársakat. Főhivatalnokaitól feltétlen hűséget követelt, nem engedte, hogy beleszóljanak dolgába, vagy netán az olyanokat, akik utasításait megkérdőjelezzik, aggályoskodnak, ahelyett hogy azonnal végrehajtanák. Pont az ellenkezőjét követelte meg annak, amivel Váradi magyarázkodik Corvin Jánoshoz intézett levelében: „Én nem kétszínű, hanem igaz lélekkel, nem hazugul, hanem páratlan hűséggel és egyenes lélekkel szolgáltam dicsőséges atyádat.”

Lárfári, mesebeszéd! A korlátlan hatalommal felruházott egyeduralkodó csak rövid ideig tűrte el Váraditól az ellenkezést, az érvelést, a nyersen kimondott másfajta véleményt. Egy bizonyos idő után az ilyesmi ingerelni kezdte a királyt, kedvetlenné tette és bosszantotta. Egyik forrásom szerint Váradit sikerei „elbizakodottá tették. A királlyal szemben követelő, fennhéjázó eljárást kezdett követni, sőt, ha a király nem akarta elhatározásait követni, fenyegető nyilatkozatokra ragadtatta el magát”.

Két dudás egy csárdában? Ez már akkor sem működött, s az erősebb kimondta a végszót: börtönbe vele!

Persze azon is elgondolkozhatunk, hogy Mátyás miért került folyton-folyvást összeütközésbe legjobb embereivel (Vitéz Jánossal, Janus Pannoniusszal, Váradi Péterrel, de másokkal is), illetve azok miért fordultak szinte szabályszerűen ellene?

A politikusok és az értelmiségiek együttműködésének korlátairól lehetett már akkor is szó, a kapcsolat természetéből fakadó zavarokról s nyilván a hatalomgyakorlás és a közszolgálat ellentétes felfogásáról.

Mátyás király így próbálta „magyarázni bizonyítványát” a Váradi ügyében közbenjáró pápai követnek: „Rossz nyelvével romlást akart hozni rám és országomra. De Isten verjen meg, ha halálát kívánom. Csak nyelvétől félek, meg attól a lehetőségtől, hogy a rábizott titkokat nyilvánosságra hozza.”

Váradi Péter tehát két keserű tapasztalat, egy nagyobb (Mátyás király) és egy kisebb (Corvin János) kiábrándulás után került vissza Bácsra. Ettől kezdve egyházmegyéjének gondjai foglalkoztatták, de

közben megindított egy folyamatot is, amelyet Kardos Tibor, a magyarországi latin műveltség tudós kutatója és ismerője így fogalmazott meg: „Építkezett, könyveket gyűjtött, kis tudós kört szervezett maga körül, a külvilággal nagyobbára levelei útján érintkezett.”

Úgy is mondhatnánk, némi túlzással, hogy Buda Mátyás-kori ragyogásának egy icipici részét megpróbálta átmenteni vidéki lakába. Melegágyról gondoskodott, ahol szárba szökhetett a humanizmus. Cicero tusculanumának mintájára egy békés helyet hozott létre – messze a világ zajától, de mégis a reneszánsz fő csapásain haladva. Ezért olykor bácskai Cicerónak is nevezték.

A Jagelló-korszakban nem egy ilyen vidéki művelődési központ alakult ki, köztük Báthori Miklós vaci püspöké is, aki Várad nagy híve és őszinte barátja volt.

Buda fényei pislákoltak ezekben, valamivel szerényebb, provinciális kiadásban.

Várad Páter első dolga volt az érsekség anyagi helyzetének rendezése. Hatévi várfogsága idején „derék” szomszédai, köztük Újlaki Lőrinc macsósi bán, a szerémségi kiskirály, megnyirbálták birtokait, falvakat, mezővárosokat tulajdonítottak el, sőt némely várát is elfoglalták. A legnagyobb veszteség a jól jövedelmező pétervárad apátság elvesztésével érte. VIII. Ince pápa a bíbornoki testület leghatalmasabb tagjának, Rodrigez Borgiának akarta átjátszani az egri püspökség dús javait, de ezt Mátyás király saját emberének adta, s Borgiát a pétervárad apátság jövedelmével kárpótolta. Jogtalan döntés volt ez, hiszen Várad Páter nem ítéltek el, tehát a törvény előtt ártatlan volt, de hát a király akarata törvény felett állt.

Az apátság és a vár visszaszerzéséért évekig kemény küzdelmet folytatott. Nem volt könnyű dolga, mert Rodrigo Borgia bíboros időközben, VI. Sándor néven, pápa lett. Normális körülmények között talán még ez sem lett volna hátrány, de az ő idejében a pápaság erkölcsileg, egyházilag és minden más tekintetben is mélypontra került, így aztán Pétervárad sem kerülhetett vissza rendes úton jogos tulajdonosához. A kicsapongó életéről, kapzsiságáról hírhedt egyházfő lemondott ugyan az apátságról, de ezért busás ellenszolgáltatást követelt: ötezer aranyforintot. Várad ezt az összeget annak rendje-módja szerint be is fizette a vatikáni bank pénztárába.

A többi, Bácskán kívüli javak visszaszerzésével is nagy gondok voltak. Ezek közé tartozott a szerémségi Barics vára (Castrum Barich), amely a Száva partja mellett emelkedett valamikor, mégpedig Zemlén (Zimony) és Kölpény (Kupinovo) között, de a török uralom alatt elenyészett, még nyoma sem maradt. A baranyai Szata vára (Castellum Zatha) a Duna mentén állt, Valkó vármegyében (ma Satin, vukovári járás, Horvátország). „Kelt Szatán, a Szent Pál erődben” – így datálta egyik levelét Váradi Péter. A bácsi érsekség még egy Valkó megyei erősségről tudunk: Szivicáról (Castellum Sywitza), amely egy 1497. évi okirat szerint Petri de Warda, azaz Váradi Péter tulajdona.

Az ő magyarázata szerint az egyház jogait és javadalmaikat azért védelmezte oly kitartóan, mert Istennek tartozott ezzel számadással. Nem kellene kételkednünk abban, hogy ezt őszintén hitte is, s úgy tartotta, hogy a széthúzott érseki vagyont eredeti állapotában kell helyreállítania, és hiánytalanul átadnia utódának.

Ezenkívül azonban még valami mást is tudnunk kell: a péterváradi apátság, a futaki kincstári birtok mellett, Dél-Magyarország legjövedelmezőbb uradalma volt. Gazdasági alapját a kamanci (Kamenica), a karomi (Karlóca), a szalánkeméni (Slankamen), a dombói (Rakovac), a redneki (Rudnik) és a kői, azaz bánmonostori (Banoštor) szőlőskertek képezték.

Erről a kultúrtájról került ki a középkor egyik legjobb, leghíresebb és ledrágább bora, a szerémi (a szintén kitűnő baranyai szőlőnedűnek, a szerémihez képest, fele ára volt).

Már a rómaiak idejében is voltak itt sikeres telepítések, de azt a szőlőkultúrát, amelyről most beszélünk, a Franciaországból, a champagne-i Trois Fontaines-ból származó ciszterciák teremtették meg még a XIII. században, amikor IV. Béla király meghívására letelepedtek az országban, megalapították a bélakúti apátságot (a péterváradi apátság elődét), s gazdálkodni kezdtek, mivelhogy a király gazdagon ellátta őket birtokokkal, szolgáló népekkel.

A ciszterciák, amellet, hogy a szerénységet és a szegénységet hirdették, sokat fáradoztak a földművelés haladó módszereinek elterjesztésében. A feudális gazdálkodás egy egészen sajátos, csak rájuk jellemző formáját honosították meg, az úgynevezett grangia-rendszert. A fráterek cellákban, grangiaikban laktak, reggelenként kivonultak a

szántóföldekre – esetünkben a szőlőkbe – dolgozni, este közös ájtatóságon vettek részt, majd visszavonultak lakókamrájukba.

Velük együtt művelték a szőlőt a laikus vagy segítő fráterek – ezeket még paraszt-barátoknak, megtért testvéreknek is nevezték –, ők nem folytattak papi tevékenységet, a földművelés volt a kenyerük. Idejük nagy részét kint töltötték a földeken, ideiglenes szálláshelyeiken. Csak vasár- vagy ünnepnapokon mentek be a monostorba – istentiszteletre, tisztálkodásra.

Ezek is, azok is egyszerű fehér ruhát viseltek, fekete, elől-hátul földig érő váll-lepellet, vagyis kötényszerű munkaruhával. Fehér ruhájuk, ettől függetlenül, gyorsan szennyeződött, ezért népünk a ciszterciákat szürkebarátoknak nevezte, az általuk előállított egyik borfajtát pedig szürkebarátnak.

Nem tudjuk, de alighanem bizonyosra vehetjük, hogy a vesszőt magukkal hozták Franciaországból. A nyelvtudósok kimutatták, hogy a furmint szavunk francia eredetű, kiváló, nagy fürtű, zöldes bogyójú, champagne-i szőlőfajtát jelent, a szőlészeti kutatók pedig megállapították, hogy a furmint Szerémségből terjedt tovább, innen került a tokaj-hegylajai borvidékre is, ahol aztán hungaricumná vált. A kövidinka szavunk is itt termett, a Kő (Bánostor) környékén honos szőlőfajtát jelöl, a kövi dinkát. Ez a bőven termő szőlőfajta is Dél-Magyarországon terjedt el először, világos vörösbort készítettek belőle, ma siller néven ismerik.

A bélakúti cisztercita rend barátai tehát virágzó szőlőtermesztést honosítottak meg Szerémségben, bár ennek részleteiről kevés adatunk van. Annál több viszont a későbbi korokból, főleg a XV. századból származó írott emlék, amelyek az innen piacra kerülő isteni nedű minőségét dicsérik. Galeotto Marsio olasz humanista – Mátyás király életrajzírója, a Corvina könyvtár gondozója – ezt írta Szerém boráról: „olyan édes, hogy hozzá fogható az egész földön nehéz találni”. Egy másik humanista, Oláh Miklós szerint „a jobb és nemesebb borok között első a szerémségi”.

A péterváradí barátok nemcsak a termelés megszervezésében jeleskedtek, hanem a borkereskedésben is az első helyen álltak a középkori Magyarországon. „A híres szerémségi bort – írja Kalász Elek történész –, amit Fruška gora lankáin a maguk ültetett szőlőkben és az idegenek

által saját területükön ültetett szőlőkben szüreteltek, főleg a szegedi borkereskedőknek adják el. A Szerémség borát az egész középkoron át a borok királyaként emlegették, mint ma a tokajit. Nem csoda, hogy a szegedi kereskedők maguk is szereztek szőlőket a péterváradi és a kamanci szőlőhegyen, és az apátságtól boraik részére a dunai réven megszerezték a révmentességet.” Egyedüli kötelezettségük az volt, hogy a péterváradi apátnak csöbörpénzt és szőlőőrzési díjat fizessenek négy-négy dénár erejéig.

Váradi Péter leveleiben nemegyszer tesz említést szőleiről, borairól. 1494-ben írja Budáról familiárisának, Thessényi Miklósnak, a péterváradi vár kapitányának, hogy „ebben az esztendőben mind szőleimkben, mind egyéb jóságaimkban kimondhatatlanul súlyos károkat szenvedtem”, s ezért elszámolásra kötelezi. „Azt akarom, és el is várom tőled, hogy az általad okozott károkat maradéktalanul hozd helyre” – írja a várkapitánynak.

Angelo, VI. Sándor pápa péterváradi apátsági helytartója még az átadás után is (1494) sok kellemetlenséget okozott Váradinak. „Nem számítottam részedről ilyen erőszakosságra – írja neki 1495-ben –, amit tanúsítottál. Azt írnék adószedőim, erőszakkal vétettél el tőlük három hordó bort . . . Az én boromat (azt sem tudom, hány hordóval van) elköveteled embereimtől, vendégség ürügyén, pedig azt hittem, védelmezted boraimat, nemhogy még ki is fosztass engem! . . . Ha járt is neked bor, becsületes emberek megfelelő felmérése alapján, ilyen gaszág nélkül is megfizethető lett volna . . . De hát tagadhatatlan, már annyira elfajzottunk, hogy morzsányi lelkiismeretet sem találni sem a papi köpönyeg, sem a csuklya, sem a biretum, sem a csuha alatt.”

1495 áprilisában, némi közbenjárás reményében felkereste levelével Urbanus de Ursinit, egy történelmi olasz család sarját, a pápai Kúria tagját, a szentatya szóvivőjét. „Bocsásson meg egyébként, főtisztelendő atyám – mentegetőzik levelének befejező részében –, amiért ez idáig nem küldhettem jófajta szerémi bort atyaságodnak.” Igazolásként közli vele, hogy a hadinép ellátásával volt lekötve, meg aztán az is gond, hogy „olyan messzire vagyunk főtisztelendőségedtől”.

A következő évben, 1496-ban, Drágffy Bertalan főpohárnok és kamarásmester, a levél írásakor erdélyi vajda kéri tőle a neki járó borjáradékot (azoknak a főuraknak járt, akik főtisztviselői állást töltek

be). „A nekem tizedelő szőlőhegyet úgy elpusztította a rossz időjárás, a jégverés meg a zúzmara, hogy ott ahol az elmúlt esztendőben negyven hordóval kaptam, az idén mindössze kilenccel . . .”

A levélből kiderült, hogy őt is sérelem érte, tehát a késelemért nemcsak az időjárás okolható. Közli, hogy hajlandó megadni a járadékot, amennyiben visszakapja „szentjobbí apátságának kétekenyi földjét és marháit, amelyeket elvételét s mindmostanáig erőszakkal visszatart”.

Ha nincs is adatunk róla, s leveleiben sem tesz erről említést, nem kellene kételkednünk abban, hogy a jófajta nedűből juthatott bőven a bácsi vár népnek is, hiszen a Duna vagy várkút vize nem mindig volt alkalms az ivásra. De a legjobb évjáratú borok kerülhettek Váradí kecskelábú ebédlőasztalára is – saját használatára fenntartott, ezüst- vagy ónkupából hörpintgethette –, a telt kancsó ott állhatott még a nehéz tölgyfából kifaragott íróasztal mellett is, egy falnak támasztott, díszes asztalkán, a konzolon. Ha megszomjazott, letette írószerszámát, s töltött magának . . .

Tízévi bácsi tartózkodásának legalább a fele ráment „pusztuló vagyónának” megmentésére. A „félidő” letelte után, amikor zilált anyagi ügyeit úgy-ahogy rendbe hozta, mással is többet törődhetett, gondolhattott például elhanyagolt várainak karbantartására, a legszükségesebb tatarozások elvégzésére, sőt, a nagyobb beavatkozásokra is.

1495-ben még azt írta Kálmáncsehi Domonkosnak, az ugyancsak neves humanistának, hogy „én itt a Mosztongánál tengődöm, amelyből a tűző nap heve meg a nagy szárazság teljesen elpárologtatták a vizet, s ahol a békák is rég megszűntek kuruttyolni”. Két év múltán azonban már diadalmasan jelentette nagy barátjának, Báthori Miklós váci püspöknek, Cicero olvasójának és tisztelőjének, hogy „bevezettem Bácsba a Dunát”, és hogy ennek folytán „megszabadultunk minden régi szennytől és százados piszoktól, a legtisztább Duna-vizet élvezhetjük, mely bővelkedik halban . . .”

Az történet ugyanis, hogy nagyszabású közmunkákkal a mosztongai mocsarat két helyen összekötötte a folyóval, s így, a nyaranta kiszáradó állóvíz helyett hajózható folyóvízzel vette körül félkör alakban a bácsi várat.

A beavatkozás után a bácsi erősség újra szabályos síksági vízivár lett.

A kor páratlan vízgazdálkodási és környezetvédelmi vállalkozása volt ez, harcászati köntösbe bújtatva. Igazán nagy kár, hogy elkészítésének részleteiről nem maradtak fenn dokumentumok, talán a török dúlás idején tűntek el, vagy éppen a Rákóczi-felkelés során Bácsban leégett megyei levéltárban hamvadtak el. De ettől függetlenül, a kezdeményezést és a megvalósítást a Kiss József-féle bácskai nagycsatorna fontos előzményeként tarthatjuk számon.

Váradí tudatában volt a vállalkozás nagyságának, a Báthorinak címzett levelének soraiból a teremtő ember büszkesége, részben túlzása is kicsendül: „Ha Xerxész nagy tette volt a Hellészpontosz megbéklyóztatása (a keleti uralkodó, Dárius fia, a perzsa–görög háborúk idején hidat veretett a Dardanellákon át, azaz az Európát és Ázsiát elválasztó földszoroson – K. Z. megjegyzése) – írja – nem kellett-e akkor a kanyargó Dunának is engedelmesen meghunyászkodnia bölcs varázsszavunkra . . . Xerxész módjára hazai folyónkat is béklyóba vettem.”

Egészen más volt a helyzet a péterváradí vár esetében. Váradí itt is végeztetett helyreállítási munkálatokat, bár a védelem megerősítése elsősorban országos ügy lett volna, s csak részben Váradíé. A feudális anarchia eluralkodása miatt a királyság jövedelmei azonban módfelett megcsappantak, a kincstár üresen állt, s így elmaradt a támogatás: Péterváradot teljesen készületlenül érte az egyébként várható török betörés. Pedig az idő tájt – az Adriától a „magyar Bosznián” át Moldváig terjedő védelmi vonal gerincének szétzúzása után – Magyarország katonailag már csak Nándorfehérvárra és Péterváradra támaszkodhatott. (A két vonal közül az egyiket a Jajca–Zvornik–Szabács–Nándorfehérvár–Szendrő várfüzér alkotta, a másikat pedig Zengg–Bihács–Pétervárad–Temesvár–Lugos–Karánsebes.)

Két utolsó mentsvár állta tehát útját a török áradatnak, ha ezek elesnek – nyitva az út Budáig. Gyenge oltalmat, megbízhatatlan védelmet nyújtott az egyik is, a másik is, mint ahogy az a későbbiek során, hús–huszonöt év múltán kiderült.

Bács kívül esett a diribre-darabra tört két védelmi vonalon, szerepe hadászatiilag jelentéktelen, akárcsak a becsei vagy a nagybecskereki várak.

Helyi jellegű, mint a többi, szám szerint mintegy ötven a mai Vajdaság területén fekvő, főleg a föld alatt található síksági lovagvár, erődítmény, váracs. Ezek közül azonban Bács a legnagyobb, országosan a legismertebb: romos állapotában is az egyik legbecsesebb középkori emlékünk.

A XIV. században építették, feltehetően 1338 és 1342 között, Károly Róbert, illetve I. Károly idején, alighanem a régebbi, avar kori és Szent István-kori földvár helyén, a mosztongai mocsár szélén, egy szigetszerűen kiemelkedő helyen, évszázados tölgyfaerdő kellős közepén.

A korabeli francia várak mintájára készült, talán francia mesterek is építették, akiket a gallok földjéről, a történelmi Anjou tartományból elszármazott Károly Róbert, a magyarországi Anjou-dinasztia megalapítója hozatott be az országba.

A francia várépítészet hatását a négyemeletes lakótorony tükrözi a legjobban: a mindenkori főúr lakóhelye volt. Itt szállt meg Váradi Péter is hazatérése után, s csak később építtetett magának egy lakályosabb palotát, amelynek ablakait, az új módi szerint, beüvegeztette. Ezt Bél Mátyás 1735-ben „rutul romokban” találta, viszont a lakótorony – még öregtoronynak, donjonnak is nevezték –, még ma is áll. A huszonnégy méter magas épületet 1961-ben rekonstruálták és konzerválták, de a felújítást követő évben a helybeliek feltörték ajtáját, és a belső szerkezetét felgyújtották – hogy véletlenül-e, vagy szándékosan, nem tudhatjuk, a tetteseket nem találták meg.

A várról még csak annyit, hogy masszív falait, tornyait kivétel nélkül a síkság épületanyagából, azaz téglából emelték. A helyben található jó minőségű agyagból égették, vörös színe ma is élénken virít a fák, a bokrok zöldjéből. De ugyanilyen anyagból – mázatlan cserépből – való a belső várépület dekoratív díszítménye is. Az ásatások során (Henszlmann Imre, 1871) terrakottából készített gótikus ablakkeretek, boltozatbordák és rozetták kerültek elő. A cseréprózsák közül az egyik hat-, a másik hét-, a harmadik pedig tízszirmos volt (a Magyar Nemzeti Múzeumban a három közül kettőt őriztek meg).

„A terrakotta alkalmazása egyik jellegzetessége a bácsi várnak, s ebből a szempontból szinte példa nélkül áll az eddig ismert, téglából emelt középkori építmények között” – áll Henszlmann Imrének az ásatásokról írt jelentésében.

Ilyen volt Váradi Péter lakóhelye a XV. század utolsó évtizedében, ezt tette még otthonosabbá életének utolsó öt-hat évében, amikor a török veszély már sötét felhőként nyomasztotta a déli országrészeket, s amikor a középkori állam bukásához is alig húsz-harminc év hiányzott.

(Folytatjuk)

MINTHA

N É M E T H I S T V Á N

Dőlt 70-es
szám a címoldalon.
Mintha a súlyánál
fogva
dőlt volna meg.
Hetven év nagy idő.
Két emberöltő.

Olyan a nagy H,
mintha híd volna.
Két meredek pillért
köt össze a közük
feszített egyenes.

Két meredek partot.

Böngésem a há betűvel
kezdődő szavainkat.
Csupán az egytagúakból
majd száz akad.
Köztük a HÍD is.

Aztán a hab
a halk, a hal,
a haj, a hám,
a harc, a hárs,
a ház, a hecc,
a hír, a hit,
a hó, a hold
s a hon.

Meg a sok-sok többi.
A hölgy, a hős, a hűg.
És hát a HÍD.

Hetven év.
Mintha csupa
há betű hullna
rá, mint abban
a régi Illyés-versben
a hó.

NAPLÓMBÓL

BELA DURANCI

1962. augusztus 19-e, vasárnap

Gyönyörű reggel! Szép napos idő ígérkezik. Kondorral korán indulunk. Egy itteni vonatfélével, a HÉV-vel mentünk. Útközben Szentendréről, az ottani művészekről, az ismert művésztelepről, és külön Barcsay Jenőről mesélt nekem.

– Azért megyünk korábban, hogy meglátogassuk Nyenyő bácsit, ezt az érdekes festőt a műtermében. Bejelentettem neki, hogy jövünk, és vár bennünket!

A festő alacsony termetű, hatalmas domború homlokkal. Éppen ilyennek mintáztam annak idején Lenint, amikor a szabadkai gimnáziumban Milan Mijačević tanítványaként a mellszobrát készítettem. Barcsaynak fehér és sokkal hosszabb szakálla van, ám törékenynek, öregesnek tűnik. A beszélgetésünkből leginkább az egészségi állapotára vonatkozó sirámaira emlékszem.

Ezek azonban, természetesen, nem illettek össze a látott műveivel! Nagyszerű rajzait már korábról ismertem (Művészeti anatómia, 1953). A műtermében kisebb méretű képeit nézegetjük, kivisszük őket a napra, majd vissza. Erőteljes szerkezet, a mértani – mondjuk – absztrakció valamilyen „szűkített” festészete, amely szemmel láthatóan a végsőig sűrített valóság. A mély színek koloritja, a teljesen átgondolt rajznak köszönhetően, mindennek „monumentális” hatást ad. Jobban illene rá talán a lapidáris jelző, tömör és velős, akár a parasztok beszéde. Nagy

István (1873–1937) jutott eszembe, az a művész, aki után Vajdaság-szerte kutatok fiatal kollégám, Papp Gábor kérésére. Mindenesetre hallgatok, nehogy hibát kövessék el. Barcsaynak talán nem tetszene az összehasonlítás.

Kellemes ember, szemmel láthatóan méltányolja fiatalabb kollégáját, Kondor Bélát. Mi több, nekem dicséri, mintha ő és én jöttünk volna Kondorhoz látogatóba. Mégis, leginkább az egészsége foglalkoztatja.

A viszontlátás reményében búcsúzunk el tőle. Sietünk az ortodox templom előtti festői térre. Ott kell bevárunk a többieket. A falnak támaszkodva nézegetjük az alattunk elterülő pompás kisvárost, a háztetőket, a tornyokat . . .

Ez tehát Szentendre, a régi szerb település, meglehet, hogy még a tizenötödik századból, de a Nagy Vándorlás (1690) utáni időből mindenképpen. Gazdasági központ volt, gazdag kisváros a Duna mellett, Budától északra. Erős szerb kolónia, számos nagy elmével, vagyonos kereskedővel, feleúton Bécs és Újvidék között. Valószínűleg nekik is részük volt a Szerb Matica megalakításában, 1826-ban Budán. Az most Újvidéken van, itt pedig, körülöttem senki sem szólal meg szerbül. Jaša Ignjatović (1824–1884) jut eszembe, diákkorom kötelező olvasmányainak egyik írója. A szerb polgári társadalom dekadenciáját írta le, és éppen itt, Szentendrén született, amelyben most a magaslatról gyönyörködök, ódon hangulatából csemegézve.

Megérkezik Stojan Vujičić, szerbül üdvözl bennünket, majd magyarra fordítja a szót. Bemegyünk a templomba, hogy még a látogatók előtt nyugodtan megnézhessek az ikonosztázt. „Vasa Ostojčić újvidéki festő készítette 1780 körül” – magyarázza Stojan, hozzáfűzve, hogy ez a Belgrádi-templom, vagyis a Székesegyház . . . Rájövök, hogy mindez tulajdonképpen csak nekem szól, mert Kondor – látom – mindezt már tudja. Hozzáértőn vezet végig, és olyan részletekre hívja fel a figyelmet, amelyek neki különösen tetszenek.

Hívók érkeznek, mégpedig nagy számban! Néhányan bejönnek a templomba, de a többség kívül marad a téren. Nyilvánvaló, hogy ezek csak „látogatók”. Az a benyomásom, hogy ez olyan esemény, amely felkelti a pesti polgárok érdeklődését. A jelenlevők többsége kiránduló.

Hát persze! Az egyházi szertartás után kólót járnak a templomudvaron. Az állítólagos hívók a kirándulókkal összefogódzva ropják a táncot.

Nekem úgy tűnik, hogy igazi néptáncosok is vannak közöttük! Egyszerű helybeliekhez képest valahogy túlságosan is jól táncolnak. A látvány rendkívül festői, szokatlan, múltat idéző. A tarka nép vásári forgataga! Az ősi Bácstól nem messze fekvő bodani monostor udvarán tartott ünnepségek, gyermekkorom emlékei idéződnek fel bennem. Hálás vagyok Stojannak és Kondornak, hogy részese lehettem ennek. Úgy tűnik, rajtam kívül Stojan többi vendége nem először van itt. Már-már rituálé, amely időről időre megismétlődik, és alkalmat nyújt az összejövetelre. Ráadásul ma csodálatos az idő! Szinte tűz a nap.

– Elég volt! Megyünk a Görög kancsóba . . . – mondja Kondor, és megindul lefelé a városba. Stojan majd később jön utánunk.

Nézelődve ballagunk, magunk mögött hagyva a templomudvaron zsigongó csoportot. Szentendre rövidesen szendergő városkára hasonlít. A téren kisebb csoportok beszélgetnek, imitt-amott sétálókat látni. Vasárnap lévén, mintha minden lelassult volna.

A folyópart közelében tőlünk jobbra a Görög kancsó vendéglő álmodern épülete, balra szintén valamilyen kocsmá, de régebbi házban. A töltés eltakarja előlünk a Dunát. Úgy érzem magam, mint bárhol másutt, nem érzékelem a folyó közelségét.

A meglehetősen hosszú asztalnál már várnak ránk. Mindannyian ismerik egymást, engem bemutatnak néhány embernek, akikkel még nem találkoztam. Mellettem egy feltűnően sovány ember ül, hosszú ujjai idegesen mozognak. Másmilyen, mint a többiek, vagy csak nekem tűnik annak. Mindenesetre, a jelenlevők többsége gyakran fordul hozzám valamilyen kérdéssel. Szemmel láthatóan élvezzi ezt, és készségesen válaszol. Nem is csoda! Kiderül, hogy festő, aki nemrég tért vissza Párizsból. Minden külföldről hazatérő szenzációnak számít. A jelenlevők rendkívüli érdeklődéssel hallgatják. Bálint Endre a „sztár”! Kiállításainak a sikeréről és visszhangjáról mesél, megemlít néhány nevet, amelyet más „kint járt” szerencsés halandók is ismernek, külön hangsúlyozva kapcsolatait a képtárcak tulajdonosaival . . .

Miután Stojan, a lármát túlharsogva, felhívja a jelenlevők figyelmét a „jugoszlávra”, a szomszéd asztaloknál ülő ismerősei – feltehetőleg helybeliek – is bekapcsolódnak a beszélgetésbe.

Néhányan a szerbtudásukat próbálják fitogtatni, többé-kevésbé sikertelenül. Két öregebbre emlékszem, akik gördülékenyen beszéltek,

de valamilyen archaikus szerbséggel, a többiek viszont elég nehezen tudtak összefüggő mondatokat képezni. Megrázó és szomorú élmény volt. Hol van már mindez Jaša Ignjatović élvezetes szövegétől! Nyilvánvaló szembesülés volt ez az egykori szerb város kíméletlen valóságával! Szentendre dicső múltját talán még megsejthettük odafenn a templomudvaron, itt azonban már egyáltalán nem! Külön idegesített a bennem motoszkáló kérdés: Miért címezték ezt a vendéglőt a Görög kancsóhoz? Döcögösen halad a beszélgetés a szerbekkel, némelyek hangsúlyozzák, hogy a közeli Pomázból valók, s míg „a hagyományok megőrzésére” irányuló erőfeszítéseiket ecsetelik, kezdem magam kellemetlenül érezni. Amit mondanak, azt valakinek meg kellene hallania, de semmiképpen sem nekem!

Tekingetek magam köré, remélve, hogy valaki majd csak kiment szorongatottságomból. Észreveszem, most már harmadszor, hogy Kondor „kibúvik”, az egyik szegletben ül és pőfékel, időnként rám emelve a poharát, ravasz mosollyal. Szemmel láthatóan jól érzi magát a magányában, csak figyel és élvez, tulajdonképpen visszahúzódva enged át engem az újabbnál újabb élményeknek.

A „segítség” váratlanul onnan érkezik, ahonnan a legkevésbé várom. Bálint Endre, valószínűleg nem szokva hozzá, hogy statiszta legyen, megragadja a karomat, és javasolja, hogy menjünk ki.

Találunk egy padot, és leülünk . . .

– Odabent nagy a zaj! Van egy ajánlatom, holnap gyere el hozzám. Mutatok Vajda Lajos-alkotásokat, főleg fantasztikus rajzokat, azokat ritkán látta valaki. Írom a címet, majd a Samu útbaigazít . . . Rottenbiller utca 1/II–17.

Szerencsémre, olvastam már Vajda Lajosról! Még otthon lapozgattam a *Híd* számaint, remélve, hogy találok bennük fogódzókat az esetleges beszélgetésekhez, amelyeket a pestiekkal, Papp Gáborral és az újonnan megismert kollégákkal folytatok. Biztosan nem a futballról beszélgetek, mert nem értek hozzá, a politikáról meg nem akarok, mert nem tudom, hogy miről szabad és miről nem . . .

Bálint Endre azonban nem említi többé Vajdát. Elteszi másnapra. A szentendrei festőkolóniáról és a festőkről kezd mesélni. Megemlíti Czóbel Bélát . . . Gyorsan belekapaszkodom abba a ténybe, hogy Milan Konjović ismerte Czóbelt! Így aztán alkalmam nyílik, hogy Bálint End-

rének Konjoviciéről és a mi művésztelepeinkről beszéljek, s nem győzők válaszolni a számtalan kérdésére, amelyeket ezzel kapcsolatban feltesz.

Később aztán „megszomjazunk”, és visszamegyünk. Kondor már alig vár bennünket. Rögtön megismertet Gyarmathy Tihamérral. Szintén festő, ugyanolyan idős, mint Bálint Endre, de csendes és szemmel láthatóan visszahúzódo. Szerényen és szinte alázatosan kínálkozik, hogy „fiatal kollégájának” megmutatja a munkáit. Mivel Kondorral van, természetesen „érdeklődést” mutatok. Valójában azt hiszem, hogy valamilyen pályatévészett „vasárnapi piktoral” futottam össze, akit a művészek kedvelnek, és ezért megtűrnek.

– Kitűnő! Tőlem egyenesen hozzá mehatsz, nincs messze. Még a programodba is belefér. Hát nem csodálatos?! – lelkendezik Bálint Endre.

Gondban vagyok, hogyan egyeztessem össze mindezt. Először ugyanis fel kell mennem Budára. Már bejelentkeztem Dercsényihez másnapra. Közbeavatkozik Kondor:

– Délig legyen a Dísz téren, azután megy az Endréhez, a Tihamér úgyis otthon lesz és vár, neki mindegy . . .

Minden tökéletesen összeáll, mindnyájan elégedettek vagyunk, a társaság hangulata kitűnő, s lassan leszáll az est. Ugyanazzal a vonattal térünk vissza.

A műtermében Kondor sokáig beszél Barcsayról, Bálintról, Gyarmathyról, megemlíti Kassák Lajost, Kornist és más festőket, akiket nem jegyzek meg. Mindannyian „Európához” tartoztak, neves művészekkel barátkoztak . . . „Most néha tudnak alkalmi munkához jutni, képet eladni nem. Mintha nem is léteznének! Például a Gyarmathy . . .” Azután az eladás módjáról mesél. Létezik valamilyen bizottság, annak kell átadni a műveket, és meghatározott időközökben felvásárolják őket, vagy „átveszik bizományba” . . . Eddig még sohasem hallottam erről! Vannak „ügynökök”, akik vidéki szövetkezeteknek és más vevőknek árusítják a képeket. Csakhogy az az alapvető gond, hogy ez a közönség egész biztosan sohasem venné meg az említett művészek alkotásait. Persze, az ő képeiket a bizottság sem javasolná, még „bizományba” sem.

– Te hogyan adod el a képeidet? – kérdem tőle, első ízben, amióta ismerem.

– Itt-ott kapok megbízást, könyvet illusztráltam, meg egy bányának dolgoztam. Ott volt a legjobb, a munkások között!

Már jól benne vagyunk az éjszakában, a beszélgetésünk is lassúbbodik. Tetszik, hogy mindketten tudunk „együtt” hallgatni . . .

– Kár, hogy a kisöreg ilyen beteges – gondolkodok hangosan Barcsayról. – Sajnálom, és sehogyan sem tudom összeilleszteni őt és a festészetét, együtt. Két külön világ!

– Még hogy Nyenyő bácsi beteg?! Dehogy. Meglátod, túlél ez bennünket, biztosan! Nem is olyan öreg, úgy hatvanéves, talán pár évvel több . . . Nagyon szereti megjátszani a gyengélkedőt, szereti, ha szeretik, gondját viselik . . . Furcsa egy figura, ugye? De jó festő az öreg . . .

Természetesen egyetértek, hogy igazi festő, de hozzáfűzöm, hogy számomra a tudása a lenyűgöző, az anatómia, a nagyszerű rajzai! Valamiképp a mi Decemberi Csoportunkra emlékeztet, Laza Vozarevićre, Miodrag B. Protićra, Stojan Čelićre . . . Ezek ugyan nála fiatalabb festők, de szintén a mértaniság bűvöletében. Elmélyedek az összehasonlításokban, és megállapítom, hogy személyesen többre becsülöm a szenvedélyt, az érzelmeket . . .

– Mindenképpen több „fantáziát” látok abban, amit te átélsz, mint a geometria szellemében magad elé tűzött „szenzáció” racionális feloldozásában!

– Mit tudom én . . . Valahogy én csak „firkálok”, no de ebbe nem kezdünk most bele! Megyünk aludni, lesz neked elég bajod holnap az Endrével meg a Tihamérral . . .

KARTAG Nándor fordítása

ESTERHÁZY PÉTER HARMÓNIAJA ÉS DISZHARMÓNIAJA (IV.)

S A V A B A B I Č

42.

Noha nincs szerződésem a kiadóval, folytatom a regény fordítását, amikor csak az időm engedi. Ugyanabban az évben Belgrádban, Kanižsán, Budapesten, a következőben Balatonfüreden (több mint egy hónapig), majd ismét a ribaševinai sátoztáborban, ahol a végére is érek. 2000 augusztusában kezdtem el fordítani, és 2001-ben, szintén augusztusban fejeztem be Ribaševinában.

A majdnem ezer lefordított oldal után visszatérek az Esterházyak kincsének leltárához, és láss csodát!, most meg tudok birkózni ezzel a hátramaradt tízoldalnnyi szöveggel is. Még elég sok tisztázásra váró részlet maradt hátra, ezeknek majdnem a fele ezen a tíz oldalon található.

43.

Eltöprengsz a nemzetről, az emberekről, az emberiségről, de nagyon szép elmélkedéseket találtam az ellentétekről is, kurucok-labancok, népies és urbánus írók, aztán rábukkantam egy gondolatra, amely számomra igen fontos: az 1848-as és az 1867-es esztendő (a forradalom és a kiegyezés). Mindkettőnek a magyarok a letéteményesei. Az egyiknek is, és a másíknak is! És ezeket ugyanazok az emberek vallották magukénak. Számomra ez rendkívül fontos, mert neked minden kell. A teljesség, az egész, erre van szükséged, ahogy általában hangsúlyozod, nem csupán

egyetlen nemzet érdekel, hanem az egész emberiség. És talán így is kellene ennek lenni ezekben az időkben, amelyeket megélünk. Te azt mondog, hogy nincs magyar tízparancsolat, csak az Isten tízparancsolata.

En nem mondanék emberiséget; engem rendkívül érdekel a saját nemzetem, ez a Magyarország, csak szükségesnek tartom hozzáfűzni, hogy ha nem magyar lennék, akkor az a nemzet érdekelne. Szóval, engem Magyarország érdekel, nem azért, mintha ez jobb lenne, hanem azért, mert hozzá kötődöm. Ismerem a nyelvét, akkor tehát rendben van. Ez jutott nekem. Ha szerb lennék, akkor a szerbek volnának azok, ha horvát, akkor ők. Azoknak az embereknek a többsége, akik erősen kötődnek a hazájukhoz, a hagyományokhoz, mert én is elég erősen kötődöm, úgy véli, hogy mi azért mégis valamivel kicsit jobbak vagyunk. Tehát, rendkívül örül annak, hogy az, ami. Nos, én ennek nem örülök különösebben. És ezt ki is mondom. De magyar hazafi vagyok, csak nem örülök különösebben annak, hogy magyar vagyok, mert ez nem valami nagy nyereség. Franciának születni kellemesebb lenne, jobbak az éttermeik, tehát hasznosabb dolog, de ha már így történt, hát így történt, csak az én gondolkodásomban mindig ott van ez a véletlenszerűség, nos, hát akkor így történt. Most például nagyon jó lenne józan ésszel elgondolkodni minderről, most, hogy bekövetkezik ez a nagy integrálódás. Szóval, mit is jelent valaminek lenni – látjuk ugyanis, hogyan jön vereség vereség után. A kilencvenes évek egyenesen csődöt jelentettek. És itt is, a magyar gondolkodás ebben a tekintetben is nagyon ilyen, vagy olyan, tehát vagy hazudunk a múltunkról, vagy pedig annyit hazudunk, hogy már nem is beszélünk róla. Normálisan kellene talán beszélnünk. A regény, amelyet éppen most fejeztem be, sokat foglalkozik a családdal, ezzel a történelmi családdal, amelynek tehát sok kötődése van a történelemhez. És ha rábukkanok a család egyik tagjára, aki egy utolsó senki volt, az sem jelent semmi rosszat. Szóval, nekem ezzel kapcsolatban nincs semmilyen rossz érzésem. Nos, rendben van, hát volt egy ilyen semmirekellő is, ugye? Történészek serege, vagy olyanok, akik elvakultak a saját nemzetüktől . . . hát ők igyekeznének ezt elsimítani, mondjuk, 1301-ben mi tulajdonképpen csak viszonztuk a csapást. Úgy vélem, nagyon fontos, hogy az embernek legyen múltja, identitása, de szerintem ezért nem kell hazudni. És ezért az önbecsülés

miatt sem kell azt hinni, hogy a magyarok jobbak, mint a románok. Nem kell. Nem jobbak, miért lennének jobbak.

Felvetődik még egy kérdés – a szerbek. Régen és most. Mintha hajlandóságot mutatnál a szerbek iránt. Ma sokkal kényelmesebb erről inkább nem beszélni . . . Sokkal könnyörtelenebb vagy a magyarokkal szemben, akikről sokat írtál, mint a szerbekhez, akikről keveset írtál. De még a frankfurti könyvvásáron mondott beszédedben, még ott is említéd a szerbeket, habár ezt senki sem kérte tőled, nem is jó, hogy említéd őket, hogy belekeveredsz ebbe, és te mégis megemlíted őket. Ma nem is tanácsos róluk beszélni. Akkor hát miért teszed?

Van egy képem a szerbegről, amely valójában a hatvanas évek végéről és a hetvenes évekből való. Akkor mi Belgrádról, Szerbiáról, a szerb kultúráról a Jugoszláviában élő magyarjainktól értesültünk, tehát az Új Symposion folyóirat köréből, és ahogyan ők, ahogyan Tolnai Ottó, ahogyan Végel László beszélt a szerbegről, Belgrádról, az nagyon rokonszenves volt. Az egy nyitott, gazdag kultúra volt, sokkal többet lehetett tudni a Nyugat dolgairól, az egész 1968-as egyetemista mozgalomról, minden sokkal élénkebb volt, s erről úgy beszéltek, mint létező dolgokról, mi pedig itt úgy beszélünk mindezekről, mintha valahol nagyon távol zajlanának. Ráadásul akkor mindehhez hozzájött még Danilo Kiš. És ezért aztán én nagyon szépnek képzeltem el. Eltöprengek én, persze, arról is, ami az utóbbi években történik, de ez most nem olyan alkalom, hogy el kellene mélyednünk benne, ez maga a borzalom. Szóval, én általában azt mondom, hogy egyetlen ország sem jobb a másiknál, de vannak pillanatok, amikor egy ország fiának lenni – kínos, kellemetlen. És ezért mondom, hogy most nem jó szerbnek lenni. Túlságosan sok teher nehezedik a szerbekre. Voltak olyan időszakok, amikor nem volt jó magyarnak lenni. Pontosan meg tudjuk mondani azt is, hogy mikor, amikor, mondjuk, zsidókat öltünk és dobtunk a Dunába, akkor nem volt különösebben jó érzés magyarnak lenni. Vannak helyzetek, amikor az a tény, hogy valamelyik nemzethez tartozunk, különösen nagy súlyt, rendkívül nagy terhet jelent. Ez a teher most a szerbeket nyomasztja.

(Az interjúból)

44.

Barátomnak, Rácz Péternek, aki tudta, hogy milyen nehéz munkába bocsátkoztam, a nyaralásról visszatérve egy e-mailt küldtem ezzel a szöveggel: *Örömmel tájékoztatlak, hogy raboskodásom Esterházyéknál véget ért. Egy évig tartott, és csak most igazán értem J. Haydn urat.*

45.

Lefordítottam én már korábban is több száz oldalas vaskos műveket, de úgy tűnik, Esterházy regényének a fordítása az egyik legnehezebb műfordítói munka, amire vállalkoztam. Ezt különösen akkor éreztem, amikor befejeztem a regény első, fordítás tekintetében nehezebb részének az átültetését. Akkor megkönnyebbülést éreztem, mintha valamilyen nyomasztó álmotól szabadultam volna meg, a hosszú és szüntelen összpontosítás után, amelyben nemigen volt játék és játszadozás, de annál több kötelesség és a szöveg legkülönbélebb ellenőrzése.

Némileg még a természetem, a környezetemmel való kapcsolatam is megváltozott, amit azelőtt soha nem tapasztaltam. Különösen abban a két időszakban (Balatonfüred, Ribaševina), amikor reggeltől estig megállás nélkül fordítottam, napról napra, több mint egy hónapig.

46.

A fordítás újbóli olvasása, átfésülése, a részletek tisztázása. Közben néhány villámposta-üzenet Esterházynek, aki készségesen válaszolgat, és magyarázza, amit tud. Ám az Esterházy-értéktárgyak leltárának részleteiben ő sem tud segíteni. Kell valaki megbízható, talán valamelyik aranyműves, de itteni magyar.

47.

Közel van e regényfordítás kéziratának a lezárása. Igaz, nincs még szerződés a kiadóval, és nem tudom, mikor fog megjelenni, és egyáltalán megjelenik-e a mű, de számomra most fontosabb, hogy befejeztem a munkát, függetlenül attól, hogy megérem-e a kiadását.

Minden törekvésem ellenére, a tervemből, hogy Esterházyt bevezessem a mi kultúránkba, semmi sem valósult meg, hiába tárgyaltam a

süketekkel. Időközben még egy regénye (*Hrabal könyve*) megjelent, de ez még mindig nem olyan belépő, amely egy új kultúrában előkészíthetné a fészket az új alkotónak, akit egyszerűen nem támaszthatunk valamelyik saját írónk mellé.

És ha meg is jelenik ez az új regénye, még akkor sem nyitottuk meg előtte az utat. Amikor így zajlanak a dolgok, akkor ez csak akkor fog bekövetkezni, ha Esterházy, a világban elért eddigi sikerei, s e regény német és francia kiadása után megkapná a Nobel-díjat, ami nem lehetetlen, hiszen eddig még egyetlen magyar író sem kapta meg.

48.

Rátaláltam az utolsó segítőtársra is: Bánszky Mária, a Vajdasági Múzeum főmunkatársa, a magyar nyelv kiváló ismerője nagy örömmel és szenvedéllyel kutat a megoldások után, és meg is találja őket. Majd csak az ő értékes beavatkozásai után következik még egy villámposta-küldemény Esterházyinak, a kevés fennmaradt kérdés tisztázása végett.

49.

Tekintettel a regény anyagára, vajon segíthetek-e valamiképpen az olvasóinknak a mű megközelítésében? Mondjuk, az Esterházy család rövid történetével? De akkor az tulajdonképpen Magyarország történelme, vagy még tágabb történelem lenne. Kellenek-e ehhez a regényhez az ilyen ismeretek? Szükség van-e például arra, hogy a regény második részénél, az idézőjeles fejezetnél az olvasó tudja, hogy a nagypapa, Esterházy Móric 1917-ben kormányfő volt?

Ha így tekintünk a dolgokra, akkor többé már nem a regény olvasói leszünk, hanem más dolgokkal foglalkozunk, amelyek ugyan megterhelhetnek, de egyáltalán nem kell, hogy érdekeljenek bennünket. A regény mégiscsak regény.

50.

Meglepő az író Esterházy nagy és aprólékos tudása, amikor a faluról és a paraszti munkákról van szó, egészen részletekbe menően. Tudván, hogy milyen családból származik az író, az olvasó állandóan valamilyen tévedésen szeretné rajtakapni. Az író azonban itt is rendkívül megbíz-

ható, akárcsak amikor a történelemről vagy a városról beszél, esetleg a kastélyok világáról, a modern életről, a politikáról, a művészetről . . .

51.

Ám mégis, mintha a neves Esterházy család utóda, mindezek mellett, felfedezné a bizonyos réteghez és kultúrához való tartozását. Nem a drasztikus jelenetek miatt, és nem azért, hogy időnként pokoli módon belessen az egyes személyiségekbe, ahogy azt a korszerű irodalom teszi, hanem az olyan apró alkalmatlanságok szalonszerű felhasználása miatt, amelyeket mint a jól nevelt társaság elszörnyedését kiváltó illetlenségeket mutat be. Esterházy, az író, szeret a szarról és a fingról beszélni. Úgy tűnik, azt hiszi, hogy ezzel megbotránkozathatja a mai világot is, amely pedig már belefásult a sokkal veszélyesebb jelenségekbe is. Igen rokonszenves szép naivitás, amely mintha valami távoli és letűnt világból jönne.

52.

A mi olvasónk talán nem fogja észrevenni: Esterházy Péter olyan alkotó, aki Magyarországon, amellett, hogy nem szél mentén halad, jelentős fordulatot hozott. Nemcsak a mondataival, amelyek nem tisztelik a szabályokat, nemcsak a szókinccsel, amely rendkívül szabados, hanem gondolkodásmódjával, logikájával és analitikusságával. Kitűnik ez a regényeiből, de minden művéből, különösen a publicisztikai írásai-ból. Sohasem elegendő a jelzés vagy a megállapítás, következik a játszadozás, amely voltaképpen nyomozás az összes, még az első pillantásra elkeveredett tényező után is. A megvilágítás teljesebb, minden lehetőséget kikutat, még ha csak verbálisan is, semmi sincs eldöntve, sem félbevágva.

Már ma is látni lehet, hogy Esterházynak ez a módszere belekerült, vagy beleépül a mindennapi forgalomba. Váratlanul, de hatékonyan: az irodalom még hat, átalakít. Esterházy gondolkodásmódja, nyelvezte, szokatlan, látszólag fésületlen, befejezetlen mondata – egy nyelv és egy nép kultúrájának részévé válik, megragadja az újságírókat, publicistákat, kritikusokat, a toll embereit, általában az embereket . . . Mindenekelőtt azoknak a szövegeiben tapasztalható, akik e regényt ismertetik.

Számtalan példát találunk erre ebben a regényben is, bárhol is üjtük fel Esterházy könyvét. De hogy mégis felhívjam a figyelmet egy példára, nézzük meg a Második könyv 172., zárójeles részét, ahol a gyerekek a kínaiakról és az ázsiaiakról vitatkoznak. Amikor ugyanis 1956-ban az orosz katonák házkutatást végeznek, a gyerekek felfedeznek közöttük egy ferdeszemű ázsiait, és következik egy apró, bravúros vita: „(Nem kínai, ázsiai, javított ki anyánk, de mi megnéztük a térképet, és Kína az Ázsia. Anyánk ezt fejcsóválva kénytelen volt elfogadni. Húgunk persze akadékoskodott, hogy Kína az Ázsia, de Ázsia az nem Kína. Marhaság. Nem marhaság, minden kínai ázsiai, de nem minden ázsiai kínai. Ezt nem értettük. Hát mindenki, aki most a szobában van, az ember, de nem minden ember van a szobában, például Klotild néni, mert ő fönn van az emeleten, ezt se értitek? De, hazudtuk.)” De már ilyen Esterházy beszéde is, talán látszik is a lejegyzett interjúból.

Semmiképpen sem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy Esterháznak az ilyen gondolkodásmódhoz megvannak a szilárd pontjai, megbízható keretei, és semmi sem kaotikus, amilyennek időnként tűnhet. Megvan nála az értékek hierarchiája.

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatjuk)

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőrrel, VI.

B. FOKY ISTVÁN

A KÓHALOM MENNYBEMENETELÉNEK MOLEKULÁRIS TITKA, VALAMINT DÉLALJ-KÍNOK TILINKÓRA ÉS SÁMÁNDOBRA

A Remete már hetek óta nyomorúságosan érezte magát pincelakájában. A hátba vájt odú ugyanis rendellenesen kezdett viselkedni: falai először csupán izzadni látszottak, majd lassú csordogálása kezdődött róluk az olvadó jégnek, hogy végül is aztán kis patakocskákban kezdett a víz utat találni magának a külvilági meredély felé. De a mondottak még nem is borzolták volna fel különösebben a lelkiállapotát, mivel tudta, hogy mi miért történik körülötte, hanem aztán amikor valamely belső morajlásfélét kezdett észlelni a Kamenita-hát belsejéből, az ismeretlen jelenségtől való félelmében már aludni sem tudott rendesen. A Vencétől Kóhalomra keresztelt hátban az olvadás beálltával különös dolgok mehettek végbe, mert amikor a korán induló fák, mint a fűz meg a cserjések levélkéi patkányfülnyiek lettek, a középkori leletekről elhíresült magaslatból olyan elemi erővel törtek elő a különböző szőlőfajták emberkarnyi vastagságú vesszei, hogy a Remete sehogy sem tudott megbirkózni a jelenség titkának megfejtésével.

– Valami molekuláris növényi forradalom folytán állunk hadilábon a Kamenita-háttal, s féltő, hogy a természet nagy bajt hoz ránk – mondta Yehuda a Remetének, amikor jól szemügyre vette a terépet.

– Ez volt a célunk, Yehuda! Azt akartuk, hogy az ősszőlős eluraldjék a dombon, és a kiállhatatlan büzt fölülmúlja gyümölcseseinek illatával!

– A szenteltvízhatás valamit megbolygathatott a génekben, hogy ilyen elemi erővel s felfokozottan munkálkodnak a növényi molekulákban ezek az ősi ösztönök – mondta Yehuda, majd már kissé távolabbról visszaszólt, hogy tud valakit, akinek biztos magyarázata lehet a jelenségre, és értekezni fog a titokról az illetővel.

A muzeológusok megjelenésével még inkább fokozódott a helyzet komolysága, mert nekik viszont állami papírjuk volt róla, hogy hozzáfoghatnak a további mentőátadásokhoz, azonban ilyen körülmények között, hogy a Kamenita-hát már szinte az őserdők képzetét keltették az emberekben, a régészek közel se tudtak menni céljuk tárgyához, nemhogy valamely komolyabb tevékenységre gondolhattak is volna.

– Ezt az őserdőféle szörnyeteget maga csinálta ide, és a Jóisten legyen rá a tanú, hogy magával fogjuk eltüntetetni a művét! – ordította a Remetére az egyikük, majd rendőrséget meg katonaságot is emlegetett, hogy minden karhatalmat ide rendeltet annak érdekében, ami az előbbi állapot visszaállítását illeti.

A hirtelen támadt baj kulminációja csupán még ezután következett be, ugyanis a most már emberlábszár vastagságú szőlővesszők a városi víztisztító berendezések irányába kezdtek lekúszni a Kőhalomról, s az ottaniak riadót fújtak annak érdekében, hogy a veszedelemnek mielőbb elejét vegyék. Csakhamar meg is jelent a helyszínen egy munkakülönítmény, melynek emberei motorosfűrésszel láttak neki a betolakodó, hatalmas szőlővesszők eltávolításához, közben olyasvalamit emlegettek, hogy a növény nedve vérpíros, mintha a levágott csonkokból emberi vér folyna, olybá tűnik nekik az egész összhatás. A motorfűrészesek végül még oda kényszerültek a nemzetközi autópút bekötő szakaszát is szabaddá tenni a hatalmas növényi csápoktól, hogy a forgalom ne álljon le a város és a jelzett út között.

A Remete behúzódott odújába az emberek elől, s azon gondolkodott, hogy mitévő legyen nyomorúságos helyzetében. Arra is gondolt időközben, hogy azért minden rosszban van valami jó is, és lehet, hogy a különös jelenség valamiben csak a hasznára lesz idővel, hacsak karha-

talommal nem távolítják el addigra a sajátjából, mondván és ítélkezvén, hogy közveszélyes a környezetére.

Egyet azért el kellett ismernie önmagának: a Kamenita-hát fenséges látványt nyújtott! A gyönyörű óriás-szőlővesszők, mint valami őserdei fák, magasra nyúltak és megvédték bármilyen betolakodó ellen. A lazának hagyott rész viszont kietlen, kopár volt s úgy ült meg a hát elején, mint hajgazdag fejrészen a korai kopaszodás jelensége.

– No, akkor isten! – köszönt be az önkormányzati fullajtár Aladin Gáspár személyében, aki innen volt, a Bájjin-hátról, s aki jól tudta, hogy a kellemetlen hír esetére is a Remete szívesen látja bármikor. – Itt lenne az elrendelés a hatalomtól, hogy tarvágás elé nézünk . . .

A Remete, aki eléggé meggyötörtnek látszott, hellyel kínálta a kissé távolabbi szomszédját, s arról kezdett beszélni neki, hogy már napok óta fő a feje, amiért akaratlanul összetűzésbe került szűkebb környezetével, ám a kissé távolabbiakat is ide értendő. Pedig milyen szépen kitervelték, hogy miként változtatják meg a táj képét és levegőjének illatát annak érdekében, ami a magánjog sérthetetlenségét volt pillanatnyilag jelképesen igazolni, csakhogy a növényzet génmutációja belököpt a levesükbe, és most ekkora szerencsétlenséget akasztott a nyakukba.

– Nem ilyen lovat akartam – fejezte be eszmefuttatását a Remete.

– Hallod, hogy beszél a hegy? – kérdezte Aladin, akinek ragadványneve onnan származott, hogy egynéhány felesnek szolgálatára volt olymód is, amikor bizonyos megvilágítás szükségeltetett valamely tevékenységhez.

– A zene nyelvén, Gáspár! Merthogy tilinkón meg valamilyen dobon szólal az ereje a hát gyomrából – mondta a Remete.

– Akkor ennek valamelyest földöntúli akaratja is léssen, tisztelt szomszédom! – okoskodott a küldönc barátunk, és ösztökélni kezdte a másikat, hogy írja alá azt a papiroost, amivel a hatóság elrendeli a Kamenita-háton ama tarvágást.

A Remete fölülvizsgálta a hozzá küldött hivatalos átiratot, s miközben fejcsóválva igazolta látogatójának, hogy ennek bizony engedelmességet kell, körülményesen megnyálazta a tintaceruzát, amit Aladin adott volt a keze ügyébe, hogy aláírhasson, mikor a Búbánat ugatni kezdett, mintegy jelezve egy újabb látogató érkezését.

A Pópa volt a jövevény, aki Miniatyával érkezett nagy lihegve.

– Eszébe ne jusson aláírni, a Jóisten irtalmazzon nekünk! – jajdult a Miniatyából a fájdalom pillanatának némi öröme, hogy a Remete még nem kanyarintotta alá a kézjegyet.

– Úgy ám, mert mindenható a Jóisten! – kontrázott barátja szavára a Pópa, és mindjárt le is csücscent, mint aki holtfáradt. – Hallottunk a közeledő bajról, és gondoltuk, hogy célba vesszük a sátánfajzatok akciójának elhárítását!

– Ezt meg hogyan gondolták az urak? – határozatlankodott a Remete.

A Miniatya is helyet keresett magának, s kiszusszantva mérgét, kissé juhászodva idegei csillapodtán, lassan, tagoltan mondta, hogy a helyhatósági küldönc agyához is eljusson a szentenciázó döntés:

– Ahol a titok megszólal, ott az ember legyen alázatos a természeti erők akaratóval szemben! Vidd Aladin Gazsi fiam azt a papírt a gazdádna vissza, hogy az égiek akaratót az esendő ember vegye számba, és tekintse ezt végérvényesnek!

A nagy csendet csupán a külvilág zajhatása tette még nyomatékosabbá annak érdekében, hogy bizony van, ami visszafordíthatatlan és megfellebbezhetetlen, mert dolgozik a mindenség ereje elevenekben és holtakban, amiért bizony jó lesz belegondolni bárminemű csatározások elkezdésébe.

– Akkor isten! – köszönt el Aladin Gáspár a papírral, és amazok már mosolyogva fogadták emberük beszélgetését a Búbánattal, akinek olyasvalamiről áradozott odakint, hogy lesz ennek még börtje is, ha a hatóságok belevernek a nagybögőbe.

– Ezek pedig megjelennek – dörmögte a Remete.

– És kivel találják magukat szemben, tisztelt Marin? – kérdezte a Pópa, miközben jelentős pillantást váltott barátjával, a Miniatyával.

– A hívekkel, kedves Molcer úr, a hívekkel – világosította fel alkalmi házigazdájukat a Miniatya, majd hosszan arról tartott előadást, hogy tekintse a környék ezt a megmozdulást akár keresztes háború elleni mozgalomnak is netán, mert ahol templomépítés előtt állnak és harangot akarnak hozzá önteni, hogy mindenki meglegedésére belakja azt, ott nincs helye a gyarló emberi kicsinyeskedésnek, mégha a hatóságok felől jön is a kezdeményezés.

– A Jóisten hátacsckája az öt követőké, és ámen! – mondta a Miniatya, mint aki már elvetette gondját az esetleges bajnak, és azon van, hogy mielőbb valamilyen tevékenységre buzdítsa a többi.

A Pópa most igazán elemében volt. Gyors észjárására hagyatkozva, már azt fejtegette, hogy adott esetben ide kell csődíteni a híveket mindkét részről: a Miniatya ide következhet a Bájjin-hát embereivel, ő pedig majd a sándori körmeneteseket toborozza egybe, akik a Szentkút ünnepek alaphangját is szokták volt megadni. Ide kell rendelni a körmeneti zászlókat is, jöjjenek el a népi vallásos dalárdatagok mindahányan, s jó lenne, ha a bajnáti bunyevácok mellé még fősorakoznának a szeméttelenen böngésző magyarok és cigányok is, hogy számbelileg sokat mutathassanak.

– Mert a tömeg az mindig tömeg, még ha hús-vér fogyasztói árucikkekből is áll össze! – fejezte be a Pópa rendelkezéseit, mint aki első számú hivatott ezen a helyen intézkedni.

Közben abban is megegyeztek, hogy nem ártana, ha valamilyen kiírásokkal is nyomatékosítanák az általuk hirdetett ígét. Megbeszélték a gondolatok lényegét, melyeket transzparensen közölnének a jövevényekkel, és pedig: hogy el a kezekkel a Szent-hegytől; a Jóisten hátacsckája magáé a Jóistené; arccal a jövő felé, itt minden az aprószenteké!

– Yehuda gyönyörűen tud írni, majd rá vár a feladat, hogy ezeket megcsinálja – mondta a Remete, és most már maga is hitte, hogy ilyen egybefogottan sikerre vihetik ellenállási manőverüket.

– A bentiek lépni fognak mielőbb, s nekünk résen kell lennünk, hogy időben is egerutat nyerjünk velük szemben! Ezért mondom, hogy mindenki lásson munkához, és bő két óra múlva újra itt legyünk a tettek mezején! – adta meg végső simításait az összhanghoz a Pópa, és már amott ment, mint akit kergetnek.

A Miniatya meg a vasúton túlra sietett, hogy összetrombitálja híveit a bájini oldalon.

A Remete pedig kiült a tavaszba zsarátnokai mellé, hogy friss levegőt szívjon és rendezze gondolatait. A látvány, ami körülvette, bizony nem volt valami bizalomgerjesztő: körülötte szanaszét hatalmas, óriáskígyókra emlékeztető szőlővenyigék heverték a motorfűrészesek keze nyomán, s odébb, a szennyvíztisztító tájékán pedig nagy hangú népség tárgyalta még mindig az előállt helyzetet. Csupán fenn, a laza mögötti szőlő-er-

dőségben trilláztak a gondtalan madarak és a napsütés csillámlása visszfénylett vissza a hatalmas, óriásira nőtt leveleiről a növényzetnek.

A Remete annyira a gondolataival volt elfoglalva, hogy észre sem vette Zsombor érkezését, aki a város felől jött kerékpáron, és teljes vadászati díszbe volt öltözve.

– Milyen vadra megyünk, apukám? – próbált a Remetével tréfálkozni, ahogy barátja mellé gurult macskapuhán, hogy a kutya se vehette érkezése nesztét. – Találkoztam a Miniatyával és mondta, hogy itt nagyvadra megyen majd a játék!

– Semmi bizonyosat se tudni, de hogy amazok karhatalmilag lehetetlenítenek el bennünket, abban bizonyos vagyok! – mondta a Remete.

– Állunk elibe, pajtás! . . . Annál is inkább, mivel a konkurencia is beindult: a Lukás-híd átmentési akció lent a Mlakán beindult, s van aki az évtized vállalkozásának merészeli titulálni!

– Hogyhogy?!

– Valahogy úgy, hogy ott kandeláberek ültetnek világításnak, és valamilyen vízesésfélén fogja minden újdonsült férj általvinni aráját a mennyek országába! – adta a bankot Zsombor a nagyobb a füstje a lángjánál akcióról, hogy minél jobban érzékeltesse a Remetével, mire készülődnek a bentiek.

A továbbiakban aztán már csak nagyokat hallgattak mindahhoz, ami hamarosan körülöttük készülődni látszott. Mert bizony csakhamar a Pópa megérkezett a sándori híveivel, miközben a városi szeméttelp felől érkező látszottak hozzájuk a kommunális vállalat alkalmazottai kamionjaira felpakoltan, erősítésként két rendőrautó karhatalmival.

– Itt ma ütközetre van kilátás – mondta Zsombor.

– Egyoldalú lesz annak kimenetele, drága barátom – mondta a Remete.

A Miniatyá népes serege a város felől érkezőket követte, akik olyan hévvel mászták meg a Kamenita-hátat, mintha örökké rajta jártak volna. A Pópa is parancsot adott, hogy mindenki a fedélzetre, és a körmenetek zászlakkal meg a kórus tagjai, akik Yehuda transzparenséit vitték, csakhamar ott seregltek a Miniatyá tábora körül. Magvaszakadt beintett embereinek, s azok az előéneklésével rázendítettek a Mi Atyánk, Isten! kezdetű imádság megzenésített változatára, amihez a dallamot

egykor a vadász és építész Zsombor ügyeskedte össze, eredetileg tárogatóra és sámándobra írva kottáit.

Amazok alatt készülődtek motorosfűrészkeiket készenlétben tartva, a szennyvíztisztító bejáratánál, rendőrökkel erősítve. Szemlátomást az volt a helyzet, hogy csupán a karnagy hiányzott a hadjárat beindításához, aki a szóbelit végzi el az írásos parancs nyomán.

Az idő múlni látszott, de a városiak nem kezdeményeztek. Aztán nagy nehezen mégiscsak feltűnt a város felől egy akkora limuzin, hogy folyón közlekedő hajónak is nézhette volna a jámbor halandó, s belőle az elnök nehézkedett elő, meg néhányan a központi irányításból. A vendégek egyenesen a Remetééknek tartottak.

– Ennek valaki megissza a levét, Molcer Martin! – állt meg a Kerti Törpének becézett elnök a Remete és Zsombor előtt, mint aki nagyon is tudatában van, hogy emezeknek nemigen akarózik engedelmessé válni az önkormányzati parancsok.

– Üljek meg a körüli tuskókat, mivel bársonyszékkel nem kínálhatom illendően az urakat – mondta a Remete, és amikor azok helyet foglaltak, szép nyugodtan arról kezdett beszélni nekik, hogy legyenek toleránsak az itteniekkel, mert a párbeszéd hiánya csak mindenkinek bajt okozhat, ő pedig se így se úgy nem veszíthet se réven, se vámon, mert egyszer lent és máskor fenn a kerék, minek utána mindenkivel megtörténhet annak oka, hogy lecsúszik a gödörbe. Miközben ilyeneket mondott némi színészi pózzal fűszerezve a Remete, a végén még arra is kitért, hogy jó ma egy békesség, mint holnap két rétesvég, és a helyhatóságin majd nehogy ámulatba essenek a városközpont székértől.

– Elnök úr, én kiadom a végszót, engedelmeivel! – türelmetlenkedett az ékes beszédű Szárity-leszármazott, akit mindenki csak Kisszáritynak mondott, és aki olyan minden lében kanál módjára, keverte a kártyákat a városi öngazgatásban.

– Várjunk! – intette le a Kerti Törpe a Kisszárityt. – Azt szeretném, ha a Molcer Martin úr kifejtene annak garanciáját, amitől ennek a vidéknek nyugta lesz a továbbiakban eme megbolygatott szituációban!

Közben a Fösöbú is közelebb ballagott a gyülekezethez, és miután a fenekére ült az elnök orra előtt, sírásra csorduló tekintetét a Kerti Törpe szemébe emelte, minek okán amaz ugyancsak feszélyeztetve érezte magát, s menten eszébe jutott a kutyáról a kereszten függő,

alázatos tekintetű Krisztus óriási hatása az emberekre Pilátussal ellentétben.

– Vidd odébb ezt a kínszenvedést innen! – mondta a Remetének.

A Remete az ölébe vette Búbánatot, és visszaülve helyére, annak fejét ágyékrészen a ruházata alá rejtette.

– Dolgozik a lelkiismeret, dolgozik – mondta annak utána csendesen.

Amazok tanácskozni látszottak. Főlemlítették a Pópát is meg a Miniatyát is, aki még mindig nem egyenlítette ki adózási tartozását a pálinkafőzés után. A városi kupaktanács aztán olyan határozatot hozott, hogy ha a Remete karban tartatja a hegyet, és onnan semminemű bántódás nem éri a közvetlen és távolabbi környezetet, akkor haladékat nyerhet bizonyos időre a határozat végrehajtásának elodázására.

– Ennek a feltételnek eleget tudunk tenni – szólt most közbe az építész, aki eddig jobbnak látta csendben lenni. – A visszavadítás némileg túlságosan jól sikerült, amit mi is belátunk, dehát kinek fordulhat meg előre a fejében, hogy a Kőhalom titka egyszer csak megmutatkozik, és ember legyen a talpán, aki gátat tudhat vetni üzemelésének?

– Ebben van valami, mint ahogy abban is, hogy várjuk ki a nóta végét – mondta az elnök, s ahogy jött, úgy is távozott hirtelenében a kísérelével. Elmenőben a kommunálisoknak csak intettek, hogy le vannak intve, és az akció lefűjva a továbbiakig.

Az elvonulók látványa bezzeg lezúditotta az itteni népséget a Kamenita-hátról, és amikor örömteli mámorban körülvették a színészt és az építészt, olyanfajta utcabálat rendeztek hirtelenében a tiszteletükre, mint akik megmentették az emberiségnek a földet.

Már lassan esteledett, amikor szinte mindenki elment. A Remetével csupán a Pópa, a Miniatyá és Zsombor maradt a tetthelyen, hogy megbeszéljék a legfontosabbat: a titokzatos jelenség életben tartását!

– Mármint a hátból kiszüremlő zenemoraj előállításáról lenne szó, ha jól értelmezem? – kérdezte Zsombor.

– Igen, igen – igyekezett az építészben mielőbb tudatosítani a tényeket a Pópa. – A Remete valamilyen morajló zenét hallott, és abban a tilinkó meg a sámándob jelenlétét tudhatta fölfedezni!

– Dobom van, tilinkót meg beszerzünk – mondta Zsombor, aztán kifejtette, hogy a pincelakásból jól fölhallatszik majd a zene, és semmi

kétsége nem férhet senkinek annak tényéhez, hogy maga a hát működik ilyen muzikálisan. Hirtelen ötlettel időzött aztán a maga dolgán:

– Már tervezem a romtemplomot, és minden apait és anyait beleadva, nyugodtan mondhatom nektek, hogy ide varázsoljuk a képében minden rosszak rosszának leállítását, s ezen a helyen a jónak kezdete lesz.

– Az emberekkel mi fog történni? – kérdezte a Miniátya.

– Melyikekkel?

– Azokkal, akik nem akarnak megtérni?

– Azokat az olajfák hatásának vetjük alá – mondta a Remete, és röviden főlvázolta a Tintás által teremtett ötletet, minek okán a hát szegélyére talajostul átmentett példányai kerülnek majd a jóságos rendeltetésűeknek, s azok alatt minden bizonyonnyal a legelvetemültebb haramia is szelíd báránnyá kezesül.

– Nekem csupán még az nem egészen világos, hogy az a bizonyos zene, ami a dombból árad, vajon milyen költésű lesz? És ki írja meg? – kérdezősködött végül a Pópa.

– A zene délalji lesz – mondta a Remete.

– Ezt értelmezni kellene – követelőzött a Miniátya.

– Délalj az itt lenne, ezen az átkozott részen – mondta a Remete. – De mondhatnánk északdélnek is, abba se sántulna bele senki.

– És a Kamenita-hát kínjairól szól majd, mint amikor csak nyög az ember a sok teher alatt, és kínjában valamilyen dallamhoz hasonló jajongást hallani tőle – mondta Zsombor, az exzenész.

Mindhárman aztán nagy hirtelen elmentek, mint akiknek valamilyen halaszthatatlan dolga lett volna a sötétedés beállta előtt.

Csend és nyugalom ült ki a környékre, és a Remete most úgy érezte, hogy ez a mérhetetlen nagy világszínpad újra belépett az életébe, pedig attól való menekültében sikerült kissé félrehúzódnia a megpróbáltatások elől.

A rendőrökcsi fénycsóvája vakította el hirtelen a Remete látását, ahogy megállapítani igyekezett, hogy kiknek van még a mai napon esetleg dolga errefelé.

A két rendőr magabiztosan jött az egyedül üldögélő férfihoz. A Remete Fakabátot innen ismerte a környékről, mert mindig itt járőrözött deviáns fiatalok után kutatva.

– Estét! – mondta a Fakabát.

- Maguknak is – mondta a Remete.
- Molcer úr, felkérésünk van a kapitányság részéről, hogy hármásban vegyük az irányt odafelé . . .
- A Kamenita-hát miatt?
- Nem egészen . . . Valami baj történt a famíliában! – mondta a másik rendőr, és fogta a kutyát, hogy azt is magukkal vigyék netán.
- Köszönöm, hogy gondját viseli – mondta a Remete, és velük indult a járőr kocsihoz. – A família melyik ága tört derékba, ha nem lennék indiszkrét, uraim?
- A legidősebb! – mondta a Fakabát, s volt valami tónusa a hangjának mindabból, ami a legrosszabbakat sejteti.
- Szóval a nővérem? – kérdezte most már remegő szájszéjjel a Remete.
- Két napja senkinek se jelentkezett, s karhatalommal mentünk be a lakásába – mondta a Fakabát, majd útjára indította a rendőr kocsit.

(Folytatjuk)

GÖMÖRI GYÖRGY VERSEI ÉS MŰFORDÍTÁSA

MAKE LOVE, NOT WAR

„*Aeneadum genetrix, hominum divumque voluptas,
Alma Venus . . .*”

(Lucretius)

Vénusz almája bajt hozott csak
az emberiségre, no meg arra is, akinek
odaítélte-de Vénusz *almái*?
Más eset: édes forrása gyönyörűségnek.
Ki rájuk emelte szemét, az az ifjú
már nem kardot – gitárt vesz a kezébe,
hogy dalt pengessen rajta, vágyakozót,
szolgájául szegődve esztelen szerelemnek,
amelyről nem históriát: *széphistóriát* írnak
s énekelnek Itáliától a jeges, nagy Oceánig.
Bár néha nem lehet elkerülni a harcot,
mégis áll az a mondás, mit a hatvanas évek
falakra festett, s azóta sem jó, ha feledjük:
Make love, not war! Háború helyett te szeretkezz.
Emberhez valóbb az ágy minden hős csatatérnél.

SZÉLJEGYZET KOSOVÓHOZ

Ki tudja, Kapisztrán atya mit művelt, mielőtt
 Nándorfehérvárnál magasba emelte keresztjét?
 S a rigómezei harc még kit mire kötelez?
 Véres virágokat hajt a mítoszok televénye,
 mérges gőzök járnák át a bódult agyakat,
 hogyha az „ölni, ölni és rabolni” már nem csak
 egy sötét humorú diáknóta refrénje,
 hanem mindennapi tény és harci feladat.
 Mítoszaikkal míg le nem számolnak a szerbek,
 s meg nem értik a leckét, mit feladott ez a kor,
 meg nem értheti őket, s nem bocsát meg a világ.

(Írtam a kosovói háború idején.)

LÁNYOKNAK ÉS FIÚKNAK

Danilo Kiš emlékére

RICHARD BURNS

I.

A régi udvarban rakj föl egy hintát
 Lökd meg egy kicsit majd jobban hintázd
 A falu terén is rakj fel egyet
 A fiatal lányok mind odamennek
 Kösd fel a hintát egy parki fára
 S lökjed fel bele az éjszakába
 Egyenként röpítsd a lányokat
 S ne bánd ha leszáll az alkonyat

*Harangvirág
 Kakukkfű
 Bazsarózsa
 Ezerjófű*

II.

Hármat kívánok mindenekelőtt
 Kenyeret sőt és csöndes esőt
 Három áram fut át kezemen
 Az egyik lassan a többi sebesen
 Szívemben piros rózsza három
 Kettőt a halottaimnak szánok
 Az élő rózsát megtartom néked
 Hogyha megőrzöd hozzám hűséged

Kankalin írisz

Tikszemfű

Szarkaláb liliom

Légyjósű

III.

Nézd a lebontott hajú lányt
 Hintáztatom nézd merre száll
 És nézd azt a nevetőset nézzed
 Hirtelen lesüti szép szemét ez
 S nézd a büszke tekintetű édest
 Esküszöm egy napon az enyém lesz
 S míg hintáztatom dicsérem őt
 Nappal és este és éjfél előtt

Mustármag zsálya

Petrezselyem

Vadsóska csalán

Lóhere négyleveles

IV.

Hintám az almafára tegyed fel
 Virága gyümölcsöt hozzon egyszer
 A másikat halványzöld fűzre tedd föl
 Ágyam az ég s a vánkösöm felhő
 Ezüst nyárfa s réz bükk ragyog

Közel a félhold s a csillagok
Kaszálom őket míg lehullanak
S a csillag pora a lombra tapad
Boróka- s vörösfenyő
Nemtudomnevefa
Lucfenyő jegenye
Gesztenyefa

V.

A vén rücskös tölgyhöz kösd az enyémet
Tavasszal föltetted s leszakadt szétment
Mert bombák hulltak és ágyúk döngtek
Házak roppantak és hidak ledőltek
Sziréna sikoltott rakéták hulltak
Ördögi tor volt az egek kigyúltak
Most hát használj egy erős kötelet
Hogy ne essen szét jövőd s életed
Fűszeres éték
A falvak égtek
A papír kigyúlt
És hamuba hullt

VI.

Majd hintáztatlak a temetőkertben
Nappal süttetve és holddal szemben
S egy olyan fára kötöm a hintát
Ahol járhatsz a holtak sírján
S lökjél lassan és lökjél magasra
Hogy hintánk a napot az égen tartsa
S a holtakért is hintáztass engem
Mert lánya vagyok az özvegyeknek
Koldus és király
Nadragulya
Fagyöngy az ágon
Szól a duda

VII.

Dodola vagyok az Eső Úrnője
Koronám lomb s levélből szőve
Ruhám Virágot aggatott rám
A tavasz s hosszú zöld fű a szoknyám
Hát lökj fel hogy hozzak jó időt
Reméljünk szárnyaló jövőt
És meleg szelet hogy bő legyen
Zápor kerteken s földeken

Barack meg szilva

Körte alma

Érett paprika

Nyár diadalma

GÖMÖRI György fordítása

VACKOR

G U L Y Á S J Ó Z S E F

csatornaparton fut a nyúl
bennünk meghalt a muta mur
lehetne tenni jobb lapokra
vihettük volna többre sokra

vidám talicska légi járom
meglebbenő aljas taláron
kutyafej s büzlő tetű kel át
nem hallja ő se hall se lát

ül a parancsos kis világon
repedt torkából szétrikácsol
kikelt a tyúk tojás nincsen
megmagyarázza majd az Isten

légyen vitenzil tarle mánus
kettőből hármat el: humánus
májustól lehet szebbet kérni
mint a köcsög rútul kiégni

öcskös! bagót vegyen az állam
eszem magam kopik az állam
72 centi voltam régen
ebből mi marad mire bevégzem

istálló ez vagy parlament tán?
kutya likából ki parlamentál?
sok az ördög kevés a páka
disznó a disznó fülét lerágja

íme egy hazugság új tételei
ezeréves de étellel telis-teli

pöf-pöf pipál komám a Györmán
mi ég de bűdös kutyaszőr tán?
Iréнке így fedd kövön ingat
Jóska magában nincs tapintat

Jani János pöfög mint katlan
mennybe néz amely lakatlan

mért jött Sevár ha nem tud hinni
gémeskútnál vödörből inni?
és kiönteni ami fölösleg
igyon a jószág is de rögvest

imázzon otthon amott beszéljen
éljen száraz maga-kenyéren
vaját csak néha azt is fagyva
meglátom hogy nyög az ebadta

száraz kenyéren ésszel éljen
áztassa le vagy fogat cseréljen

hagyma se legyen vöröshagyma
almája rothadt férges faalja

éjszaka írtam mindig verset
nem rítt mellettem senki szerzet
éreztem néha nagyobb lázat
szíjjártóból ha szíjat vágnak

Budapesten jártam kutyámmal
húztam a terhet kutyahámmal
ki volt a bolond én vagy mások
kevés ésszel is tudhatjátok

nem érdekel tán jobb volt lenni
bolond mint szót lenyelni
kívánni másnak minden szépet
s magunknak hagyni ami kiéget

Sevár elült a krumplilevesben
nálunk is mély feneketlen
keresztel el vagy anélkül
pokolra száll úgylis legvégül

Gorbacsov halként partra dobva
seprőző ár botozó dogma
pikkelyezik ma Oroszország
eszik fekete levessel tortát

kaviár nélkül állnak lesben
Lenin tatáival tartják felesben
ez ugart kerülve más utakra
új ember-legelő felé mutatva

füle mögött virágos kert volt
méhessel fönt kézzel kivert bolt
a gálic volt hozzá korom
ó ifjúság! ó vén ifjú korom!

beleszippantottam néha mélyen
szédültem: így kell tán élnem
ily szörnyű boldogan? szóltam
elmentem és csúful lakoltam

hegyi hegymögi duma beszéd
elhangzott itt és hangzik elég
pockok patkányok irnokiból
emberevőt de humánust csiszol

te esztergált lábú kis pacsirta
a piramis ablakában ki írta
azaz kiról írt Sheley Petőfi
ki büntetését az égben tölti

kukorica sültkrumpli kristály
Ludas Ludas neked ez mit fáj?
esőznek múltak képek havaznak
pereg a szalag néha s magamnak

egyszer megáll de nem lesz vége
fordul másnak a másik felére
utunkon nincs menetrend Gábor
csont néz ki az élet falából

jön az édes Szörpike kisasszony
nevet hatig de reggel hattól
tavasz-csipett kis melle álom
sajog e vén omlatag várrom

elment s lett sötétség bennem
hiába ugrálok benne fennen
vakon támolygok előre-hátra
boldog lennék ha enyém a Tátra?

kő-vas-gipsz-bronz-éhes írók
irodalmak a mindent kibírók
mindent túlélnek hiszen csálnak
az igazak élnek s belehalnak

mennyi homokot kell átszítálni
porban élni esőben járni
sok a homok kevés az arany
víg az ember mert boldogtalan

patkányok zászlósi és a pincék
őrültjei az ember kincsét
szerteszórják vihar a polyvát
s átok-esőként nyakába ontják

útban a hajam gyerünk megyünk
nem lesz több árok ég velünk
gyászos-fekete ünnep lesz itt
az ördögöt áldják aki elvitt

a szegényházak halk duruzsolása
régest akárha minket várna
csorbult beszéd életlen elme
mintha már rég körüllebegne

régi öreg való még 896-ból
száraz fatengőös öregasszony
egy pörnyés épp most landol
szép balkonán: a hulladékhalmon

szereti-e az állatot? remélem
magam is állat volnék kérem
de ez sokszor nem jut eszembe
olyankor vagyok ember nemde?

a gyerekek mennek nekimennek
mint a dungó falnak mindennek
a felnőtt álmos tengert utánoz
anti-eretnek disznóbőrt hámoz

tyúkot olt disznót meghámoz
tojóztat boldog mi köze mához
hálót csomóz magának hámot
le sem köpi a lapos világot

sose néztem föl nem emeltem
e fákra a fejem ha erre mentem
másra gondoltam másért éltem
megbocsáthatatlan örök vétkem

nekem itt se éjjel se nappal
sakkban tart ördög és angyal
egyszer egyik máskor a másik
míg fogam kihull vagy belevásik

régi fatengős öregasszony
szilvaként kell hogy megasszon
kuckóban vagy ki gangra téve
rég halott már ha jön a vége

csontjai zsákban kuglibabák
megkoccannak ha mozdul kabát
a bőre mi lazán összefogja
az élet volt most halál a gombja

VIRTUÁLIS SZELLEMI PARLAMENT

Üzenet Kós Károllyal – Újvidékre

K Á N T O R L A J O S

Első pillantásra bizonynyal furcsának tűnik, hogy nem Kassák Lajossal, Déry Tiborral, József Attilával vagy Radnóti Miklóssal próbálok érdemben átszólni a *Korunk* műhelyéből az ünneplő *Híd*hoz, Kolozsvárról Újvidékre, hanem – Kós Károllyal. A magyar avantgárd, a XX. századi magyar líra nagyjai helyett a transzszilvanizmus klasszikusával. Aki ráadásul a régi, Dienes-, majd Gaál Gábor-féle *Korunk*nak nem volt munkatársa, ellenfele viszont igen; igaz, hogy aztán, a hetvenes években, szívesen volt jelen a mi folyóiratunkban, sőt élete első s egyben utolsó grafikai kiállítására – túl a kilencvenedik évén – a *Korunk* Galériában került sor.

Annak, hogy az *Erdélyi Helikon* frontemberét idézem a hetvenéves *Híd*-évfordulón, több oka van. Mindenekelőtt egy nagyon hétköznapi: most került a kezembe Kós Károly levelezésének gazdag (894 oldal kitévő) gyűjteménye, s a lapozgatás közben rányitottam Kósnak Kosztolányi Dezsőhöz írt leveleire; szám szerint háromra: kettő közülük 1932. márciusi keltezésű, a harmadik 1935. május 9-i dátumot visel. A budapesti Mundus Magyar Egyetemi Kiadó (Sas Péter szerkesztette) 2003-as kötete előtt már olvashatók voltak a *Tiszatáj*ban (1980. 8.), Kiss Ferenc adta közre őket. A lappéldányt pedig – a ceruzabejegyzés igazolja – Ilia Mihály juttatta el hozzám annak idején, noha már öt éve nem volt a *Tiszatáj* szerkesztője. A nevek összekapcsolásával, a találkozások felidézésével folytathatnám magántörténelmünket (a nemsokára hetvenéves Ilia tanár úr és a hetvenöthöz közeledő mai *Híd*-szerkesztő,

Bori Imre dicséretével, illetve a nála egy évvel korábban született, Tiszapéterfalváról Budapestre elszármazott Kosztolányi-kutató néhai Kiss Ferencre és ilyen-olyan vitákra is emlékezve), de nem akarok leragadni az anekdotázásban, sem az alkalmi tanúskodásban, inkább visszatérek Kós Károlyhoz és Kosztolányihoz. Az említett levelek ugyanis visszhangoznak a mában, többszörösen is. (Én még hozzájuk olvastam *Bori Imre huszonöt tanulmányából A mítoszeremtő Kosztolányiról* szólót, a lényegre figyelve, nem pedig a több évtizedes barátságunk egy nehéz szakaszára utaló, 1984-es szerzői ajánlásra.)

1932 márciusában Kós Károly kéréssel fordult Kosztolányihoz, a magyar PEN Klub első elnökéhez, a budapesti PEN-kongresszus előtt, egy PEN-alapszabály sürgős elküldését kérve. A sürgősség oka a közeli kolozsvári tárgyalás a román PEN-elnökkel. Az előzmény, a háttérmagyarázat pedig: „Romániának is megalakult a maga PEN Club-sectiója, de abban annakidején és a máj napig sem a magyarság, sem a szászok (velünk egyetértve) nem kapcsolódtak be, miután a románok nemzeti türelmetlensége nem akarta megengedni egy befelé független, illetve autonóm magyar, illetőleg szász alszekció megalakulását, és csak egyenként kért fel minket a romániai szekcióba való belépésre. Hosszas és kellemetlen tárgyalások folytak erről már és sokszor, mert a román írók mégis restelték azt, hogy Pen-klubjukban egyetlen magyar, vagy szász író sincsen. Ez kifelé nem vallott dicsőségükre.” Az aláírást a „régí és változatlan barátság”-ra való utalás előzi meg. Kosztolányi Dezső postafordultával válaszolt (ennek a levélnek nincs közvetlen nyoma a Kosztolányi-irodalomban), küldte a kért alapszabályt, amit Kós egy héttel az első levél keltezése után már meg is köszönhetett. Ez újabb Kós-levélben utalást találunk egy megjelenés előtt álló Kosztolányi-versre (az *Ilona* az *Erdélyi Helikon* 1932. áprilisi számában meg is jelent), valamint a Kádár Imre fordította román népdalok kötetére, amelyről kritikát kérnek Kosztolányitól.

Mindez csak irodalomtörténeti adalék – a mába világítóan fontosat az 1935-ös Kós-levélben olvassuk. Itt Kosztolányi feleségének egy kéziratára utal az első sorokban Kós Károly, de mindjárt el is hárítja magától a választ, kiadói (Erdélyi Szépműves Céh) és közéleti, kultúrpolitikai, (református) egyházi, sőt gazdasági elfoglaltságaira, felelősségére hivatkozva; a *Helikon*-szerkesztéssel nincs ideje komolyan foglalkozni. És

itt következik a levél érdemi része, a ráerősítés a konkrétumok felsorolására:

„Bizonyos, hogy nekünk ma tartalmasabb az életünk, mint a Tiétek ott. Ez a mi előnyünk Fölöttetek. De reádolgozunk erre, és ez a mi hátrányunk Veletek szemben.

De ha jól meggondolom: mégse cserélném el ezt a sorsot a magyarországi magyar művészsorssal, ma sem, ennyi nehéz, kimondhatatlanul nehéz esztendő tanulságai után sem és a teljesen bizonytalan, de bizonyosan csak nehezebb jövődőtől való őszinte irtózásom dacára sem.

És boldog vagyok, mert tudom, hogy egyetlen igazi erdélyi művész sem cserélné el a maga itteni sorsát egy talán anyagilag jobb magyarországi sorssal. Aki tőlünk az elmúlt évek során elbúcsúzott, azt könnyű szívvel eresztettük el, és aki még el fog menni (mert készül még néhány), könnyebbedés lesz nekünk is. Inkább az a baj, hogy vannak, akiket menesztenénk, de nem mennek.”

A kemény és önérzetes Kósnak nyilván eszébe sem jut, hogy szigorú szavaival esetleg Kosztolányit is sértheti – már csak azért sem gondol erre (?), mert a megszólított már rég, a hatalomváltozás előtt került el Szabadkáról Budapestre. Az Erdélyből távozottak ilyen sommás elmarasztalását, a „könnyebbedő” lemondást róluk nem igazolja a kor sajtója – elég az első Helikon-szerkesztő, Áprily Lajos áttelepedésének visszhangjára utalnunk, éppen az *Erdélyi Helikonban*. Különben Áprily szerkesztői idejében, az 1928-as évfolyam 3. számában jelenik meg először Kosztolányi-írás a kolozsvári irodalmi folyóiratban, hat lírai miniatűr (*Verssorok* cím alatt), majd a Kuncz Aladár által átvett Helikon készíti Kosztolányi munkatársi kapcsolatra: az 1929. novemberi lapszámot a *Katé az anyanyelvről* nyitja. Kosztolányi Dezső vallomása tökéletesen egyezik a szerkesztő Kuncz Aladár programjával: a szétszakított magyar irodalom új egységének megteremtésével és az egyetemesség igényével. „Ez a nyelv – írta Kosztolányi – fűz össze az emberiséggel, mert általa teljes ember lehetek, ösztönösen, csorbítatlanul fejezhetem ki magam, ennél fogva érintkezhetem a népek hazájával, a nagyvilággal, sokkal inkább, mint ama nyelvek által, melyeket időközben értelemmel, jól-rosszul megtanultam. Ez a nyelv eltéphetetlenül köt össze mindazokkal, akik magyarok, élőkkel, akik itt járnak közelemben és holtakkal, akik már régen elmúltak, öregekkel, akik a múltat és csecsemőkkel, akik a

jövőt jelentik. Titokzatos szellemi testvériség ez, olyan lelki atyafiság, melyet sem az életsorsok és nézetek, se a műveltség és hajlandóság különbözősége nem dönthet meg soha.”

A magyar nyelv szerelmesét, a nyelv művészt Kós Károly is becsülte, de az életmű egészéről és az emberről többször is fenntartásokkal, idegenkedve nyilatkozott. Az 1932-es levél „régí és változatlan barátsággal” aláírása reális tartalom nélküli fordulat – ha összevetjük Kós különböző helyeken, visszaemlékezésekben, másokhoz írt levelekben megtalálható kijelentéseivel, Kosztolányira tett megjegyzéseivel. Kós Károly alapvetően idegennek érezte Kosztolányit, föltehetőleg már akkor is, amikor a budapesti kávéház ugyanazon asztalánál ültek. A *Találkozásaim Móricz Zsigával* című írásában (*Erdélyi Helikon*, 1939. 604–605.) a társaság leírásában tulajdonképpen minősít is: „Az ember, ha Pesten él és legényember, s kivált, ha művész-féle mestersége van, az östéit, sőt éccakáit kávéházban tölti el. A ritka kivételek ezt a szabályt csak erősítik. Egy ilyen kávéházi cigánytársaságba én is becseppentem: írók, újságírók, színészek, építészek, iparművészek közé a Baross-kávéház ún. »balszélfogó« asztalához. Egy-két öregén kívül mind fiatalok kerültünk ott össze: Márkus László, Kosztolányi Dezső, Kárpáti Aurél, Muhits Sándor, Fehérkúthy Bálint, Zrumeckzy Dezső, P. Ábrahám Ernő, Bartos Károly, Kürthy György, Márffy Ödön.”

Ugyanezt a kávéházi világot Bori Imre Kosztolányi-tanulmánya más-képp értékeli, pontosabban egy valóban figyelemre méltó vonatkozást emel ki – ami Kós Károlyra is érvényes. „Kosztolányi Dezső nemzedékének nem kivételes jelensége – szögezzük le azonban a közhiedelem ellenében, hiszen sajátos paradoxona éppen ennek a nemzedéknek, hogy míg a Nyugattal meglobogtatta a magyar provincializmus minden megjelenési formája ellen indított harc zászlaját, és Budapesten gyülekezett, mintha a szellemi életben a magyar kapitalizmus központosító politikájának a szellemi életbeli viszonyait lenne feladata megteremteni, egyúttal a regionalizmusra is felesküdt. Úgy éltek Budapest kávéházaiban, utcáin és szerkesztőségeiben, mintha a maguk szűkebb szülőföldjének a küldöttei lennének egy virtuális szellemi parlament soha meg nem szakadó ülésén. És Ady Endre itt is a példamutató és a vezér volt.” (Bori e háttér felvázolásával készíti elő *A szegény kisgyermek panasza*i szülőföldhöz kötő elemzését. Érdekes, hogy Kós Károly egye-

dül ezt a Kosztolányi-művet szerette – amint ezt Áprily Lajosnak írt levelében, 1958 márciusában megvallotta.)

Kós mindig vállalta Adyt – Móricz Zsigmondot is majdnem egész életművével –, a többi nyugatost azonban nem szerette. Egy hosszabb, egész életpályájára visszatekintő levélben Czine Mihálynak (1961. január 15-én) kereken kimondja: „Ady és Móricz író kortársai (Babits, Kosztolányi, Szabó Dezső, Karinthy stb.) idegenek voltak és maradtak számomra.” Egy másik, kevéssel halála előtt írt és elküldött levélben (Tasnádi Gábornak, 1975. október 6.) most már Kosztolányira szűkítve fejt ki ellenérzéseit: „És bár sem akkor, sem később soha nem voltak konfliktusaim vele (Kosztolányival), még vitáim sem, és megbecsültem benne »a magyar nyelv jól készült mesterét«, sőt vannak versei, melyeket megkedveltem, megszerettem, de írói életmunkájának egészével mégsem tudtam megbarátkozni, az embert pedig eleitől kezdve ösztönösen nem vállalta a szívem.” Elmondható, hogy lényegében ehhez az „idegen” táborhoz sorolta a Helikon-szerkesztő Kuncz Aladárt is – jóllehet a Kunczot búcsúztató helikoni emlékszámában (1931 nyárutóján) többször is „korrigálta” az „európaibb” író- és szerkesztőtársról kialakított véleményét, mi több, idáig jutott az önkorrekción: „. . . ha lesz is az Erdélyi Helikonnak ezután még jó, sőt nagyszerű szerkesztője, de számomra Kuncz Aladárral meghalt az egyetlen és páratlan szerkesztő.” Ehhez az ítélethez mérve, legalábbis meglepő az, amivel Czine Mihályt, az erdélyi magyar irodalomról összefoglaló tanulmányt író irodalomtörténészt megfeddi – többek közt Kuncz Aladár szerkesztői-irodalomszervezői érdemeinek túlértékelése miatt, a mellette dolgozó Kovács Lászlót emelve magasba. (A már-már tanulmány terjedelmű Kós-levél kelte: 1966. január 1.)

Az a bizonyos „virtuális szellemi parlament” tehát sokfelé ágazott, a szülőföld, a regionalizmus, illetve az európaiság vállalása a XX. században egymással vitatkozó, különböző értékeket teremtő változatokban valósult meg. A nagy történet pedig így vagy úgy az új században, az új évezredben is folytatódik. A *Hid* ennek ugyanúgy megmondhatója, mint a mi mai erdélyi folyóirataink – vagy a pozsonyi, a kecskeméti, pécsi és persze a budapesti irodalmi fórumok.

ADJATOK TOLLAKAT

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Deim Pálnak

Adjatok pennákat, ceruzát, ecsetet –
ihassam keresztlem levét, az ecsetet.
Amikor engem már vonalak szerelme
egy fehér mezőből másikba terelve,

engedem magamat sehova bezárni,
nem maradt türelmem jóhírt se kivárni.
Azt hiszem eltűröm, amikor vezetnek
Naszreddin-szamárként nyugatnak, keletnek,

gyalogló Jónásként cethalak hasába,
elvagyok koldusban, költőben, pasában,
de fogoly nem vagyok. Szívem a madár csak,

kinek a mellkasom földgömbje határt szab.
Élek a rajzokon, fehérén meghalok.
Ezen a fáj-fokon tintákat adjatok.

MÁRIA MAGDOLNA TÖVISKOSZORÚJA

JÓDAL RÓZSA

Kerek, billenős kezitükre előtt ült, s elszoruló torokkal a homlokát bámulta, amelyet leheletfinom, hűvös permetként vont be a kigyöngyöző, gyötrődő rettegés. Hosszú, érzékeny ujjaival fürtönként simította hátra mézszínű, sűrű szálú, dús hajsátrát, amelynek végein mindenütt: a tarkóján, piciny, szép formájú füle mögött, s a homlokába hullva is vidám, rakoncátlan kis kacsafarkakba göndörödött. „Ezt tőled örököltem. Ezt a hullámos, öntörvényű haját, amelynek jóvoltából akármilyen kontár módra nyírnak is meg, mindig »naprakész«, elfogadható a frizurám. »Mint egy kis angyal . . . Az én kis gödrös arcú, »grüberlis' puttóm«, mondogattad karon ülő koromban, miközben elragadtatásodban a magasba dobáltál. Érdekes módon egy cseppet sem féltem. Boldogan sikongtam, hogy: »Még! Apa, még!« Ez a sötét és megmagyarázhatatlan, mély gyökerű félelem csak jóval később ivódott belém . . . Anyu meg csak álldogált ott, alig pár lépésnyire tőlünk, s ma már tudom, hogy irigykedve, magányos ordasként figyelte viháncoló, magunkról megfélemezett, röhincselő kettősünket. Mélyen megbántva és önmagát kirekesztve a játékból. Vagy tévednék? Akkor még szent volt a béke, s az ön- és egymást pusztító féltékenység, gyűlölség és megvetés csak jóval később csapott fel közöttetek? . . . Itt van!” Középső uja megrezzenve állt meg a levegőben, alig egy leheletnyire a halántékától. Elkerekedő szemmel meredt arra a cakkos szélű vonalkára, amely a haj alól fehérlett elő. „Itt van, és nem múlik. *Nem múlik!* Sőt. Lassan, de biztosan nő, növekszik. Lehet, hogy csakugyan töviskoszorú alakú lesz, olyan, ami-

lyennek megálmodtam? Pontosan egy héttel a temetésed után. Krisztusként jelentél meg előttem, véresen és tépetten, ősz, csapzott hajad utolsó éveid örült divatja szerint lófarokba fogva, fejedén töviskoszorú. Rám meredtél, és tőled szokatlanul patetikusan azt mondtad: „*Nagyon fáj!* De ezentúl viseld te. És minden ivadékaid.” Levette a töviskoszorúdat, és ünnepélyes könyörtelenséggel erőteljesen a fejembe nyomtad. Ordítva, rettenetes fejfájással ébredtem. Akkor először, s utána még hányszor! Karcsi, álomtól pöszén, nem győzött nyugtatgatni, simogatni, simogatva babusgatni, és bizonygatni, hogy hisz semmi sincs a fejemben. »De amikor itt érzem, itt ni!«, üvöltöttem, és vak delíriumomban a hajamat húzkodtam . . . Másnap leltem meg az első *nyomot*: egyetlen tövisnyi fehér foltocskát a hajam tövében, amely azóta *terjed*.»

Félretolta a tükröt, amely tengelyén villámgyorsan átfordulva, pattant egyet.

„Az a temetés . . . Hát az felért egy pokoljárással. Tulajdonképpen igazad volt. Itt hagyunk, magadra hagyunk. Betegen, öregén, elhagyottan, hogy látomásaidal küszködve, harcolva, lengő ősz szakállal és hosszú zsíros sörénnyel bolyongj az utcákon, száguldozz rozzant kerék-párodon, és időnként nyomába eredj az előled eliszkolni igyekvő ismerősök egyre gyűrűlő csapatának. Anyu azt hitte, ha hivatalosan elválik tőled, és az ügyesen elhalápol, idejében átírt, vagy éppen soha át sem írt vagy egy töredékét, egy nevetségesen és szégyenteljesen csekély töredékét kegyesen itt hagyja neked – minden kötelezettségének eleget tesz. Megrázta magát . . . mint kutya a bolháját, úgy rázott le magáról és előkelően – továbblépett. Kivándorolt. Velem együtt. *Velem együtt*, úgy bizony. Az én tudtommal és buta beleegyezésemmel. *Ő* persze megtehetette. Meglehet, valaha gonosz voltál hozzá. Lehet, hogy megcsaltad. Lehet, hogy a reményeit, a vágyait csaltad meg. Nem az lett belőled, akinek látszottál, amit elvárt tőled. *Nem tudhatom*, mi volt köztetek. Mit tudhat egy gyerek a szülei viselt dolgairól, évekig húzódó ádáz marakodásáról? A reményekről és csalódásokról, a csalásokról és megcsalattatásokról. Ez nem az én asztalom! Hiába is akartatok – ketten kétfelé – behúzkodni, csalogatni ebbe az átláthatatlan ingoványba . . . De aztán én is elhagytalak. Nem egyszerre és látványosan, hanem lépésről lépésre. Mint a vérbeli csalók. Az én szép, nagy, erős apukám! Kicsi koromban rajongtam érted. Akkor még élt a Molnár nagymama

is, sokat mesélt rólad. Áradozva, ahogyan csak egy korán előzvegyült édesanya tud az egyetlen fiáról. A szeme fényéről. S valósággal elhalmozott bennünket. Nagymama ajándékkosarai, amelyeket a falusi piacozókkal küldött be! Összekötözött lábú kendermagos tyúk ült benne, házi túró, lépes méz, mázas szilkében saját főzésű szilvalekvár lapult a fenekén, s fémdobozban Londoni szelet, virág alakú linzer, halformájú piskóta, darabka írósvaj tormalevélbe csavarva . . . Ma már, amióta nekem is van gyerekm, tudom, hogy mindegyik egy-egy titkos csók volt, egy-egy át nem adhatott ölelés, sok féltő *rád* gondolás. De akkor? Anyuka kinevette, kigúnyolta ezeket a kosarakat. »Mégis mit gondol az öreglány? Hogy rá vagyunk szorulva a koszos sós túrójára, a száraz, sápatag bodagjaira, amikből szemmel láthatólag kispórolta a vaját, a krémet. És az a – nyilván kullancsos – tyúk, hát az mindennek a teteje! Csak nem képzeli, hogy nekiállok kopasztani, amikor felpuolt baromfit is kaphatok a csarnokban?« Én persze vele szajkóztam: »Nekünk ez nem kell! Sápatag bodag. Agyonsózott, sovány túró. Pfuj. Anyu, én ezt meg nem eszem! Neeem kell! Neeem!« Nem emlékszem már, mit szóltál ehhez a bojkotthoz, csak tudom, egyszer rádnyitottam, és akkor . . . Ültél az ágyadon, öledben a süteményes dobozzal, majszoltál, s közben potyogott a könnyed. Annyira megdöbentem, hogy csak álltam ott földbe gyökerezett lábbal. Zavartan felém kínáltad a dobozt: »Vegyél. Ilyet még úgyssem ettél. Ez madártejjelel és varjúvajjal van ám sütve! És otelló lekvárral töltve!« Noszogatva, tréfásan kacsintva, kedvcsinálóan cuppogtál hozzá, mint étvágytalan, elkényeztetett gyerekekkel szokás, de én torkom szakadtából kiabálni kezdtem, és már árulkodtam is: »Anyu, anyu, gyere, nézd, apu az ágyon ül, morzsázik, és mérges otellót eszik bodaggal!« Valami rémlett ugyanis, hogy a »másik« nagyapa egyszer előkelősködve megjegyezte: az otelló mérgező, árt a szívnek, nemhiába irtják gőzerővel. Ő is azt vallja: írmagja se maradjon! . . . Kitört a vihar. Anyu berohant, szidni kezdte aput, amiért mindent összekoszol, akkor meg ő minek takarít éjjel-nappal; disznóólba való, nem elegáns úriházba. Te, apu, csúfolkodva tromfoltál vissza: Könnyű takarítani más, azaz a takarítónő kezével. Ha magának kellene takarítania, már rég megevett volna bennünket a kosz. Meg hogy hogy merészeli kritizálni a nagymama sütijét, amikor vénségére – így mondta: *vénségére* – sem tanult meg tisztességesen sütni-főzni, még mindig azt a szerencsétlen,

rozoga anyját hagyja asztmásan lihegni, toszogni a konyhában, akinek a májfoltos, reumásan kacská kezétől undorodsz, igenis undorodsz. Hű! Anyu felvisított, mint a malac, mikor ölik. Te mersz undorodni, te senkiházi, aki az Ő szüleinek a bokájáig sem érsz, te, aki, ha az övéi magadra hagynának, még a hideg vizet sem volnál képes megkeresni, te, aki, míg magukhoz nem *emeltek*, még egy tisztességes fürdőszobát sem láttál, otthon még éjjel is a budiba jártatok, te, aki . . . »Mit ér a híres fürdőszobátok, ha anyád állandóan pisiszagú? Ha nem viselne felkötőt, úgy csurogna-csepegne utána a vizelete, mint rozsdás, lyukas vödörből a moslék . . .« Anyu a tíz lakkozott körmét begörbítve rohant feléd, mire te a fejére szórtad bádogdobozodból a maradék linzert, én meg, vesztremre, hangosan röhögni kezdtem, annyira mulattatott a cirkus. Rám meredtél, és akkor – nekidobtál a szekrénynek. Legalábbis azt hiszem, ez akkor volt. Álomban ezt később többször is megéltem, mindig másfajta előzményekkel, így aztán nem mernék megesküdni rá. Csak annyit érzékelek ilyenkor, hogy repülök, szállok át a levegőégen, s hiába kapadozok, semmiben sem tudok megkapaszkodni. Álomban ez a repülés néha látszólag időtlen időkig tart, a szívem tele valami ismeretlen, vak rettegéssel, s valóságos megváltás már, amikor csattanva végre ráhámozódok a domborműves altdeutsch szekrényajtóra . . . Ez lehetett a választóvonal. Az a pont, amikor végleg elfordultam tőled, és anyuhoz szegődtem. Vagy mégsem? . . . A temetésed. Azt hiszem, sosem fogom tudni kiheverni. Akkor mindannyiunkon ütöttél egy kicsit. Csak egy kicsit, de messzire visszhangzott. Zengett tőle a város.”

Hirtelen megint ott látta magát a kis, vénségesen vén, mohtetős, lassan a sírok közé süppedő, roskadozófélben levő temetőkápolna előtt, gáyszba borult rokonoktól szorosan közrefogva – az anyja ott ájuldozott mellette látványosan, talpig vadonatúj, elegáns fekete holmiban, gyönyörű gáyszfátyolos kalapban, az arca finoman, diszkrét hozzáértéssel kifestve – szemben a szomszédok, ismerősök, ismeretlen szájtátiak kíváncsian, rosszindulatúan tüzelő szemű karéja, s előtte a koporsó, te-tején hatalmas, malomkeréknyi élővirág-koszorúval. A köpcös kis pap raccsolva imádkozott, a gáyszolók fojtottan köhécseltek, zsebkendőjükbe tüszögtek, s felhajtották a kabátgallérjukat. Metszően hideg szél fújt. Bizonyos elégtétellel a szívében nézte a drága, faragott virágfüzék-rektől, tömzsi, bárgyú anyalkáktól ékes nehéz tölgyfa koporsót. Így,

lecsukva már nem látszott, de ő *tudta*, hogy belül is . . . hogy az apja az egyáltalán kapható legdrágább selyemszatén szemfödél alatt fekszik, szétroncsolt feje alatt egy olyan pehelypárnával, amely egyszerre slingelt is, hímzett is, azsúrozott is. Külön az ő megrendelésére készült. Össze is néztek mögötte a hímzőasszonyok, tekintetükből kiolvasta a gunyoros rosszallást, de nem bánta. „Utolsó éveidben magadtól mindent . . . még a falatot is sajnáltad, csakhogy . . . legyen hát olyan pompázatos a temetésed, ami kárpótol . . .” gondolta, és könnytelen, merev tekintetű szeme megcirógatta a koporsón feszítő vörös szegfűcsodát. Ám akkor egy szélroham lesöpörte a koszorút. Már röpülés közben kihullott belőle néhány gyengén odadrótozott, rögzített virágszál. A körülállók felszedgették őket, s sebtében a koporsóra visszahelyezett koszorúba tűzködték. A pap zavartan tovább imádkozott, de akkor megint feltámadt a szél, felkapta a koszorút, s a levegőben megpörgetve úgy teremtette földhöz, hogy virágfejeivel lefelé „landolt”, miközben magasra csapódott körülötte a sár. Az emberekben megállt az ütő, többen összesúgtak, de a gyászhuszárok ezúttal is minden szó és biztatás nélkül visszatették helyére a megcsúfolt, már roncsolt, csapzott virágú koszorút, amelynek szerteröpült szegfű- és aszparáguszszáleit, ezüstfenyő-gallyait ezúttal is a hívek kaparták ki a latyakból, és hintették rá a koporsóra. Egy darabig szélcsend uralkodott. Az alkalmi, alig néhány hitbuzgó öregasszonyból álló énekkar felsipákolt: „Közelebb, közelebb, Uram, hozzád, / Boldogan ölelem kereszted át. / Megváltó Istenem, enyhítsd fáradt lelkem. / Emelj ő közelebb hozzád, Istenem! / Ha vándorutamon a nap leszáll, / S nyugtot fáradt lelkem kövön talál . . .” Alig figyeltek rájuk, mindenki a furcsán „megéledt” koszorúra függesztette csodaváró tekintetét. Az, némi erőgyűjtés (?) után, ismét szokatlanul kezdett viselkedni. Hideg-
lelősen meg-megrázkódott, virágkarjait, hosszan kígyózó gyászszalagjait lebegtette, majd lassan csúzni kezdett balra. Már senki sem figyelt a gyászszertartásra, minden szem kárörvendőn, babonás borzongással azt leste, lecsúszik-e hát a koszorú ott, ahol pedig nem is lejt a koporsó. Már csak egyetlen picurka billenés kellett volna, ám akkor egy újabb fuvalom visszacsúsztatta. Mintha csak szusszant volna egyet, megült a helyén, de már nem hittek neki. S csakugyan. Hamarosan lélegzet-visszafojtva bámulhatták, amint a koszorú lassan a levegőbe emelkedik, körbeforog – akkor már felmorajlott a tömeg – forog, forog, még feljebb

emelkedik . . . „Figyelitek? Mintha csak tartaná valaki!” . . . Egy újabb szélroham, s a koszorú megint a földön kötött ki. Ezúttal oldalára dőlve, vörös virágkoronáját az esővízzel telt kerék- és cipőnyomokba lógatva. „Nem kell neki! . . . Nem, és nem akarja elfogadni!” suttogták, vagy inkább csak gondolták, szívükben jeges rémülettel vegyes babonás kárörömmel a szemlélők, de azért – szokásból-e, kíváncsiságból-e, hogy folytatódik-e ez az iszonyat – mégis felemelték, megrázogatták, harmadszor is visszatették, s úgy-ahogy megigazgatták. A szélfúttá, kivörösödött, fázós kezek félve, meg-megrándulva matattak a töredezett szárú, összenyomódott, zilált virágok között, s a lábak is mintegy futásra készen álltak, ha netán *történne* valami. De sokáig nem történt semmi. Csak a koporsó körül maradt, szerteszóródott, letört virágfejek piroslottak, akárha figyelmeztető vércseppek lennének, a gyászolók lába előtt. Értük már nem hajolt le senki. A gyengécske, fáradt énekszó hol elhalkult, szinte elenyészni látszott, hol megerősödve ismét szárnyra kapott. Mindenki egyre jobban fázott, vacogott. S akkor egy vad szélroham ismét felkapta a „koszorút”, letépte róla „a legjobb férj, apa és nagyapa” aranybetűs feliratú díszes, koromszín gyászszalagot, majd a megviselt, sárban, latyakban megforgatott, meghúzgált hézagos korongot, amelynek gyér maradványain már átsejtett a pusztá, többszörösen meghajlított fűzfavesszőváz, s a mély gyászban sírdogáló családtagok feje felett átúsztatva – sokan gonoszkodón lesték, a fejükre pottyantja-e hát az egész – odacsapta a kápolna már félig behajtott, vaspántos ajtajához. Percekig csak a szél süvített. A pap is dermedten hallgatott, a kántor és az énekesek is. Aztán egy temetőmunkás erőt vett magán, odasompolygott, előbb csak afféle félnk, nem tudom, harap-e? módon nyúlt hozzá, majd felbátorodva felemelte a gyászos, kinézetű „valamit”, de már nem merte a koporsóra tenni, ezért pillanatnyi töprengés után az addig oldalt „parkoló” kézi hajtású virágszállító kocsit egyik kampójára akasztotta, a többi csokor és koszorú mellé.

„Megcsúfoltál bennünket ott a temetésen”, mondta a mozdulatlan derengésnek. „Köznevetség tárgyává tettél. Engem és anyut. *Megbélyeztél*. A többiek – nem számítanak. Föl se érték ésszel. A lényeket. A külsőségeken csámcsogtak, hosszan és élvezettel, ami persze anyut kiborította. Mindig is adott az emberek véleményére. Talán azért is »csapott el« téged, amikor már kezdted kényelmetlenné válni a számára.

Amikor már végérvényesen kiderült, hogy nem lehet többé dicsekedni, hencegni veled. Bocsáss meg. Nagyon kérlek, bocsáss meg. Én *nem tudtam, hogy beteg vagy!* Természetesnek vettem, hogy olyan a hangulatod, akár az időjárás. Egyszer derűs, máskor borús. Milyen csodálatos ünnepnapokat tudtál varázsolni körénk! Rajzoltál és festettél, ollóval vagdostál, csipkéztél és ragasztottál – s persze bennünket is rávettél, hogy segédkezzünk neked –, vidám voltál és szuggesztív, s egy-egy húsvétra, karácsonyra, szülinapra ünneplőbe öltöztetted az egészszobát, a házat, az udvart, a szívünket. Cérnára fűzött papírhópelyhek libegtek karácsonykor a falikarokról, a képkeretektől, az ablakkilincsekről, vidám, pókhasú kis hóembereket fújtál az ablaküvegekre, fenyőkoszorút fontál a csillárok köré, megtűzdelve selyemszirmú mikulásvirágokkal, égkék karácsonyfagömbökkel, hosszan alálibegő, minden ajtónyitásra megrebbező aranyszín masnikkal; az előkertben silbakoló óriásfenyőket papírdíszekkel, »angyalhajjal« aggattad tele, s az ablakrésen át, vagy hogy – tulajdonképpen ma sem tudom – kivezted a villanyt, hogy az élő fenyő egész éjjel sziporkázzanak a karácsonyi színes villanyégők: az én örömömré, és az utca gyerekeinek irigykedőn csodaváró ámulatára és gyönyörűségére. Húsvétkor papírnyúl köszöntött már az ágyamban; párja ott várt a telefon mellett; a harmadik, már egy tojást öelve, a teraszasztalon; a negyedik, ötödik . . . tizedik a virágágyások tulipánjain, jácintjain ülve, heverészve, hogy végül elvezessenek engem, az akkor még éppen csak járnai tanuló, totyogó kis házi kedvencet a virágba borult hatalmas machóniabokorig, amelynek tövében azután ott volt végre a cél: a festői színes csendéletbe elrendezett »tojásfészek« . . . S hogy tudtad díszíteni a tálakat! Legyező alakúra szeletelt savanyú uborkával, csiga formájúra sodort szálamikorongokkal, kerekre, oválisra vagdosott főtt tojással, bőven meghintve reszelt sajttal, ketchup-, tormakrém- és mustárpöttyökkel, s a tál közepén ott trónolt a legszebb dísz: a paradicsomból »kifaragott« piros rózsza. Egyik születésnap bulimra »légyölő galócás« tálát készítettél: talpukra állított főtt tojások »fejébe« piros paradicsomkalapot csaptál, amelyen majonézpettyek vidámkodtak, a terítékek mellett pedig fényesre törölt piros almák virítottak, kivájt öblükben égő sárga gyertyácskákkal. »Bandi vasárnapi ember«, mondogatta akkoriban, még elnéző mosollyal, Zsigray nagymama. »A munkás

hétköznapokban egyre ritkábban lehet rá számítani, de az ünnepeknek ő a hőse és a megfellebbezhetetlen, utánozhatatlan ceremóniamestere.«

Hát igen. Csakhogy a hétköznapok és az ünnepnapok között, sajnos, még másmilyen napok is voltak ám: a kezdetben ritkábban, aztán egyre gyakrabban jelentkező boszorkányszombatok, boszorkányhétfők, boszorkányszerdák . . . Amikor arra ébredtem, hogy a szobában székek röpdösnek, bőszerűgástól irányítva egy asztal siklik a parketten tova, ökolcsapások zuhognak vad ütemben a szekrényajtókon, kemény hátú, kitárt lapú könyvek csapódnak a földre, s a keservesen vonyító kutyát széles ívben kihajítják az ajtón. Farkasüvöltésedtől megfagyott ereinkben a vér, nagyhangú, nagytörvényű anyámban és nagyanyámban benne szakadt a felbugyborékoló harag és felháborodás, s mintha a levegő is megfagyott, az idő is megállt volna körülöttünk . . . A vihar azonban, amilyen gyorsan feltámadt, olyan hirtelenséggel el is ült. Kaptad-fogtad magadat, s elrobogtál, hogy fél óra, egy óra, másfél óra elmúltával kisimult arccal, megnyugodva térj vissza, s minden – látszólag – ott és úgy folytatódjon, mintha mi sem történt volna. Ma sem értem, hogyan történhetett meg, hogy közben semmi sem tört, repedt, szakadt el? Még Picinek sem lett soha semmi baja! Csak a hangulat. A reszketés. Az a sosem felejthető, annyi év »gyakorlata« után sem megszokható vak rémület telepedett ránk egyre vastagabban, s szennyes üledéke mint megposhadt kovászos uborka fehéres-nyálkás, poshadt lepedéke tapadt ránk levakarhatatlan szégyennel. Akkoriban csak az »eredményt« érzékelttem, de így visszagondolva, apu, szinte minden dühkitörésednek megvolt az előzménye. Ma is fülemben zszizseg anyu duruzsoló altjának végeérhetetlennek tűnő zsolozmázása; egy hol panaszkodó, hol fenyegető, faggató, vagy éppen dühöngve siránkozó litánia, amelyet időről időre csak a te védekező, sértegető, gúnyosan/sértetten felcsattanó staccatoid szakítanak meg. Hogy utána elszakadjon a film, és elszabaduljon a pokol . . . Mít akarhatott tőled akkoriban anyu? Mivel vádolt? Féltekeny lett volna? Hogy veszettül, tündökletesen szép vagy, azt nemcsak az én rajongó, feltétel nélküli gyerekhódolatom észlelte, hanem minden rokon, ismerős, sőt először felbukkanó ismeretlen is, aki tökéletes alakodon, szép metszésű, férfias arcéleden, dús, mézszínű hajadon, mélytüző, a legtermészetesebb felkínálkozó nyíltsággal azonnal a másik tekintetébe belefűrődő pillantásodon mint elébe feszülő szívár-

ványló pókhálón megcsúszó kíváncsi légy, muslinca, rezsező kékszárnyú poszméh vergődve, mintegy megbabonázva fennakadt. Volt-e sok kalandod, titkosan ápolit, rejtegetett, vagy nagydobra vert, botrányosan piszkos hullámverésű, nem tudom. Zsaroltad-e velük anyámat, vagy – talán éppen kíméletből – körömszakadtáig tagadtad őket, nem jutott el hozzám a híre. Mire női mivoltomra eszmélve már megértettelek volna benneteket, te már rég meghasonlottál önmagaddal, s mint csiga a házába, vinnyogva az örületedbe kucorodtál. Anya későbbi elutasító magatartásából visszakövetkeztetve, néha azt kell hinnem, hogy ő akkor régen olykor még *nevelő, jobbító szándékkal* nyúlt ki feléd. *Valakit* szeretett volna teremteni belőled a maga örömeire és büszkeségére, dolyfős szülei, rokonsága becsmérő szájának betapasztására. Te azonban ellenálltál. Azt hiszem, nem volt benned elég feltörekvő erő, igyekezet. Ahogy Zsigray nagymama mondogatta: Te a csillagszórós, léggömbdíszes, gyorsan fellobbanó/kihúnyó/elpuukkanó ünnepnapok hőse és értelmi szerzője voltál, nem a dolgos, hangyaszorgalmú, szürke munkanapoké. Nem volt »Sitzfleischod«, semmihez elég türelmed, érdeklődésed. Hiába szemelt ki Zsigray nagyapa neves műbútorasztalos kisüzeme számára társnak, utódnak, örökösnek, végül is csak a keze-lába lettél, akinek a »parancsait« már a segédek sem vették komolyan. Pedig milyen gyönyörűen rajzoltál, faragtál! Bizonyoság rá a varródobozom, amelynek vésett fedele valóságos kis műrecek a csodás, sosem látott fantáziavirágaival, szeszélyesen kígyózó levélindáival. Az oldallapok azonban már elnagyoltak, félig-kidolgozottak, s ornamentikájukban mintha már – nyomokban – valami türelmetlen eszelősség, szagगतott én-kihagyás lenne észlelhető. Vagy mindezt már csak – a kifejlet ismeretében – én magyarázom beléjük utólag?”

*

Teste jól ismert, ritmikus vonaglásaira ébredt. Két csupasz karjával, amelyekről felcsúszott a puha barhent hálóing, átkarolta a párnáját, s míg erőszakosan belefúrta a fejét, váratlanul nedves-lucskosan elöntötte a kéj. Még látta maga fölött a két zölden foszforeszkáló, ellágyult szemet, a szöke, göndör üstököt s a két erős, inas kart, amely megtartón tartotta el, messze magától, mialatt a test vele együtt rángott álmos, egyre lassuló, lankadt gyönyörben. Görcsbe rándult gyomorral, hökkent réműlettel

ült fel. „Szent Isten!” Villámgyorsan oldalt pillantott. A férje békésen szuszogott mellette. Időnként aprókat, harciasakat horkantott, majd átfordult a másik oldalára. Száztíz kilója alatt nyekkent a dívány. Akkor merőn előremeredt, álomtól félvak tekintete kapkodó sietséggel járta be a homályos szoba minden zugát. A rosszul lehúzott redőnyök hasadékaiban meglehetősen „nagyvonalúan” összepásztított szélein erőszakosan tört be a pirkadat nevető rózsaszíne. „Most honnan ez?!” Az álom megtartó ernyedtsége, az előbbi boldogságérzés húzták volna vissza, mellette, benne megint megképzett a jól ismert szőke, nyúlánk alak, mire fulladt kiáltással kiugrott az ágyból. Megbotlott a papucsában, féltérdre esett, könyökét bevverte az ágyneműs lábába. Minden porcikája hideglelősen reszketett az undortól, hányinger kerülgette. „Ez lehetetlen! Lehetetlen. Honnan . . . Honnan most ez? Soha! Nem emlékszem . . . hogy valaha is . . . Vagy mégis?! Kislány koromban, igaz, *imádtalak*. Mindenki a maga módján könyvelte el, hogy téged szeretlek jobban. *Akkor*. Állandóan rád csimpaszkodtam, veled osztottam meg kis titkaimat, neked rebegtem el aprócska vágyaimat, veled játszottam szívesebben, családi ünnepeken veled énekeltem duettet, tőled tanultam meg valcerezni . . . De hogy ilyesmi . . . A léleknek micsoda mélyrétegeiben szunyadhatsz. Ez lenne vajon a bosszúd, amiért elfordultam tőled? Amiért – *elárultalak*? Hová tűnedezett el az a feltétlen bizalom, amivel kezdetben mint a lián rád fonódtam? Amikor kebleseadni kezdtem, s elfogott a tanácstalanság . . . azt képzeltem be, hogy a bal, éppen csak halmosodni kezdő mellecském kisebb mint a jobb . . . téged hívtalak döntőbírónak, s te meg is tapogattál, műértően méricskeltél, majd megnyugtattál, hogy semmi vész, testvérek között is mindössze egy milliméter a különbség . . . Lett volna ebben akár fikarcnyi *szexus* is? Hisz anyu is végig jelen volt, egészen természetesnek vette! . . . S mikor kezdtelek el kerülni, lebecsülni, majd egyszerűen – semmibe venni? Az én nagy, gyönyörű apukám! Hol, mikor, mitől siklott ki ez a feltétlen rajongás? Egyszerűen csak behódoltam volna a *hatalomnak*? Nyíladozó kamasz eszemmel rájöttem volna apránként, hogy fontos dolgokban Ők döntenek, hogy az idő múlásával a súlypont egyre inkább anyám felé tolódik, hogy a játszmában már régen ő a Királynő, te pedig mindvégig megmaradsz Parasztnak, kis megtúrt Pionnak? A hatalom. Későbbi életem során is hányszor megtorpanásra késztetett, gáncsot vetett, elbizonyta-

lanított. A mindenkori hatalom – kicsiben és nagyban – az embert mindig választásra kényszeríti. Meghajolni, vagy ellenszegülni? Mikor javallott, sőt szükséges rossz, amikor belső, személyes ellenkezésünk, ösztönös vagy tudatos kapálódzásunk ellenére is, a *közös érdeket* tekintetbe véve egyenesen megkerülhetetlen, s mikor gerinctelenség, sőt egyenesen *bűn* behódolni? A te »peredben«, most már érzem, rossz oldalra álltam. Túlságosan puha voltam, engedékeny. Hagytam, hogy kis, képlékeny agyag-lényemet anyám kemény, megbántott szíve, bántó keze formálja – ellened.”

*

Rövid nyelű, kis kézi cirokseprűjével gondosan egy kupacba gyűjtötte a sírbolton a faleveleket, majd egy szomszédos sírról kölcsönvett nagy, üres bádogedénybe gyűjtve, s többször fordulva, lassan elhordta az egyik közeli szeméttárolóba.

„Nem hoztam lapátot. Látod, mégis csak helyet szorítottak neked is a gőgös Zsigray sírboltban. Itt nyugszol hát a főút mellett, de a nevedet, azt elfelejtették bevésni a többi »főbirtokos« kacifántos neve alá. Csak a kereszted árválkodik, szerényen meghúzódva a fehérmárvány-obeliszk mellett, amelyet egy félszárnyú angyal őriz . . . Védelmezőn kitárt jobb szárnyát nemrég letörték »játékukba belefeledkezett«, persze felelőségre sem vonható »iskolás gyerekek«, s alighanem a balra is hasonló sors vár. Tövénél a repedések arra engednek következtetni, hogy már »dolgoztak« rajta, csak nem jártak gyors eredménnyel. Majd visszajönnek. Mindig visszajönnek. A virágtartókat – ki tudja, hány hasonlóval együtt – már sikerült lefeszíteniük a talapzatról. Ott találtam rá, alig tíz méternyire egy kis, görbe orgonabokor tövében. Jó anyagból van, nem repedt el, mint néhány, amelybe útközben belebotlottam, így visszaállíthattam. Csak úgy. És beleigazgattam a virágaimat. Szárazon. Elmentem én vízért a »kútra«, de hiába. Nemcsak a csapot tépték ki, mint már annyiszor, a helyéből, hanem a betonból öntött tartóoszlopot is kidöntötték. Még mindig úgy áll, mint a temetésedkor. Itt mintha megállt volna az idő. Mindenki csak vár. Mire? . . . Neked persze már mindegy. S kicsit nekünk is, anyával, hiszen mi idejekorán *megszöktünk* innen. Téged meg itt hagytunk. Anyu eladta fejed fölül a nagy házat – megtelhette, minden az ő nevéen volt, te csak »beházasodtál« annak idején. A későbbi szerzeményekről pedig valahogy nem esett szó. Persze

azért nem semmizett ki teljesen, ó nem, *nagy szíve van* az én aranyoskámnak. Falun vett neked egy olcsó kis házat. Neked, akinek *mindent* jelentett a megszokott társaság, az ismerősök, a barátok, a beszélgetés, beszélgetés, beszélgetés, a céltalan tréccselés.”

Leült a sírbolt előtti takaros kis kovácsoltvas vázú padra, amelynek néhány deszkáját már lefeszítették.

„Nézd, én *tudom*, hogy mi tettünk tönkre. Nemcsak anyu. Én is. Hányszor írtál, üzentél, telefonáltál. Mindmegannyi segélykiáltás. És én nem válaszoltam, nem jöttem, magamhoz, magunkhoz sem hívtalak. Amióta kicsit »félrementél«, egyszerűen *leírtalak* magamban. Idegesítettél. Szégyelltelek, úgy szégyelltelek! Azt hittem, ha nem törődöm veled, egyszerűen kitephetlek magamból. Talán azt hittem, hogy mint kinőtt, elnyútt ruhából, egyszerűen kiléphetek a múltamból.”

Egy hajlott hátú, kendős öregasszony hajtott el mellette, kerékpárja kormányán jobbról-balról egy-egy csordultig telt vizeskannával. Köszönt. Zavartan, nyakáig elvörösödve visszaköszönt neki. Aztán megkönnyebbült sóhajjal jött rá, hogy nem, nem ismer(het)i.

„Tudod, amikor elhanyagoltan, zsírpecsétés öltönyben, nevetségesen, feltűnően lófarokba fogott ősz sörényeddel, három helyen is »legumizott« szakállal egyszer szembe karikáztál velem és a barátnőimmal, én elfordítottam a fejem. Meg tudtalak volna akkor *ütni*.”

Felvett egy göröngyöt az út mellől, azt morzsolgatta.

„Azóta már tudom, hogy a sorsunk elől el nem futhatunk. A »töviskoszorúm« egyre nő. Hiába tudom, hogy pigmenthiány okozza, s a latin neve *atrophia*, én változatlanul az álmomnak hiszek. Téged látlak nap nap után magam előtt, amint Krisztusként, véresen és tépetten képesz meg előttem, s a töviskoszorúdat az én fejembe nyomod: »*Nagyon* fáj! De ezentúl viseld te. És minden ivadékaid.« Szóról szóra ezt mondtad, igaz? Azóta sok minden csakugyan megvalósult. A töviskoszorúdat már viselem. S nem csak a homlokomon. A fehér, vértelen-színtelen foltok a kézfejemen, a nyakamon . . . mindenfelé jelentkeznek. Ha látnád, hogy nézek ki! Akár egy pöttyös leopárd . . . vagy egy foltos hiéna. Úgy *undorodom magamtól!* Nemrég pedig az unokádat kellett pszichológushoz vezetni . . . Először csak a ceruzáit, faszíneseit, paplanának szélét, a plédek szegélyét, meg a körmeit rágta idegességében rongyosra, cakkosra . . . de később az iskola folyosóablakán is ki akart ugrani. Valami

semmiség miatt. Csak mert csúnyán nézett rá valaki. Vagy mert tanóra alatt irkalapba csomagolt köpést küldött neki »Add tovább Jencinek!« alapon egy »barátja«! *Megfogott az átkod!* Ezt akartad?! Mondd: te tényleg ezt akartad?! Pedig nem én bántottalak . . . Csak nem védtelek meg. Igaz, igaz! Mert »Vétkesek közt cinkos, aki néma!« Tulajdonképpen *akkor értettem meg*. Hogy nem rosszaság, nem dac, szenvedély, nem bosszú, nem is az állítólagos koraszülöttek (Molnár nagymama verziója) túlérzékenysége. Egyszerűen *csak* betegség. Csak! Amikor az unokád kezdett a képedre formálódni. Deformálódni. Akkor értettem meg. Én Istenem! Kínomban, álmatlan éjszakáimon ott az új hazámban – mialatt anyu a legnagyobb lelki nyugalommal alszik a maga lakásában – sokat töröm a fejem rajta, mi válthatta ki nálad ezt az . . . ezt az egészet. A betegség csírája nyilván benned lappangott – a véredben; a vérünkben; »minden ivadékaidban« –, de ha otthon minden rendben van . . . ha az elnyomottság, háttérbe szorítás, mindennapos megalázás, semmibebevés nem nyomorít meg, nem szegi szárnyad . . . ha kiélheted az elképzeléseidet; ha legalább néha elfogadják nagyvonalú, fellengzős, de azért talán legalább töredékeiben mégis megvalósítható terveidet . . . ha . . . ha az egész család, az egész, a dolgokba már kajánul beleszabadított környezet örökös letrücskölésével, semmibebevésével nem tesz valósággal paralizálttá, munka- és gondolatképtelenné, végül önpusztítóvá . . . Én édes, szegény, meggyalázott öreg Krisztusom . . . Látod, az is megfordult már a fejemben, hátha az a te halálos kimenetelű közlekedési baleseted esetleg nem is volt – baleset? Hátha szándékosan, mindent megelégedlően egy hirtelen ötlettől vezérelve – magad karikáztál az elé a végzetes teherautó elé?! . . . Én meg most, látod, végső, kétségbeesett elszántságomban elhatároztam: leszek a te bűnbánó, mindent szánó-bánó és jóvátenni akaró Mária Magdolnád! »Jóvátenni – mit? Hát lehet bármit jóvátenni *a halálon túl is?*« – kérdezhetnéd. Én meg azt válszolom, fogadom itt most neked, ezek között a meggyalázott, színes spray-kkel leöntött, kiutasító, kigúnyoló, acsarkodó szövegekkel bemocskolt sírkövek között, hogy: *Soha, semmire sincs, nem lehet késő!* A megbánás, a jóvátétel sosem érkezhets későn. Ugye? Ugye te is így gondold? S hogy lásd, ezek nem üres szavak: Én az unokádért – a fiamért – és minden közelembbe kerülő, vetődő, segítségre szoruló fiatalért áldozom majd az életem. Lehetőséget fogok – legalábbis szeretnék

– nem-nem: *akarok* nekik teremteni. A kiteljesedésre. Az igaz, szabad, becsületes, megalkuvás nélküli életre. Hogy sohase kerülhessenek olyan válsághelyzetbe, amelyben téged kényszerítettek. Ezt fogadom én itt most neked. Kicsit meghervadva, kicsit megrútulva, elkezdett egészséggel és némileg megbillent lelki egyensúllyal. Nagy, vehemensen kimondott szavak, elismerem, de én most őszintén gondolom őket. Akkor is, ha az utat, a módot tulajdonképpen még nem látom magam előtt tisztán. Csak a *célt*. S mielőtt végleg elmegyek, idehajtom pigmenthiányos, immár letéphetetlen töviskoszorút viselő fejemet a sírodra. Csak nevesenek ki, ha akarnak, az elhaladók. Én most a te kis bűnbánó Mária Magdolnád vagyok . . . Lásd, hajammal törölöm le ezt a sárgásszürkére kopott márványtömböt, amely alatt, veled együtt, az őseim nyugsznak . . . És bevallom: nagyon-nagyon szégyellem magamat . . . hogy nemcsak Téged . . . őket is elhagytam, elárultam. De hidd el nekem: Olyan kicsi voltam! Olyan védtelen és tehetetlen és tanácstalan a *tömegben*. Fel akarok nőni a feladatomhoz. Kérlek! Kérlek! Világosítsd meg elmémet. Mutass utat . . . Adj erőt, erőt, kitartást – és én követlek!”

KAROMTÓL (LIMÁNON) ÚJLAKIG

TÖRÖK CSABA

Fiamnak, útravalóul

Majdcsak megírom, hogyha kell,
ha addigra nem falja fel
éltető elhallgatásom:
tető rejtette padláson
gubbasztó galambok a jel.

Hogyha felhúszom a létrát
magam után, s azon lép át,
a túlparti várfalat is
beakaszt(hat)ja a maga kis
erőterébe – a ver.'s-láb.

Én nem mutogatok Versailles-t,
én nem írtam békét alád.
Varsa a vers – vice versa:
Hajtson a mersz, s hoci vissza!
Emberben is: Enter, web-site . . .

Erdővég, 2004. május 1.

A PERIODIZÁCIÓ MINT A FOLYAMATOSSÁG BIZONYÍTÉKA

*Szemponatok a jugoszláviai magyar irodalom történeti
áttekintéséhez*

GEROLD LÁSZLÓ

A hetvenéves Hídnak

I. Szándék

Mikor beszélhetünk egy nyelv, nemzet, nemzeti kisebbség, régió stb. irodalmáról, illetve irodalomtörténetéről? Ha az alapviszonyt jelentő három, egymástól elválaszthatatlan kapcsolatban, összefüggésben álló tényező (írók, művek, olvasók) folyamatosan létezik. Mit jelent a folyamatos létezés? Mindenekelőtt időt, időbeliséget, azt, hogy az írók és olvasók között művek közvetítésével kialakult szellemi viszony nem alkalmi, hanem hosszabb időn át tart – van. A hosszabb idő nem feltétlenül évszázado(ka)t jelent, bár kétségtelenül nagyobb időszakaszra kell gondolni, amin belül az alapviszonyt jelentő három tényező (írók, művek, olvasók) viszonylatában olyan változások ismerhetők fel, amelyek szükségessé teszik fázisok kijelölését és leírását.

Az alábbiakban, mégha vázlatosan is, azt szeretném bemutatni, hogy a jugoszláviai (vagy helyesebben vajdasági) magyar irodalomnak voltak az alapviszonyból adódó, egymásra épülő, egymást folyamatosan követő periódusai, melyek rendszert képező egészzé állnak össze.

II. Elvi/elméleti alap

Ahhoz tehát, hogy egy irodalom periodizálható legyen, az alapviszonyt meghatározó három tényező (írók, művek, olvasók) közötti kapcsolat változásait kell megállapítani.

A szakirodalom általában kétféle periodizációs elvet ismer: a vegyes és a szisztematikus periodizáció elvét. Abban keverednek a politikai, társadalmi, a történelmi szempontok és a stílusok. Előnye, hogy az irodalomban kevésbé jártasak is könnyebben beazonosíthatnak egy-egy korszakot, fogyatékosága pedig az a feltételezés, hogy „az irodalom automatikusan igazodik bizonyos politikai, történelmi vagy művészet-történeti eseményhez, ráadásul korszakokonként máshoz és máshoz” (*Világirodalmi lexikon, Kamc-Lane*, 6. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 593. o.). Ezzel szemben a szisztematikus típusú periodizáció „egyetlen koherens (az esztétikai-történetfilozófiai rendszerből következő) szempont alapján osztja fel szakaszokra” (uo.) az irodalom történeti folyamatát. Mivel ez az elv szerint az irodalom elsősorban szellemtörténeti képződmény, a különféle irodalomelméleti iskolák szükségesnek látták a kifejezetten irodalmi jellegű szempontok hangsúlyozását, mindenekelőtt az irodalom önfejlődését jelentő mozzanatokat.

III. Elvek és adottságok

Természetesen ideális lenne kizárólag irodalmi szempontok, mint az irodalom nyelvének, művészi jellegének, színvonalának alkalmazása. A vajdasági magyar irodalom esetében azonban ez lehetetlen, egyrészt, mert kialakulását az itteni magyarságtól független politikai események tették szükségessé, indították el, másrészt mert a vajdasági magyarság számára az irodalom megteremtése saját nemzeti jellegének, nemzeti identitásának megőrzését volt hivatott szolgálni. Ahhoz, hogy a nemzeti jelleg (nyelv, kultúra) a kisebbségi körülmények között is megmaradjon, példa és eszköz volt az irodalom. Következésképpen az irodalom immanens vonatkozásai, művészi jellege, értéke háttérbe szorult, másodlagossá vált, kivált kezdetben.

Az alcím jelezte adottságokon mind a történelmi/politikai helyzetet, körülményeket, mind pedig a kisebbségi lét művelődési/irodalmi helyzetet, állapotokat kell érteni.

A politikai helyzet az első világháború befejezésének, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának és a trianoni békeszerződés függvényében alakult ki. Bácskát és Bánátot az akkor alakult Jugoszláv Királysághoz csatolták. Az itt élő magyarság nemcsak új országba került, hanem kisebbségi sorsba is jutott (éppen úgy mint Romániában vagy

Csehszlovákiában). Az a tény, hogy a nemzet törzsétől elkülönítve kell(ett) élnie, fennmaradnia, két, egymással nem kis mértékben ellentmondó feladat elé állította az itteni magyarságot. Integrálódnia kellett az új országba, de ugyanakkor meg kellett őriznie (kisebbségi) nemzeti identitását. Az integrálódás elsősorban politikai feladatot jelentett s politikai érettséget, sőt ügyességet követelt, melynek a kultúra s ezen belül az irodalom csupán kísérő mozzanata volt, lehetett. Ezzel szemben a nemzeti azonosság megőrzését mindenekelőtt a kultúra, s ezen belül az irodalom segíthette, de nem függetlenül a politikától, jelesül a szerb politika jó szándékától, megértésétől vagy éppenséggel gátló intézkedéseitől (Obznana, Vidovdani alkotmány, sajtótörvény, nyelvi törvény, asszimilációs törekvések).

Annak ellenére, hogy a politikai és a kulturális viszonyok nem különíthetők el, sőt esetünkben az átlagosnál szorosabban kapcsolódtak egymáshoz, viszont irodalomról lévén szó, elsősorban a művelődési körülményekkel kell foglalkozni.

Hogy az irodalom életképes legyen, olyan működési keretekre van szüksége, amelyek biztosítják a nemzet/kisebbségi lét szellemi önállóságát, amihez nemcsak szándék kellett, de anyagi alapra éppenúgy szükség volt, mint az irodalmi alapviszonyt jelentő három tényező egzisztálására. Legyenek írók, akik műveket publikálnak, s ezeknek legyenek olvasóik. A kisebbségi sorsba szakadt vajdasági magyarság azonban sajnos, szinte semmivel sem rendelkezett, legalábbis nem kellő mértékben. Nem volt biztos anyagi alapja, a tőke Pesten maradt, s nem volt olyan önálló magyar intézményrendszere, amely az irodalmi szféra számára megfelelő keretet biztosított volna. A fontos intézmények másik országban voltak, ami létezett (sajtó, könyvkiadás), az vidéki, perifériális volt, s néhány nagyobb város (Szabadka, Újvidék, Zombor, Nagybecskerek) között oszlott meg. Az itteni magyarságnak nem volt sem kulturális/irodalmi központja, sem szükséges intézményhálózata.

A helyzetet súlyosbította, hogy bár voltak írók, nem csak néhány idősebb író, akik a változást megelőzően Pesten is publikáltak (Ambrus Balázs, Debreczeni József, Munk Artúr, Radó Imre, Szenteleky Kornél), voltak induló fiatalok, s itt voltak a pécsi és szegedi emigránsok (Csuka Zoltán, Dettre János, Fekete Lajos, Haraszi Sándor, Mikes Flóris, Somogyi Pál, Tamás István stb.), akik elsősorban az avantgárd változa-

taival gazdagították az itteni irodalmi palettát; megjelentek könyvek; volt közönség is – irodalom mégsem volt. Eddig az írók Pest felé gravitáltak, ott látták az érvényesülés lehetőségét (Papp Dániel, Herczeg Ferenc, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza stb.). A művek megjelenése eléggé esetleges. A közönség is Pestre figyelt s nem tanulta meg, hogy vannak itteni saját értékei, amelyek figyelmet érdemelnek.

Ahhoz, hogy a Bácskában és Bánátban élő magyar kisebbség nemzeti azonosságtudata kialakuljon, működjön, nem kisebb feladat várt az itteni magyarságra, mint írókat és olvasókat nevelni, s olyan műveket megjelentetni, amelyek képesek az írók és az olvasók közötti magas fokú, de ugyanakkor a kisebbségi lét által meghatározott szellemi viszony kialakítására.

Hogy ez sikerült, mégha nagy nehézségek árán is, arra a ma is létező vajdasági magyar irodalom a bizonyíték.

IV. Korszakok

Az immár több mint nyolcvan éve létező vajdasági magyar irodalom időben s alakulása tekintetében két nagy korszakra bontható. Az 1918 és 1945 közötti első és az 1945 utáni második periódusra. A leglényegesebb különbség a kettő között, hogy az elsőben a konstituálódó kisebbségi irodalomnak szinte teljes mértékben önjelét kellett támaszkodnia, a másodikban viszont állami támogatást élvezett (mégha ennek mértéke változott is, sőt olykor szinte megszűnt).

Mindkét nagy korszakon belül a jellegzetes események, változások (pl. vita, folyóirat-megjelenés, könyvsorozatok, esztétikai szemléletváltás, új nemzedék fellépése stb.) alapján több periódus különíthető el.

Az első alperiódust (nevezzük jobb híján így) a kezdeményezésektől a stabilitás kezdetét jelentő első irodalmi folyóirat megjelenéséig kell számítani.

Ebben a mintegy évtizednyi fázisban mindenekelőtt az irodalmi tudat ébresztése, majd megerősítése volt a cél. Ennek érdekében egyrészt tudatosítani kellett a hagyományt, jelesül azt, hogy volt/van irodalmi tradíció, amely nyelv és (irodalmi)kultúra tekintetében szerves része az egyetemes magyar kultúrának, másrészt olyan új értékeket kellett teremteni, amelyek az itteni magyar kisebbségben tudatosították, hogy képes saját és sajátos jegyekkel rendelkező autochton (nyelv s kultúra

tekintetében egyetemes magyar) irodalmi értékek létrehozására. A sajátos vonásokat, amelyek a kisebbségi létbe került vajdasági magyar entitás életérzését kifejezhette, Szenteleky a *couleur locale* fogalma, elve alá vonta. Ezt kereste, kérte számon az írókon, de nem feledkezett meg a művészi színvonalról, jóllehet gyakran szinte elfogadhatatlan kompromisszumokra kényszerült.

A kitűzött cél megvalósítása érdekében kellett megnevezni azt a hagyományt, amelyre hivatkozni lehetett, illetve azt az alapot, amellyel az új politikai helyzet beálltakor rendelkezett, és amelyre építhetett a vajdasági magyar kisebbség. A hagyomány körében nem sok felmutatnivalót találtak, még 1927-ben így írt Szenteleky Kornél: „Ezen a tepedt, művészietlen lapályon nincs semmi, de semmi emlék, itt sohasem voltak ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dómok, france-i könyvesboltok, fontainebleau-i erdők, ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók, vagy finom ujjú humanisták. Hol vert volna gyökeret a vajdasági irodalom?” (*Levél D. J. batáromhoz a „vajdasági irodalom”-ról*). S a tradíció hiánya miatt panaszkodó Szenteleky, aki szerint „jóformán semmi előfeltétele sincsen annak, hogy a »vajdasági« irodalom életre keljen” (uo.), alig másfél évvel később reményteli beköszöntő sorokkal indítja útjára a *Vajdasági Írás* című irodalmi mellékletet: „Íme, itt vagyunk és megindulunk.” Követendő hagyományról ezúttal sem tesz említést, inkább a szellemi gyökérverés (ezt később az ugartörés metafora váltja fel) fontosságát említi, mintegy kisebbségi kötelességként.

Ez azonban már a húszas évek vége, tehát tíz év tellett el a kisebbségi lét kezdetét jelentő világháború befejezésétől. Mi történt ebben az első tíz évben? Továbbra is megjelentek újságok, köztük a két legjelentősebb a szabadkai *Bácsmegyei Napló* (1903), a becskereki *Torontál* (1872), ezekhez az évtized során társul az újvidéki *Délbácska* (1920–29), amely a diktatúra bevezetése után *Reggeli Újságra* (1929–1944) kénytelen változtatni a címét. Egyre több könyv jelent meg, köztük számos szép-irodalmi mű és néhány, az írók szélesebb körét bizonyítani hivatott antológia, a legjelentősebb a *Kéve* (1928) című versantológia. Az irodalmi alkotások kapcsán beszélhetünk irodalmi irányzatokról is (expresszionizmus, népiesség, szimbolizmus, dadaizmus stb.). Volt néhány

inkább rövidebb, mint hosszabb életű, időnként, mint rendszeresen megjelenő folyóirat (Vescecen a *Szombat*, Becskereken a *Renaissance* és a *Fáklya*, Újvidéken az *Út*). De mindenekelőtt zajlott a vita: van-e, kell-e vajdasági magyar irodalom, s ha igen, milyen legyen?

Ennek a kezdeti időszaknak a lezárását és a művek számát s színvonalát, illetve az irodalmi élet szervezettségét megteremtő második fázis kezdetét jelenti a *Vajdasági Írás* megjelenése, kivált azzal, hogy 1929-ben mellékletből önálló folyóirattá lesz. S bár már ugyanannak az évnek a végén megszűnik, de rövid létezésével is kezdetét jelenti annak a folyóirat-sorozatnak, amely nélkül a vajdasági magyar irodalom harmincas évekbeli konstituálódása nem történhetett volna meg. Ebben a sorban kell említeni az újvidéki *Reggeli Újság A Mi Irodalmunk* (1930–1933) című mellékletét, s legfőképpen a *Kalangya* (1932–1944) és a ma is létező *Híd* (1934) című folyóiratokat, amelyek a vajdasági magyar irodalom fejlődése szempontjából a nem is kis számú kulturális újság, kérszéletű folyóirat között az irodalom pillérei voltak. Az időszakos kiadványok családjának növekedése egyszerre jelentette az irodalom gazdagodását és árnyaltságát, amint ezt a *Kalangya* példázza: az alapító főszerkesztő Szenteleky (1932–33) az írók felkarolását, Szirmai Károly (1933–1941) a minőséget, Herceg János (1941–44) pedig a regionális értékek tudatosítását szorgalmazta. Másféle váltás játszódott le a *Híd* esetében. A korok, kultúrák, életfelfogások, nemzetek, emberek közé a hídverés szándékával létrejött folyóirat szemléletében előbb (1936) balratorodás történt, majd 1938-tól a JKP orgánuma lett, és szépirodalma is ideológiai jellegűvé vált.

Hogy az első periódus mintegy tizenöt évnyi második fázisában a folyóiratok jelentették a vajdasági magyar irodalom s általában az irodalmi élet centrumát, tanúsítja, hogy a szervezett könyvkiadás kezdeményezői is a folyóiratok voltak (*Kalangya Könyvtár*, *Jugoszláviai Magyar Könyvtár*, *Híd-könyvtár*), s hogy olyan jelentős írókat indítottak útjukra, gyűjtöttek maguk köré, mint Herceg János, Majtényi Mihály, Szirmai Károly, Gál László, akik évtizedekig meghatározó alkotóegységük ennek az irodalomnak, s akiknek munkássága összeköti a két nagy periódust, az 1944 előtti és utáni.

Amint említettem, a vajdasági magyar irodalomnak nem volt fővárosa, s nem voltak intézményei sem, a szerb hatalom ugyanis tudta, hogy

intézményrendszer nélkül a kisebbségi kultúra minden pillanatban elfújható kártyavár. A művelődési és részben az irodalmi élet szervezését a becskerekai székhelyű *Magyar Közművelődési Egyesület* (1918–1944) vállalta, de fontos szerepe volt néhány szervezettebb művelődési egyesületnek, pl. a szabadkai és a becsei *Népkör*nek. Az utóbbi írótalálkozókat szervezett s írói díjat alapított.

A vajdasági magyar irodalom első nagy periódusában, 1918 és 1944 között, két fázisban kialakultak azok a formák, amelyek nélkül nincs irodalmi (ön)tudat, és nincs irodalmi élet.

A másik nagy periódus 1945-tel kezdődött, ezen belül, melyet elsősorban az állam nyújtotta szervezett támogatás jellemez, már több periódus különíthető el.

Az irodalmi élet központjában egy folyóirat állt, került (nem több, mint az előző periódusban), az 1945-ben újraindított *Híd*, amely egybegyűjtötte az írókat, s kezdetben kiadóként is működött. Egyik első kiadványa volt a *Téglák, barázdák* (1947), amely a majd húsz évvel előbb megjelent *Kévéhez* hasonlóan afféle írói névsorolvasásnak is tekinthető. Íme, ők huszonhárman azok a költők és prózaírók, akikre az új társadalmi/politikai és kisebbségi körülmények között a jugoszláviai magyar irodalom épül. A *Híd* amellet, hogy publikálási alkalmat jelentett, „adminisztratív szempontokat érvényesítő szerkesztői politiká”-jával (Bori Imre) irányt is szabott. Az újjáépítést, a pártot és a marsallt dicséző/dicsőítő irodalom az ideológia fegyvere volt. Ez az időszak, amint a *Híd* tanúsítja, az 50-es évek elejéig tartott. A lassú, de mégis szembe-tűnő változás előjele volt az 1950. áprilisi szám, amelyben az új nemzedék (Bori Imre, Fehér Ferenc, Major Nándor, Németh István) lépett színre s jelezte, hogy az addig érvényes irodalmi kánon, a szocrealizmus hirdette kollektív szellem ellenében másféle, szubjektív hangon megszólaló irodalomra van szükség. Ezzel kezdődött az irodalmi autonómiáért folytatott harc, melynek folytatásaként nem politikusok, társadalmi munkások irányították a folyóiratot, hanem írók. Majtényi Mihály (1951–55), majd Herceg János (1955–57) főszerkesztése alatt a *Híd* ismét irodalmi folyóirat lett. S ettől kezdve a vajdasági magyar irodalomban történt változások elsősorban s jelentős mértékben irodalmi, művészi jellegűek. Egészen a kilencvenes évek elejéig/közepéig, amikor a keleti rendszer-változások hatására, de a miloševići nagyszerb nacionalizmus ellenha-

tásaként felerősödnek a nemzeti vonások előtérbe állítását sürgető hangok (ez nem a Bori Imre [1984–2004] szerkesztette *Híd*ra vagy más folyóírra jellemző, inkább a politikával töltött, sajtóban megnyilvánuló közhangulatra), illetve az elvándorlás következtében szinte pótolhatatlan veszteséget szenved az itteni magyar nyelvű irodalom.

A mintegy negyven év alatt, Majtényi főszerkesztésétől a kilencvenes évek elejéig több kis periódusra tagolható a vajdasági magyar irodalom alakulástörténete.

Majtényi és Herceg az irodalom autochton, művészi, irodalmi rangját, tiszteletét igyekezett visszaszerezni, tudatosítani. Hogy ez sikerült, bizonyítja, hogy a *Hidat* 1957 közepén átvevő Major Nándor programcikkében (*Tegnap, ma, holnap*) a „korszerű tartalom és forma egybehangelődésére irányuló törekvéseket” szorgalmazta és juttatta kifejezésre szerkesztőpolitikájával. Ennek a szemléleti változás folytatásaként jelenik meg a *Magyar Szó* című napilap szombati/vasárnapi irodalmi melléklete, a *Kilátó* (1961), majd ezzel egyi dóben az *Iffjúság* című hetilap mellékletéként, zömmel az 1959-ben indult magyar tanszék hallgatóinak közreműködésével, a *Symposion* (1961–64), majd a belőle kinövő *Új Symposion* (1965) című általánosságban avantgárdnak minősített folyóirat, amely a későbbiekben a fiatal írók számára nyújtott publikálási lehetőséget. S ezzel nemcsak a művészi szempont kerül előtérbe, hanem egyben erőteljes differenciálódás is kezdetét veszi a vajdasági magyar irodalomban. A *Magyar Szó* mellett a hetilapoknak is vannak irodalmi mellékleteik, 1971-ben Szabadkán megjelenik a harmadik magyar irodalmi folyóirat, a helyi írók műhelyének elképzelt *Üzenet*, amely azonban – szerencsére – nem rekedt meg a szűkös városi keretek között.

Annak ellenére, hogy a vajdasági magyar irodalom változásai, alakulása mindenekelőtt a folyóiratokkal kapcsolatos, nem csak a *Hiddal*, amelyben a hetvenes évek közepétől, Bányai János (1976–1984) szerkesztése alatt a kritikai gondolkodás kerül előtérbe, vezető műfajai az esszé, tanulmány és kritika, majd Bori Imre (1984–2004) irányítása alatt a művelődéstörténet, a dokumentum-, emlékezés- és évfordulós tömbök jelennek meg gyakrabban, valamint a nyolcvanas évektől a politikum hangjait is megszólaltatni próbáló az *Új Symposion*nal (ennek következménye a politika színrelépése, a szerkesztőség menesztése 1983-ban) és a főleg tematikus számaival figyelmet keltő *Üzenettel*, hanem az egyre

inkább kiterjedő kiadványokkal is. A magyar könyveket is megjelentető kiadók (*Minerva*, *Testvériség-Egység*, *Progres*) jelentős működésének mintegy folytatásaként létrejött Újvidéken a *Forum Könyvkiadó* (1957). S ezzel kezdetét vette az intézményes magyar könyvkiadás. Szépirodalom mellett immár az értekező próza, a publicisztika, a néprajz, a nyelvészet, a művelődéstörténet számára is megnyílt a könyvkiadás ajtaja. Külön figyelmet érdemelnek a könyvsorozatok, a *Symposion Könyvek* (1963), a *Hagyományaink* (1976), az elsőkötetesek sorozata, a *Gemma Könyvek* (1976), az *Esszék, tanulmányok* (1977), a *Kismonográfiák* (1978), a *Jugoszláviai Magyar Regénytár* (1981), az életmű-kiadások (1983), az *Ifjúsági Regénytár* (1984), illetve elsősorban az időnként meghirdetett regény pályázatok műveinek sorozatszerű megjelentetése. De könyveket ad ki a szabadkai székhelyű *Életjel* (1958) nevű irodalmi élőlíra (*Életjel Könyvek*, *Életjel Miniaturák*), a kilencvenes évektől kezdve pedig a *Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság* (1990) nevű civil szervezet, illetve a különféle magánkiadók Zentán, Kanizsán, Újvidéken, Szabadkán.

Kétségtelenül színesedett az irodalmi paletta, amit a fent említettek kivül bizonyítanak a különféle díjak, az év könyvéért járó *Híd Irodalmi Díj* (1959), a fiatalokat ösztönző/jutalmazó *Sinkó-díj* (1970), az irodalom népszerűsítéséért járó *Szenteleky Kornél Irodalmi Díj* (1972), a műfordítókat ösztönző *Bazsalikom Díj* (1972), az *Üzenet-díj* (1976–96), valamint az évente megrendezendő emléknapok: a szíváci *Szenteleky Napok* (1971), a kishegyesi *Csépe Imre Emléknap* (1972), a becskereki *B. Szabó György Emléknapok* (1990), a szabadkai *Kosztolányi Dezső Napok* (1991).

De a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom létezését és erejét tanúsíthatja az a tény, hogy – Bori Imrének köszönve – 1968-tól, egyre kiegészülve, bővülve, van több kiadást megért irodalomtörténete, s hogy e sorok írójának munkájaként elkészült s 2001-ben megjelent a *Jugoszláviai magyar irodalom lexikona* (1918–2000), illetve, hogy a magyar tanszéken önálló tárgyként oktatják.

*

A vajdasági magyar irodalom, melynek jogosultságát a húszas években többen is kétségbe vonták, majd egy évszázadnyi története alatt végig-

járta az irodalmi fejlődés mindazon fokozatait, amelyek nélkülözhetetlenek egy nemzet, kisebbség, régió irodalomáé éréséhez. Ennek a folyamatnak a tengelyében a folyóiratok (*Vajdasági Írás, Kalangya, Híd, Új Symposion, Üzenet*) álltak, az irodalmi szféra velük kapcsolatban alakult, s velük kapcsolatos az a periodizáció, amely a folytonosság bizonyítékaként szolgálhat. Amit, még ha vázlatosan is, ez a dolgozat mutat be.

*

Újabban azonban sajátos, aggasztó jelek is mutatkoznak a vajdasági magyar irodalomban: mintha sorvadna az eddig fejlődő törzs, melyet elsősorban a provincializmus férgé kezdett rágni. Nem túlzás, ha azt állítjuk: az irodalmi, a politikai, a kisebbségi körülmények alakulása folytán nyolc évtizednyi fejlődés után, minden eddiginél nagyobb válság küszöbére került ez az irodalom, s óhatatlanul szembe kell nézni a magáratálalás fájdalmas szükségszerűségével.

De ez már nemcsak egy új periodizációs fejezet, hanem egy másik dolgozat témája is.

*

Itt végződik az áttekintő dolgozat, amely a Belgrádban 2003. május 27-én tartott Duna menti kisebbségi nyelvek irodalma című konferenciára készült, s amelynek mostani megjelenésének kettős aktualitása van: egy felemelő és egy szomorú – a megjelenésének 70. évfordulóját ünneplő *Híd* és a folyóiratot két évtizeden át főszerkesztő Bori Imre halála. Elsősorban az ő emlékének ajánlva vélem fontosnak megjelentetni ezt az áttekintést (a megbeszélt színházi írás helyett). Bori Imre gazdag munkásságában ugyanis a jugoszláviai (vajdasági) magyar irodalommal való irodalomtörténeti foglalkozás megkülönböztetett helyet foglal el. Ő rajzolta be a magyar irodalom térképére irodalmunk tartományát: megalkotta és naprakész folyamatossággal írta irodalomtörténetünket, s tette egyetemi tantárggyá. A legtöbbet tette, amit egy irodalomtörténész tehet.

A TENGERI KAGYLÓ

Második rész

TOLNAI OTTÓ

*Valamikor, készülő-félben,
Egy rózsaszín kagylóban éltem . . .*

Sárközi György

A fehér terítő hajlatában világos színű kávésfindzsa, mély-sötétkék peremcsikkal. Aztán egy friss, érett citrom, egy simára csiszolt, fölül rojtos száj, kelyhes virágváza, és egészen balra egy nagy barokk triton-kagyló, furcsa-különc formájával, sima, piros torkával felénk pillant. Ennek a tárgynak bensőséges, világosba átjátszó kárminvöröse a hát-térfalból zivataros kéket buggyant, s ezt a színt mellette álló aranysegélyű kandallótükör – térségesebben és elmélyültebben – megismétli. Itt a tükörképen ez a kármin újabb ellenállásba ütközik: egy virágváza tejszerű rózsaszínjét látjuk, mely – a fekete falóra tetején – rögtön két szótamban (valóságosan, s kissé szelídebb tükörképével) jelzi ellenvéleményét . . .

Rilke (feleségének írt levelében Cézanne A fekete óra című festményéről)

Báthory Csaba fordítása

Fenn üldögéltünk az óriás, T. Orbán, noha ő sosem is mászott fel, matuzsálemnek nevezte, a fák között is vannak ugyanis matuzsálemek, mondta, fenn az Erzsébet-liget mértani közepén álló feketekőrís lombjában. Alant sokáig egy lazán ácsolt emelvény fogta körül a fa kövér törzsét, amelyen óvodás koromban magam is szerepeltem volt: pillanagonak öltözött, drótra feszített kreppszárnyakkal csapkodó lánykákat

üldöztünk körbe-körbe táncolva – ám az én lepkefogó hálóm, amit édesapám improvizált egy söprűnyél végére, beleakadt a lepkém hajába, mind kínosabb lett a dolog, végül már az óvó néni és a kislány szülei is felmásztak az emelvényre, hogy kiszabadítsák fejét a szűrős drótkoronából, amit csak úgy tudtak elvégezni, legalábbis botrány nélkül, hogy ők is táncolni, forogni kezdtek velünk (ezért aztán sosem is álmodoztam arról, hogy majd parafa sisakkal fejemen, pillangók után szaladgálok Afrikában); alig múlt el egy évtized, és T. Orbánt ott láttam az emelvényen, amint Ady Endre barátja, Manojlović Tošo bácsi társaságában nevezetes versét mondja révülten vacogva a virágzó Tiszáról, a virágzó szikról, ugyanis nála, talán azért lett ismertté még Budapesten is, minden virágzott, még a szar is (amiről én arra következtettem, akkor persze, már egy évtized múltával, tehát már majdhogynem későn, hogy nem muszáj éppen minden fára fölmászni). A bodobácsokat tanulmányoztuk, a bíborkonvoj vonulását lestük, követtük, mert ott, fenn a feketekőrisen már egyetlen végtelen konvojba fogódzott össze mind a kis bíbor bogár, vörös csikot, szikrázó gyújtózsínórt húzva a szökőkút peremétől, illetve hát fa gyökerétől a hegyéig, már csak azt vártuk a nagy explózió mikor emel, dob fel észrevétlenül bennünket a Nap égő, fortyogó aranyába. Jámbor Józsika, aki noha a hőscincérrel foglalkozott elsősorban, mint valahol már említettem, még azt is tudta, milyen párzáskor az illata, mármint a hőscincérnek, persze sejtettem én is, hogy a kesernyésnek valami speciális, édeskésebb, a bűdöskére húzó árnyalata van, ám nekem nem volt időm a tanulmányozására, teljesen eltöltött a Vigadót befutó lonc, a rózsagrupp vagy a Ligetsorról felénk lengő estike illata, eltöltött, ha éppen nem taglózott le, nem éreztem úgy, hogy gyenge organizmusom, fizikumom képtelen elviselni, épp ebbe, nem a vödrök, zsákok cipelésébe fog beleszakadni, hanem épp ebbe a valamibe, tehát én valójában féltem a pázró hőscincér illatától, féltem mint egy újabb gödörtől, amelyből ha belezuhanok, nem fogok bírni kikecmeregni, persze nem tudtam pontosan megmondani, miről is lehet szó, miféle gödörről, törekenységem, gyengefájúságom, selyemgyomrom számlájára írtam, egyik gödörből kecmeregtem úgyis a másikba, Jámbor Józsika mindent tudott a veróköltő bodobácsról (*Pyrrhocoris apterus*) is, egy zseblámpa nagyítólencséjével tanulmányozta a pajzs bíborpáncéljára festett ében maszkot, felfedezte ugyanis, hogy a bodobács pajzsán pon-

tosan olyan négerpofa, négermaszk látható, mint az egyik Tanganyika bélyegen. (Később, már ismert műtörténész korában is vissza-visszatért gyerekkori felfedezéséhez, érdekes, a hőscincérekhez viszont soha, a hősök még a cincérek között sem érdekelték többé, nemhogy a cincárok között, mondotta nemrég Puhalek, noha őt akkor már csak egy dolog foglalkoztatta igazán: a bogumil kövek, amelyekről akkor, gyermekkorunkban még egyáltalán nem hallottunk volt, s később sem sokat, magam is csak akkor kezdek majd behatóbban foglalkozni velük, amikor Józsi-kát Szarajevóban lelövik.) Talán azért is merültünk el annyira a bodobácsok titokzatos tolatása céljának, végállomásának, remizének kutatásában, mert így valamiféleképpen, gondolatban legalább Józsi-kával lehettünk élete legnehezebb pillanatában. Máskor is volt már, hogy fél napokat egy-egy fa (az Agbaba-villa előtt lévő tölgy, a töltés Haterem felé lejtő oldalán lévő nyár, a Vigadó teraszába nőtt platán, avagy a Csodafürdő, illetve a Kistemplom előtti vadgesztenye) lombjában töltöttük, de az, hogy még az alkony is ott, a lombban érjen bennünket, s hogy még hugyozni, szarni se szálljunk alá, most történt meg velünk először. Igen, már kezdtek egybeolvadni, akárha kátránnyal locsolták volna a sétányokat, a Csodafürdő fehér falait, a lenti árnyak, s még semmi jel, semmi információ nem jutott fel hozzánk. Köcsög már el is foglalta az egyik vastag ág éjszakai alvásra is alkalmas hajlatát, mások is azon tűnődtek, elkezdték-e már keresni otthon őket, nem azért mert különösebben hiányoztak volna, hanem mert nem végezték el a rájuk szabott munkát, nem hordtak vizet a kútról, nem etették meg az ágyban fekvő hozzátartozókat, nem ganéztak ki a hízók alól, nem látták őket a vecsernyén térdelni.

Figyelj csak, bökött meg Köcsög, a pagoda mögé, a Liget bejárata felé mutatva. Józsi, Istenem, valóban Jámbor Józsi loholt a Ligetsor felől. Még a sűrűsödő sötét közegeben sem lehetett elvéteni jellegzetesen finom alakját, lebegő mozgását. Mi történt?!, kérdezte felkapva fejét Piusz. Ki üldözi?!, kapott a zsebéhez Firó, hogy ha kell, azonnal előrántsa fegyverét, a suszterpogácsát. Ha üldözik, miért nem ugrott át a focipálya kerítésén, mondta Lungovics Szatyor, s miért nem ugrott ki a sarok másik felén azon nyomban, illetve ismét vissza, hogy végül itt az öltözőnél másszon ki?! Mit óbégat?!, hegyezte fülét Puhalek. Valóban már jól hallatszott Jámbor Józsi kiáltozása. Gyerekek! Gyerekek!

Pillanatok alatt feltornázta magát hozzánk, a kőrisre. Gyerekek!, kiáltozott lihegve. Mi a lópikulát óbégatsz?! Azt akarod, hogy a parkőr alánk másszon?! Nusika beleegyezett, mondta izzó, verejtékező arccal Józsika, akit addig még sosem láttam ennyire izgatottnak. Mibe?, kérdezte Köcsög, hogy időt nyerjen. Mibe egyezett bele?! Csak most látszott, hiába kubikoltuk a pagodába a tömérdek zöld agyagot, hiába fényesítettük ki a fagylaltospultot, hiába állítottuk be a Vigadó tornyából alászállított óriástükröt a háttérbe, igazán mégsem voltunk felkészülve a dologra. Igen, magára a dologra mint olyanra, ahogyan Firó egyszer már említette is.

Magára. Mint olyanra.

Mibe egyezett bele?, kérdezte Lötyöge is. Hát, hogy modellt álljon. Vagy talán nem az volt a feladatom, nem azért küldtetek?! Ne szarj, Józsika, mondta Köcsög. Nem azt kérdeztük. Hát akkor mit a fenét kérdeztetek?, ámult el Józsika különös viselkedésünket, zavarunkat látva. Azt, hogy pucéran-e?, te marha. Pucéran persze, mondta immár kissé felszabadulva, sőt immár fontoskodva is talán, Józsika. *Pucéran*. Ezt már akárha a lomb susogta volna. *Pucéran*. Egyenkint huppantunk alá az emelvényre. Ám, egyikünk sem kezdett táncolni örömeiben, egyikünk sem kérte fel keringőzni Józsikát, hogy szorosán magához ölelve forogjon vele végtelen a nyikorgó emelvényen, városkánk egyik legszebb emelvényén, mintha máris Nusikával táncolna, a pőre Nusikával ott, ahol majd, mint jeleztem már, egy évtized se múlik, s Tošo bácsi, Ady barátja mesél, szokatlanul nagy, rezgő kezével, amelyen a bőr úgy lógott, mint egy elnyűtt kesztyű, még mindig mohón kúpáskodva a múltban, Léda kalapjáról, orráról, nagy, fehér húsáról, amit csak még fokozott a költő sárgáskreol ténje, bakacsin haja, Anna szókeségéről, amit szinte lángra lobbantott a szegedi költő sötét elveszettsége, ősi sutasága, utána pedig T. Orbán szavalja rezge kis, semmis kompozícióit, amelyekben, hiába silabizálták őket aztán a helyi dilettánsok külön, titkos összejöveteleken, sehogyan sem tudták felfogni, mi is a pláne, azt meg még annyira sem tudták felfogni, hogyan lehetséges, hogy maholnap már éppen ő, mármint T. Orbán fogja megmondani, mi is az egyáltalán, hogy pláne . . . A Csodakúthoz somfordáltunk. Piusz tetőtől talpig lemosakodott. Köcsög végtelen gurgulyázott, talán hogy holnap új, kristálytisza hangon szólalhasson majd, hiszen akármilyen fontos feladatok háruáltak

is még néhányunkra, a hangot mégiscsak neki kell majd megadnia. A többiek nullásra nyírt hajukat nedvesítették át újra és újra, netán reggelre megugrana, Tarzan-frizurává kunkorodna. Mások csak égő, mármár pattogva repedező arcukat hűtötték. Mindannyian éreztük, most valami nagyon komoly dolog veszi kezdetét. Életünk egy új szakasza.

Tehát, mondta Köcsög, kilenckor a pagodában. De semmi lihegés, tolakodás, mindenki a háttérben marad, majdhogynem láthatatlanul. Gyúrjátok, adogatjátok nekem az agyagpogácsákat. Különben kuss. Orbánc, ha akarsz, te azért kérdezhetsz valamit Nusikától. Szerintem, mondta Kecsenovics Firó, gyorsan fel fogja dobálni . . . Mit, horkant fel Köcsög, mit fog gyorsan feldobálni?! Hát, Nusika idomait, mondta megszeppenve Firó. Mi az, hogy idom?!, kérdezte Lungovics Szatyor, nem megbeszéltük, semmi titkolódzás?! A teste, mondta Piusz, csak hát azt nem szokták dobálni, mert ha dobálják, csak úgy feldobálják, akkor kiesik belőle . . . Mi esik ki belőle?!, ámult el Lötyöge. A lelke, mondta halkan, nehogy lehurrogjuk, Piusz. Gyerünk, megnézzük, elég nedves-e az agyag, mondta Köcsög. Már százszor átggyúrtuk, fennállt a veszély, túlfinomítjuk, kicsúszik, kifolyik Tihamér ujjai közül. Benn a pagoda dohos padlóján körülültük az agyaghegyet. Egyikünk csipkedte, másikunk simogatta, harmadikunk éppen csak közelített feléje, de már nem merte megérinteni verejtékező tenyerével. Akkor valaki felüvöltött. Puhalek Tódor volt. Kezével törölgette ugyanis a nagy aranyrámába fogott tükröt, amely miközben a Vigadó tornyából alászállítottuk, elpattant, és felhasította Tódor tenyerét. A vér hirtelen, mint vörös függöny, letakarta, elfátyolozta az egész tükröt. Megszeppenve bámultuk a furcsa látványt, hiszen Piusz külön rongyokat hozott, ugyanis az édesanyja a tükörgyárban dolgozott, én meg amikor Piusz már tisztára csiszolta, majdhogynem a foncsor okozta homályosságokat is eltüntette, titokban visszalopakodtam, s apám őzbőr zsebkendőjével, amelyet az olasz vadászok hoztak neki, még soká dolgoztam rajta, hosszan, kitaratóan, közben akárha közömbösen ide-oda lehelve, ahogyan ő tisztogatta volt távcsövét, amit már az első házkutatás alkalmával elvittek, mondván, katonai, pedig nem volt katonai. Lötyöge és Firó elkapták Tódort, s ha kissé kevésbé spriccel a vére, jól el is agyabugyálják, s Köcsög talán meg is tiltotta volna neki, hogy holnap jelen lehessen, mert különben is gondolta, nem ártana, ha a csapat egy része fentről, a denevérek szü-

lészetéről lesné az aktust, vagy ahogy Piusz mondta, a csodát, még azt se bánná, ha fejjel lefelé csüngve a gerendákról . . . Szatyor gondolkodás nélkül kiemelte az egyik fagylaltos tégelyt, amely már holnapra volt feltöltve vízzel, s kis híján betörve, mert elfelejtette levenni tetejét, rázúdította tartalmát a tükörre. Elállítottuk a vérzést, letörölgettük a tükröt. De Puhalek Tódor képtelen volt elmozdulni a tükör elől. Láttam, mondani akar valamit, meg akarja mondani, mi is történt, miért nyúlt a tükörhöz, amikor a tükörhöz nyúlni már nem lett volna szabad, hiszen Tihamér beállította a szöget, mert szögbe kellett mozdítani kissé, hogy ne direkt a segge lyukát mutassa . . . Kinek a segge lyukát?, kérdezte volt Józsika. Hát a modellét, te marha, biztosan nem az enyémet, mondta Lötyöge. Mindenki Tódor felé fordult. Csönd volt, csak kint nyávogott egy macskabagoly, s a ligetsori kutyák vonyítottak a holdra. Rászart egy légy, mondta Tódor. Senki sem mert felröhögni. Igen, próbálta oldani a feszültséget Orbán, aki később majd megírja Tolbuhin marsall, a harmadik szovjet hadsereg parancsnokának látogatását a magyarkanisai tükörgyárban (100 000 kis katonatükröt akart rendelni, ám valaki, a mai napig sem tudni kicsoda, ugyanis a nyilasokból, imrédistákból kommunisták lettek, a régi balosokból meg majd mostanság völkkisek, bekente szarral a gyár bemutatótermében álló, falnyi velencei tükröt), a velencei tükrök titka éppen az, hogy azokra nem szarnak a legyek, elcsúsznak ugyanis rajtuk . . . Visszakaporodtunk az agyag mellé. Bokszoltuk még egy kicsit. Bal kezével Tódor is bokszolhatta. Majd akkor Köcsög határozottan felállt, és ünnepélyesen leterigette az immár abszolút összedolgozott, selymes agyaghegyet az újravizezett zsákokkal. Szatyor nem mert megszólalni, ugyanis kifelé baktatva arra gondolt éppen, hogy az ő sógoruk, ha a kemence púpját tapasztja, pelyvát, tehénlepényt is tapos a sárba, sőt tehénhúggal is meglocsolja, ha éppen nincs tehénhúgy, kiveszi a farkát, és maga hugyozik a sárra. Ahogy Szatyor a platán mögé húzódva hugyozni kezdett, mert hirtelen gerjedelme támadt, rájött a hugyozás, érezte, markában egyre nő, hogyan kellene leállítani, egyre nő, mit fognak otthon szólni, ha így állít be, érezte, markában egyre nő, dagad a pöcse, amely körül, épp a napokban vette észre, ráadásul pölyhözni kezdett a szőr is, lenn a Tiszán történt az eset, a víz sodrása lehúzta róla a gatyát, miközben próbálta visszahúzni, magára talált pillantani, de odapillantott a már a parton heverésző

Tandari is, hogy a következő pillanatban elkiáltta magát, nézzétek!, s a fent szödröző gyerekek is mind feléje fordultak, nézzétek: fasza nőtt a Szatyornak!

Otthon már mindenki aludt, csak az alsókonyhában égett még a lámpás nagyapa vaságya mellett, égett, hogy lássa feje fölött a gipszfeszületet. Legalábbis nekem, ha belestem hozzá, úgy tűnt, azt nézi düleedt, olykor vaknak tűnő disznószemével. Igen, nagyapa olyan volt, mint a vakok, süketek és a kukák, jóllehet se vak, se süket, se kuka nem volt egészen, csak már se látni, se hallani, se mondani nem akart semmit. Talán csak az én piszmogásom akarta hallani még, amikor melléje ültem a lópokrócra, s nézni, hogyan tanulok írni palatáblámon a gipszfeszülettel, talán csak velem akart közölni még valamit, s talán közölt is, s én föl is jegyeztem, csak reggelre ómama mindig letörölte a spongyával, s így később majd hiába faggat Orbán, hiába könyörög, diktáljam le neki nagyapa szövegét, mert ő máris szöveggént értelmezte nagyapa nyögéseit, büfögéseit, későbbi jajgatásait, amikor már térdig elüszkösödött a lába . . . Bátyám a góréban aludt Petrovics bácsiéknál, Genovéva konyhája mellett, mert akkor még tele volt a házunk, még az udvaron is táboroztak, szigorúan elhatárolt, láncrea vert vérebekkel őrzött táborokban ágrólszakadt, lumpen családok, akik különösmód jobban féltették nem létező vagyonukat, mint a gazdagok, igen, akkor még nálunk laktak a cigánymuzsikusok és Mészáros Pista bácsi, a kacska kezű kulisszatologató is, majd csak a házunkat érő nagy tűz füstöli ki őket a szó szoros értelmében, a góréban aludt, mert teljesen megigézte Petrovics bácsiék idegensége, Petrovics bácsi pödrött bajsza és feleségének keleties vonásai, hosszú bugyogója, amilyent azelőtt senkin sem láttunk városkánkban. Megálltam egy pillanatra az udvar közepén, amelynek egyik felét a boltok raktáraként használt, a másik felébe pedig már a börtön előtt pékkemencét kezdett építtetni apám, a tömérdek homok, amelyet majd a kemence alá, illetve mögé kubikolnak majd, már ott halmozódott. Cincogást hallottam, amely mindinkább üveges csikorgássá csendesedett. Pista bácsi ugyanis liszttel kevert gipsszel etette a patkányokat, s azok kezdtek így cincogni, üvegesen csikorogni, miután teleítették magukat vízzel, s kötni kezdett bennük, akárha egy nemes börtökban, a gipsz. Különben biztosan azért említem ezt a finom, ám annál borzalmasabb

cincogást, üveges csikorgását a gipsszel kevert lisztnek, mert amióta először elmeséltem Tihamérnak Pista bácsi leleményét, megnőtt előtte a tekintélyem, később is mondta egyszer valakinek, hogy egyedül én éreztem a gyerekek közül a dolgok belső plasztikáját, többször faggatott a részletek felől, sőt egy alkalommal el is jött, végig is nézte egy patkány klasszikus pózba való merevedését, skicceket is készített, s utána, amikor Orbánnal tanulmányozni, elemezni kezdték ezeket a skicceket, meg-egyeztek abban, hogy a reneszánsz mestereknek már ismerni kellett ezt az eljárást, ezeket a nemes gereznába húzott gipszmodelleket, viszont, tette hozzá T. Orbán, Goethe egészen biztosan nem ismerte, ő ugyanis az élete végéig a tiszta gipsz híve maradt, valójában nem is bírta elviselni a márvány közelségét, mondván, a márvány északon hideg, a sok márvány között köszvényt kap az ember, viszont a gipsznek, ellentétben sokak véleményével, éppenhogy van saját melege, mintha a kötés végtelen elhúzódna, a kötés termelte hő végtelen sugározna belőle, az sem véletlen tehát, hogy majd Orbán első verseskötete, a Gipsz fedőlapján egy szoborrá egyenesedett, merevedett patkány lesz látható . . . Besurrantam a konyhába. Anyám, ómama, Margit és Margaréta a nagyszobában horkoltak, a csillár és a mennyezetig érő, zöld cserépkályha már kilazult elemei is berezonáltak, sejteni véltem, télen majd még jobban fog ömleni közöttük a füst, ha netalán befütünk. Áttornáztam magam a gyerekágy rácsán, és bevackoltam a durva göncök közé, amelyekkel, anyám meséje nyomán, édesapám börtöni priccset próbáltam utánózni. Már majdnem leragadt a szemem, amikor megpillantottam a Göncöl szekérének ablakunkon belőgó rúdját, mintha mutatni akart volna valahová, külön felerősítve hozzá az Esthajnal csillagot, nem is rúd volt az, inkább ezüstláncra hasonlított. A kredenc sarkára kellett pillantanom, amit a gyöngye holdvilág szépen átpingált, éppen úgy festett, mint amikor a Sarnyai először lekente elefántcsontszínűre, mert anyám kívánsága az volt, hogy egy csontsárga kredence legyen, ő nem ragaszkodott az elefánthoz, ő csak csontot mondott, fiatalasszony korában mást talán nem is kívánt az élettől, csak egy kredencet, amibe minden belefér, egy csontsárga kredencet, amelynek az egyik sarka üveges, a többi kívánságát, azt egyértelműen megtanulta ómamától, azt majd az Istentől kell kiimádkoznia a hajnali miséken és a vecsernyéken, illetve a Rózsafüzér társaságban, csak a kredencet kell édesapámtól kikunye-

rálnia. A kredenc sarkára kellett pillantanom a rácsok között, ugyanis úgy tűnt, a csipke fekete, nem értettem, hogyan lehetséges ez, amikor a holdvilág mindent áthúzott fehérrel, fekete volt, éppen olyan fekete, mint a spanyol csipke, amelynek a fényképét a Tolnai világlexikonában láttam, tanulmányoztam, s a következő pillanatban már meg is értettem, mintha meg is értettem volna, jóllehet éppenhogy semmit sem értettem, az égvilágon soha semmit, valójában ebben különböztem a többi gyerektől, a többi embertől, az erősködő hatokosoktól éppen úgy, mint a nyáladó együgyűektől, még Jámbor Józsikától is, az égvilágon semmit, noha én, velük szemben, mint azt Tihamér is megállapította volt, éreztem a belső plasztikáját égnek és világnak egyaránt, csak nem értettem, Orbán se értette, ezt később láthattam, ám ő ebből előnyt kovácsolt magának, ahogyan egyik kritikusa mondja majd, kis abszurd modelleket készít, visszahelyezi, s várja, felrobbanjanak, én viszont semmi indítást sem tudtam kamatoztatni belőle, hol kocsonyásan vacogtam, hol cincogva, üvegesen csikorogva megköttettem, mint ama kis, házunkon akkor már frízként sorakozó, szőrös tokba húzott klasszikus pózokat imitáló szobrocskák, igen a következő pillanatban már meg is értettem, hogy azért feketedett meg, hogy jobban kiemelhesse, felmutathassa azt, amit kiemelni, felmutatni rendeltetett, mert ezt különben is megtanulhattam édesanyámtól, a kis csipkealátéteknek hihetetlen fontos rendeltetésük van még a konyhában is, mi már ugyanis olyan ház voltunk, ahol majd minden fontos dolgot csipkealátétre helyeztek, hogy jobban kiemelhesse, felmutathassa a: tengeri kagylót, amit elsőként húzott át, öblített ki a holdvilág, öblítget folyamatosan, mert megdöbbenve láttam, nem is fehérségét fokozta tulajdonképpen a spanyol csipke, hanem az ajkáról csorgó miniumot. Vért. Kispárnámért kaptam, eltakarhassam vele az arcom, mert egyértelmű volt, a következő falat én leszek. Imádkozni kezdtem, megfogadtam, az akció előtt még elloholok a hajnali misére, de a következő pillanatban már a templomban is mindenhol csak angyalokat láttam, nem véletlen írta hatalmas márványtáblán a templom ajtaja felett, hogy:

Angyalainak parancsolt felőled őrizzenek téged.

amelyek valóban mintha őrizni szándékoztak volna, mind közelebb hajoltak hozzám, illetve mind közelebb hajoltam hozzájuk, ugyanis

nehéz szárnyuk ellenére, gyönyörű, gyöngéd válluk volt, kagylóformákat láttam ott is, ablakkereteket, amelyeken keresztül az egeket és a vizeket próbálták érzékeltetni a piktorok. Párnám alatt ott lapultak kincseim, a cserkészőtör, a kis delej, amely akkorra már ismét visszakerült hozzám, apám karórája, pecsétgyűrűje. Az is megfordult a fejemben, amíg nem késő, kimászok gyorsan, bemegyek nagyapához, ha meglátja arcomat, megérti, miről van szó, és megszólal végre, mert azt már akkor is sejteni véltem, valami hasonló dolog miatt némult el ő is, később tettek is erre utalást ismerősei, mármint hogy Afrikában egy fekete nővel élt, aki a szó szoros értelmében leégette a férfitagját, így mondták, noha különben röpködtek a faszok, talán éppen azért nevezték ez esetben másképpen, az agyát pedig kiszívta, illetve talán nem is Afrikában élt azzal a nővel, hanem a horgosi cigánytelepen, de ami a férfitagjának leégetését és agyának kiszívását illeti, az pontos, bemegyek nagyapához, hiszen még pislog nála a lámpás, és elég lesz egy artikulálatlan nyögés, horkanás, hogy megértsem, mi vár rám, mi a teendő, mármint hogy átszúrjam-e szívem a cserkészőtörrel, amire még leginkább hajoltam volna, de persze azt a gesztust is már eleve zavarták, akadályozták dolgok, mindenekelőtt az ómama szobájában lévő nagy szentkép, amelyen isten szívében hét cserkészőtör látható, én meg hát hol a fenében szerezzek hét cserkészőtört, amikor erre is ráment majd minden vagyonom, s ha netán még szerezhethnék is, hiszen apám órája, pecsétgyűrűje többet ért a cserkészőcsapat összes törjénél, s ha szívembe is döfném mind a hetet, akkor sem történne lényeges változás, hiszen Jézus sem azok által szenvedett ki. Mindenesetre, a hét cserkészőtörrel, a csapat legszebb hét cserkészőtörével szívemben aludtam el, ám álmomban már semmi szúrást, semmi cincogást sem éreztem, hallottam, hanem éppen ellenkezőleg, valami selymes érintést vett körül, valami selymes közeg göngyölt magába, jöllehet én egyre duzzadtam, kitöltve immár az egész égboltozatot, amelynek a széle épp vörösödni kezdett, amikor kinyitottam a szemem. Akárha új emberként ébredtem volna, valami addig sosem tapasztalt, rám egyáltalán nem jellemző elszántsággal. Úgyesen áttornáztam magam a rácsokon, s már rohantam is elvégezni a ház körüli munka rám eső részét, hogy még bátyám, illetve Margaréta ébredése előtt lelélcelhessek.

(Folytatjuk)

AZ EZREDVÉG RETTENTŐ RAGYOGÁSA

A hatvanéves Jung Károly költészetéről

UTASI CSABA

Vannak időszakok, amikor világunk valamely térségén, látszólag váratlanul, zsákutcát ígérő jelenségek kezdenek halmozódni. A látó kevesek ilyenkor rendszerint fölemelik szavukat a várható teljes lepusztulás ellenében, igyekezetük azonban hasztalan, hiszen a felszabadult negatív energiákat szóval már semmiképpen sem lehet kordában tartani. A gyalázat folyton-folyvást nő, mígnem elszabadul a merőben irracionális rombolás, képzeletet felülmúló alakzatokkal gyarapítva a történelmi téboly panoptikumát. Az utóbbi tizenöt év, még ha a történések gyökere sokkal mélyebbre nyúlik is, épp egy ilyen örvénybe vetett bennünket, miután a gazimestani angyal földre szállt.

A téboly adottságai között, annak ellenére, hogy az irodalmi referencialitás enyhén szólva nincs divatban manapság, a költő kénytelen elfogadni a mindennapok kihívásait, hisz különben sem az alkotómunka, sem az élet mélyebb értelmének reményét nem tudná fenntartani. Két utóbbi verseskönyve (*Barbaricum*, 1991; *Mogorva Héphaisztosz*, 2002) tanúságaként Jung Károly is ezt cselekedte, emlékezetes szövegekkel jelölve meg azt az utat, amelyet a hetvenes évek közepétől, második felétől csaknem napjainkig be kellett járnia.

A *Barbaricum* lírai szubjektuma meglepő módon még a föltétlen bizakodás hangján is szólni tud. Az *Óda és áhítat*ban, a gyatra XX. századtól elfordulva, az örök májust ünnepli, a Kezdetet, a Folytatást, a Mindent, amikor is a „létmélyi áhítat”-tól, az „elmozdíthatatlan ma és holnap” hitétől vezérelt ember szemében ragaszkodás fénylik:

„A ragaszkodás: hogy tíz körömmel itt megkapaszkodik: / E földben, e hazában, e májusi ragyogás tűzében.” A klasszikus ódai szárnyalásról azonban gyorsan le kell majd mondania, mert a horizonton, mint a kötet címadó szonettje is jelzi, barbár hadak árnyai tűnnek föl.

A lírai én ebben a versben egy kőbaltától indul, s egészen szemlélődése pillanatáig halad előre, csaknem az idők teljességét fogva át tekintetével. A versbeli tárgyak, akár József Attila *Elégiájának* vaslábosa, melyben sárga fű virít, nemcsak az örökös változás közönyét sugallják, hanem az eszmélkedő ember magányosságát is. Itt minden mozdulatlanságra és feledésre van ítélve, de a limesen túl, ahol éig érnek a jajok, a „barbár áll lesben”. A gazdátlan *pannóniai cserépedény* és a *limes* felidézése okán arra is gondolhatnánk akár, hogy a költő kizárólag római kori lármára, tán szarmaták dúlására figyel, ez azonban látszat csupán, hiszen az egyetemes emberi idő áramában az ókori mellett a legújabb kori barbárság réme is megképlik előttünk. S ami úgyszintén fontos, a szonettben szó esik a lókamilláról is, erről a csodás virágról, amely már csak „bent az emlékezetben” nő. A vers tehát a külső fenyegetettség ellensúlyozása céljából a belső perspektívát nyitja meg, az emlékező lélek világát, ahova a lírai én visszahúzódni kénytelen, miként ezt a *Barbár csillagok* első négyesora is meggyőzően bizonyítja: „Minden alkalommal eggyel kevesebb az út. / Egyre rövidül már a meglévő csapás. / Haszonelvűvé vált maga a táj is. / Akár a szó. Már csak befelé lombosodik.”

A szó befelé lombosodása természetesen versben és nyelvben bujdosást eredményez, s mint ilyen más költők műveivel való intenzív kapcsolattartást feltételez. Így aztán érthető, hogy a *Barbaricum* viszonylag sok versét Berzsenyitől, Petőfitől, Füst Milántól, József Attilától, Weöres Sándortól, Szilágyi Domokostól és másoktól származó mottó vezet be. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy Jung Károly nem mindig ügyel a pontos idézés követelményére. A kötet élén álló két József Attila-mottó egyike az *Óda* ötödik részének zárójeles strófája, amely a „ver a szívem” sorral zárul, a mottóban azonban a névelő – nem tudni, miért – elmarad. Ennél is talányosabb a *Gyertyák lobognak Kelet-Európában* úgyszintén József Attila-mottója. „... . Eszméink között / rabon ugrálunk, mint az üldözött / majom, ki tépi ketrecének rácsát” – áll a mottóban, holott a *Kiáltásban* József Attila nem egészen így beszél:

„Eszméim közt, mint a majom / a rácsok közt le és föl, / vicsorgok és ugrándozom.”) Máskor Sinkó-parafrazist használ mottóként, illetve – mint a *Messa da requiem* esetében – kiemelten közli, hogy Radnóti és Füst Milán témáira írt változatok következnek. Megint máskor – magában a versben – a Berzsenyi-féle *szárnyas idő* képzetét csalogatja elő („Miként a suhanó angyal, szárnyal az idő.”), *A vén cigány* nyomába lépve kérdést tesz föl szabadon („S megrendül-e majd újra a velő / Agyunkban, s forog-e keserű levében / E kor?”), vagy éppen Domonkos István „itt felejtett szócserpei”-re, a „honi hiábavalóság hasztalan hulladékai”-ra asszociál.

Túlzás nélkül állítható hát, hogy a *Barbaricum* versvilága a szövegköziségnek olyan hálóját teremti meg, amely, befogadói olvasmányemlékektől is erősödve utóbb, hathatósan segíti a lírai ént abban, hogy a külvilági fenyegetések ellenében a megszólalás lehetőségét fenntartsa. S erre a segítségre annál inkább szüksége van, mert létünk globális látványa, melyet egyebek között a *Vis inertiae* című szonettben rajzol meg, erőteljesen megkérdőjelezi a költői beszéd értelmét: „Vonuljatok csak, vonuljatok, hadfiak! / Kardomat, vértemet én már nem lelem. / Minden szó mögött tátong a kárhozat: / Nyomunkban a ringyó: a történelem.”

Ebben a metszett, szigorú strófában tulajdonképp nincs semmi új. A hadfiakat a költők nagy része mindig is megvetette, s fegyverét, ha csak lehetett, mindegyikük elhajította. Több mint kétezer-ötszáz évvel ezelőtt Arkhilokhosz már „tört szívvel” vágta bozótba pajzsát, ám a vad csatazaj szolgájaként ő még másikra, szebbre, újra vágyott. Jóval később az epodusok Horatiusa, aki Kerényi Károly szerint „kettéhasadottnak és zömében végképp megromlottnak” látta a kozmoszt, szintén elhajította jelképes pajzsát, mert esze ágába se jutott hősi halált halni Rómáért. Minthogy a *Vis inertiae* lírai szubjektuma akarva-akaratlanul ezt a klasszikus vándormotívumot újítja és használja föl, a vers ideje hirtelen kitágul, s erőteljesen a nyomunkban caplató ringyóra, a történelemre tereli a figyelmet.

Miért olyan a történelem, milyen? – merül föl bennünk a kérdés, amely ezredévek óta foglalkoztatja az embert. Válaszkeresőben a bibliai almaevés történetére éppúgy gondolhatunk, mint Hamvas Béla föltevésére, amely szerint az archaikus kor embere az i. e. VI. században a

korrumpálódás útjára lépett, hogy aztán később – máig hatóan – pszeudoegzisztens létezésének mind abszurdabb jelenségeit mutassa föl. Gondolhatunk persze Tibullusra is, aki bő kétezer évvel ezelőtt, jófajta falernusit iszogatva Róma környéki birtokán, egyszer csak a következő sorokat vetette papírra talán legszebb békeelégiájában: „Jaj, ki kovácsolt kardot először, mordat-ijesztőt? / Ó, be könyörtelen és vad szive, vas szive volt! / Akkor gyúlt ki a harc, tört gyilkos erőszak a földre, / akkor lelt rövidebb útra a durva halál.” De ugyanígy gondolhatunk Rousseau-ra is. Szerinte ti. a történelmi bűnök, háborúk, gyilkosságok és más borzalmak okát abban az első emberben kell keresnünk, aki bekerített „egy bizonyos területet, s azt merete állítani, ez az enyém”. Bármire gondoljunk is azonban, azt a tényt semmiképpen sem racionalizálhatjuk, hogy az építő akaratot ezredévek óta pusztító szándékok és tettek kísérik a földön – mitikus ringyóvá alacsonyítva a történelmet.

A *Barbaricum* költője természetesen nem állapodik meg a globális látványnál, hanem a mindig serény ringyó időszerű készülődését és cselekedeteit is szóvá teszi. „A Vaskapu torkából, délkelet felől, / Süvölt a jeges bizánci szél felénk” – írja le *A kérdésben* a külön versként is megálló két sort, amely frappánsan érzékelteti helyzetét/helyzetünket. E jelképes szél jegyében „aszott gazok sereglenek” a tájra, valahol kivégzőosztagok készülnek munkájuk elvégzésére, s miközben „súlyos vaskolosszusok” vonulgatnak le-föl, nyomukban a „szülőföld hullája” hörög. A „porlepte, szikes, kiégett” hazáé, ahol nem csupán az ég és a föld, hanem a „nappal és az éjszaka is egybeér” immár. Ezek és a hozzájuk hasonló képek – melyek ma már részben megvalósult jövendölésként hatnak, hiszen a *Barbaricum* megjelenése után tombolni kezdett gyalázatot is sejtetik – egybemossák az idő dimenzióit, s így létünk értelmetlenségét sugallják.

Ezt az élményt a lírai én több változatban dokumentálja. A *Kései bűnbánatban* szemlélődő, fohászkodó áhítata így szólaltatja meg: „Uram, elhagytuk a múltunkat sokan, / Az acsarkodó jelen be nem fogadott. / Ez a jelen meg sem fogalmazható, / S a jövő, mely a miénk, s utódainké, / Immáron végleg megfogalmazhatatlan.” Ha viszont „prófétáló” kedvében a végítélet angyalainak, a víz- és tűzözönnek eljövételét hirdeti meg, mint a *Hová lehet a költő Kelet-Európában?* című versben is, háborgó indulata így veti föl a megszakadt idő, a „köztes

vergődés” kérdését: „S van, aki már nem várta meg. De majd beleremeg / Ez az elbűdösödött Ázsia! A félelem verejtékszaga / Meg az iszonyaté facsar könnyet szemünkbe, zokog / Magában sok apró tragédia; sehová vivő lépcsőfokok. / Az abortált múlt, az elvetélt jelen lesz maga / A temető: kikapart méhű jövő; kannibál műremek.” S Jung Károly ezt az állapotot és távlatot véletlenül sem valamiféle időleges közérzetből eredezteti. Szorongása masszív óráiban kénytelen leírni, hogy mindaz, amit tapasztalunk, egyáltalán nem átmeneti jellegű, következésképp tévedés lenne a később történendőkben hinnünk, hiszen lényegében „nem következik már az égvilágon semmi”.

Azonnal fölmerül természetesen a kérdés, hogy ha csakugyan így van, ha csakugyan nem következik már semmi, mit kezdhet maradék életével a lírai én? Lehet-e élni egyáltalán az *elmúlásba taszítottság* tudatában? A *Gyertyák lobognak Kelet-Európában* című hosszú vers tanúságaként lehet, még ha ez a lehetőség módfelett nyomorúságos is: „megtanultam vanni, lenni; megtanultam / ellenni, meglenni; lennitlenül, vanatlanul, / lennetlenül. De: ohne haben, ohne sein, / s főleg ohne leben, meg: ohne lieben. / Leginkább: jelen lenni jelenlétlenül.” A létigével való keserű játék, még inkább a sorokba beépülő német nyelvű kifejezések nemcsak azt érzékeltetik, hogy a lírai én méltánytalanul alacsony szintre szorult, hanem egyúttal azt is, hogy lassanként elfogynak körülötte a szavak, s olyan helyzet áll elő, amelyben – mint egy másik verse üzeni – az utak mellett már a „*hodu utu* is járhatatlan”.

A mitikus ringyó Jung Károly tudatában oly mértékben megbolygatja költészet és valóság egyébként mindig is labilis egyensúlyát, hogy a külvilági események megnevezésénél nagyobb határfokú eszközök után kell néznie. Esetenként épp ezért az iróniához fordul segítségért, s miközben meghökkentő nyelvi fordulatokkal járja körül, egyidejűleg semlegesíti is a félelmet indukáló látványt vagy tapasztalatot. Az irónia azonban számos esetben elégtelennek bizonyul. Ilyenkor, szélső határokig merészkedve, önmaga ellen fordul, és meg hasonlása méretének érzékeltetése céljából alustilizálja a versbeszédet. „Itt kellett rájönöm megkésve: hiába írok / Cizellált szonettek sorban; faszozás mind. // Vagy pontosan szólva: merő idült impotencia” – írja a *Karácsony előtt, idegenben* című versben. Az úgyszintén „idegenben”, Budapesten keletkezett *Kínrímek a Hősök terén* című költeményben pedig Kelet-Kö-

zép-Európa ragyogónak nemigen mondható esélyeit latolgatja éppen, amikor is váratlanul ismét önmaga ellen fordul: „S körmölöm a térdemen e sorokat, / Micsoda idétlen, frusztrált barom!” Az indulat tehát mindkét esetben magát a lírai szubjektumot veszi célba, de csak látszólag, hiszen célpontként közvetve itt is a mitikus ringyó ordinaré körvonalai rajzolódnak ki a háttérben.

A *Barbaricum* tehát végső fokon olyan költőnek mutatja Jung Károlyt, aki a hagyományra, mindenekelőtt a klasszikus modern és későmodern lírai hagyományra próbál támaszkodni, azt szeretné a maga módján tovább építeni, a történelmi események azonban nap nap után arról győzik meg, hogy a hagyomány tulajdonképp folytathatatlan. Ez a súlyos kollízió érthető módon elhallgatást előlegez. Jung Károlynál azonban a csönd időszaka mégsem következett el, ellenkezőleg, sikerült annyi energiát összegyűjtenie, hogy megírhatta a *Mogorva Héphaisztosz* verseit, amelyek szervesen egészítik ki a *Barbaricum* világát.

Már maga a kötet cím rejtélyes kissé. Nem egészen világos, hogy Héphaisztosz mint a mitológia csúf és sánta istene, fegyverkovácsa lép-e itt elénk, vagy esetleg mint az *Íliász* „nagyhírű Bicegő”-je, aki pazar tehetségével, mintegy az életet ünnepelve, „sok-sok gyönyörű képet” kalapál Akhilleusz pajzsára, miközben Trója falai alatt változatlan hévvel folyik az ádáz öldöklés. Akárhogy van is, Jung Károly Héphaisztosza megmásíthatatlanul mogorva, mert egy „másik lét”-ből szemlélődve „rég tudja: nincs remény”. Ha nem kellene tartania Zeusz haragjától, nyilván sutba is dobná szerszámait. Egzisztenciális határhelyzetbe került tehát, s ennek jelzetei a kötet csaknem minden versében föllelhetők. Nem úgy azonban, mint várhatnánk netán. A versek ugyanis, ahelyett hogy a görög isten mogorvaságát leginkább gerjesztő ovcarai tömegsírról, Szarajevó éveken át tartó nyomorgatásáról vagy a srebrenicai tömegmészárlásról beszélnének, elkerülik a véres helyszíneket, s az események értelmi és érzelmi következményeit, háttérét adják meg ellentétezőn. A *Vidéki feljegyzések* pl. a Jung Károly által annyira kedvelt albícia virágzásától indul, majd néhány erotikus kép után a csönd klasszikusan szép pillanatáig jut el: „Csordogál a gyanta a fenyőfa sebei, / Reggelre fehérré fagnak könnyei.” Ezt a tiszta, csaknem anyagiasult csöndet azonban a következő két sor információja felrobbantja: „Lopakodik fegyveres kezével a háború, / Áradatként görgeti szennyét a téboly.”

Hasonló szervezőelv működik az *Átázott fotográfiában* is, ahol két árva, magára hagyott tücsök beszélget egymással az „ősze szenderülő veranda előtt”, de a régi, békés idillek hangulatát idéző sorokba csakhamar beleront, pontosabban beleugat „egy helikopter rotorja”. Az efféle megoldások jóval hatásosabban, plasztikusabban, ha úgy tetszik: *cizelláltabban* érzékeltetik ezredvégi nyomorúságunkat, mint a költői átköződés lehetséges gesztusai. E két vers épp ezért azt a benyomást kelti, mintha Jung Károly költészetében – a pokol rondabugyrainak legalján – egyfajta klassziczálódás kezdődött volna el.

A *Mogorva Héphasztosz* verseiben érdekes módon változáson megy át a jungi transzcendencia is. A *Barbaricum* idején Isten még olyan legfőbb hatalom volt a lírai szubjektum számára, akihez érthető igéért, járható útért és szabadulásért lehetett fohászzkodni. Az újabb kötet, bár nyitó verse, a *Szent levél* a kilátásba helyezett isteni büntetés emelkedett szólamait sorakoztatja föl, lényegében már egy másik Istent állít előtérbe. Ez az Isten már éppannyira magára hagyatott, akár az ember: „meztelen talpa” kés élébe lép, könnyeket hullat értünk, illetve elesettségében rázokog a „menekülő nyájra”. Az, hogy Isten az emberi kiszolgáltatottság szintjére szállt alá, épp az emberi kiszolgáltatottságot teszi határtalanná. Ebben, másodszor is ki kell mondanom, természetesen nincs semmi új. Gondoljunk csak arra, hogy Isten, igaz, büntető szándékkal, de már *Mózes első könyvében* bánkódó szívvel nézett szét a teremtésen. Vagy gondoljunk Vörösmarty Istenére, aki „Elborzadott a zordon mű felett / És bánatában ősz lett és öreg.” Jól ismert művelődéstörténeti és irodalmi toposszal állunk tehát szemben, amely azonban a végső kérdéseket is felvető Jung-versek kontextusában mégis az eredetiség intenzitásával hat.

A most már Istentől is megsiratott „kis haza” természetszerűleg az errózió újabb szimptomáit mutatja ezekben a versekben. A költők egy részét hazájuk a „fagyba, a télbe” köpte ki, asszonyokra és szeretőkre „maradtak a házak”, a könyvtár, a kéziratok. Az „itt maradt maradék” nem tudja, hová legyen, ha viszont „nem marad” – „félbeszakad a haza álma”. Érthető hát, hogy a lírai én egy helyütt azt panaszolja föl, hogy a hazát sorra magára hagyják szökő hívei, mint ahogy érthető az is, hogy másutt megvallja, itt már nem leli önmagát, megint másutt pedig az *ittmaradhatóság* és az *ittmaradhatatlanság*, az *eltávozzhatóság* és az *eltá-*

vozhatatlanság „szószörnyetegeit” vonultatja föl, jelezni kívánva, hogy végső soron sem hazajönni, sem eltávozni, sem itt maradni nem érdemes. Nem, mert „A *semmire* / Nem lehet ráhangolódni, e rettentő / Ragyogásra az ezredvég karmaiban.”

A ráhangolódás tekintetében alkut nem ismerő lírai én olyan dilemmákat is fölvet a kötetben, amelyek – ha nem „őrült eperfák” állnának őrt fölötte – talán sohasem foglalkoztatták volna közelebről. Eltűnődik azon, hogy mivel nem vállalta a „nemzetmentő, hazaffyas költő” szerepét, valahogy kimaradt az irodalomból. Megvallja, letett már arról, hogy bármit is tehet, és „nevetni való önteltség”-nek találja a *valamit elmondani* intencióját, hisz rendszerint olyasmiről van szó, amit „elmondani tulajdonképpen úgysem lehet”. Mindemellet azt a régi kérdést is fölveti, hogy van-e a költészetnek hatalma, majd nyomban válaszol is rá, megállapítva, hogy ezt ifjúkorában sem tudta, s nemtudása mára végérvényes és reménytelen nemtudássá vált.

A semmi elviselhetetlen ezredvégi ragyogása tehát a teljes viszonylagosság felé taszítja a *Mogorva Héphaisztosz* verseit, amit a lírai én rendkívül nehezen visel el, annál inkább, mert hiába kémleli az eget: „Nem szállnak Ibükosz darvai” – nincs, aki leleplezze a gaztettek elkövetőit. Ennek ellenére számára mégis megadatott a szerencse: viszonylag későn rátalált a szerelem menedékére, amely a semmi ellenében a minden ígéretével teljes. A kötet *Fehér liliomszál* című záróciklusának több verse beszél ki a váratlan nagy élményt, amelynek ígészetében elhangzik az is, hogy „A világ kiégett / Hirosimai táj. Általunk benépesül.” Otromba dolog lenne kétségbe vonni ezt a lelkesült bizakodást, szkepszisemet azonban mégsem rejthetem véka alá. Mert amennyire igaz, hogy az ember magánéletében sorsdöntő fordulatot hozhat a szerelem, legalább annyira igaz az is, hogy a versszervező szubjektum nem maradhat meg tartósan a szerelem bűvkörében. A mindennapok, ha tetszik, ha nem, ismételten megnyitják előtte az ember létbe vettségének perspektíváját, rázúdítják a semmi rettentő ragyogását, s kezdődik minden előlről.

Ha jól sejtem, a költő Jung Károly további útját is ez a dichotómia fogja meghatározni.

MICSODA VILÁG!

VASAGYI MÁRIA

*A végtelen részei vagyunk mindannyian.
Ennélfogva a végtelen bennünk lakozik.
Fülöp dédapa*

Ki ne emlékezne a régiek közül a színházra? A Sárkánysorról messzire hangzó lármára kilencszázhuszonnyolc nyarán, amidőn Fruzsina színpadot emelt a – még használható – hordókon Jusztin nagypapa Kőkecskéhez címzett vendéglőjének udvarában? A napokig elhúzódó szóváltásra, amelyből Énekes dédanya sipítása hallatszott ki leginkább: Színpadot? Az ördög vigad ott! Ha én ezt szó nélkül hagyom, ripacsokra megy el a vagyon! Nullázzátok ki Fruzsínát! Mégis jöttek a társulatok, az artisták – Fruzsina vendégszeretően fogadott mindenkit –, kisereglettek elébük, már a kövesen várták a művészeket, és hosszú menetben kísérték őket a Kőkecskéig a kíváncsiak, és a cirkuszosok meg a vándorszínészek produkcióit és nevét a városban meg egész Bácskaságban sokáig emlegették, a színen elhangzott mondásokat hónapokig idézgették, a gyerekek a bohócok figurázását és hertelenkedését fáradhatatlanul mímelték, a vígszínészek sehol másutt nem hallható szemtelen sanzójain kezüket szájukra tapasztva kuncorásztak még a megbélyegzett lányok, a tarkák is, az udvar fenekében az alizarinkraplak plüssfüggöny előtt nyulat varázsolt Fülöp dédapa kalapjából a bűvész, csípőjét ringatva arcpirító és úrbosszantó verseket szavalt az érces hangú pesti díva. Távoli országokból is érkeztek híres primadonnák, tikkadt színészek szálltak le a vonatról nyaratszaka, az út fáradalmait ki se pihenték,

szomjukat se volt idejük elverni, izzadt testükre tüstént jelmezt húztak, fásult arcukat mindenféle festékkel felismerhetetlenné kenceficélték, ám a fényben a hordókon erőre kaptak, de olyakkorára, hogy gyors lebbentükre felszállt a por a deszkákról, porba borultak a sorok, mint széltámadatkor mifelénk minden, zsebkendőért kapkodott a sűgő, tüszögött a társulat s a nézők mindahánya, hullott a könny – mekkora ünneprontás! –, és bizton mindennek láttán döntött úgy Fruzsina, hogy köemelvényt rakat a hordók helyébe, szép nagy teret bocsátva a művészvilág rendelkezésére, mert akkor már a fészert is a színpadhoz csatolta. Késő éjig is eltartott a játék, ismeretlen hangszerek csengődöztek-bengődöztek a Kőkecske udvarán, zenge dob kísérte dallás, messzire sívott a klarinét, a kültelkieket is odaédesgette, pedig dél alig múlt, amikor a publikum már úgy megtemérkedett, hogy körkörüln a házak tetejét is belakta, moccsanatlan figyelt, pillogott ámulásban, majd a taps a galambokat álmukból felriasztotta, rémülten serengett a fejek fölött a madárhad, és ha elült végre, újabb orkán ébresztette s röpködött megint a sötétben ügyetlen, de akkor már vöröslött a színészek arca, a verejték az álorcát lemosta, mind önmagát mutatta, mint Fülöp dédapa mondta, a lelkületben rejtező szépségi kincs mutogatására indítatva. És a tűz lecsihadtával és a hajlongás végeztével a művészek művésze és a ripacs egyaránt lelkendezett, karját széttárva hajtogatta az alizarinkraplak függöny mögött: Was für ein Theater! Wunderbar! Bouiboui et bouiboui! Pestigieux! Micsoda világ!

A kamra ablakából lestem mindezt, miután felnevelőm, Fruzsina figyelme másfelé fordult és szigora engedett, mint dió burka ha meghasad s a lenge szélben lepottyan a termés. Tanúja voltam: Énekes dédanya – nem is ő, hanem rétihéja – a tornác vadszőlője mögül sivította: Énekesnő! Mind a sátán lánya, csapjon közénk a kánya, tűnjön világga mindahánya! Senki fel nem érhet, miért átkozódott kiváltképp énekesek láttán, hogy aztán megjuhászodva szemöldökét fordított V alakban összehúzza, fejét az ének ritmusára ingatva ajkát mozgassa, de akkor már senki se figyelt rá, Fruzsínával együtt én is egészen megfeledkeztem róla, mint tél szorításáról nyár tűzében a patak.

Kilencszáznegyvennégy Szent György napján késtek a művészek. Fruzsina kezét tördelte a kapuban, türelmetlenül forgolódott a publikum, volt aki hazament. Grünberg, Fruzsina vőlegénye, akivel származása miatt titkos jegyben járt, elébük ment a vonathoz, de az három

órát késett, valami hosszú szerelvény az oka, hogy vesztegel valahol, hallotta az állomáselőjárótól, és idegesen törölgetni kezdte szemüvegét az újságíró Grünberg Pál.

Magasan járt a Hold, amidőn megérkeztek. – Van-e gyerek a háznál? – kérdezték, amint beléptek a kapun. – Mert elvitték a törpénket, pont most, amikor . . . Kisvártatva benyitott a kamrába Fruzsina. Semmit se értettem. Ijedtemben, mert rajtakapott a leskelődésen, bólintottam. Már javában hangoltak a muzsikások, hegedű nyüzgített, fagott gurgulázott, hahotába tört ki a publikum, különösen amikor az alizarinkraplak függöny mögött a szereplők beénekeltek, akkor cirkuszra véltek ismerni egyesek, mások fülüket fogva várták az esemény kibontakozását. Csönd lett. A harmat hullása is tisztán hallatszott benne, amikor a már-már fájdalomossá feszült várakozásnak véget vetett a zene, a hegedűk a fák lombjából, a gordonkák és a brácsák a puszpáng felől, a fuvolák és a fagottok, a trombiták és a kürtök a tetőről s a pincénél feldobbantak a dobok, és történt mindez valaki kézmozgására, ki egyszerre fényben és sötétben hadonászott láthatatlan, s pontos volt a ritmus, akár a szívdobajlás és a véráram halk susogása. Kapkodtuk fejünket a hangok irányába, mint barlang cseppkői felé az ámuló utasok a kisvonat lassú haladtában.

Az első sorban ültem, de arasznyi lényem – úgy tűnt – senki se látta, és megképzett bennem a gondolat: Fruzsina és a család fölöslegesen rejteget. Az énekesek egyszerre több helyütt felénekeltek az udvarban. Mi ez, mi ez, kérdezték a nézőtéren. Színdarab, bizonyos Wolfgang úr írta, végig ének, magyarázta volna valaki mögöttem, de többen is lepisszegették. A dallamok ívezetébe hangszerükkel bele-beleszóltak a hangmesterek, ciripelt a csembaló, turbékolt a fagott, sikoltott a fuvola. A nemes hölgy szoknyája a földet hajtotta, ahogy sétált a színen nagyfent a sárga legyezővel. Úgy tűnt, a léha úrral – zöld öltözéke arannyal hímzett, kalpagján dús lila szalagbokréta – nagyon egymáshoz gyúltak, hajladoztak, sóhajtoztak, két fűzfa a szélben, vieni, vieni, csalogatták egymást énekkel, la ci darem la mano, s mennybe hatolt a láng, süvített az oboa. Röviddel azután in Bacho et Venere dalolt az úr, kezében peremig telt serleg, igazi borral, s nem is akármilyenel, szerémi vinum generosum volt az, pincénkben maga csapolta Fruzsina. És a dallás hevében a drága aszú a zöld kaftánra lottyant, odasietett és köténye sarkával törölgette a bársonyt a szolgálány Cellina, rákacsintott az úr s

a lány fenekét megpaskolta, mint Halász Veronét szokta Jusztin nagypapa. Démonok dúltak hosszan, és a harc legdühösebbjének közepette serleggel kezében vagy háromszáznegyven esztendeje állt Fruzsina színpadán Don Juan de Tenorio, Spanyolhon magányos lovagja. Egy szoborra várt. Terítve az asztal, kezdődhetett a lakoma.

Csontbőr testemre idegen holmit húztak kapkodva, ezzel most nincs időnk bajlódni, hadarta és kibontotta hajam Fruzsina, indult a fanyűvő óriás, convitatio di pietra, kopott kartonmunka, indultam vele magam is festékszagú belsejébe csukva, lassan haladtunk, kerék nyikorgott, a kötelet három ember húzta, odaértünk végre, kiszálltam Don Giovanni elébe s vezettem máris az udvaron által, tenyere izzadt szorításából ujjaim folyton kisiklottak. A pincegarádicson nagy tüzet raktak, pattogva tódult ki füst és pernye, itt most vigyázzon, különben megbotlik, figyelmeztettem az urat az útszegélynél, ahol Gáspár tavaly lábát törte, de nem hallotta. Mielőbb érjete oda, parancsolta Fruzsina, csakhogy lehetetlen, mert akár a gondolat sarjad, félúton mintha szárnyam nőtt volna, visszahívhatatlan repültem a magasba, onnan láttam, hogy utolsót lobban Don Tenorio teste. Semmi, semmi se történt ma este, csevegett az asztalnál a sok vendég. Folytatódott a lakoma. Fruzsina és Don Giovanni között Grünberg, a tolmács – sorbonne-i diák volt két esztendeig – fejét kapkodta hol jobbra, hol balra, most rá figyelt mindenki, főként Fruzsina. – Anyám ősei ilyen poros földről származtak, sajnos nem tudom, Lengyelhonból vagy Waterloo mezejéről vagy . . . – mondta Don Giovanni s Grünberg azonnal fordította. – Emlékezz vissza, hátha eszedbe jut – kérte Fruzsina. Don Giovanni homlokát ráncolta, anyja szavait netán valami eszébe hozza, mindhiába. Várj csak, kiáltott fel végre, Grünberg ezt is tolmácsolta, s akkor kicsapták a kaput. Hol a gyerek, ordították, itt semmiféle gyerek sincs, suttogta Fruzsina. De van, látták, színpadra tettétek, fehér hajáról felismerték. Nem, nem, tagadott tovább Fruzsina. Ha nem adjátok ki, visszük a franciát, szökevény katona. És álljon elő Grünberg Pál! És felállt az asztal mellől Don Juan de Tenorio, arcán még a festék és a borpecsétes jelmez is rajta, kilépett Grünberg is, kezében egy füzet és barna aktatáska. Vezeték őket a hűvös hajnalban. Nem láttam, hova. Minden földi súlytól szabadultan szeltem a türkizkék eget. Felpirult a Nap, és odalenn szőtte a maga tenyészetét a természet.

EMLÉKEZEM AZ ELMÚLT IDŐKRŐL . . .

MÉREY KATALIN

SOPHIE NÉNI

Forgattam, tologattam a számban a falatot, nyámmogtam, vacakoltam, de sehogy sem ízlett. Nem akartam megbántani az apámat, olyan boldogan hozta. Fölvitte akkorra már az isten a dolgát, hivatalos útra járt.

Nem tudtam elhinni. Ez volna az a híres banán? Képről jól ismertem, az amerikai kifestőkönyvekben pont olyan volt, és még a majmok is boldogan vigyorogva ették. Ugyanazokból a kifestőkből azt is tudtam, melyik az eleje, melyik a vége, hogyan kell lehúzni a héját három oldalról, hogyan kell tartani, melyik részét kell enni. Csak azt nem gondoltam volna soha, hogy ilyen vacak az íze.

A kifestőkönyveket sok minden jóval együtt a Szofi néni küldözgette szorgalmasan, a Szofi néni, aki a nagymama testvére volt, vér szerinti, de fél, mert az öreg Kiss egymás után fogyasztotta az asszonyait. A Szofi néni, aki Zsófiként ment el innen, és akár József Áronnal egy hajón tántoroghatott volna ki, ha az Amerikába ment volna, de hiába lett ott Sophie belőle, olyan honvágya volt, hogy állandóan képet, fényképet kért rólunk, a házunkról, a kertünkről, az udvarunkról. Nagy rimázkodására küldött is neki egy képet a nagymama az ő húsvéti kaktuszáról. A kaktusz óriási, a nagymama kicsi, mintha csak mellékesen került volna a képre, de valami kimondhatatlan, leírhatatlan, utánozhatatlan gesztussal érinti az egyik virágot, éppen csak hozzáér, jelzi, hogy az övé.

Nem röstellte megszámolni, 112 égőpiros virág volt az elhervadtakon és a lehullottakon kívül. A nagymama nagyon büszke, de nem mosolyog, s a képen, persze, minden fekete, a nagymama is, a ruhája is, még a piros virágok is és a kaktusz zöldje is fekete. Fekete világ.

Nem emlékszem már, melyik városban élt a Szofi néni, de úgy gyötörte a honvágy, hogy haláláig küldte a személyesen összekészített, személyre szóló ajándékait. Nem azt küldte, ami neki fölösleges volt, hanem azt, ami nekünk kellett. Szegény Sophie-vá előlépett Zsófi, úgy kínoztta a honvágy, hogy lefényképeztette és elküldette magának még a megyeházát is. Az egyik kép itt van előttem, megmaradt nekünk, mert a fényképező levágta a vármegyeháza tornyát. Azt a bizonyos zombori tornyot, amelyre a pávának kellett volna fölszállnia. A kép hátára zöld tintával, nagy lendülettel valamelyikünk fölírta: Sombor. Ezt az egyetlen szót.

És itt van előttem a megyeházáért Amerikából cserébe küldött fénykép. Szürke. Messze-messze a háttérben kopasz ágaikat nyújtogató fák, oldalt filmekből ismert, klasszikus faház léces-deszkás fala. A hátoldalán:

Ez 1948 Nov 5 en

Sophie egy kis citromfaval

Így. Nagyon figyelmesen, nagyon alaposan megnézem. Szofi néni gömbölyded, szintén mosolytalan és kedves, némi frizurája, szemüvege és bojtos papucs van. A nagymamának nem volt bojtos papucs, nem volt frizurája, ő nem volt gömbölyded, nem állt ilyen egyenesen, nem szokta kihúzni magát. Szemüveget sem hordott, mert minek hiába. De a vonásaik ismerősek, az arcuk, a pofacsontjuk, az a mély lefutó ránc a szájuk szögletében. A szellemük is azonos, Sophie ugyanúgy, ugyanolyan megfoghatatlan mozdulattal illeti, érinti, tartja a kis citrom gyümölcsöt hozó ágát, mint Örzi a maga kaktuszát. Cserepes kis citromfa igazi, rendes citrommal. Valódi citrom, sárga. Citromsárga. Biztos, hogy olyan, mert ez köztudomású. Nem köztudomású azonban, és honnan tudtuk volna a kifestőkönyv kiszínezésre váró képeiből, hogy a banán nem haragoszöld, amikor megeszi az ember.

Szofi néni biztosan nagyvárosban élt, talán Detroitban. Oda, az autós-gyáras iparvárosba özönlött akkoriban a munkásnép, tudom, hogy nagy magyar kolóniája is volt az acélvárosnak. Hogy bólogató, sudár-magas jegenyéi voltak-e, azt nem tudom. Azt sem tudom, ismerte-e, és

mennyire ismerte a Szofi néni a házunkat, a kertünket, az udvarban mindenütt nyíló dohányvirágot és petúniát, az Öreg almafáját, a nagybátyám oltotta rózsákat és csodagyümölcsöket. Azt sem tudom, észrevette-e, hogy nincs páva a vármegyeházán, bár lehet, mert mindhalálig küldte az egyre kisebbedő csomagokat, és egyre próbálta összehozni a saját unokáit a nagymamáéival.

Örzi és Sophie most már együtt van egy olyan világban, ahol nincs vakság, nincs szegénység, nincs megaláztatás és kéréselés; nem bántják őket földi gondok, nem kínozza őket hazavágyás. Ahol ők vannak, ott nincs gyöttrő honvágy, kín és fájdalom, de Örzi néha lopva lenéz, hátha fölszállott végre a páva a vármegyeházára.

TÖRTÉNELEMÓRA

A zombori Fehér galamb utcában lakik egy hajdani tanárnőm. Nem róla írtam, de neki ajánlom ezt az írást, és minden egykori tanáromnak, akiktől kaptam valamit. Vannak közöttük olyanok, akiknek szinte mindent köszönhetek.

Úgy vagyok vele: abban a percben, ahogy meglátom, tudom, hogy a kezembe akarom-e venni vagy sem. Meg kell fognom a könyvet, hogy megérezsem a sugárzását, a lényegét, egyszerűen hozzá kell érnem, hogy tudjam, szeretném-e, szeretni fogom-e, rokonszenves-e egyáltalán. A könyv lelkét az ujjaimmal, a tenyeremmel és a szememmel egyszerre érzékelem.

Megjelent az új Értelmező. Simogatom, lapozgatom, tapintgatom, próbálgatom, érzem-e, tetszik-e, szeretem-e. Tetszik. Gyönyörű. A régít se adnám semmiért, de ez gyönyörű még akkor is, ha már nem vagyok szakmabéli, s nem fogom mindennap izgulva keresni benne a bizonyosságot a rádiósok, az újságírók, a fordítók, a kollégák és magam ellen vagy végett. Szép az, ami érdek nélkül tetszik. Ezzel most így állok.

A szokás rabja vagyok. A kezembe kell vennem a könyvet, tartanom kell, és még azt sem bánom, ha agyonhasznált könyvtári könyv. Nem bánom, hogy mások is olvasták, azt sem bánom, ha aláhúzgálták vagy itt-ott megjelölték vagy megjegyzéseket fűztek hozzá, bár ezt barbárságnak tartom. A könyvet a maga könyvi mivoltában szeretem. Látni,

hozzaérni, lapozni. Lényeges, hogy milyen, az alakja, a színe, a lapjai, a betűi, a kötése. Fontos a benyomás, amit kelt.

Könyvtárba menni is szeretek. Várakozással, elvárással megyek, mint egy randevúra. Járkálok a polcok között, megkeresek egy-egy írot, megnézem, mi van meg. Legtöbbször ötletszerű vagyok.

Szeretem a könyvtárnak a szagát is. Mostanában mások a könyvtárak, más a szaguk, más a színük, más a rendjük, más a rendszerük. A számítógépes nyilvántartást nem szeretem, ha csak lehet, kikerülöm. Nem érint, talán mert virtuális. Távoltartó, kicsit olyan, mint gyerekkoromban. Akkor a könyvtáros (a nevére még mindig emlékszem) kiadta a könyvet. Kiadta a saját kezével. Ránézett az emberre, fölmérte, és a kezébe nyomta a hozzá illő könyvet, nem is mindig azt, ami a keze ügyében volt. Esetleg megkérdezte, mit szeretnék. Később, amikor már tudtam az ábécét, megtanultam használni a kartotékot (így) az előszobában, kiírtam a számot egy darab papírra, és úgy választottam. Mindig stimmelt, mindig tudta, mi van, hol van. Istenkém, milyen nagyszerű, milyen nagyon-nagyon jó volt a zombori könyvtár! Nem nagyon tudom, kik tartották fenn, kik őrizték meg, kik mentették át, de megvolt még a Magyarország 1514-ben is. El is olvastam az Eötvös-mániás korszakomban, és az Adi néni feleltetett is belőle. De történelemórán. A politika, a tantervek, a kisebbségi történelemtanítás és egy jó tanár útjai kiszámíthatatlanok.

Az Adi néni a kékesbe játszó hófehér hajával, a matrónás, nagyaszonys, tiszteletet keltő, szigorú, méltóságos és szeretetre méltó keménységével, az általunk számon tartott, csodált lányaival, a sok mindent egy lemondó legyintéssel elütő és ezzel mindent megmondó, néha katonás, néha bájos Adi néni. A nyolcosztályos, teljes magyar gimnáziumból sima, négyosztályos, kétnyelvű gimnáziummá vedlett iskolám történelem–magyar szakos tanárnoje még a háború előtt szerzett diplomájával. Fölháborodva faggatott, honnan szedtem ezt a zöldséget Dózsáról, a keresztesekről, a parasztlázadásról. Matija Gubecről tanultunk akkor, és én a történelmi párhuzam boldog fölfedezése után leforrázva mentem haza. Egész órán Eötvösről és az izzó vastrónról beszélgetett, az osztály meg kajánul leste, mekkora egyest fog beírni, mikor zavar a helyemre. Nem ültetett le, nem adott egyest, hanem

kérdezett, és én elmondtam mindazt, aminek a tantervünkben nyoma sem volt. Kapóra jöttem valószínű.

Az apám nagyon elégedett volt, ha nem lettem volna már nagylány, tán még a fejem is megsimogatta volna, de csak a tanárnőt dicsérte, és mesélte fűnek-fának, hogy mi hogyan tanultunk a Dózsa-féle paraszt-lázadásról.

A másodperc töredéke alatt villant föl ez bennem. Mostanában bemehetek a könyvek közé, de újabban nem látom a könyvek gerincén a címüket. A legfőbb polcon levő példányokat egyenként le kell vennem, alig is érem el a polcot. A legalsóval is ez a baj, egyre nehezebb lehajolnom, hát még leguggolnom, pedig másképp semmit sem tudok elolvasni. Az újrakötött könyvet ki kell vennem a sorból, föl kell nyitnom, hogy lássam a címdalt. Így találtam rá az emlékezetes Magyarországra. Mennyi minden a másodperc tört része alatt! Történelem és történelemóra, a zombori gimnázium sárgatéglás épülete, az örökké bezárt főbejárat, az apró, pici, állítólag elavult, de mégis igazi, épített tornaterem, egész régi szülővárosom, amelyre mindenki automatikusan azonnal rávágja, hogy poros, pedig semmivel sem porosabb más alföldi városoknál. Eszembe jutottak a szomszéd osztály sziváci, hódásági, kerényi, apatini, bezdáni, likai, korduni, mostanra montenegróivá előlépett crnagórac gyerekei, akikkel állandóan hadilábon álltunk, mert mi nem úgy beszéltünk, mint ők. Pedig ugyanazt tanultuk; izzadva, szenvedve magoltuk velük együtt a deszetéracot és a Krájevicsmárkót, az offenzívákat és az új szabadságot.

Az Adi nénit és a hasonszőrűeket (tudatos szóhasználat) nyugdíjazták vagy ők maguk nyugdíjba mentek, egy-két szellemileg megrontott diák vagy tanítvány azonban akarva, nem akarva megtanult többet és másképp tanulni, mint amennyi és ahogyan a tantervben írva vagyon.

EGY VILÁGNÉZET

BRASNYÓ ISTVÁN

2003. december 29.

Vetési varjak megkéssett, veterán légi kötelékei – történelem előttről való útvonaluk alá ideépült egy város, habár nem hihető, hogy megléte belevésődött volna a tudatukba. Mintha itt sem lenne, ahogyan pár száz éve még itt sem volt: túlon túl rövid idő ez elfogadni igazodási pontnak. Az öröktől valóság inkább nagy röghegyekről szól, mindigtől létező folyamokról, és aligha ideiglenes sáncokról meg árkokról, erődítményekről vagy szentélyekről, vészes csapásokról s öreg fóliánsokról, amelyekben mindezekről írnak. Ezek csupán átmeneti állapotot jelentenek, miközben az állandóság észrevétlen tart: hosszú ideje van még hátra.

2003. december 30.

Közel vagy messze-e az idő, amely majd elakasztja minden tudományom, híjával maradok a szavaknak, a göcsörtös kifejezéseknek, amelyekben mindenkor is dúskáltam, vélekedem utólag. Csupán tőmondatok gyökere a fagyos földben, ezeket kutatva fogok áskálni, mintha vaktában telepített taposóaknák után kutatnék. És egyszer majd találok, vesztemre. Utána ízelt vaslábakon lépegetni tovább, mint valami szétromcsolt katona.

2003. december 31.

Szerelmeikről írnak, mintha valóban lettek volna szerelmeik, amikor szerelmeik csak a legjobb költőknek voltak, viszonzatlan vagy félresi-

került szerelmek, melyekről utóbb sokat beszéltek vagy még többet írtak, bár valójában már senki sem gondol rájuk, főként mint szerelmekre nem; az irodalomtörténet hosszán divatjukat múlt női alsóneműk lobognak, kirottosodott, zsákmányolt zaszlókként, mert a tudomány még mindig tudni vél valamit. Hogy szövedékük egy-egy szála végighúzódik némely verssoron, észrevétlen, bár ha kiráncigálnánk, összeomlana az egész, kitűnne a fércelés, vagy ott lenne ujjaink között maga a férc.

2004. január 1.

Majd eljön az idő, amikor ezeken az ablakokon vagy a helyükön bever a hó, nem lesznek ablakok, sőt végül falak sem lesznek, csak a világ nagy, ürges kiábrándulása marad egy délutánra, ellentétes oldalán a naplementének. Ugye, mi még száguldunk, mintha tartanánk valahova, legalábbis elméletben: az elmélet kifejezetten erős oldalunk, így készülünk föl kivédeni a hátrányokat, amelyekből bőven kijutott, mára java-részt szállóigékké váltak. Viszont szállóigékként ragozódni nem mondható elfoglaltságnak, beleélve magunkat az egyszerű ember szerepébe, aki már mikor pórul járhatott, gödörbe esett, elszalajtott a lovát, fa nyakába akasztva ott feledte csizmáját, amott meg már itt a hétfő, indulnia kellene nyúlra vadászni.

2004. január 2.

Viharzó párnák, kitöltve vadludak hideg, széljárta pihéivel, fagyos és sötét szobák mélye csap össze a fejem fölött. A sok szuvas lábú nyoszolyája rohamra készül az elkószált árnyékok ellen, visító szentképek alatt: valaha rövid időt töltöttem itt, mint bekvártélyozott katona vagy valami ilyen. Csatakos kutyaként menetkészen várakozni, fektemben alálógatva sáros csizmámat; hogy mekkora volt a csönd, alig emlékszem, vagy emlékezetem maga a rekonstruált csönd – ebből van összerakva. És tart fölfele, mint a kaszárnyák emeletes vaságyai.

2004. január 3.

Időnk eltelt, hosszabbik felébe fölösleges dolgok is bőven belefértek, ilyesmikkel ütöttem el napjaim. Utólag kaptam csak észbe, mitől is éreztem oly súlyosnak a fejemet, mi az a nehézkedés, ami leránt a hintáról, mintha légnyomás kaszálna le, ellentétben minden normálisnak mondhatóval. Kicsiny voltam, és lehetőségeim szerint szabályos. Más

alakba kellett költőznöm; ez olyan volt, mint egy vándorlás. Utána már semmi dolgom sem akadt – pusztán amorf lényem húzott sötétlő nyomot maga után a papíron, ami engem leginkább írásra emlékeztetett akkor.

2004. január 4.

Távolmaradásunk földje, sohasem ismertelek volna föl! Fénylő szavak foglatában mint egyetlen lehetőség, elmerülve ibolyántúli színekben. Fontolgom mindenféle nagyotmondás esélyeit: ebben az elmosódottságban mégis valakinek lenni! Hosszan taglalni az idegenné lett legendákat, tulajdon vesztlüket. Utána becsukni a könyvet, abban a tudatban, hogy részünkről ennyire futotta, és történetünk valahogy így is fog végződni, akár az eltévedt golyó, becsapódva.

2004. január 5.

A kiforgatott, támo­lygó szavaknak mégis a költészet lenne az irányvételük, és szeretem, ha megcsap belőlük az ősszel erjesztett alkohol szaga, tele méltatlankodással vagy a kijelölt pályáról letért dühöngéssel, valósággal is pusztába kiáltottan, ahogy sáros emberek, bottal a kezükben, tesznek meg tartamuk alatt, nehéz terepen, bizonyos távot, és híresztelnek valamit, sebesen iramodót, olyan nyomatékkal, hogy bezakítja a pocsolják jegét. Most ide tevődött hangsúllyal, ezzel a recse­géssel a fogak között, miféle kilátások lennének a harmóniára?

2004. január 6.

Mégis a téli alkonyat a gyorsabb, a vártnál jóval előbb ér célba, és rőtvdaként hemperedik az ég pereme alá, nyomában roppantul súlyos, testetlen sötéttel. A tudákosok most bort vedelnek a hideg ellen, mások az állatöv csillagképeit nézik, vagy keresik köztük a megbillent karimájú Szaturnuszt. A szabad ég alatt a szélfúvás misézik, hosszú szertartás van folyamatban, nagy lapozás tart fiktív misekönyvekben, melyeknek iniciáléiban nagyra tátott szájjal énekelnek a késsel és arannyal odafestett ábrák.

2004. január 7.

Kitöltve az idő homokjával – micsoda hosszú folyamat! Ezt szelelni és markolászni, valamely elévült pillanat megragadása céljából. Ahol egyértelmű lett, elbánt velünk a tulajdon honunk, népünket pedig hiábavaló fölelgetni, mindazt az indulatot, amit nem érzünk, az

egykori kiáltást, amelynek visszhangja is elült. A nyelv elcsomagolva azokra a napokra, amikor majd lesz mit mondani rajta, ép elménk birtokában és teljes felelősségünk tudatában: ez bizonyára már túl van a szellemünk határain, ez inkább már redukált valóság . . .

2004. január 8.

Megtépázott, tavalyi leveleit még megszámlálja a cserfa ága, mielőtt tűzre vetnék: onnan már nem létezik kiút. A nagy forгатagban valaki váratlanul lelket lát, nyögdécselve mutogat felé, ám egyebet nem képes kimondani.

– Hallod-e, hagyd azt a parazsat izzani, te, tűzre való szülemény! – így a körötte állók, mire enyészni látszik az imént föltűnt lélek, fokozatosan ellebeg, sűrűbb és csípősebb füstöt keresve magának, ahol hosszasabban időzhetne, mint a vízjegy a nagy címletű bankjegyeken.

– A Heródesét! – követik szemükkel a nyomát, amerre palástja szegélye söpri a széjjelszórt szalmát; csupán ebből lehet következtetni meglétére, vagyis hogy volt, de már nincs. Ennek alapján akármit gondolhatnak, úgymint szemmel verést, rontást, de gondolni sem akarnak rá, hogy kire mi várhat. Korai lenne még, meg sokakra nézve bántó is.

2004. január 9.

A szerencse kedvéért nyúlláb helyett sokáig egy sarki róka lábát hordoztam magamnál; hogy az mennyi bajt hozott rám! Csoda, hogy végül ép bőrrel megúsztam, nem úgy, mint ő. Magam is furcsállkoztam azon, mi rám nem szakadt az évek folyamán! Ám eszembe sem jutott a zsebemben hordott rókalábra gyanakodni balsorsom miatt. Inkább a téli tundra fehérló sötétjét láttam magam előtt, a napközben is kivehető csillagábrákat – ezek alatt telt életem. Hallottam azokról, akik valós tapasztalataikat sarkkörön túli munkatáborokban szereztek. Hozzájuk képest mit sem tudok, egyszóval tanulatlanok vagyok mondható, látókörom pedig még ezen a hosszúsági fokon is kimondottan szűknek.

2004. január 10.

Függetlenedni végre a szavaktól . . . Széjjelköpködni őket, mint aki sörétre harapott, ezzel is mutatva, mekkora dőzsölés folyt itt! De fél szemem szakadatlanul a rozszant kijáratú ajtón, ó, ha észrevétlen megszabadulhatnék innen, mielőtt a többiek észbe kapnának, hiszen bennük

is ugyanez a vágyakozás élhet a szabadság után. Fejünk láthatóan tele rémlátomásokkal, és csoportképünket fokozatosan keretbe foglalja a szüremelő világozság. Ez adhatja a véglegesség látszatát.

2004. január 11.

Tehát lakomáznak majd a lekopott holdtányérból, vagy amit képzelnek, talán arra várnak, hogy megteljen, s akkor tovább kanalaznának meg mártogatnának – no, de majd egy havas borulat mindent eltakar, befüggönyözve az égi helyszíneket, kicsipkézi a fagy a fülüket, vagy bekövetkezik az, ami az idő végrendeletében leírva áll, csak eddig még nem ejtették sorát a fölolvásásának.

2004. január 12.

Mekkora fadugó: belevérve a múlt homályába, akár réges-rég lezárta hordóba. Hová szökhetett belőle bőrnk, és hová olajunk? Mint az olívatövek ezüst lombja a szemünkből . . . Csak a szőlő savanykás ízű kacsai, mind följobb és följobb kapaszkodva a borággal, kékesfekete fürtök fonata az antik aranykupákon, hogy ez már valóságos patina! A lelkünk immár testetlenségbe veszett archeológiai lelet, vélhetőleg elavult használati tárgy, ami eredetileg hattyúdalnokokat szolgálhatott.

2004. január 13.

A gyöngytyúk fagyos gégevel szólongatja az ég alól szüremelő légvonatot, erre szeretne sebes szárnyverdeséssel fölkapni. Nem képezheti vita tárgyát, hogy mi is beletartozunk ebbe az időtartamba, jégről tükröződő kezünket a semmibe lógtatva, ahogy ott állunk néma szájjal a Mindenség peronján, szavaikból kiforgatott szószólók.

2004. január 14.

Régi helyeim, melyeket valaha laktam, mára csakugyan üresek maradhattak utánam . . . Ki tudja, mi zajlik azokban a szobákban, amelyek még állnak közülük. Hiába volt az igyekezet mindahányszor, hogy hosszú távra rendezkedjem be, ha egyszer minden rövidre sikerült, szegényes tévedésnek. Ennél többet valószínűleg sohasem fogok róluk megtudni, mintha sohasem láttam volna egyik helyszínt sem, ma már oda sem találnék. Mintha sorra a szabad ég alatt töltöttem volna egykori napjaim. No, de az éjszakákat?

2004. január 15.

Havas januári éjszakákon vajon kibe jár hálni a lélek? És emlékszik-e, hogy kibe?

2004. január 16.

A hajnali világításban éjszakára összecsendült kocsik, akár az egymás hátsó felét szaglászó deres kutyák. Vonít az önindító, a körforgás nem ad szikrát, a világ feje tetején szivárog el a nyirkos elektromosság: sorozatosan baj van a gyújtással. A környező vadgesztenyefák májusi gyertyái kellenének ide, és már mehetnének is.

2004. január 17.

A kertekben a hűgyszagú puszpángokból micsoda labirintus! Bár a cselekmény felszökik a fákra, a fák fölé; ezt bámulom én, mókusképpel, vázaltszerű alak, mennyivel régebbi festményről! A perspektívát az idő adja, talán ez is a jelentése – hogy háttérének ponttá zsugorodott végtelenjéből jön-e vagy afelé tart: ez mindvégig fölszínen lebegtetett kérdés, mint öreg hiba, amelyre eredetileg nem is figyeltek.

2004. január 18.

Mily elszántan fókuszál engem délidőben az égbolt köldökének magasságába fölkapaszkodott nap. Hogyan is érezhetném magam ebben a gyújtópontban? Miként egy elszabadult és földült világnézet, valahogy úgy: „Vizsgálatunk tárgya”, amelyet hamarosan ad acta fog tenni a napóra ingájáról átmásolt holtpontra.

2004. január 19.

Ahogy árnyék futását követném ujjammal: utolérhetem én még magamat! Mert csak micsoda dombormű uralkodott el a fejemben, akár a téli csiga háza, delejes és fagyos spirál, azonosítatlan térben. Ám sebességről és távolságról nem alakul ki benne fogalom, az elképzelés csak önmagával gazdagodik, rövidlátón és pikkelyes testtel, planetárium optikájaként: mily idomok másik idomban elült visszhangja, amit csak a fény recsegő törése adhat.

2004. január 20.

Nem igaz, hogy ne létezne valahol a világnak valamely, számomra is elfogadható képe, afféle kis remeklés, amit szakadatlanul magammal

hordozhatnék, akár eszményeiket a hosszútűró szentek. És itt azután már nem lehetne semmiféle kukacoskodás meg kekeckedés; egyhuzamban csak ehhez intézni a magasztalásokat meg az emelkedett hangvétellű dicsőítést – innen már nem lenne meghátrálás, mert bármi mást is gondoljon akárki, hát hadd gondolja.

2004. január 21.

A tél váteszei Szentor hangján kiáltoznak utánam a borongós ég alatt – aligha várhatnék tőlük bármi jót. Már tudják, amit én nem is sejtök; visszaélnék a jövőre vonatkozó ismereteim hiányával. Úgyhogy minden meglepetés lesz számomra, merő elbizonytalanodás talaja, és sarkamban máris ott settenkedik a visszafojtott rémület, mintha vízen vagy jégen kellene majd járnom.

2004. január 22.

A fűjtatók ajzotta kovácskohókban most sokkal magasabb az izzás hófoka, és a nyirkos légtömegek hatására megpuhul a füstölt szalonna bőre. Az idő múlása elfeledett jószok véreét issza, tartósan ezen él. A szélfúvás a hamuba markol, csontot keres benne, mint kósza hírét a régi vacogásnak, egykori vérték kongásának, szélkakasok széliránt való verdesésének, mutogatásának.

2004. január 23.

A tyúkléppel hosszabbodó nappalok a sáros baromfiudvarban. A hergelőzésre és a megverekedésre szakadatlanul kész, nagy, piros taréjú kakasok. A kakaskukorékolás ma már fölér egy régi vonatfűttyel. De inkább a mozdulatlanság a jellemző, az ívelt farktollak szivárványló fénye. És mily hamar kiürül az összetaposott talajú udvar: itt az este, mint valami ismeretlen eredetű, szürke ködölés, szürke hályog az elhaló fény előtt.

2004. január 24.

Valami éktelenül nagy műtétet hajtani végre az éjszakán, kesztyűs kézzel és sötétben tapogatózva . . . Beletemetkezve a munkába, akár korszakos világűri megfigyelésbe, az ekliptika részünkre épp megvilágítatlan oldalán, a téli csillagképek tartományában, mintha valójában sejtelmünk lenne erről az egészezőről, hogy mi játszódhat le ott . . . Kép-

zeletünk mindenkor hosszabb volt tudományunknál, de fogalmunk sem lehet arról, hogy mindez, még ily távolról is, mire ragadtathatja magát.

2004. január 25.

A hó, szinte futólag, elfoglalja téli állomáshelyét, küszöbökre, fák nyakába telepszik. Másnap azonban már nyoma sincs, elröppen, akár a Szentlélek galambja, és nyomában csak éhes sirályok: ezeknek sincs jobb dolguk.

2004. január 26.

Pálfordulókon rözseparázson húst sütogetni: ez az egyetlen, ami még kitelne tőlünk, fűlne hozzá a fogunk.

A sertés, megsokallva tétlen életét, hajnalban unalmában magára gyűjtja a szalmabogyát. Aki csak teheti, odacsődül, és nézi, majd hátát a tűz felé fordítva melegszik, vagy csak tesz-vesz.

Hogy késő lenne – ezt állapítják meg a korai órán, ám azt nem tudni, hogy most mi, vagy mire.

2004. január 27.

A bakpulyka varacskos feje izzó színben vöröslik, majd ki nem csattan a méregtől a hidegben – igencsak felszökhetett a vérnyomása. Farka berzenkedő levezőjével olyan, akár egy ismeretlen, sötétlő hajnal, hangja üresben hajtott kézi morzsológépként csörömpöl. De kihegyezett szárnytollával írni lehetne, ha kerülne éjszakányi fekete tinta meg nem nagyon gyűrött papiros, utolsó lapja valaminek, amire még nem írtak, vagy már fogytán volt az idegen írnivaló.

2004. január 28.

Regényt kellett volna írnom, de szikár, esős idő volt, és tudtam, hogy nem lesz kedvem belevágni abba a nulladik változatba, létezni kezdeni valahol, ahol nem vagyok és nem is leszek egyhamar, és el sem tudom képzelni magamat, ahogy lapozni kezdek a kőből vésett, porlepte, kidobott könyvekben, ahol az idevágó tudnivalóimat tárolták. Kézem fekvőbbnek tűnt megszokítanom mindenféle kapcsolatokat az írással, és egyetlen elmosódott képbe dermednem, vajon melyik alteregóm küllemét öltve, mint valami vendégségben, kérdeztem.

2004. január 29.

Téli szobákban időről időre összeverődik valami növénytársulás: aloé gubbaszt a hidegben, meg sivatagi kaktuszsereglet, továbbá pozsgás szárú, színpompás különcök; de hogy ezeknek, így együttesen, mi közülük egymáshoz, maguk sem tudnák eldönteni, mialatt az ablaküvegeken a kinti pilsa fényben egyre hosszabbra nyújtja indáját a jégvirág.

2004. január 30.

Ha már idegennek születtünk a világra, a helyzet enyhítéseképp miért ne tekinthetnénk magunkat egyszerűen helyben táborozó turistáknak, vagy a könnyebbség kedvéért, feketén dolgozó munkásoknak. Így akárki még brutális sorsot is vállalhatna magára a szakadatlanul kísértő, rendezetlen okmányaival, továbbá az érdekesítő gondolataival, melyek lépten-nyomon úgyszólván az életére, a pusztá létére törnek.

2004. január 31.

Naphosszat féltékenyen óvom fehér papirosomat, miként hattyú a tollát. Lefújom róla a hópihéket, akár egy harcias (hadi) írnok. Semmi szerepem nincs itt, a krónikákat fölsőbb szinten fogalmazzák és mondják tollba. Én csak baljós dolgokra figyelek, ebből áll szüntelen elfoglaltságom. Ezzel is derekasan telnek a napok, tele távoli balsejtelmekkel. Ezeket igyekszem elhessegetni, tábori madárijesztőként, olyan valakiként, aki Balassi-émlékében találta magát.

2004. február 1.

Ósi birtokok a szellem tartományaiban, melyekre eddig még senki sem tudta rátenni a kezét, sőt, sokaknak a létezésükről sincs mindmáig értesülésük. Mi ki nem telne az átkozott papírtól, amelyre valaha is írtak: világraszólóan lobogtat valamit, de ugyanakkor kisilabizálhatatlanul el is rejt, vagy csak érdektelenül lapul valahol, senkinek sem jutva tudomására, Kolumbusz fejben hordott térképeként.

2004. február 2.

Borongós égbolttal fölvtorlázott vasárnap délután, jó széllel alig észrevehetően érhetjük el egy majdani este látóhatárát, ahol fölöslegessé válik a messzelátó. Sötét kaleidoszkópba nézhetnénk így, mindegy, mit véve kilátásnak.

2004. február 3.

Mily mélységes vágy élt bennem, hogy megkezdhessem tanulmányaimat a retrográd nézetek tanszékén. Hogy előbbre jussak haszontalan stúdiumaimban, miként valami mind élteesebbé váló fikció. Bejutni az államigazgatásba – ez volt a célom, mert már hányaknak sikerült . . . Ez olyan lehet, mint léghajón lebegni két semmi között, materializálódott harmadikként.

2004. február 4.

Még hogy én nem éltem szörnyű időket! Hát hova lett a farkasbőr bundám, a medvebőr kucsmám? A szeszes hajam, a megperzselődött szakállam? Jobb lett volna csalogányok csattogását és fürjek pitypalattylolását hallgatva egy kertben ülnöm, érlelődő gyümölcsök és nyíló virágok között. De ha egyszer más trombitált a fülemben a maszlag tölcseréből, valami ennek az üteméhez igazított, akár az időt egy szanta kerekű óraműhöz.

2004. február 5.

Még tavalyi hózáportól elvakított és lúdbőrző napszak üt rajtunk, mintha itt sohasem lenne szünet, mindegyre tartana valami még nem létezőnek a számbavétele, minduntalan hiba lenne a számadásban: így sehogyan sem juthatok előbbre, lapok közé préselt állapotomban. Fogvacogva valami szellemi kibúvót kellene keresni, áttetszőt, miként egy teória vagy vitatható tan, pusztán hivatkozási alapnak, amihez vélhetően a történelmet viszonyítják vagy viszonyították eddig.

2004. február 6.

Hogy kerülök én ide, Pilátusként a Credóba, ilyen néma szájjal, vajon hol hagytam üdvözlőbeszédemet? Országutak hirtelen kanyaraiban eldegéltem eddig, fás szárú növényekkel az emlékezetemben. Erdőt nehéz lenne mondanom, a kiirtott erdők még javában alszanak, magam pedig belülről valószínűsítő lapály vagyok, leszállópálya korai vonuló madaraknak. Meg a vadász is én vagyok, meg a csapda. Így tavaszodik, már elég korán, mondhatni, időnap előtt.

2004. február 7.

Hova lett a nyúllábam, amivel futottam a szerencsém után, ahogyan még képzeltem akkor. Ilyenkor még nincs délibáb, delej hullámszik a levegőben, mágneses erővonalak özöne, iránytű hegye mutatja: mintha csupa vasreszelék borzolódna a bőröm alatt. Torzonborz vagyok, mint akit drótból csomóztak, és rozsdás, miként az utókor.

2004. február 8.

Hal úszik rég lefolyt vizeken, követi az egykori sodorvonal nyomát. Rák ollóival csetteg, fénylő páncélt szab magának. Egykori forrásból elered a víz, nem sikerült betönni a Föld száját. Vagy csupán vannak, akik képesek földézni ezt, nehezen öregszenek, és mindent látnak, akár a koponyák odvas szemürege: micsoda egy tartós camera obscura . . .

2004. február 9.

Egy kicsiny, hebegő irodalomnak valahova a hátlapjára húzni naponként egy vonásnyit: így aligha lesz egyhamar sok a rováson. Nagy, vastag könyvek mélyvize kísért, hogy elnyeljen, akár klasszikus időkben olvasástól fölháborodott kritikust.

2004. február 10.

A tél szeme leltárba vett bennünket, mintha csakugyan a tulajdona lennénk. Majd fehér körszakállt növeszt képünkre, zúzmarás bajuszt, ezt még a jégtükörben is láthatjuk, meg hajzatot, amely a széljárástól függetlenül lobog. Ettől különbet már elképzelni sem lehetne, s ha dermedt kézzel utánanyúlunk, megérezzük, hogy ez valóban szíven üthetett, mint fagyos krumplit vagy répát, amelyet hideg sajdít.

2004. február 11.

Balomon hölgy éles sikkantása, mintha pisit szalasztott volna el a hideg szélben, pedig csak valakit szólít: a koszorúköttőt, azt az örökzöld, drótos embert, nos, értem én! Üvegkalitkájában napestig tevékenykedik, és közben aranybetűkkel ír . . . míg én magam, ugye, vele ellentétben, csak kusza, kibogozhatatlan sorokat. Nem is kiált értem senki, nem nyom virágköteget a kezembe; mihez is kezdhetnék vele egyéni, semmire sem irányuló, kifejezetten semleges tevékenységem során?

2004. február 12.

Ha nem lennék kimondottan nagyothalló meg fél szárnyamra béna, és még zenei hallásom is lenne – utcai muzsikus lennék a legszívesebben. Futtatnám nyírettyűmet a húrokon, kis impromptuket hozva össze, amíg csak meg nem ereszkedne a nyirkosságtól a lószőr a vonón, meg ujjaim percébe is bele nem ütne a hideg, úgyhogy egyszeriben már trombita arányánál vágynám melegedni, mint valami angyali hírnök, aki birtokában van a mennyország violinkulcsának.

SZÁRNYAD CSAPKODÁSA HALLIK

GOBBY FEHÉR GYULA

1933. április harmincadikán Szenteleky Kornél ósziváci orvos szekéret fogadott, látni akarta a Dunát. Mikor a sváb szekeres hajnalban bekopogtatott az orvos ajtaján, Szentelekyt olyan hosszan tartó köhögés fogta el, hogy Johann fejét csóválva visszaült a bakra, sodort magának még egy füstölnivalót, azt is elszívta, mire utasa kikecmergett a ház melegéből.

A szekérderékba rakott szalmára terített subára ült az orvos, fázósan kapta magára a suba végeit. Nem túl sűrű köd borította a tájat, de az egész világ hidegnek és kegyetlennek tűnt. Johann csettintett a lovaknak, és azok rántottak egyet a szekéren. Az egyenletes poroszkálás monoton zajokat csapott, a fogat nyikorgását az ébredő madarak csivitelése kísérte.

Hova vezet e holdas út? Ez a sor járt Szenteleky fejében. Visszafojtotta az újra és újra rátörő köhögést, és makacsul ismételte a verssort, mintha imádkozott volna. *Hova vezet e holdas út?* Nevetni lett volna kedve, olyan ellentét volt a verssor és a valóság között. Viszont nevetni nem mert, tudta, hogy nevetése gyorsan átfordulna köhögésbe, ezért csak vicсорított a köd által szűrített éjszakába. Akkor se feledhette az agyába rögződött kérdést, ha szorosra hunyta a szemét. *Hova vezet e holdas út?*

Aztán arra ébredt, hogy a zombori sárga kockákon zörömböl a szekér. A lovak patkója éles csattogással szikrázott a keramitlapokon, Johann kíváncsian forgott a bakon, kereste a Duna felé vezető apatini utat. A

nagyszálló előtt megálltak, a sarkon vaskereskedés volt, Johann még az alku előtt kikötötte, hogy megveszi a szükséges szerszámokat, ha már Zomboron keresztül kell haladniuk. Két kapát, egy új fejsze fejet és egy ekevasat hozott a boltból. Szerzeményeit a szalma alá helyezte, hogy ne zörögjenek, aztán szó nélkül visszamászott az ülésre.

Szenteleky hunyorgott a szikrázó napfényben. Nem a szemébe világított a nap, a háta mögül árasztotta a fényt, mégis hunyorgott, mert minden olyan élesen kirajzolódott a szeme előtt, olyan határozott körvonalakat kapott, olyan színessé változott, hogy alig tudta elviselni. Hanyatt dőlt, akkor meg a fölötte elúszó fák lombjait látta.

Közönséges lógesztenye. Mondta.

Johann hátranézett, nem volt biztos benne, hozzája szólta-e az orvos. A gesztenyefák még nem virítottak, leveleiket sárga gyapot fedte. Másodrendű fa. Mondta Szenteleky.

Gyerekkorában erdész akart lenni. A Fekete Lajos és Mágócsy-Dietz Sándor által írt Növénytant legalább ötször elolvasta. Az erdészeti tanulmányok később is érdekelték, most azon tűnődött, akkor is errefelé hajtotta volna-e a sorsa, ha nem orvosira iratkozik végül.

A kocsi hirtelen megállt.

Johann hátrafordult.

Felvehetek egy utast? Kérdezte.

Parasztember kéredezkedett a kocsira. Kalapját tisztességből leemelte, még akkor is forgatta a kezében, mikor Johann mellé telepedett.

Szerencsém van. Állapította meg. Elég fárasztó gyalog végigjárni az utat a várostól a tanyáig.

Kíváncsi barna szeme gyorsan felmérte a helyzetet. Miután megbámulta az orvost, ő is előre fordult, akárcsak Johann.

Szenteleky bal kezére támaszkodva fölült a saroglyában. *Förtelmes köhögési roham rázza meg. Mintha minden szétszakadna a belsejében, mintha valaki valami gumiballont fújna a mellkasában, s a tüdők mindjobban összeszorulnának. Majd az az érzése támad, ha valami nagyot, vastagot kiköphetne, úgy minden könnyebb lenne. De hiába. A hosszú, zakatolás köhögés teljesen eredménytelen. Még kevesebb levegőt kap, mint azelőtt.*

A paraszt hátrafordult. Gyanakodva bámult az orvosra.

Beteg az úr? Kérdezte.

Johann oldalba bökte.

Az úr orvos. Mondta. Kirándulni megyünk. Látni szeretné a Dunát. A paraszt bólint.

Most nagy a Duna. Mondta. A tavaszi hóolvadás meg a tavaszi esők földuzzasztják a folyót. Ilyenkor látni, milyen ereje van. Mindent elhord, amit a parton felejtettek.

Szenteleky a zöldellő tavaszi vetést bámulta. Eszébe jutott, hogy mit írt néhány éve Csuka Zoltánnak, a költőbarátnak, akit harcostársnak tekintett az új irodalomért vívott harcában. *Ugart kell törnünk, makacs, gazos ugart...* A költők természetből vett hasonlatai nem mindig pontosak. *Csontos, kemény, közönyös kérges...* Közben sem Szivác környékén, sem a Duna mentén nem látott egyetlen gondozatlan parcellát sem. Az itteni parasztok inkább nem esznek, de bevetnek minden használható földdarabot, inkább nem alszanak, de megmunkálnak minden talpalatnyi földet. *Ugart kell törnünk feszülő inakkal...* Talán találhatott volna megfelelőbb hasonlatot is. Akkor olyan magától értetődő jónak tűnt neki az ugarról szóló példázat. Kifejezte azt a véleményét, hogy olyan területet kell meghódítani az irodalom számára, amely még nincs meghódítva. *Nem járt itt ekével soha senki fia...* Arra gondolt, nem csupán irodalomról volt szó. A szellemről, az emberek magatartásáról, a tudáshoz és a művészethez való viszonyról is. *Nekünk kell először feltörni az ugart...* Visszafojtotta köhögését, s mikor az előtte hintázó parasztember megfordult, úgy tett, mint aki csuklik. *Azt is tudjuk, mi aratni nem fogunk...* Ez a gondolata sem tetszett utólag. Hiszen könyveket jelentettek meg mindketten. Mások könyvei is megjelentek. Az pedig valamiféle termés. Kéve. *Kalangya.* Keserűen mosolygott a hasonlatain. Igazi paraszti hasonlatok. *Mert ugart kell törnünk, szegényes ekével, üres tarisznyával, átokkal és hittel, holnapok vágyával...* Ezek a sorok Adyra emlékeztették. Ady szavai voltak. De ha azok voltak is, kifejezték, amire gondolt. Amit Csuka is meg a többiek is rögtön megértettek. *Kínnal, kedvvel, gúnnyal, gonosz szelek ellen...* Felnyögött. Ha dadogó szóval is, valamiképpen kifejezte, miféle munkát akar végezni, elmondta, hogy miféle irányban kell tevékenykedni. Biztatta a társakat, s egyben újabb jelentkezőket keresett. Olyanokat, akik értették a célt. Olyanokat, akik hajlandók voltak mellé állni. Olyanokat, akik maguk is tenni akartak valamit. Ha nem is lehetett teljesen elégedett

az eredménnyel, volt eredménye e felhívásnak. Nem volt még meg a kellő távlat ahhoz, hogy felmérhesse, milyen lesz a jövője a kezdeményezésnek, mennyire fejlődőképes, ami megszületett, de fölismerte, másképp nem cselekedhetett. Rászánta akkor magát, hogy tegyen valamit a versben ugarnak nevezett világ ellen, s kénytelen volt megtenni a következő lépést, valamiféle belső szükséglet hajtotta. Erdész is lehetett volna, de nem lett. Párizsban maradhatott volna, de nem maradt. Sziváci orvos lett belőle, meg a helyi irodalom szervezője. *De ugart kell törnünk, és mi ugart törünk.*

A szekér megállt, az utas lekászálódott Johann mellől. Hátralépett, és kezet szorított az orvossal.

Hársfateát igyon a doktor úr, majd meglátja, az segít. Kurjantotta jóakarattal. Nem tudom, mennyire bízik a nép tudásában, de anyám mindig arra biztatott, hogy tormát szagoljak, az a legjobb szer a meghülés ellen.

Köszönöm. Mondta Szenteleky. Majd megpróbálom.

A paraszt bólogatott.

Jobbulást kívánok. Mondta. Innen már látszik a part, nemsokára célba érnek.

A Duna menti erdő csíkja sötétlett előttük. Johann megrántotta a gyeplőt, s a lovak trappolni kezdtek. Az orvos szólni akart, hogy nagyon rázza a zötykölődés, aztán összeszorította a fogát, alig várta, hogy a fák hűvösébe érjenek.

Milyen jó lenne elindulni, vándorolni valahova.

Szeretett utazni, de egyre kevésbé viselte el az utazás gyötrelmeit. Ezt a mai kirándulást úgy tekintette, mint egy kicsikart vagy kikövetelt ajándékot. Egy félnap a vízparton, néhány perc a jellegzetes közép-európai erdő fái alatt. Elhatározta, hogy keres magának egy jókora tölgyfát, leteríti alá a subát, ott piheni ki a fáradalmaikat.

Elindulni, vándorolni, megpihenni, megérkezni...

Gyermekkorában sokáig tanulta, milyen a pikkelyes tölgy, melyik a kocsányos, melyik a kocsánytalan és melyik a molyhos tölgy. Büszke volt rá, hogy megkülönböztette a magyar tölgyet a többitől, s fölismerte a fehér, valamint a vörös tölgyet, aztán kóborlásai során sok másfajta tölgyet is látott a Mecsekben. Azzal kápráztatta el az osztálytársait, hogy pontosan megmutatta nekik, merre találnak zsindeles tölgyeket, merre

csertőtölgyeket. Mivel a fajták egymás között is keverednek, a biológia-tanár úgy ítélte meg, hogy elég nagy teljesítmény leírni a paratölgy vagy a prinosz tölgy Pécs környéki változatait. Ha erdészetre iratkozik, ma is a fákkal kellene törődnie, nem az emberekkel, de ezen kár siránkozni, ez a dolog már régen eldőlt. Ma elég, ha jól érzi magát valamelyik lombos fa alatt.

Megpihenni, megérkezni, és lehajtani fejemet egy kőre.

A lovak kínlódva húztak egy gát melletti mocsaras lapályban. Johann pattintott az ostorával, de már látszott a folyó, s egy perc múlva ott álltak a homokos parton. Senteleky hagyta, hogy Johann segítsen neki a leszállásban. Lábai kissé meggémberedtek. A kocsis visszahajtott a fák alá, ő meg lassan, botladozva indult el a Duna felé.

A víz él, liheg, zuhog, sikolt, zsuborog. Éjjelek múlnak, tavaszok múlnak, évek múlnak, századok múlnak, és a víz sohasem fárad el.

Egy csónak hívogat, mint lustán heverő hetéra. Beugrom, és leülök az orrára, hogy közelebb jussak az örökkön élő vízhez. Belenézek a hideg, setét smaragdba. Vastag, haragos gyűrűk szaladnak tova a csónak körül, majd lassan megbékülnek, elsimulnak, mint redők a haragos homokon. Nem merek moccanni, nehogy megtörjem a sima arcú tükröt. A víz zúgása egyre közelebb jön, mindent betölt, akárcsak bűgő orgona a dómban.

Johann szalonnázott a kocsiderékban, hiába hívta utasát, Senteleky lehunytt szemmel üldögélt a csónakban.

Hagyta, hogy az arcát simogassa a nap. A taorminai napsugarakra emlékezett. Meg az ottani tűzpiros és sötétlila virágokra. A kert pálmáira, amelyek annyira mások voltak a Duna menti fákhöz képest. Sorra vette emlékei közt a mimóza-, a szentjános-, a narancs-, a citrom- és az olajfákat, amelyek szinte lebegtek az olasz nap fényében. Ott mindig úgy érezte, hogy úszik a sugarak hömpölygő, duzzadó árában. Most is röpült ebben a dallamos, telt színű fényözönben. Mintha még szárnyának egyenletes csapkodását is hallotta volna. Olyannak érezte magát, mint egy kócsagos napmadár, amely méltóságteljesen kereng a légörvények felett, csak a levegő és a fény tartja, az irányítja, s ha kell, boldogan zuhan a lenti víz ölébe.

Enyhe lökés kényszerítette rá, hogy kinyissa a szemét.

Jó napot, doktor úr!

Túl hangos, túl vidám, túl közeli a hang.

Másik csónak súrolódott az övéhez. Kissé kopasz úr nevetett benne, és feléje tárta a kezét, mint aki meg akarja ölelni. Akkor sem csökkent vidámsága, mikor szemmel láthatóvá vált, hogy az orvos nem képes fölismerni.

Én vagyok, Vogel János, az apatini tanítómester. Így dedikálta nekem egyszer a könyvét a zombori Kaszinóban. Emlékszik már?

Szenteleky kezét rázott Vogelgel, s az némi hintázás árán átült az ő csónakjába.

Mindig elolvasom, amit a doktor úr ír. A Vajdasági Írást is mindig olvastam. Most meg a Kalangyát veszem.

Maga nem német? Kérdezte Szenteleky.

Német vagyok. Német. Mondta Vogel. Pontosabban német a származásom. Most éppen magyarul tanítok az iskolában. Igénylik a szülők. Tán én is igénylem. Ahogy az irodalmat is.

Az orvos jobban megnézte magának Vogelét. Az olvasóját. Aki veszi az annyi kínlódás árán megszületett folyóiratot. Tőle alig idősebb, haját korán elhullató, egészséges fogazatú úr volt, kockás kabátban, kordbársony nadrágban.

Mi jót keres a Dunán, Vogel úr? Kérdezte Szenteleky.

Halat kerestem, de csak kárászra találtam. Nevetett a tanító. Pecáztam itt a közeli füzesben. Már indultam volna haza, mikor megláttam magát, doktor úr. Mondom, megkérdem, ha már összefutottunk, mi újság a vajdasági irodalomban. A doktor úrnak tudnia kéne, igaz?

Szenteleky arra ügyelt, nehogy szentségelni kezdjen. Nem azért rázatta magát hajnal óta, hogy most a vajdasági irodalom állapotáról értekezzen, de az olvasó ritka madár, s a tanítók többségéről sem lehetett elmondani, hogy az itteni magyar irodalmat állították figyelmük központjába.

Van irodalom. Mondta lassan. Minden ellenkező értelmű híreszteléssel ellentétben, van itt irodalom.

Vogel nem mosolygott, komolyan hallgatta az orvost. Látszott a szemén, nagyon figyel. Látszott, hízeleg neki, hogy az ismert író egyenrangú félként tárgyalt vele.

A bácskai vagy bánáti humuszban nem teremnek cédrusfák vagy fenyőóriások. Mondta Szenteleky. Efelett kár siránkozni vagy gúnyolódni. Ne feledjük azonban, hogy az ákácok is lehetnek szépek, illatuk kedves,

méziük édes, sőt még árnyékot is adnak néha a tikkadt vándornak. Nekünk nincsenek nagy erdőségeink, éppen ezért becsüljük meg azt a kevés fát, ami nálunk megterem.

Vogel bólogatott, Szenteleky meg átkozta magát, hogy megint erdészeti példák jutottak eszébe. Hirtelen elhallgatott. Vogel vállá fölött a túlparti erdő csíkját nézte.

A doktor úrnak igaza van. Mondta az apatini tanító. Nemcsak szépen hangzik, amit mond. Én egyetértek a szavaival.

Szentelekynek hirtelen a petróleumlámpa jutott eszébe, az este milyen kínos volt olvasni mellette, mennyire fojtogatta a bűze. Pedig megint előveszi a kéziratokat, ha hazaérnek, hiszen kénytelen sietni a következő szám összeállításával, mert hosszú időt kért a nyomda, s ha ők időt kérnek, késik a folyóirat.

Nekem az tetszik, hogy a doktor úr nem hagyja magát. Mondta Vogel. Nekünk is szükségünk van saját művészetünkre, akárki akármit mond. Ezért járatom én a doktor úr újságját.

Szenteleky legszívesebben megölelte volna a kopasz tanítót. Viszont nemigen merészelt heves mozdulatokat tenni, egyrészt a rátörő krahácsolástól félt, másrészt csónakban nem tartotta ajánlatosnak ugrándozni.

Kultúránk legfontosabb életfeltétele a szeretet. Mondta egyenes derékkal ülve a kemény padon. Szeretettel, megértéssel kell fordulnunk minden tehetségünk felé, és hinnünk kell abban, hogy a zsenge palánta terebélyes fává lombosodik.

Gondolatban megszidta magát, amiért ismét a természetből vett példával élt. Ettől nem képes szabadulni. A vele szemben ülő tanítót azonban nem zavarta a példa eredete.

Igaza van. Mondta lelkesen. Én is így gondolom.

Mert ha nem hiszünk kultúránk jövőjében, ha nem becsüljük azt, ami a miénk, kultúránk elsenyved, elpusztul, mint az a növény, amelyet elzárunk a nap éltető fénye és melege elől.

Legszívesebben a szájára ütött volna, hogy újra és újra a növényekkel hozakodik elő. Biológiahasonlat nélkül is kifejtette volna ezt a gondolatot. Valószínűleg még pontosabban megfogalmazhatta volna.

Talán azért hozakodom elő a flórával, mert élő szervezetnek képezem el a kultúrát. Mondta mintegy magyarázatképpen.

A tanító helyeselt.

Én is úgy képzelem. Mondta. Azért is félttem tőle, hogy hagyják elszáradni, hagyják kiveszni az itteni irodalmat. Tudja, maga is írt már ehhez hasonló keserű nyilatkozatot, amikor megszűnt a Vajdasági Írás.

Szentelekynek eszébe jutott, milyen rossz napokat élt át, mikor kénytelen volt belátni, hogy se ereje, se pénze egyedül kiadni a lapot. Jólesett neki, hogy egy számára ismeretlen férfi akkor együttértett vele, ez most utólag vigasztalta, még akkor is, ha nem ismerte személyesen.

Rettentően örültem, mikor megjelentek a felhívások a Kalangya előfizetésére. Mondta Vogel. Akkor láttam, hogy nem hagyja magát a doktor úr, nem hagyja, hogy a por meg a közőny legyőzze.

Izgalomba jött, megmozdult. Mindenáron szerette volna megszorítani Vogel kezét. Akár megölelni férfiasan. Vagy csak megtámaszkodni a kockás kabát alatt bújó vállban. Megpróbált felállni, de gyorsan visszazökkent.

A melléből rossz hangú sípolás, recsegés, huhogás szakadt fel, mint nyekergő és sebesen hajtott vásári kintornából. A levegő folyton fogy, a tüdők, mintha teljesen összelapulnának, semmit sem tudnak tágulni, mindjárt megfullad, jaj, nem lesz... segítség!

Teljesen elkékül, mint a szilva, erei kidagadnak, szeme eszelősen mered az enyhe (párizsi) égre, izzadságyöngyök csillognak homlokán, arcán pedig fekete árnyékok gázolnak végig. Na most! Mindjárt vége lesz!

Az apatini tanító felállt az ingó csónakban, megragadta Szenteleky karját, arra kényszerítette, hogy maradjon nyugton, nehogy a vízbe essen. Az erdő aljáról Johann szaladva igyekezett, látta, hogy valami baj történt.

De ekkor megváltásszerűen meleg, sós folyadékkal telik meg a szája, mely halkán bugyog, rocsog, fröcsög ki a száján és az orrán... Mindig újabb és hatalmasabb vércsomókat kell kiköpnie... Könnyűnek és fáradtnak érzi magát... Még egyszer-kétszer kibuggyan a száján egy kis habos vér, azután béke van, az egész napi kínnak és hápogásnak vége... Lehunyja a szemét, boldog és bágyadt és máris úgy érzi, mintha aludna.

A két férfi a partra vonszolta Szentelekyt. Ott feküdt a homokon, magatehetetlenül. Kis idő múlva miattuk nyitotta fel a szemét, nehogy azt higgyék, nagy baj van. Ingje és kabátja véres volt, de ajka körül kesernyés mosoly játszott.

Jól van, doktor úr? Kérdezte Johann.

Jól. Mondta halkan.

Akkor vette észre, hogy véréből jutott az apatini tanító kockás kabátjára is.

Bocsánat, Vogel úr. Mondta. Akaratlanul szennyeztem be a ruháját. A tanító lekapta magáról a zakót.

Annyi baj legyen. Hangosabban beszélt a kelleténél, talán a jóindulatát akarta kimutatni, talán az izgalom hajtotta rá. Rögtön vízbe mártom, akkor mindjárt ki is mosódik. Nem lesz ennek semmi baja.

Johann elhozta a subát a kocsiról, Szenteleky arra hemperedett. Vogel kicsavarta a vizes kabátot, saját csónakjába hajította.

Mennem kell. Mondta. Pedig úgy szerettem volna maradni még egy kicsit. Szerettem volna, ha még beszélgetünk az irodalomról. Meg arról is, mit tehetnénk szellemi életünk érdekében. Tudja mit? Majd írok magának Szivácra.

Az jó lesz. Hagyta rá Szenteleky. Várom a levelét.

Vogel beszállt a csónakjába, elevezett. Mikor egy pillanatra visszafordult, megtörölte az arcát, úgy tűnt, bólintott. Johann visszabattyogott a lovaihoz, megigazította fejkön a zabostarisznyát. Szenteleky a lassan hömpölygő Dunát bámulta.

Újabb hasonlatok jártak a fejében.

Megnyalta száraz ajkát. Még mindig a vér sós ízét érezte. Óvatosan felkönyökölt.

Az irodalom lehet *Híd* is a jövő felé. Gondolta. Lehet *Symposion*, amelyen részt vesznek a társaság szíves tagjai. Lehet *Üzenet* az olvasónak.

Elégedetten mosolyodott el. Ha egyszer sor kerül rá, majd megírja ezeket a vajdasági magyar irodalomról. Minderre szüksége lehet az itteni szellemi életnek. Ha nem fog példázatot mondani a csemetéből fejlődő fákról, az egyre terebélyesedő erdőről, akkor is meg fogják érteni, mire céloz.

Szeretett volna felugrani, hogy azonnal feljegyezze a gondolatait a jegyzetfüzetébe, de nem mert hirtelen mozdulatot tenni.

Lehunyt a szemét, és hagyta, hogy a lágy dunai szellő magásra röptesse. Ott lebegett a folyó menti táj fölött, jól érezte magát, könnyű volt a teste, kellemes a röpülés. Úgy képzelte, így érezheti magát egy sirály az égben.

LUKO PALJETAK VERSEI

A PUSZTA

Fűben bóklászó lovak, cikázva libbenő lipék,
nyihog a vadvirág, az idő nyüstöl, erjed a borban
s megérik hamar, mint a lány, blúza alatt kinek
két alma feszül (mely tegnap még fehér pitypang vala,
bimbózó, amíg a szél nem helyezte mennyei
vitrinbe). Akkor jönnek, kik almát ennének, a

szomjúhozók, a lovak meg lerúgják a patkót,
akár a kecses szaloncipőt, és úgy járják a csárdást,
miként a valcert, miközben, hej, poharat törnek.
Szeretők harapnak így csillagokba, a pusztá rázza föl
őket ajkuk összeforrva s örök életre ocsúdva.

AZ ŐSZ – KORAI MÉG

Korai volna az ősz, énbennem dül még a nyár,
kedvesem ujja nyomán csontjaim és a sarkon
ácsorgó koldus között beszüremkedik a nap,
az ég sima boltja borul rám, ha jön az alkony,
s az álom olyképpen szökdel szemhéjaim alatt,
miként a csecsbimbó a feszes blúz alatt, no lám,

a tenger is maga, akár az üvegasztal, olyan,
füst-krizantémot pipál egy hajó, távoli sajka,
csillaghullás, ha szólok, csupa sziporka, nem, nem vagyok
felkészülve az ősze, mikor feledni kell majdan,
mi feledve már. Azt hiszem, esélyeim sem túl nagyok,
hogy egész füzérét elfeledhessem valóban

ama búsongó verseknek, ahol a cezúra
a harmadik meg a negyedik bordánk között van,
s a nagyvárosról szólnak, mely pusztulóban lévén,
felméne a mennyekbe. Az aranyat azonban
most ezüsttel kell futtatni, ezzel is beérvén,
ha ki telket vesz itt a földön, és minden óra

a hold járásához igazodjon, hiszen ez az,
mely sokkal pontosabb, elviselhetőbb s kevésbé
fájdalmas nekünk, és akkor nem vész el többé,
mit feledtünk volt: a jóság, a fürt szőlő és a halál,
mely egy életre elég.

NEKTÁR

Egy-egy csillag a füge, érett fügék az égen, szedje
kezed, nyalintsa nyelvéd ezt a nektárt, hogy szerezz
erőt, melyet pazarol benned a dárdavető;
az édesanyák hogy gondba essenek, épp ideje,
mert lelked tükrében tanyáz a lányuk, veled szemez
párálló szemmel, de ne félj, a mezőn elegendő

kéve hever, hogy kitessék, milyen remek tanár
a szél, ha tánra kél; mit tehet, ki vár türelmesen,
az elsuhanó árnyakat lesi az estben, az éj
csillagait, szegődjön el hozzájuk, hogy titkár
legyen, idegenvezető? Letéphet egy fügét,
lehántja vékony héját, s ráharap kéjjel: Mm, istenem,

de édes ez a gyümölcs!

JEGYZET

Luko Paljetak (1943, Dubrovnik) költő, drámaíró, műfordító. A jelenkori horvát költészet egyik legjelentősebb, legtermékenyebb alkotója. Egyszersmind elégikus és ironikus hangú, vérbeli lírikus, a hajdani trubadúrok zeneiségének, rímes, kötött versformáinak folytatója. A hatvanas években tűnt fel verseivel, s azóta úgyszólván évenként egy-egy új kötettel jelentkezik. Angolból, franciából, szlovénből fordít.

B. J.

VÉN BANKÓ „NAGY FEN HAHOTTÁJÁRÓL”

További adatok Propp nevetéselméletéhez 2.

JUNG KÁROLY

A 16. századi magyar költészet, különösen: közköltészet egyik leg-szebb alkotása mindenképpen az ismeretlen szerzőtől (fordítótól) származó *Az Béla királyrul való és a Bankó lányáról szép história*. A mű záradékából megtudható, hogy 1570-ben, Semptében fordította horvátból magyarra. A felfedezés érdeme Széll Farkasé, szövegét is ő adta ki először, 1884-ben.¹

A verses alkotás vizsgálata, közzétételének pillanatától kezdve, elsőrendű komparatiztikai feladatként rajzolódott fel a magyar irodalomtörténet, és később a folklorisztika előtt. A feladat elsősorban a horvát eredeti meglelése lett volna, ez azonban nem maradt fenn, eddig legalábbis nem került elő. Több magyar irodalomtörténész és szlavista kutatta a lehetséges horvát (és más délszláv) előzmények és párhuzamok szövegeanyagát, nem is eredménytelenül.² Széphistóriánkkal kortárs (tehát 16. századi) horvát paralel szöveg azonban nem került elő; szinte minden közeli vagy távolabbi horvát rokon változat gyakorlatilag 19. századi feljegyzésű. A magyar széphistória tehát – mai ismereteink szerint – egy számunkra ismeretlen horvát eredeti valószínűleg teljesen szabad átdolgozása³; ez az eljárás a kor szépirodalmában és közköltészetében (s nyilván népköltészetében is) közönségesnek számított.

Az alkotás az idős apa helyett vitézi ruhában hadba szálló harcos leányzó történetének verses elbeszélése, az uralkodói hadbahívástól kezdve egészen addig a pillanatig, amíg – hosszú vitézkedés és nemét felfedni célzó változatos próbák kiállása után – hazatér otthonába

apjához. A verses epikában a nemcsere tematikáját feldolgozó alkotások közé tartozik tehát széphistóriánk, amelynek párhuzamai a nemzetközi népballada-kincsben a „Katonalány” típushoz tartoznak.⁴ Vannak azonban prózaepikai változatai is.⁵

Széphistóriánk tudományos kiadása Széll Farkas első szövegközlése⁶ után csaknem fél évszázad múlva, 1930-ban látott napvilágot⁷, megelőzve azonban azt a két alapvetően fontos dolgozatot, amelyben Bajza József – úgy tűnik – a legközelebbi horvát párhuzamot vizsgálta⁸, melyet Fran Kurelac jegyzett fel a nyugat-magyarországi horvát diaszpóra körében a 19. század derekán végzett gyűjtései során.⁹ Bajza 1938-ban elhunyt, utána a Bankó lányáról szóló verses szöveg magyar–délszláv komparatív vizsgálata abbamaradt, s néhány évtizednek kellett elteltie (közben egy világháborúval és rendszerváltással), hogy újra az érdeklődés fénykörébe kerüljön – ezúttal a folklorisztikai vizsgálat szempontjából.

Vargyas Lajos az 1950-es években kezdte kidolgozni hatalmas ívű balladaelméleti és -eredeztetési hipotézisét, s ennek során foglalkozott a „Katonalány” típusal is¹⁰, mivel éppen azokban az években bukkantak fel Moldvában e nemzetközi balladatípus első magyar nyelvű változatai.¹¹ Ezeknek az új változatoknak fényében terelődött újra a figyelem a Bankó lányáról szóló 16. századi széphistóriánkra, s ekkor került újra szóba. Vargyason kívül magyar kutató ezután alig foglalkozott vele.¹² Újra szóba került viszont néhány délszláv dolgozatban – Vargyas balladaelméletének angol nyelvű kiadása után –, s ezáltal nemzetközi (délszláv) területen is világossá vált, hogy széphistóriánk a nemcsere témáját megfogalmazó verses epika nemzetközi szöveganyagának legkorábbi, 16. századi reprezentánsa.¹³ Ennek a balladatípusnak korábbi írásos változata nem ismeretes. Nincs róla tudomásom, hogy a Bankó leányáról szóló magyar széphistória bármilyen szempontú elemzésével a magyar filológia, komparatistika vagy művelődéstörténet az utóbbi évtizedekben foglalkozott volna.

Az alább következő elemzés a szöveg egyik szegmentumának górcső alá vételével arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a régi magyar irodalom számos alkotása sokkal több tekintetben fontos lehet az egyetemes etnológiai univerzálék vizsgálata szempontjából, mint azt eddig hittük volna.

Széphistóriánk strófái elregélik, hogy a hadba vonuló ifjú vitéz kiléte gyanút kelt a királyban: lányt sejt benne. Közli is vele ezt: „Te szép tekintésed leány módra vagy; Te járásod neked firfi módra vagyon.”¹⁴ Ekkor próbák sorozata következik, melyekben a leányzó fényesen helytállt. Az utolsó próba a közös fürdő lenne, ez azonban leány voltának leleplezését jelentené, ezért: „Fördeni nem akar vén Bankó leánya”¹⁵, ehelyett apja hazahívó levelét mutatja fel, mivel javait törökök és tatárok dúlják. A király ajándékokkal hazabocsátja.

A távozó vitéz leleplezi magát: „Királynak mutatá szép két almáját”¹⁶, sőt – kellő távolságba jutva – még ki is gúnyolja a férfi voltában mélyen megsértett királyt: „De nem tudtad, király, megszegni az almát!”¹⁷ (Nem csoda, hogy a vers egésze és pompás erotikája alapján Bajza kijelenti: „Bankó lányát eddig is a XVI. század legbájosabb széphistóriájának tartottuk.”¹⁸)

A vers záradék előtti befejező két strófája így hangzik:

*Jó Duna mentiben oly sebest megyen vala,
Mint az láthatatlan sebes szél futása,
Bikével atyjához, vén Bankóhoz juta.
Minden ő járását ő neki megmondta.*

*Az ő leányátul Bankó ezt hogy hallá,
Felséges királynak mint udvarlott volna:
Nagy fen hahottával azon nevet vala,
Az ő leányának igen öröli vala.¹⁹*

Az eddigi kutatások nem bukkantak olyan horvát vagy más délszláv változatra, melyben az ismét leánnyá visszavedlett „ifjú vitéz” találékonyságán és ravaszságán idős atyja jót nevetett volna. A motívumot ugyan regisztrálja (a magyar) egybevető vizsgálat, különösebb jelentőséget azonban nem tulajdonít neki. Ebből olyan következtetés levonására is mód nyílik, hogy a „nagy fen hahottával” való nevetés a névtelen fordító egyéni leleménye lenne.²⁰ Bajza azonban Bogišić gyűjteményében rábukkant egy hosszúsoros horvát epikus énekre, melyben a nemsere, az önleleplezés módja, valamint az azt követő harsogó hahotázás összefüggő motívumsora ugyancsak fölbukkan.²¹ Ami még ennél is fontosabb – s ezt már magam teszem hozzá –, a paralel a 16. századi magyar széphistóriához 17. század végi vagy 18. század eleji horvát

epikus énekből való²², tehát abból a körből, amelynek egyik 100–150 évvel korábbi énekéből a Semptei Névtelen „dolgozott”, vagy amelyet a maga széphistóriájának megalkotásához mintául használt. Tehát, mint azt már Bajza is megállapította: „. . . a Bankó lányának motívumai (a vitéznek öltözött lány, a megismertetés módja) ezek szerint már a horvát népköltés legősibb rétegében is megvoltak”.²³ Nem véletlenül idéztem Bajzát szó szerint: ő az alábbi idézendő epikusének-részlet motívumso-rát csupán kéttagúnak tekinti (a nemcsere és az önleleplezés módja), magam azonban – ugyanannak a szövegrészletnek alapján – háromta-gúnak, hisz ott szerepel benne a harsogó hahota is, ami a magyar széphistóriának is szerves része. Úgy tűnik, a nevetés (a hahotázás) motívumának sem Bajza, sem pedig a többi kutató nem tulajdonított semmiféle jelentőséget.

Idézzük itt először eredetiben a hosszúsoros horvát epikus ének részletét, mintegy bemutatva, hogy a szerbhorvát verses epika eddig ismert kezdeti szakaszában (15–18. század)²⁴ milyen formában nyilatkozott meg.

*Od kada je postala taj lijepa Bosna zemlja,
Care, svjetla kruno!
Je li mlada djevojka za junaka obješena,
Care, svjetla kruno?
I ako mi ti toga svjetli care ne vjeruješ,
Care, svjetla kruno!
Hoću tebi ukazat majke moje obilježje,
Care, svjetla kruno!
I ona mu bješe ukazale bjele dojke,
Grkinja djevojka.
Na nju mi se bijaše svjetli care grohotom nasmijo.
I još joj ide djevojci svjetli care govoriti,
Grkinji djevojci:
Podji s bogom, djevojko, na tvoje na bjele dvore,
Grkinjo djevojko!
Na dar tebi djevojko, Komjene Jagnjiloviću,
Grkinjo djevojko!
Ter se moli ti Boga za moje za dobro zdravlje,
Grkinjo djevojko!²⁵*

Az idézett énekrészlet tartalmi és formai tekintetben hű magyar fordítása így hangozhatnék:

*Mióta létezik ama szép Bosnyák ország,
Fényességes császár!
Bitóra jutott-e ifjú leányzó, hősnek helyette,
Fényességes császár!
Ámde ha énnekem nem hiszel, császári fenség,
Fényességes császár!
Majd elébed tárom, anyámra, az ékességeimet,
Fényességes császár!
És eléje tárta, mint mondta, fehér szép keblét,
A görög leányzó.
Császári fenségből feltöre erre harsogó hahotája,
S újfent szóla, mint elébb is, császári fenség,
A görög leányhoz:
Istennek nevében indulj, leányzó, fehér udvarodba,
Ó, görög leányzó!
Komjen Jagnjilović lész számodra én ajándékom,
Ó, görög leányzó!
Istenhez imádkozzál én jó egészségemért,
Ó, görög leányzó!²⁶*

Mielőtt azonban szemügyre vennénk a magyar széphistóriában szereplő „nagy fen hahottával” nevetés és a horvát epikus ének „grohotom nasmijo” (hahotában tört ki, vagy: harsogva hahotázott) nyelvi alakzatának (pontosabban: epikus formulájának) lehetséges jelentését, említjük meg azt is, hogy a Bankó lányáról szóló magyar ének néhány nyelvi fordulata (motívuma) a későbbi magyar kéziratos költészetben is felbukkan.

Komlós Aladár figyelt fel rá, hogy az 1670 táján összeírt Vásárhelyi Daloskönyv két szövegében is az utókorra maradt a Bankó lányáról szóló széphistória két sorának nagyon közeli variánsa.²⁷ Hadd tegyük hozzá, hogy éppen a széphistória vitéznek öltözött leányzója önleplező akcióját megfogalmazó erotikus töltésű sorokról van szó:

*Hamar kapcsolja kamoka dolmányát,
Királynak mutatá szép két almáját.²⁸*

A Vásárhelyi Daloskönyv egyik versében a két sor ebben a formában olvasható:

*Kikapcsolá szívem kamuka-szoknyáját,
Megmutatá nekem két arany almáját.²⁹*

Ugyancsak szerelmi költemény részleteként, egy másik szövegben így őrződött meg:

*Kapcsoljad ki, szívem, kamuka szoknyádat.
Hadd lássam, édesem, két arany almádat.³⁰*

Komlós úgy véli, hogy a Semppei Névtelen széphistóriája száz esztendő múlva is szélteben ismert szöveg lehetett, s belőle kerülhettek át e sorok a későbbi szerelmes énekekbe, ám mindkét helyen elég szeretlenül illeszkedve a kontextusba.³¹

Ennek eldöntése ma alig lehetséges; valószínűsíteni esetleg a széphistória „tönkreéneklése” figyelembevételével lehetne: ez esetleg megmagyarázná, hogy hogy alakulhatott át a dolmány szoknyává a szövegben, hisz a „szép két alma” vagy a „két arany alma” a női viseletben nem a szoknyában szokott helyet foglalni. Vagy 1670 táján a két arany alma már nem női kebel jelentésben volt értelmezhető?³² Erre nem ismerem a választ.

Érdekes viszont Széll Farkas egyik terminusa, mely az általa frissen közzétett széphistória kapcsán írt kommentárjai közt bukkan fel: az „elbeszélő közhelyek” említése. Pontos szövegkörnyezetben idézve: „Figyelemre méltó az elbeszélő közhelyek ismétlése, mint az népballedáinknál gyakorta előfordul.”³³ Úgy tűnik, Széll ráérezett arra a kategóriára, melynek pontos körülírására, meghatározására majd csak jóval később, a harvardi epikakutató iskola által kidolgozott (epikus) formula terminus kapcsán került sor.³⁴ Arra kell gondolnunk, hogy maga is a népballedákban és az általa tárgyalt széphistóriában szembetűnő állandósult szókapcsolatokra, beszédfordulatokra, kifejezőmódokra, megszövegezésekre, nyelvi fordulatokra figyelhetett fel, tehát olyan szövegelemekre, melyekből az énekes epika szerzői műveiket felépítették, mintegy állandóan felhasználható szövegszervező egységekként alkalmazva őket.³⁵ A tárgyalt széphistória szövegéből ki is jegyez néhányat:

„király udvarába”, „hetvenhét ötvenegy szentelt vitézek”, „Király ő felsége”, „Bankó leánya” stb.³⁶

Mindennek fényében nem elképzelhetetlen, hogy a „kamoka dolmány kikapcsolása”, továbbá „a kamuka szoknya kikapcsolása”, valamint a „szép két alma” vagy a „két arany alma” megmutatása is voltaképpen olyan epikus formula, melyet (melyeket) az epikus ének szerzője (a széphistória epikus ének!) nyelviileg kész építőelemként iktat be szövegébe olyan szöveghelyzetekben, amikor a nemcsere leleplezéséről van szó. Hogy aztán e formulák száz esztendő múlva, amikor a széphistória műfaja már leáldozott a magyar (köz)költészetben, a lírai (nép)költészet nyelvi fordulatai közé került át, nem tekinthető meglepőnek.³⁷ Úgy vélem tehát, hogy a Semptei Névtelen (is) az adott szüzsének megfelelő epikus formulákból építkezett, s ilyen formulának kell tekinteni a „nagy fen hahottával” nevetés állandósult szókapcsolatot is, amely – mint láttuk – a horvát epikus költészetben is megvan.

Az viszont egyáltalán nem véletlen, hogy ez a nyelvi fordulat olyan szövegösszefüggésben bukkan fel, amikor a nemcsere leleplezéséről van szó az epikus költészetben. Éppen ennek megszövegezése okából került megfogalmazásra ez a dolgozat.

Az eddig idézett két epikus költeményből tehát a *nemcsere* (identitásváltás), az *önleplezés* (az előző identitás visszaállítása) és az azt követő *harsogó hahotázás* (rituális aktus) összefüggő motívumsora állapítható meg. Másként fogalmazva: a férfiruhát öltő leányzó női identitása megszűnik, nőként meghal a világ számára; attól kezdve férfi. Önleplezésekor, női jegyeinek feltárásával, a nemcserével megszűnt női identitása visszaáll: nőként újjászületik. Általánosítva: a nemcserével az epikus hős(nő) meghal, az akciót a nevetés hiánya jellemzi; önleplezése által viszont nőként újjászületik, ezt az akcióját harsogó hahotázás kíséri. A háromtagú motívumsor tehát egy virtuális dichotomikus rendszerben a következő oppozíciópárokkal lenne leírható: a halál oldala a nevetés hiányával jellemezhető, az élet oldala pedig (az újjászületés) a harsogó nevetéssel. Felmerülhet természetesen a kérdés, hogy két – tegyük hozzá azonban: nagyon korai – példa kikövetkeztetett motívumsora elegendő-e az *élet – nevetés* és a *halál – nevetéstabu* oppozíciópárok megállapítására. Két példa kevés, de további igazoló folklórpéldák kö-

vetkeznek az alábbiakban, valamint annak az elméleti háttérnek ismeretése, mely e dolgozat kiindulópontját képezte.

Az alább ismertető példa a rituális nevetésről szóló teória egyik legpompásabb, eddig nem vizsgált, s hogy a dolog még izgalmasabb legyen: ezeresztendőös folklórszövege. Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár *A birodalom kormányzása* című művében Dalmáciáról és a szomszédos népekről írván³⁸ beszámol egy epizódról, melyben egy bennünket érdeklő epikum lappangott. Ennek lényege a következő:

Vazul császár idején afrikai szaracénok hajóztak Dalmáciába, többek között Szultán vezérletével, kifosztották Cattarót, megostromolták Ragusát, de a felmentő hadak hírére Langobardiába hajóztak, megostromolták Barit, elfoglalták, feldúlták, majd évtizedekre berendezkedtek Langobardiában. Végül a császár Lajos frank király segítségével legyőzte őket, s vezérüket, Szultánt is foglyul ejtette. Innentől Bíborbanszületett idézem: „Bári városát, a területet s az összes foglyokat a rómaiak császára vette magának, Szultánt és a többi szaracént pedig Lajos, Frankország királya vette magának, és elvitte őket Kápua városába és Beneventum városába. Szultánt senki sem látta nevetni. A király pedig azt mondta, hogy: Ha valaki a valósághoz híven jelenti vagy megmutatja, hogy Szultán nevet, sok pénzt adok annak. Később valaki látta őt nevetni és jelentette Lajos királynak. Az pedig magához hívatta Szultánt, megkérdezte tőle, hogy hogy történt az, hogy nevetett. Ő pedig azt mondta: Láttam egy kocsit, kerekei forogtak, s azért nevettem, mivel egykor én is főember voltam, most pedig mindenkinél lejjebb vagyok, de az Isten újból felemelhet engem. Attól fogva Lajos király meghívta őt asztalához, és vele együtt evett.”³⁹ A történet azzal folytatódik, hogy a ravasz és alattomos Szultán ármánnyal újra főember lesz, de végül meglakol.

Lássuk most, hogy a terjengős, a magyar honfoglalást megelőző kori történet és szöveg valóban alkalmas-e a rituális nevetésről szóló elmélet igazolására, s valóban a fentebb ismertetett virtuális dichotomikus rendszer oppozíciópárjai állapíthatók meg benne.

Nos, megállapítható, hogy az idézett epikumban a kikövetkeztetett dichotomikus rendszer hibátlanul működik. Az oppozíciópárok következetessége szembeűnő. Lássuk ezt az elemzés szintjén. Szultán, a szaracén főember, az elvesztett háború előtt *fenn* volt, tehát ő uralta a helyzetet. Foglyul ejtése után, mint maga mondja, „mindenkinél lejjebb”

van. Státusában tehát identitásvesztés következett be: korábbi vezető szerepe megszűnt; vezérként meghalt környezete számára. Ezért jellemző rá – miként a szöveg mondja – „senki sem látta nevetni”. (Nota bene: az oppozíciópárok a szövegben a *fent* – *lent* további oppozíciópárral gazdagodnak.) Egy kocsi kerekeinek le-fel forgását szemlélve azonban hirtelen *nevetésre fakadt*, mivel rádöbbsent, hogy „Isten újból felemelhet engem”, tehát státusában ismét *identitásváltás* következhet be, újjászülethet, s visszanyerheti előző státusát. (Az eredeti státus visszanyerése be is következik.) Az ezeréves epikumban tehát a nevetés aktusa – a rituális nevetésről szóló teóriának megfelelően – minden tekintetben adekvát, akárcsak a magyar széphistóriában (16. század) és a párhuzamául idézett horvát hosszúsoros epikus énekben (17. század vége–18. század eleje). Az *élet* – *nevetés* és az (identitásvesztés) *halál* – *nevetés hiánya*, valamint a szövegben nyelvileg is megfogalmazott *fent* – *lent* oppozíciópárok tökéletesen működnek: a virtuális dichotomikus rendszer megléte már sokkal több mint hipotetikus.

Hogy a dolog továbbra is izgalmas legyen, a dolgozatban megfogalmazott dichotomikus rendszer oppozíciópárjai a nemzetközi és a magyarországi Mátyás-tradícióban is szövegszerűen megfogalmazódnak. Ennek szemléltetésére egy részlet következik az egyik magyarországi rutén Mátyás-mondából.⁴⁰

A kapuszőgi (Ungvár közeli) rutén Mátyás-monda hosszan indázó történetének kezdeti epizódjai dolgozatom témája szempontjából mellőzhetőek, ezért azokat csak jelzem: Mátyás sokféle előző konfliktus után megölte Pogandzivicst, azután Törökországba ment „valamit kikémlelni”. A szultánhoz betérve azonban nyomban letartóztatták. A szöveg további folytatása:

„– *Te ölted meg Pogandzivicst, az én rokonomat?*

– *Igen.*

– *En is lefejeztetlek vagy fölakasztatlak, ahogy akarod.*

– *Hát akasztass föl.*

– *És hol akasztassalak föl?*

– *A határon.*

– *Jó, majd arccal a te Magyarországod felé fordítatlak az akasztófán, hogy lássad, honnan jöttél.*

A török szultán befogatott, s Mátyás királyt a szekérrre tették, maga a szultán is feleségestől ült fel a szekérrre, hogy a halálát lássák. Mátyás király útközben egyre nevetett. A szultán megszólította:

– Mít nevensz?

– Azon nevetek, hogy a lovak csak az első kerekeket húzzák, s az utolsók meg utánok szaladnak.

A határra értek, beásták az akasztófát, s föl akarták akasztani Mátyást. Ekkor így szólt a török szultánhoz:

– Szabad-e az utolsó órámban valamit kérnem?

– Szabad! – felelte a szultán.

Erre Mátyás király háromszor a sípjába fúj, ami a katonái előtt azt jelentette: Gyorsan, gyorsan barátaim, mert a halál mögöttem van. Katonái megértették, mert közel voltak, s mihamarabb ott termettek. Körülfogták a szultánt, s arra az akasztófára kötötték fel, melyet Mátyásnak készített.

– Te akartál engem Magyarország felé fordítani – szólalt meg Mátyás, most én fordítalak téged Törökország felé. A szekéren is azért nevettem, mert hogy én kénytelen voltam menni, de hogy te minnek jöttél utánam? Most pedig nézz Törökország felé.

Azután Mátyás király seregével visszatért Magyarországra, s addig uralkodott, míg meg nem halt.”⁴¹

Az előző három folklórszövegben, mint láthattuk, a két oppozíciópár: az élet – nevetés és a halál – nevetés hiánya következetesen működik. Vajon a rutén Mátyás-mondában ugyancsak megállapítható ugyanez? A válasz ebben az esetben is igenlő. Mátyás a szultánt halálos ítéletével *identitásváltás* előtt áll: az élők világából a holtak világába látszik átlépni. Szekéren ülve az országhatár felé közeledik, amely egyben az élők és holtak közti világ határának látszik: odáig életben van, de azt élve (az ítélet szerint) nem lépheti át, mert addigra már halott. Mátyás azonban tudja, hogy nem fog meghalni, ezért „útközben egyre nevetett”. A halál térfelének nevetéstabujával szemben tehát – az élet térfelének határa felé közeledve – folyamatosan nevetett, ami egyrészt megfelel az *élet – nevetés* oppozíciópárnak, másrészt mágikus nevetésként is felfogható, ami semlegesítheti, legyőzheti a halált. (Itt csak megemlítem, hogy a balkáni verses epikában a Jézus kívánságára megsütött és vacsorára feltálalt fiúgyermek az istenség harsogó hahotája és vörösborral való

meglocsolás után talpra szökken, vagyis holtából megéled.⁴²) Az természetesen egészen más kérdés, hogy a rutén mondaszövegben a király halálból való megmenekülése a működő etnológiai univerzálé szöveg-szerző ereje mellett a realitás világából is indoklást nyer: a király sípjának hangja nyomán az elbújt katonák előjönnek, megmentik, s helyette a szultánt akasztják fel. Mint látható, Mátyás maga is a kerekék forgásának figyelésével indokolja kitartó nevetését.

Ez a Mátyás-monda társtalan, s már első magyar fordítója és publikálója is tudta, hogy az itt is idézett részlet forrása a Bölcs Salamonról szóló régi szláv szövegekben keresendő.⁴³ Egyébként ezekkel a szövegekkel a bennük előforduló kerék (kerekék) motívummal kapcsolatban többen foglalkoztak, a mindegyik szövegben előforduló nevetés motívumát csak megemlítették. Egyes elképzelések szerint az orosz, ukrán, szerb és más ide tartozó szövegek ősforrását az előbbieken idézett, Bíborbanszületett Konstantintól származó bizánci szövegben kell keresni, bár az eltérések szembetűnőek.⁴⁴

Megemlíthető végezetül két szerb verses szöveg: egy epikus ének és egy lírai dal, melyben az előbbieken elemzett oppozíciópárok kései, halvány, de jól azonosítható nyomait lehet megállapítani. Az egyik egy közismert hegyirabló-ének (hajduk-hősének), a Kis Radojica című, melyben a pasa által foglyul ejtett útonálló *halottnak tetteti magát*, ami voltaképpen *szimulált identitásváltás*, mivel az epikus hős el akarja kerülni a fogságot. A pasa csalástól tartva válogatott kínzásokkal próbál róla meggyőződni, hogy tetteti-e magát: körme alá szegeket veret, nyakába mérgeškígyót vet, mellkasára tüzes vasat rakat – a hős hegyirablót mindez nem hatja meg; arcizma sem rándul. Ekkor azonban bevetik a leghatásosabb fegyvert: körtáncoló csintalan leányzó ugrálnak át a „halotton”, hogy elmosolyintja-e magát. S ez meg is történik, ám egy suhogó bugyogójú leányzó – minő női furfang! – nem leplezi le, sőt tanácsával (a „halott” vízbevetésével) lehetővé teszi menekülését. Íme a hősének ide vonatkozó részletei:

*Istenemre, nem halott ez ember!
Nem halott ez, csak a szája néma,
Hozzatok egy kólónyi széplyányt,
Elejükbe gyönyörű Hajkunát,*

*Mosolyog-é a leányra Ráde?
Összeszedtek egy kólónyi széplyányt,
Elejükbe gyönyörű Hajkunát,
Az vezette Rádéra a kólót,
Attáncolt a talpa Rada testén,
S jaj milyen volt, verje meg az Isten!*

*Aranyos lánc csörgött a nyakában,
Suhogott a selyem bugyogója,
Megpillantja, meg kis Radojica,
Balszemével végigsunyít rajta,
Rámosolyog jobbfelől a bajsza.
De amikor Hajkuna ezt látja,
Hímzett selyem keszkenőjét fogja,
És a Ráde két szemére dobja,
Nem látják a kólóban a lányok.⁴⁵*

Amilyen pompás és vérbő erotikával leplezte le önmagát Bankó lánya a magyar széphistóriában, legalább olyan finom erotika lengi be ezt a leleplező eljárást is. A dolgozatban kikövetkeztetett dichotomikus rendszer két oppozíciópárja ebben a szövegben is tökéletesen működik: a hős hegyirabló tudja, hogy halott nem nevelhet, hahotázhat, mosolyoghat, mert ezzel leleplezné önmagát, vagyis hogy az élők birodalmába tartozik. Ezért a válogatott kínzások ellenére is tartja a nevetéstabuszt. Ugyanezt tudják kínzói is: ezért szabadítják rá a suhogó bugyogójú leányzókat, hátha mégis elmosolyogja magát. Ez meg is történik: a csintalan Hajkuna észreveszi a mosolyt, ebből tudja, hogy a férfi él. (Másként fogalmazva: a hős az imitált halálból újjászületik, s ezt mosolygás kíséri.)

A *Marica leányzó* című vers hősnője ugyancsak halottnak tetteti magát, hogy ne kelljen férjhez mennie a vitéz Herceg Sztipánhoz. Hasonlóképpen kínzásoknak vetik alá, s végig moccanatlan-mosolytalan marad, ámde amikor a legfőbb próba következik: Sztipán keblébe dugja kezét, csaknem elmosolyintotta magát. (Véletlen-e, hogy az *identitásváltók* vagy a *váltást szimulálók* [ön]leleplezésében oly nagy szerepet játszanak az erotikus vagy laszcív mozzanatok?) Lássunk néhány sort ebből a versből is:

*Amikoron rám tüzet rakattak,
Bizony, anyám, nagyon melegem lett.
Amikor meg kígyót a nyakamra,
Mint három sor fehér igazgyöngyöt.
S mikor nyúlkált átkozott kezével,
Kicsin múltott: el nem mosolyodtam.⁴⁶*

Ebben a szövegben a hősnő sikeresen ellenáll a kísértésnek: *majdnem nevetett* (majdnem elmosolyintotta magát, amikor keblébe nyúltak), tehát az *identitásváltás*, legalábbis a külvilág számára, tökéletesnek tűnt: a lányt *halottnak* tekintették. Megállapítható tehát, hogy ez a szövegrészlet is jól illusztrálja a *halál – nevetéstabu* és az *élet – nevetés* oppozíciópárt, amely – többek között – a rituális nevetésről szóló teória egyik alappillére.

Összegezve az elemzett példatár megállapításait, úgy találom, hogy a Bankó lányáról szóló 16. századi széphistóriánk végének hahotázás-epizódja korántsem csak a talpraesett leányzó mindenki eszén túljáró kalandjának nyugtázása a boldog apa részéről. A szöveg nyújtotta kontextus ugyanis pontos adatokat kínál annak a rejtett jelentésnek dekódolására, amelyet – úgy vélem – a fenti elemzéssel és a felhozott analógiákkal sikerült bemutatnom. Hasonló vizsgálatokra nem ismerek példákat a magyar folklorisztikában.⁴⁷

E dolgozat során többször említett rituális nevetésről szóló teória megalapozója és megfogalmazója Vlagyimir Jakovlevics Propp (1895–1970) orosz folklorista és teoretikus. *A rituális nevetés a folklórban* (1939) című nagyszabású tanulmányában⁴⁸ fejtette ki a nevetésnek az archaikus társadalmakban és a tradicionális népi kultúrában megállapítható funkcióját, ami alapvetően különbözik a mai, általánosnak tekinthető nevetésértelmezéstől. Elméletének alaptétele, hogy az archaikus társadalmakban és a népi tradícióban a nevetés mindig ahhoz a feléhez tartozik a kettős megkülönböztető jegyekkel két térfélre osztott világnak, amely az életet, a gyarapodást, illetve az életbe lépést jelenti. Ebben a térfélben bizonyos rituális alkalmakkor a nevetés kötelező. A dichotomikus rendszer másik felét a túlvilág, vagyis a halál jelenti, ahol a nevetés tilos; a két térfél határának áthágásakor – a kontextusnak megfelelően – életbe lép a nevetéstabu vagy pedig kötelező a nevetés.

Propp szerint a dichotomikus rendszer működését bizonyító példák száma igen csekély, csak kitartó kutatás során lehet őket összegyűjteni. Saját szavaival e dolgozat alapjait képező elképzelés így hangzik: „E mágiának [a nevetés mágiája – J. K.] korai formája azon az elképzelésen alapszik, hogy a halottak nem nevetnek, csupán az élők. A túlvilágra érkező halottak nem tudnak nevetni, az élőknek pedig nem szabad. Ugyanakkor az életbe lépés minden formáját, legyen az egy gyermek születése, vagy az avatási vagy ehhez hasonló szertartáshoz fűződő szimbolikus újjászületés, nevetés kíséri, melynek nem csupán életet kísérő, hanem életteremtő erőt is tulajdonítanak. A születést, illetve újjászületést ezért kötelező jellegű szertartásos nevetés kíséri.”⁴⁹ Propp arról is beszél tanulmányában, hogy vannak olyan adatkategóriák, amelyekre elméletének kidolgozásakor az ő figyelme még nem terjedt ki. Ezeknek felkutatására és elemzésére ösztönzi azonban a kutatókat, akik elképzelését alkalmazhatónak tartják az etnológiai vizsgálatokban. Propp tanulmányának példatára nem terjed ki a nemcsere folklorisztikai előfordulásainak vizsgálatára és elemzésére. Dolgozatom ebből következően újabb adatkategóriát kapcsol be a proppi elmélet igazoló példatárába. Nagyon valószínű, hogy további türelmes gyűjtéssel dolgozatom példái további prózaepikai és verses epikai szövegekkel gazdagíthatóak.

Propp tehát egyetemes, kultúraközi etnológiai univerzálékat következtetett ki a nevetés, a nevetéstabu, valamint az élet és a nemlét összefüggésrendszerében. Az általa megállapított oppozíciópárok jól beleilleszthetők abba a dichotomikus rendszerbe, melynek példáit évtizedekkel később V. V. Ivanov gyűjtötte össze és tárgyalta tanulmányaiban.⁵⁰ Propp tanulmánya és nevetéselmélete további vizsgálatra ösztönözheti a kutatást, hisz nyilván vannak még területei az archaikus társadalmak leírásainak és a tradicionális népi kultúrának, ahol a proppi elképzelések működését ellenőrizni lehetne.

JEGYZETEK

¹ SZÉLL 1884. 670–774.

² Vö. RMKT 16. 6. (1896) 312.; PÁVEL 1913.; KOMLÓS 1913.; SZEGEDY 1913.; BAJZA 1934.; BAJZA 1936.

³ Vö. SZEGEDY 1913. 418.

- ⁴ Vö. VARGYAS 1960. 223–236., VARGYAS 1976. II. 532–545. és VIDAKOVIĆ 1986. 131–141.
- ⁵ Tárgyalja: MEDENICA 1938. és VIDAKOVIĆ 1986. 131–141.
- ⁶ Lásd az 1. jegyzetet.
- ⁷ RMKT 16. 8. (1930) 173–178. és 465–468.
- ⁸ BAJZA 1934. és BAJZA 1936.
- ⁹ KURELAC 1871. 187–188. No. 483.
- ¹⁰ VARGYAS 1960. 223–236.
- ¹¹ Közölve: VARGYAS 1960. 225–226. és VARGYAS 1976. II. 532–534. Említi: RMKT 17. 3. (1961) 591.
- ¹² Talán kivétel: HORVÁTH 1977. és HORVAT 1979.
- ¹³ Vö. VIDAKOVIĆ 1986. és a nála idézett irodalom. Teljes szerbhorvát fordítása: DAVID 1977. (kommentárokkal), 96–103. Azt azonban nem tapasztalom, hogy a kérdés délszláv vizsgálói ezt a szöveget ismernék vagy hivatkoznák.
- ¹⁴ RMKT 16. 8. (1930) 174.
- ¹⁵ Ugyanott: 176.
- ¹⁶ Ugyanott: 177.
- ¹⁷ Ugyanott: 177.
- ¹⁸ BAJZA 1934. 20., de lényegében ezt mondta már SZEGEDY 1913. 404. is.
- ¹⁹ RMKT 16. 8. (1930) 178.
- ²⁰ SZEGEDY 1913. 410.
- ²¹ BAJZA 1936. 84. és BOGIŠIČ 1878. 136–138. No. 54. (A versanyag lapszámozása szerint.)
- ²² BOGIŠIČ 1878. 132–133. (A bevezetés lapszámai szerint.)
- ²³ BAJZA 1936. 84–85.
- ²⁴ A hosszúsoros énekek neve: bugarštica. Váltakozó szótagszámú sorokból (11–16 szótag) áll, soronként, kétsoronként (néha ritkábban) refrén következett utánuk, amely mindig hat szótagú. A bugaršticák az élő népköltészetből már nem voltak ismertek, két 16. századi nyomtatott változat mellett csupán kéziratos formában, főleg daloskönyvekben maradtak fenn. Leggazdagabb közzétett gyűjteményük: BOGIŠIČ 1878.
- ²⁵ BOGIŠIČ 1878. 138. (A versanyagban.)
- ²⁶ Saját fordítás, mely a versforma és versdallam érzékeltetése miatt műfordítás, tehát nem szó szerinti. Szó szerinti fordítást csak prózába lehetne adni.
- ²⁷ KOMLÓS 1913. A Vásárhelyi Daloskönyv első összkiadása: FERENCZI szerk. 1899.
- ²⁸ RMKT 16. 8. (1930) 177.
- ²⁹ FERENCZI szerk. 1899. 67. és kissé eltérő ortográfiájú szöveggel: RMKT 17. 3. (1961) 233.
- ³⁰ FERENCZI szerk. 1899. 111. és kissé eltérő ortográfiájú szöveggel: RMKT 17. 3. (1961) 116.
- ³¹ KOMLÓS 1913. 635. Elképzelését támogatja: RMKT 17. 3. (1971) 591. Ugyanott utalás még két változatra, az egyik a Szikszai Énekeskönyvből:

*Kaptsoljad ki, szivem, tarka pruszlikodat,
Had fogjam meg, lelkem, két arany almádat.*

A másik a Teleki-énekeskönyv egyik versének részlete:

*Kapczollyad ki lelkem mellyeden ingedet,
Had lassa megh szemem ket fejer czezedet.*

- Ez utóbbi: RMKT 17. 3. (1961) 114.
- ³² A magyar almaszimbolika kérdését tárgyalja, saját korábbi ugyanezt tárgyaló dolgozatainak eredményeit felhasználva: DANKÓ 2002.
- ³³ SZÉLL 1884. 676.
- ³⁴ Vö. LORD 1990. I. 67–125. (Az eredeti: *The Singer of Tales*, 1960.)
- ³⁵ Világirodalmi Lexikon 3. Budapest, 1975. 272–273. (Voigt Vilmos)
- ³⁶ SZÉLL 1884. 676.
- ³⁷ Lásd még a 31. jegyzetben felsorolt közeli változatokat is.
- ³⁸ BÍBORBANSZÜLETETT 2003. 69–79. (29. fejezet)
- ³⁹ Ugyanott: 73.
- ⁴⁰ SZÉMÁN 1911.
- ⁴¹ SZÉMÁN 1911. 237–238. Rutén eredetije: KEROSA red. 2001. 37. Más fordításban: ORTUTAY 1939. 31–32.
- ⁴² Idézi és kommentálja: ČAJKANOVIĆ 1924. 40.
- ⁴³ SZÉMÁN 1911. 238.
- ⁴⁴ Vö. RADOJIČIĆ 1927., BOŠKOVIĆ-STULLI 1997. 34–37. Szerb példaszövege: KARADŽIĆ 1988. 143–144. No. 42. és jegyzet: 570.
- ⁴⁵ A „népköltészet humora” szempontjából idézi és kommentálja: ĐUROVIĆ 1931. 45. A magyar nyelvű részlet: DOMOKOS szerk. 1959. 156. Kardos László fordítása.
- ⁴⁶ Idézi: ĐUROVIĆ 1931. 46. Magyarul saját fordításom.
- ⁴⁷ Néhány kísérlet Propp szellemében: JUNG 1993. és JUNG 2003.
- ⁴⁸ PROPP 1988.
- ⁴⁹ PROPP 1988. 246.
- ⁵⁰ Vö. IVANOV 1982., IVANOV 1984. és ZOLOTARJOV 1980.

IRODALOM

BAJZA József

1934 „Bankó lányának” nyugat-magyarországi horvát változata. *Irodalomtörténet* 23(1934) 9–20.

1936 Még egyszer „Bankó lánya”. *Irodalomtörténet* 25(1936) 82–85.

BÍBORBANSZÜLETETT Konstantin

2003 *A birodalom kormányzása*. Ford. Moravcsik Gyula. Szeged

BOGIŠIĆ, Valtazar

1878 *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa I*. Biograd

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja

1997 *Priče i pričanje*. Stoljeća usmene hrvatske proze. Zagreb

ČAJKANOVIĆ, Veselin

1924 Magični smej. In: *Studije iz religije i folkloru*. SEZb 31. Beograd, 25–42. és 172–173.

DANKÓ Imre

- 2002 A magyar almaszimbolika. In: Hoppál Mihály szerk.: *Elbeszélés és emlékezet*. Tanulmányok Istvánovits Márton emlékezetére. Budapest, 19–48.

DAVID, Andraš

- 1977 *Mostovi uzajamnosti*. Novi Sad

DOMOKOS Sámuel szerk.

- 1959 *Betyárok tüzénél*. Kelet-európai népek betyárballadái. Budapest

ĐUROVIĆ, Dušan

- 1931 Smešno u narodnoj poeziji I. *Zapisi* (Cetinje) 5(1931) 40–46.

FERENCZI Zoltán szerk.

- 1899 *Vásárhelyi Daloskönyv*. XVI–XVII. századi szerelmi és tréfás énekek. Budapest

HORVAT, Ivan

- 1979 Narodne balade o davojski-hajduku. *Etnografija Južnih Slavena u Madarskoj* 3. (Budapest), 1979. 60–70.

HORVÁTH Iván

- 1977 Széphistória – népballada. *Életünk* (Szombathely) 1977. No. 1–2. 66–72.

IVANOV, Vjacseszlav

- 1982 A művészet és a piktográfia egy archaikus jeltípusáról. In: Nyekljudov, Sz. Ju. szerk.: *A művészet ősi formái*. Budapest, 111–145.

- 1984 A kettős szimbolikus osztályozásról. In: *Nyelv, mítosz, kultúra*. Budapest, 48–66.

JUNG Károly

- 1993 A teremtő és varázscélú nevetésről. In: *Az emlékezet útjain*. Újvidék, 14–17.

- 2003 Miért nevetnek a betlehemeseken? *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 35(2003) No. 3. 66–78.

KARADŽIĆ, Vuk. St.

- 1988 *Srpske narodne pripovijetke*. Prired. Miroslav Pantić. Beograd

KERCSEA, Igor red.

- 2001 *Matjaš, korolj Ruszinuv*. Uzsgorod

KOMLÓS Aladár

- 1913 A Bankó lányáról szóló széphistória és a Vásárhelyi Daloskönyv. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 37(1913) 634–636.

KURELAC, Fran

- 1871 *Jačke ili narodne pjesme prostoga i priprostoga puka hrvatskoga . . .* Zagreb

- LORD, Albert B.
1990 *Pevač priča I–II*. Beograd
- MEDENICA, Radoslav
1938 *Delija-devojka. Prilozi proučavanju narodne poezije* (Beograd) 5(1938) No. 2. 260–265.
- ORTUTAY Gyula
1939 *Rákóczi két népe*. Budapest
- PÁVEL Ágoston
1913 A Bankó lányáról szóló széphistória délszláv forrásai. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 37(1913) 104–112.
- PROPP, Vlagyimir Ja.
1988 A rituális nevetés a folklórban. *Létünk* (Szabadka) 18(1988) No. 2. 223–248.
- RADOJČIĆ, Đorđe Sp.
1927 „Jedna gobela u kao, a druga iz kala”. *Književni sever* (Subotica) 3(1927) 258–259.
- SZEGEDY Rezső
1913 A „Béla király és Bankó lánya” forrása. *Budapesti Szemle* 1913. Tom: 153. 404–422.
- SZÉLL Farkas
1884 Egy XVI. századi codex históriás énekei II. *Századok* 18(1884) 662–667.
- SZÉMÁN István
1911 Mátyás király a magyarországi rutén népmondában. *Ethnographia*, 22(1911) 236–240.
- VARGYAS Lajos
1960 Kutatások a népballada középkori történetében. I. Francia eredetű réteg balladáinkban. *Ethnographia* 71(1960) 163–276.
1976 *A magyar népballada és Európa I–II*. Budapest
- VIDAKOVIĆ, Krinka
1986 *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*. Sarajevo
- ZOLOTARJOV, A. M.
1980 Társadalomszervezet és dualisztikus teremtmítoszok Szibériában. In: Hoppál Mihály szerk.: *A tejút fiai*. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról. Budapest, 29–58.

EGYENES T-t – MONDTA AUDEN – ÉS GÖRBE Q-t

B Ö N D Ö R P Á L

Hajnali részegség

Egyszer már meghaltam. Vagy megszülettem.
Egyszer meg csúnyán legörbült a szám
mert nem kaptam zsömlét a nagyszünetben.
Akkor is sírtam mikor meghalt az anyám.

Oly egyszerű. Hol itt vagyok hol ott-
hon. Felkelek az ágyból. Visszafekszem.
Nincs étvágyam. Vagy éppen nassolok.
Készségesen kiszolgálom a testem.

Nem bennem és nem is dőlt – egyelőre –
csak egyre ment össze az egy világ.
Az melyben mikor kinyitod a szád
hogyan egyet mondjál kettő lesz belőle.

Mire tanítsam akkor ma nehéz-
fejű tanítványom – most se figyel rám! –:
saját magam? Ezt én kérdelem vagy ő? Lenéz
lefitymál mindent. Hagyjuk. – Kedves Ezrám! –

ha úgy vesszük senki sem volt fasiszta.
– S ezt most ki mondja? – Se hossza se vége.
– Néked olybá tűnik – kérdezte Pista
néni a hentes testes felesége –

hogy itt a mindenre kész bölcselet
és az irodalom húzza a kötelet?
Egyenes T-t és görbe Q-t?
A fény végén látszik az alagút.

„Mivelhogy az áprilisi fagyok.”
„A semmiből csinál megint ügyet.”
„Nem ért hozzá csak adja a nagyot.”
„Hogy a fák. És a fákon a rügyek.”

Lefoglalta az *ügynevezett* élet:
Úgy élt le – más kérdés hogy hogyan élt –
valamivel kevesebbet mint hatvan évet
hogy azt sem tudta mi is a tét.

Közülünk – mert naivak voltunk – egy se
tudta kinek-minek az opponense
– konkrétan. 68-ban. De látszott hogy nagyon az.
Egy se volt többé hasonló tavasz.

Még haza nélkül is elvan az ember.
Mondta Jani. Mondta Erzsike. Fogytán volt a sör.
Tudomásul veszi hogy sehol sem kell
és mindent a szőnyeg alá söpör.

Hajnali részegség . . . Ha ez egy állapot:
múlóban van. S hiába lopnám a napot
ebben a pár sorban több óra munka
van és egy élet. – Hogy kerültem e lebujba? –:

Még egyet fordult a világ velem.
– Pistike néni – vallottam be – félek.
Mikor meghaltam nem volt bennem élet –
azt se tudtam hogy mi a szerelem.

GÓLYALEVES

BORDÁS GYŐZŐ

– Mit mondjak magamról, én egy ilyen nyugtalan lélek voltam, vagyok. Azt hiszem, hogy a síromban is vetek még egy bukfencet.

Lágy arc, élénk, apró, szinte a szemüregbe besült szemek, a feltételezett korhoz képest kevesebb ránc az arcon. A haj rövid, tövises, ősz, szinte fehér, akárcsak a szobában nyugtalankodó, a vendégre föl-fölugráló, fésült szőrű, ápolt ölebé. A bútor múlt század elejei, nehéz takarók, a falon gobelin szentképek faragott keretben. Kis villany cserépkályhája ontja a kelleténél több meleget, amitől a szobában kissé fülledt a levegő.

Még kora tavasz van, ezért, bár udvariasan utalok rá, nem szabad ablakot nyitni.

– Megfázhatunk – mondja.

Csak kinézünk a teraszra nyíló ajtó-ablakon. A ház előtti pázsitot már egyszer lekasálta, a körágyásokban virágzik a jácint és a tulipán, megindult a két fenyő is, ágaikból halványzöld, üde hajtások kandikálnak. A rendezett kert is az ő műve.

– Látja, szemüveg sem kell hozzá, hála istennek, hogy innen is lássam a rügyeket, pedig mára betöltöttem a nyolcvanharmadikat . . . Pedig annak idején Pribojban egy jósnő csak hetvenet jósolt. Ja, Priboj!

Manci néni, nevezzük így, nyugtalan természetének köszönhetően, míg az ura a Kanizsáról elvitt malmot szerelte ebben a nyugat-szerbiai városkában, török bulát, azaz bugyogós nadrágot szerzett meg fekete fátolykendőt, lábára könnyű bőrtopánkát húzott, s muszlim nőként ment

próbára tenni az urát. Kíváncsi volt, érdekelte, elfogad-e más nőt is, vagy csak őt.

– Ez meg mit akarhat? – kérdezte Géza mester a Jóska mestertől, mármint a férjemtől.

– Majd megmondja.

Csakhogy a „török lány” nem akart megszólalni, hiába kérdezték, erősen tört kanizsai szerbségükkel, mi kéne, s kommentálták, magyarul, hogy tán „dugni jött”, nem felelt, hanem kacéran fordult egyet az ura előtt, tett egy szakasztott olyan törökös mozdulatot, amelyet Bátori Dezső velük, a helyi műkedvelőkkel a Gül Babához hetekig tanított, amitől a férj gyanút fogott.

– Tudni kell: ebben a színdarabban is csak a lefátyolozott jelenetekben vehettem részt, mert különben – mondták –, elriasztanám a közönséget. Elég az hozzá, hogy e néhány lejtés után a párom odalépett hozzám, fölhúzta szememről a feredzsét, és már mondta is: Az anyád szentségit, te kurva hülyéje! Csakhogy két pofont is nem kaptam azonnal. De erre a helybeli török munkások, a fogdmegok, mindannyian törrel a kezükben, meg a fegyveres őr puskával, üldözőbe vett bennünket, s ha szaladtunkban idejében oda nem érünk a fabarakk végében levő irodába, a szerb direktorhoz, férjemet legyilkolják! Le bizony, mert ekkora sértést muzulmán férfi a muzulmán nővel szemben el nem visel. Inkább a halál! Még akkor sem, ha Tito rendeleteileg éppen ekkor tiltotta meg a feredzse használatát.

– Mondtam is az uramnak este, szereljétek föl minél hamarabb nekik azt a tőlünk elvitt malmot, és menjünk vissza a mi szegénységünkbe, bárhova, de ha lehet, a Tisza partjára.

József már akkor is kitűnő malmász hírében állott, s ottani munkája sikeres végeztével, meg talán jutalmul is, a munkaérendrend valamilyen magas fokozatával a mellényén Földvárra kapott áthelyezést. Azzal a kikötéssel, hogy akkor illenék a párt tagjává lenni.

Ezt meg hogyan kivédeni? Ott a két apró gyerek, se ház, se föld, semmi. Éhezni meg már sokat éheztek, csak lisztből volt mindig éppen annyi, amennyi kellett. De sokan még ezért is irigykedtek rájuk.

Az ura elfogadta és elfoglalta a földvári malomban az állást, egy megüresedett romos házba be is költözhettek, és amikor ez a bizonyos feltétel a helyi pártbizottságban szóba került, Mancinak támadt egy

bukfenc ötlete. Másnap mondta is az ura a párttitkárnak, hogy tán mégsem lehet.

- Már miért ne lehetne, Józsi elvtárs? – kérdezte a párttitkár.
- Mert a feleségem már gyereket keresztelt.
- Mi az, hogy keresztelt, amikor azt csak pap teheti?

Ezek után Mancit is becitálták, hogy igaz-e, amit a Józsi mond? Ő is váltig állította, bizony, igaz.

Nem másutt, mint Kanizsán, és Márton Mátyás plébános urat helyettesítve. A mellékoltár megkopott Krisztus szobrát festette kékre, amikor Bálint Rozália, az egyházi kórus egyik legbuzgóbb és legjobb hangú tagja azzal állít a festést ellenőrző plébános elé, akárhogy is, de találjon módot az unokája megkeresztelésére.

A gond az volt, hogy Rózsa asszony veje söprűgyári vállalati párttitkárként hallani sem akart az elsőszülött gyermekük megkereszteléséről.

Sokáig vakargatta az üstökét szegény Márton plébános úr, mígnem támadt egy ötlete.

– Mancsi, jöjjön csak le – mondta. – Maga egy értelmes asszony . . .
– Életemben ekkora bókot nem kaptam, s még hogy a plébánosunktól! Hát mindenki tudta, én voltam a falu legcsúnyább lánya, meg ekkorra már asszonya is. Amikor megszülettem is, olyan csúnya voltam, hogy apám ki akart dobni a szemétdombra. Igaz, elsősorban azért, mert nem voltam gyerek, azaz fiú. Ki is tagadott a családból. Suszter nagybátyám nevelt föl. A pontosan húsz gyerekük mellé vett át, a huszonegyediknek. Négy ikerpár, mindnek a nevét ma is föl tudnám sorolni, s képzelje, tizenhat éves korunkig mind föl is nevelte. Engem is.

Azzal vette át, hogy ahol húsz, akkor már mit számít, ha eggyel több. És hol végezte? A mitrovicai börtönben, csak azért, mert egyszer a háromlábú székében ülve dühében azt találta mondani, jobb volna a köztársaság mint a királyság!

Mancsi egy kis üvegedényben szenteltvizet kapott a paptól, amit szoknyája zsebébe dugott, és Rózsa asszonnyal elment a gyermekágyban fekvő fiatalasszonyhoz és csecsemőjéhez. S míg a söprűgyárban tartott a konferencia, a kapott utasítás szerint, a kised lábát megemelve, hogy a lavórba folyjon a víz, elmondta a gyorsan betanított mondatot: „Én téged, Árpád, megkeresztellek, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.

Ámen.” S a gyerek kopaszka fejére öntötte az összes keresztvizet, hogy az fölsírt, mert bármennyire is iparkodott, a pólyába is jutott.

Hogy ezek után volt kivizsgálás, pappmeghurcoltatás, gyors leváltás a sóprúgyár pártelnöki posztjáról? Volt. S Jóska molnárunk is újabb áthelyezést kapott, ezúttal Futakra, a paprikamalomba.

De még Földvárnál maradva. Az a bizonyos kiutalt romos, vert falú ház egy módosabb, bizonyos Jovo gazda szomszédságában volt. Erről az emberről meg az a hír járta, hogy Jajcéban ő mentette meg Tito életét. Hogy s miként, nehéz volt bármi közelebbit is megtudni, de tény, politikával, bármennyire is akarták, nem akart foglalkozni. Bele is egyeztek, ha nem nem, de mindenki tudta, hogy szent és sérthetetlen, mert csak egyetlen szavába kerül, s akkor majd a marsall!

Szó, ami szó, soha vissza nem élt helyzetével, s ezért nagyon becsülték. Gazdálkodott, mint legtöbben, vetett, aratott, csépelte, öt-hat disznót nevelt évente, az udvar tele volt baromfival, csirkével, kacsával, libával, sőt néhány gyöngytyúkot is tartott, hogy velük legeltesse le tavaszonként a cukorrépa földje barkóit.

Udvara hatalmas szalmakazlán gólyák fészkeltek, amelyek ezen a tavaszon is itt voltak, költöttek már, amikor kikeltek a kislibák is. Pontosan tizenhét kelt ki a húsz tojásból. Cseperedtek is a friss tavaszi fűvön, amikor egy napon Jovo gazda azt vette észre, időnként nyugtalan a libamama, és kettővel kevesebben vannak a családban, majd másnap megint kettő a fogyatkozás. Majd harmadnap látja is, a gólyaanyuka hogyan csap le rájuk.

– Na, megállj! – káromkodta el magát a gazda dühében.

Nekitámasztotta egyágú, leghosszabb létráját a szalmakazalnak s lassan kúszott fölfelé, óvatosan, hogy zajt ne csapjon. A méternyi átmérőjű gallyhalmazon át nem láthatott, csak hallotta, amint a gólyamama csőrével szinte darabolja az ötödik kislibát, s nyilván falatonként adogatja, hol az egyik, hol a másik fióknak. Ettől már a düh is rázta, de mit tegyen, a fészek, mint egy koszorú, tüskéi kifelé élesek, alulról pedig hozzáférhetetlenül sűrű. Csak állt, és várt ott a létrán. Aztán amikor a gólya a fészek szélére állva újabb áldozatot kiszemelve nekirugaszkodott volna, elkapta az egyik lábát, amitől az egyensúlyát veszítve hanyatlani kezdett, s fejét a létra szélébe ütődve, megszédült.

– Egy disznóval sem birkóztam ennyit – pedig száznál is többet leöltem már –, mint ezzel a madárral – mesélte Jovo még napokkal az esemény után is a falubelieknek. Bár kábult volt, rúgkapált, csőrével kilyuggatta a nadrágom, kisebezte a bokámat, a térdemet, miközben attól tartottam, vele zuhanok le. De hol a létrába, hol a kazlat rögzítő, téglákkal merevített drótokba kapaszkodva birkóztam vele, míg nagy nehezen csuromvizesen leértem, s akkor elkaptam a nyakát, és megtekertem, most belefojtalak a barába.

– Én a szomszédasszonnyal már csak azt láttam, amikor a gazda szemmel láthatólag fölindulva, a dühtől vörösen húzta maga mögött a nagy, nem is madarat, hanem állatot a csatorna holt ága felé.

– Talán csak nem fog eldobni ennyi húst? – szólta oda Branka. – Adja ide, majd mi levágjuk.

S már szaladtak is a késért.

Mint ahogy a libát vágják, úgy végzett a két asszony a gólyával. A kotlában vizet forraltak, fölpuolták, elosztották egymás között. Jovo gazda viszont kikötötte, neki bizony egy dekányi sem kell belőle.

– Péntek volt, úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Jön haza a malomból az uram.

– Mi ez az illat?

– Liba – mondom.

– Liba? Pénteken liba, mikor vasárnap is alig futja egy tyúkra? Te valami rosszban sántikáltál!

Alig lehetett meggyőzni, hogy csak nyugodtan egye meg, a történetet pedig hagyják későbbre.

– A családunkban azóta is, ha igazán jó leves, vagy sűrű pörkölt kerül az asztra, az akkori gólyalevest meg a paprikást hozzuk szóba. Mert olyan volt az, mint lakodalmakban a kakaspörkölt, bográcsban. Sűrű, de olyan sűrű és kocsonyás, hogy amitől – mint én azt kurjongatás közben mondani szoktam a férfiaknak –, a tökök is odaragad a padhoz. Mert én már ilyen szókimondó vagyok, akinek nem tetszik, ne hallgassa.

Mintegy ötszáz följegyzett lakodalmi rigmusa, vicce van a Bibliára hasonlító vaskos, fekete, kemény fedelű „olvasókönyvében”. Részben mástól átvett, részben önmaga megfogalmazta szövegek, de különösen lakodalmakban mindig fölhasználhatók.

– Tudja, mindig hívtak, mert tudták, viccelődési hajlammal megáldott az isten, de engem egy ember se szeret el. Meséltem, vagy nem, csúnya voltam, mint a varangy. A tánciskolában sem kért föl senki, csak álltam a sarokban, míg mások viháncoltak. Meg is fogadtam, nem megyek többé . . . Így csak egy fél évem van elismerve . . . A legények azzal csúfoltak, kidörzsölöm a derekukat, ha velem táncolnak . . . A doktor meg, mikor már a második fiammal voltam állapotos, félmeztelenre vetkőztetett, s azt kérdezte: – Maga férfi vagy nő?

Lapos volt, mint a deszka. Sokáig azt sem tudta, az urának miért kell. Aztán bevallotta. Nagy szerelmi csalódás érte, s bánatában már a Tiszának ment. S éppen akkor Mancsi mászott fölfelé az akácós partra a barátnőjével játszadoxva, s hosszú, fekete szoknyája alól kivillant a bokája . . .

– Nem vicc, de még az oroszoknak sem kellettem. Kanizsára értek 44-ben, és az apácákat, de a betegeiket, a tüdőbajosokat, a vérhasban szenvedőket, sőt egy féllábút is, akiket csak a zárdában értek . . . sorba. De engem nem. Azt mondták: mars!

– Csak az uramnak. Neki meg a bokám s a hátam miatt. Mert ha van valami szép rajtad, akkor az a hátad. Csakhogy én ezt soha nem láttam. Fehér és selymes a bőrod – mondta többször, s belém harapott. S ez olyan jólesően fáj.

– Ja, és a magyar katonák 41-ben. Jöttek nagyszombat napján, előbb a motorosok, majd a gyalogosok. Ünnepezt a falu. Mondom nevelőanyámnak, én elmegyek a templomba. Nem ellenezte. Megyek. Szép szál legények, ölelkeznek, csókolóznak a lányokkal, engem senki észre nem vesz. Próbálok közeledni az egyikhez, talán hadnagy volt, azt kérdi, mit akarsz. Elpirultam. S tudja, mit mondott? – Pucolj innen, mert nem lesz ennek jó vége. Én meg belopakodtam a templomba, mondom, a föltámadási szentmisére, ahogyan a nevelőanyámnak is mondtam. De ezúttal ez is elmaradt, csak egy öreg kikeresztelkedett zsidót, a Hoffmann bácsit láttam ráborulva az utolsó padra, aki azt mondta: – Lányom, lányom, jobb, ha most mindjárt hazamész.

Később hallotta, még a pap is elment üdvözölni az érkezőket. Hoffmannat pedig már negyvenkettőben elvitték Dachaubá.

– A halálról jut eszembe, voltam én halottkém is. Merthogy nem félttem, mint sokan, a halottaktól. Már gyerekkoromban játszottam olyat,

hogy fogjuk meg a halott nagy lába ujját, akkor gazdagok leszünk. Hol hallottam ezt a bolondságot, nem tudom, de valószínű, hogy magam találtam ki, ezért nekem kellett elsőnek mennem. S meg is fogtam, ha asszony volt, ha férfi, a többiek meg reszkettek, és halálsápadtan jöttek ki a ravatal mellől. Én meg éppen ezt élveztem, hogy megijednek, félnek.

– Aztán egyszer, és nem is oly régen, én is berezeltem. Így, ahogy mondom. Este zörgetnek, hogy meghalt a Németh Béla bácsi, föl kellene öltöztetni. Lesz egy liter pálinka is, mondták, tudván, hogy én azt igen-igen szeretem. Azonnal mentem, fölöltöztettem tisztességesen, valami kinőtt, fekete zakóba, nadrágba, még a kezeit is összekulcsoltam, fehér zsebkendőt tettem közé, és bele aprópénzt. Így feküdt az ágyon, hogy majd reggel, ha hozzák a koporsót . . . Hanem, kifelé menet, mondja a felesége siránkozva, hogy azzal a pacemakerral, vagy mi a nyavalyának hívják, hála istennek, kibírt még öt évet.

– Megyek hazafelé, és gondolkozok, mintha tényleg kattogott volna az öregben valami. Ha ez a valami feltámasztja, és megtudja, hogy én öltöztettem halottnak . . . Egész éjjel nem tudtam aludni, és már hajnalban hajts vissza.

– Mi a fene van magával, hogy már ilyen korán itt van? – kérdi az özvegy.

– Mintha nem kulcsoltam volna jól össze a kezét, és majd nem tudjuk rendesen befektetni a koporsóba – mondom.

– Menjen és nézze meg.

Ő meg odament, ráhajtotta a fejét a mellére és fület, de csak a falóra ketyegett a szobában.

– No, igyon már meg velem egy pálinkát, mielőtt folytatnám.

SZÁZ

KUKORELLY ENDRE

A bal karomon fekszem. Nyomja a szívgyödröt, elég rossz.
Ez így nagyon rossz. Próbálok valahogy kiráncigálni magam alól a karomat.

Sikerült elaludnom, úgy látszik, visszaaludtam. Hajnalban felébredtem, megnéztem az órát, kimentem a konyhába. Zörög a hűtőszekrény. Elfelejtetek.

Próbáltam megfordulni, a hátamra fordulni. Elszibbadt a karom, mozgatom, mozog szépen, jól van. Ittam narancslevet, aztán visszafeküdtem. Egy kislány egyensúlyoz a járda peremén a parkoló autók között, ezt álmodtam.

Szépen egyenként kihuzigálnak minden szőrszálat a karomból. Igyekszem megfordulni álmomban. Lekászálódok a szívemről. Besüt a nap.

Reggel van, inkább kora délelőtt, majdnem vízszintesen süt a félig leeresztett redőny alatt.

Reggel a fürdőszobában ültem, a kád peremén, megengedtem a vizet, néztem, hogy zuhog és habzik. Benyomkodtam a dugót. Nem passzol bele rendesen.

Valamennyivel nagyobb a dugó a lefolyó nyílásánál, ezt eddig nem vettem észre. Vagy bedagadt. Úgy kell belepréselni a lyukba. Zubog a víz.

Ahogy benyitok, C. gyorsan elfordul, néz vissza a válla fölött, mosolyog, int, hogy tűnjek el.

Tűnés.

Sipirc.

Tűnj már el, mondja, nevet, nem válaszoltam neki, akármit mond, az jó, és én is akármit mondok vagy nem mondok, pont jó így.

Ahogy van.

Ilyen illat van itt, víz és női.

Elfelejt, az biztos.

El fog felejteni, nem simán, és mégis, sima ügy, ebből nem jövök ki.

Ebből pedig, apám, nem jössz ki, nyugi.

Elzárom a csapot. Belecsorgattam egy kevés kék színű fürdőszót. Mulságosan kék lett a víz. Nem alszom.

Biztos, hogy nem, hanem a kád peremén ülök, C. meztelen hátát látom magam előtt.

Tudom, hogy alszom, és hogy akármelyik pillanatban felébredhetek, és ff.

F.

Félek. Attól félttem, hogy fölébredek, és hogy ez is csak álom.

Egy kislány megy a járdán, énekelget magában. Leteszi a földre a táskáját.

Tízéves. Éjszaka bepisil. Az apjának szétlőtték a fejét. Fenyőillat van, álmomban érzem a fenyőillatot.

Néztem a hátát, aztán a mellét, ahogy felém fordult. Álmunkban nem érzünk illatokat, állítólag.

Állítólag, de most éreztem.

Vagy pedig nem is alszom, de akkor mi?

Elfelejttem, amit álmodok, ha nem írom le rögtön.

Megyek fölfelé a páternoszteren, minden emeletnél zöttyen, ahogy ki-beszállnak, ez az utolsó emelet, apám munkahelye, az a folyosó.

Megyek az apámhoz.

És már késő van, elkéstem, és ahogy kilépek a kabinból, kiderült, hogy nem is ez az a hely, ezt álmodtam. Nem ide akartam jönni.

Ide akartam jönni, jó, de nem ide, hanem az apámhoz, az irodájába, ahol dolgozik, így beszéltek meg.

Nem jut eszembe, hogy melyik.

Emelet, az biztos. Melyik emeletre.

Egy nő is van a liftben, ő mondja, hogy nem stimmel az emelet, ez itt az orvosi rendelő. Itt nem dolgozik, mondja.

Senki az égvilágon. Kiszáll, nem köszön, én se. Szoktam köszönetni. Általában köszönök. Olykor kicsit zavarodott a helyzet, most köszönjek vagy ne, el kell dönteni. Néha elfelejtem. Néha bepótolom.

Piros rendelő, pirosra mázolták a falakat. Vagy sárga.

Piros ápolónők.

És sárga ápolónők.

Én pedig fehér vagyok, mint a viasz. Aztán lefutok a lépcsőn, lassan megy, sokáig tart, ki az utcára, és vége.

Nem fogok felülni, így maradok. Ez a leghosszabb pillanat.

Hosszú, és felfelé mutat. Az ég felé mutat.

Sikerül mozdulatlanul feküdnöm. Nem fázom. Másokat így kikerülni.

Másokat pedig szépen kikerülök.

A lábamon mászkál egy hangya, valahogy lesodrom magamról.

Fekszem a hasamon, mocorgok, benyomom az orrom. Megfordulok, a hangyát valahogy lesodrom.

Az emberek lökdösik egymást, erről jut eszembe, nyilván azért esik mindenki ekkorát.

Egymástól nem férnek el, kicsi a hely, miért másért megy ez a lökdösődés.

Akkorákat esel, édesem. Véletlenül meglöktelek, úgy, hogy kiesel. Orra esel. Véletlenül pofára estél.

Majdnem fellökött, ha nem lépek le a járdáról, fellök. Nekem jön, nem lát, vagy mi.

Nem ismert meg, pedig majdnem fellöktük egymást.

Összekulcsoltam a kezem, az ujjakat egymásba kulcsoltam. Arcra esési gyakorlat, ezt gyakorolom, ez a lecke. Büntetésből.

Leírod otthon fiacskám 00szor.

Van, akinek nyilván már kimentem a fejéből.

Kimentem neki a fejéből, hát hiába, nem emlékszik rám, nagyon sajnálja, de nem, hiába nézek így. Hiába mentem neki. Hiába állok elé.

Köszönök, nem lát meg, vagy úgy tesz. Ez mit köszönget.

Alig látszok, szerintem is.

C. megfordul megint, elindul, nem is olyan kicsi ez a fürdőszoba. Elég hosszú.

Ilyen korán kezdjük el. Nekikezdek a felejtésnek.

Igyekszem olyan mondatokat írni, egyenes, ebbe az irányba halad. Kijávitják egymást a mondatok, tényleg jobb híján.

Összekulcsolom az ujjaimat. Érzem a csontot, a csonthüvelyt. Egész bent, legbelül.

Én másképp számolok. Ez miattam van így.

Azért van így, mert én is elfelejtek bárkit. Eszembe jut és elfelejtem. Valahogy megtanuljuk, hogy kell felejtani.

Azt, hogy muszáj elintézni a dolgokat, hogy egyáltalában, el lehet intézni dolgokat. Elintézni egy embert. Ez a játék megy. Tévedésből tanuljuk meg az intézkedést.

Aztán elfelejtjük.

Véletlenül, tévedésből, vagy azért, mert nem figyelünk oda. A tanító hülyéi.

Nem csukom be a szememet, csak nem nyitom ki. Most tanulok?

Ha meghal valaki, akkor elrendezik a kezét. Így valahogy.

Rendezgetik az ujjait, megfelelő sorrendbe, a kéz ujjait össze lehet fűzni.

Aztán valaki számolni kezd a Mennysorszámban.

Egy. 2.

3.

Négy.

Öt.

Elszámol százig, és amikor elérkezik százig, azt az illetőt elfelejtik. Minden egyes illetőt el minden illető.

Percek óta nem veszek levegőt. Elfelejtettem beszívni a levegőt.

Néhány perccel ezelőtt.

Valahány pillanattal előbb.

Addig azért még eltart valameddig, nyugalom. Először jön az, hogy elfelejtem, melyik emelet. De ez még odébb van, sokáig eltart.

És nem is egyformán számolnak senkinek, lassan számolnak, van, hogy néha abba is hagyják, egyszerűen elfelejtik folytatni.

Elfelejtja a következő számot, hogy mi jön, melyik jönne sorra, olyankor bele is zavarodik, kezdi előlről.

Biztos ami biztos.

Ha az emlékezetébe idézném, vagy jó alaposan belerúgnék az utca közepén.

Ja, tényleg, mondhatná fájdalmasan, 69, viszont nekem sajnos épp jön a buszom, na viszlát, majd legközelebb.

Pedig nem biztos, hogy lesz legközelebb. Ezért esünk el mindig a legváratlanabb helyeken.

Na, és úgy látszik, hogy átázott a zoknim. Meg a nadrágom. Egy súlyos nadrágban ülök, a kád peremén.

Valahogy belecúsúzhattam, úgy látszik, a vízbe. C. áll előttem, egészen közel, néz, nem tudom, mit lát belőlem. Ilyen közlől. Nyitva a fürdőszobaajtó, bejön a hideg. Megkeményedik a mellbimbója a hidegtől. Mit láthat?

Te mit látsz?

El fog felejteni.

Fáj a karom, dörzsölgetem és mozgatom, a csuklómat meg a könyökömet. Bevágtam vagy mi.

Ilyen nehéz nadrágokat gyártanak, tizennyolc kiló.

Tizennyolc kiló nadrág.

Tizennyolc kilogramm zokni.

Még az elején tart mindenképp a számolásban. Lassan megy, halkán mondja, alig hallhatóan mély hangon, nagyon, de nagyon lassú fordulatszámom. Nyolc.

Kilenc. Tizennégy. Itt járhat még az a kis, kalimpáló, bodros hajú valaki. El se kezdte igazán.

Egy fuvallat hideg levegő az előszobából.

El se kezdte, az utolsó szám, a legutolsó mégis ilyen iszonyatosan közel van.

FELÜLÍRVA

TARI ISTVÁN

azon a napon amelyiken
egy új ország született
későn ébredtem
apámat és nagyszüleimet
emlegetve akik négy
országban éltek
le életüket úgy hogy a
szülőhelyükön maradtak
ahonnan nékem
sincs mehetnékem ki ősz fejjel
még csupán a *második**
országnál tartok

azon a napon amelyiken
egy új ország született
kertünket ástam
közben a rádiót hallgattam
a kifordított férgesek
fickándozását
hontalanodó csápolását
a gazok szívóosságát
tanulmányozva

* *harmadik (2003. február 4-étől)*

azon a napon amelyiken
egy új ország született
a gazdátlaná
váló vesztes háborúkra a
mezők szobraira a
tehenekre meg
egy vezérkarra gondoltam mely
folyton dízsörtüzet ad
le önmagára

1992–2003

A SZIGET

SZATHMÁRI ISTVÁN

Nem néztem semerre sem, mondta a férfi, álltam vagy ültem, csak úgy, és mintha csak belül lettem volna, itt benn, és mutat magára, a melegben, az akolmelegben, ahol azért annyira mégsem minden oké, persze, mert szűk is volt, meg amolyan ködös, ködösféle kicsit, és zsongást lehetett hallani, hangokat, néha andalítószzerűt, és könnyű is voltam, meg súlyos is, egyszerre mindkettő, igen, igazi megfoghatatlan állapot, és vártam, vagy nem is tudom, mit csináltam én ott benn, így nekem a férfi, és el-eltettem volna évekig, így, igen, uram, igen, de hát azért ezt mégsem lehetett, mert közben éhes lettem, meg szomjas, meg vizelnem is kellett, csao, mondtam a buroknak, a bentinek, és töredezni kezdtem, hullani, szétszóródni, igen, és hazudnék, ha azt mondanám, örömmel tettem, de már várt a főnök, a gyomrom meg szorult, csak egy felesre, győzőgettem magam, egy korty akár csodákra képes, és mintha biztosabb, erősebb lettem volna én, és jó volt ezt tudni, érezni piciny időre, határozottan lépdeltem a zöld HÉV felé, és láttam a vizet nem messze tőlem, az apró hullámokat, a sok sirályt egy bizonyos ponton, a sok nyughatatlan madarat az örvény fölött, és a hidakat is láttam, meg a dombokat, hegyeket odébb, és világos volt, hát kint is van világ meg minden, ha akarom, ha akarom én, de a gyomor megvolt, megvolt, persze, és már a főnök arcát is láttam, a fekete, ferde ívelésű szemet, és az örök borostát az arcon, a húsos, rózsaszín, érzéki száját, ahogy rángatózik kissé, mintha csillapodni, megpihenni vétek lenne, igen, de még a HÉV-et sem értem el, ez az egész még várat magára, motyogom,

és a sirályok már elhúztak szépen, és a hullámok is másmilyenek lettek, rekedt a hang a szürke hangszóróban, és már csapódnak az ajtók, és a régi helyre ülök, siklunk a síneken, gebe kutyák rohannak utánunk, a parton néhány pecás vizslatja az eget, a kidobott szemétben már nincsen dinnyehéj, hideg a reggel, zúzmarás a fű, és sárgul, sárgul a levél.

Bent pedig remegnek a fémre helyezett, erősített üres keretek, a bepiszkolódott sárga reklámmondatok, az üvegre újból és újból rányomom a kezem, a tenyerem mögött futkosnak a fák és az ágak, a megtépett cserjék, és ha akarom, az ég, és érzem a hűvöset, amint az ujjaimon keresztül menetel belém, visszamennék, vissza az akolba, mondja a férfi, de már tényleg nem lehet.

És a szigeten vagyok, két megálló, és szállás, szállás kifelé, majd a hosszú utca és a kandeláberek, nagy röhej ez uram, így nekem a férfi, hogy sziget, hogy sziget ez, igen, még ma sem hiszem el, ilyen nincsen, se vég se hossz, se oldal meg far, miféle kilátó, dokk, uram, hát hol van az ösvény, amely a várba vezet, meg a szikla, a hajó, az elkoptatott móló, milyen hely ez, milyen, csak a szelet érzem, de az se nem sós, se nem édes, csak van, úgy magában, csak úgy, ahogy én is szoktam lenni, igen, könnyűn, nehezen egyszerre, ülve vagy állva, mert egyre megy. De volt ez másképp is, uram, így nekem a férfi, tudtam én, tapasztaltam a valódi szelet, napot és vizet, az igazi sirályt, az apró, vörös göröngyöket a hegyi ösvényeken, ahol öszvérek viszik a málhát felfelé, ahonnan szép a kilátás, igenis, és zúgtak az örökzöldek és a kabócák, és állt minden, de lélegzett is, igen, és a tenger fénylett, csillogott, akárha száz vakító napkorong ülte volna meg, és karcsú csónakok is voltak, meg száradó hálók és lárma az igazi parton, és ficáncoló halak a fonott kosarakban, és mindenféle szag, bazsalikom meg fenyő, ismertem én ezt, uram, és a készletést is a csúcson, hogy most heveredni kell, leheveredni szépen, hisz itt az idő, igen, és azok az elbarnult, dohányszínű, örökké zizéző tülevelek a földön, a vörös földön, mint drága, kényes szőnyegek, és hát az illatuk, elnyúlni kéjesen, és a fák lombjai közt pedig himbálózik a kék, és gondolni arra, ami jólesik, nőre, lányra, borra, akárha lebegne az ember, felhők társa lenne, tudtam én ezt uram, hisz én sokfelé jártam, de a szigeteket mindig is szerettem, vonzottak mint mágnes a vasat, kikötöttem, kikötöttem náluk, mert másképp nem lehetett. És már húztam le a ruhám, mert szabad akartam lenni, érezze, tapintsa a bőröm és minden porcikám ezt, ami körülvesz engem, a hétköznapi, de mégis

nagyszerű csodát, és utána, még órák múlva is csak szagolgattam magam, igen, ez volt maga a boldogság, uram, a lelkem kisimult, eltűntek a redők, a ráncok, és ha nem volnék túlzottan prózai, azt mondanám, virágba borult, és nem volt gyomor meg miegymás, mint most, uram, igen, mondta a férfi, és a halászsok házában szálltam meg sokszor, mert ők kedves emberek, bizony, és tisztítottam én is a kifogott halakat az asszonyokkal, fiatal nőkkel, és ha úgy alakult, és miért ne alakult volna, néha pikkelyeket leltem a lábuk között, és jó volt ez így, pedig akkor nem is gondoltam erre, tettem a dolgom, ennyi elég volt, uram, járt nekem, mint mindenkinek, igen, ohne mélázás, metafizika, ki gondolt akkor a kintire, bentre, egy olyan szigetre, ami tán nem is az, igen, de hát mégis megyek rajta, a hosszú, egyenes utcán, a kandeláberek alatt, és elaggott aktatáskámba kapaszkodom, mint hajótörött, hajótörött elveszett helyen.

A pékségnél megállok és visszanézek a sínre, de csak málladozó falakat, épületeket látok, meg pár embert, igen, akik szintén jönnek felfelé a hosszú utcán a kandeláberek alatt, ahogy én, legalábbis így gondolom, és nekem összeadni, kivonni kell, meg gépen nézni az időt, meg mindenféle összegeket szépen, és emelni a telefont, és várni, hogy mikor jön be ide a főnök, hogy mondja, Péter, ugorj már át hozzám egy percre, és látom a szemében azt a bohókás mosolyt, de nem az, nem, megtévesztő nagyon, és aktákkal a hónom alatt kopogok zavartan irodája bordószínű ajtaján, és tudom, a kockás foteljében ülve vár, és negédesen kínálja a helyet, közben pedig kiles az ablakon, de úgy, hogy lássam, igen, hogy hát más is van erre, itt, nem csak én, persze, ronda ingekben jár, meg csíkos zakóban, és az a borosta mindig ugyanolyan, meg a rángatózó száj, ó, Kornél, ó, főnök, mondogatom magamban, nagyon is tudom, jól tudom, mi következik. Hogy mennek a dolgok, Péter, kérdezi, és néz rám hosszasan, és mintha kacsintana is, akárha bátorítana engem, mesélj nekem, és dől hátra kockás foteljében, elégedetten, mint orvos a pacienseivel, úgy bizony, és izgek-mozgok a széken, mert mást nem tehetek. És féltem is, mert éreztem, a tapasztalat teszi, hamarosan kitör, kitör rajta a kéjes vágy, hogy lemeztelenítse önmagát, csupaszra vetközzön le előttem, a halálba kívántam mindent, de se most, se máskor ez nem történt, nem történhetett meg. Szűk irodájában, az ablak mellett, fekete asztalka állott, rajta friss virág, de az oldalsó polcon már műanyagba ment át ez az egész, mélyzöld telefonja, mint mételey

ülte meg a szobát, vigyorgott és rángatózott, ó, Istenem, hol voltak már a halak és pikkelyek, csontos kezét maga elé tette, mindig megdöbbenettek vakító körmei, akárha lakkozna őket, festené valami fehér, egészen világos lakkal, festékkal, és olyan émelygős szag volt körülötte, egyszerre bódító és taszító is, igen, és tán a szemembe is nézett, nem tudom, mert én másfelé tekingettem, a poros könyveket vettem számba, már ki tudja, hányadszor, törvények, szabályok, rendelkezések, meg egy definiálhatatlan, kissé elrongyolódott darab, és megint hallottam a hangját, a fülbemászót, igen, hogy aludtál, Péter, hogyan, és erre valóban nem volt mit felelnem neked, mert hát tényleg, hogyan is alszom én, dúltan, feldúltan, mint akinek muszáj, nincs mese, és persze, nem jön az álom, vagy csak későn, megkésve nagyon, és akkor az már nem is az igazi, nem, és ha netán csörög a telefon, felugrom az ágyból, mintha késsel szúrtak volna meg, és azt se tudom, ki az, meg mi is ez az egész, százszor mondtam már magamnak, kihúzom azt a kurva zsinórt, mégsem teszem, mégsem, és utána összezavartan esem vissza a párnáim közé, és nem értek, nem érthetek semmit, tapadok a falhoz, de hát ez sem segít.

Nézd, Kornél, mondtam azért mégis, engedelmeskedtem, mert nagy itt a szerelem, ajaj, hisz tudod, férfiemberek vagyunk, és mélyen a szemébe néztem, és világos volt, a kedvére teszek, és már élveztem is egy kicsit, jó volt néha látni, hogy hasznos is lehetek én, igen, kaján voltam és gonosz, és már kérdeztem én is, hát te, Kornél, hát te, és tudtam, csak erre vár, igen, és már mondta, mondta, és a szája még jobban remegett, a parfüm meg csak gőzölgött róla, az arcára kiültek a verejték cseppjei, meleg lett, hogy szinte beködösödött az ablak, és erősen gesztikulált a Kornél, a főnök, akire én mindig olyan rossz kedvvel gondolok, míg jövök a HÉV-en, vagy az egyenes utcán fölfelé, a kandeláberek alatt, a szigeten, ahol se só, se tenger, és tengerész meg tényleg.

Kornélnak fiatal felesége volt. Vidékről hozta, vagy tán Erdélyből, nem tudom. Kornél egy időben utaztatással foglalkozott, ami végső soron seftelést jelentett, és csak később lett ő ilyen nagy úr. Az aszszonnyal jól érezte magát. Eszeveszettül, ahogy mondogatta sokszor. És ha tehetne, mutogatta a fiatal nőt, behozta, sétáltatta, mint valami díszes, pompás paripát. És ilyenkor mintha kevésbé rángatózott volna a szája. Legalábbis úgy tűnt neked, mondta a férfi, és tényleg, formás kis feneke volt az asszonykának, meg elomló mellei, és Kornél élvezte nagyon, hogy nézzük, megbámuljuk őt. De jött a baj gyorsan, az anyós

hozzájuk költözött, és ettől a perctől fogva, a főnök már nem volt az, ami. Zavartan tért ki minden kérdés elől, kiszámíthatatlan döntéseket hozott, kiabált, ordított, majd órákig magára zárta az ajtót. Már-már sajnáltuk Kornélt. És akkor bekeményített. Fegyelmiket osztogatott, a folyosón lógott és leste, ki mit csinál, mikor megy enni, hány cigit szív, mit súg a másoknak, de néha, minden átmenet nélkül, behívott valakit, és akkor elmondott mindent. Vagy majdnem mindent. És ez kínos volt nagyon. Hallgatni őt, és tudni, hogy élvezi, hogy szortyog a lelke az örömtől, ettől a furcsa lelki sztriptíztől, egy méterre tőled, igen. Mert az anyós nem hagyta békén. Tudtam ezt. És azt is, hogy most is ez lesz a téma. Hogy benyit az asszony a szobába éjnek idején, oda, ahol ő, a Kornél és a hamvas kis asszonyka hancúroznak éppen, kergetik egymás vágyait a tükörrel díszített ágyon, és hullámoz alattuk, körülöttük minden, és az anyós csak áll ott és néz, szinte megkövülten, beledermelve abba, amit lát, igen. És a Kornél ezt az egészet csak véletlenül vette észre, mert az asszony, az anyós ravasz volt, óvatos nagyon, úgy jött, úgy állt ott az ajtóban, mintha nem is lenne, de a Kornél egyszer több sóhajt észlelt, valami szokatlant, és hátranézett hirtelen, és látta a már kissé túlérett asszonyt pöttyös hálóingben, kissé zilált hajjal, és megrémülten ugrott ki az ágyból, gatyát keresett, és az asszony meg csak állt, szinte moccanatlanul, és halál nyugodtan ismételtette halkán, nem tudok aludni, nem, segítetek.

Kornél zárat cserélt. Mindhiába tette. Reteszeket hozatott idős mesterekkel. Az anyós csak ott volt, akárha falon keresztül közlekedne. És a lánya csak legyintett. Lehet, hogy elképzeled, mondta, lehet, hogy szeretnéd, igen. És a Kornél megzavarodott szépen. Hisz láttam, ott volt, van, de mintha már maga is kételkedett volna. És várta az estét, meg nem is. Gondolt rá, meg nem is. Élvezte a feleség hamvas, buja szőrzettel megáldott testét, de mégis más volt ez, igen. Nézte a tükörben erős combjait, de mintha már várta volna, hogy feltűnjön az a másik, pöttyös ingében, összezilált hajjal, és a végén már csak erre koncentrált, igen, már nem is az asszonnyal volt a Kornél, hanem a másikkal, aki ott állt, vagy majdnem ott, és mondta ezt, mesélte nekünk, nekem, ha rájött, és csak néztünk, néztem a Kornélra, mint akkor is, amikor behívatott, és utána kérdezte gyorsan, mit gondolsz, mit, és szinte eksztázisba került, annyira várta a választ, és én magam előtt láttam a Kornélt, hogy igyekszik az ágyon, de fél szemmel lesi az ajtót és könyörög, könyörög

magában, jöjjön már, itt legyen, igen. És hallgattam sokáig, mert tudtam, hogy kínozom én ezzel, majd rövid megjegyzéseket tettem, és már nem szántam őt, mert taszító ember volt ő nekem, émelygős, felkavaró szaggal, és egyszer csak azzal állt elő, hogy találkozzunk mi négyen, az asszony, az anyós, ő meg én, igen, és igyunk meg valamit és cseverésszünk szépen, és akkor felugrottam a székből, és mondtam neki, főnök, men-nem kell nagyon, és kiléptem a szűk irodából, és arra gondoltam dúltan, de elszántan, nekem igazi, igazi sziget kell bizony, és szinte ordított bennem a vágy, visszhangzott feltartóztathatatlanul, azonban rajtam kívül ezt senki sem sejtette, persze.

És maradtam, maradok magamnak az akolmelegben újra, de hát azért ez mégsem megoldás, uram, légyen ott nyugalom meg minden, még majd becsavarodok, Istenem, lépjek, ugye lépjek, így nekem a férfi, és vizslatja az arcom, a Péter, a Péter, hát csináltam én ezt már, igen, mondja, az aktákat az asztalomra dobtam, felhúztam a kabátom és azt mondtam, sürgős, halaszthatatlan dolgom van, és csak úgy néztek utánam a többiek, kint erősen fújt a szél, hasonlóan mint most, és gyorsítottam a lépteim, már majdnem szaladtam én, bűdös buszra szálltam, és vittem magam messze, messze, odakinn falevelek röpködtek mindenütt, majd fokozatosan eltűntek a házak, csak egy rét volt már, amin mentünk, emberek, állatok sehol, és akkor megállt a busz, és már csak én voltam egyedül rajta, a tar fejű sofőr nevetett és az ajtóra mutatott, leléptem, és higgye el, uram, éreztem, éreztem a természet szagát, meg a vízét is, igen, nagy fákat láttam, szomorúfüzeket meg kicsiny patakot, ahogyan bukdácsol a sűrű bokrok felé, leheveredtem a fűre, kigomboltam a kabátom, az ingem, igen, uram, a sziget volt, a sziget volt ez, uram, egy pillanatra, de mégis, és úgy tűnt, másképp, másképp is lehetne minden, de ekkor hangokat hallottam, fuldokló nevetést, és keltem zavartan, egészen zavartan én, és nem tudtam, jó volt-e vagy sem, kellett-e vagy sem, egy bódéban ittam meg az első felest, ami nagyon, de nagyon keserű volt, majd folytattam máshol, és akkor csak úgy megjelent előttem az egyenes utca és a kandeláberek sorban, az asztalomra dobott akták, és hát a főnök is persze, őszülök, uram, őszülök, így nekem a férfi a piciny szobában, és megint hosszasan a szemembe néz.

A HÍD HETVEN ÉVÉRŐL TÖRTÉNÉS SZEMMEL

Ó Z E R Á G N E S

Ünneplést érdemel erre mifelénk minden, ami a folytonosság, a kitartás jellemzőit viseli magán. Ez az állítás tagadhatatlan, függetlenül attól, hogy életünk mely területére vonatkoztatjuk azt, különösen akkor, amikor szűkebb társadalmi közösségünk, a vajdasági magyarság 1918 utáni történelmi sorsának alakulását tartjuk szem előtt. Önmagunkról, múltunkról, jelenünkről, a szülőföldön való megmaradás távlataira is gondolnunk kell tehát, amikor a vajdasági magyarság szellemiségének feltérképezésekor egy újság vagy egy folyóirat helyét szeretnénk kijelölni.

Amikor pedig a hetven éve megjelenő *Híd* című folyóiratról van szó, akkor nem is olyan nehéz a dolgunk, hiszen minden történelmi relativitás, az összmagyar művelődéstörténet jelenségeinek értékelése sem történhet meg a *Híd* számbavétele nélkül, hiszen benne a „magyar nyelvű irodalmi folyóiratok legidősebbjét” ismerjük fel és tiszteljük.

Ez az értékelismerés a *Híd* esetében talán meg is történhetett, hiszen az a második világháborút megelőző korban a sötétséget, szenvedést és rombolást képviselő fasizmus feletti győzedelmeskedés korszakában mondanivalójával, értékrendjével és nem utolsósorban esztétikai kritériumaival, most már a múltnak számító huszadik században, a két világháború közti korszakban, hanem azt követően is, a modern kor szellemiségét, vívmányait, a haladás eszméjének képviselőjeként, így ezt a megváltozott ideológiai rendszerben is, meg lehetett tenni.

Meg lehet tenni ma is, hiszen a *Híd*nak ez a közvetítő szerepe nemcsak a jugoszláviai, hanem az anyaországi magyarság számára is univerzális értékkel bír. Ez a folyóirat az új szellemi irányzatokat, társadalmi jelenségeket magyarázó elméleteket, a modernség jegyeit magán viselő irodalmi és művészeti alkotásokat érthetővé és elérhetővé tette a műveltségében hiányos, ám nem közönyös, de tanulni vágyó kétkezi munkásnak és annak is, akinek a műveltség és a tudományokban való jártasság nem volt idegen.

Meg kell azonban állapítani azt is, hogy a *Híd* a vajdasági magyarság számára nem csak egy folyóirat. Attól több, sajátos tükör, amely magán viselte azoknak a látószögét, akik a folyóiratot főszerkesztőként jegyezték. Egy folyóirat, amely kísérte és aktívan reagált a történelem egyik legrövidebb, de legvéresebb évszázadának, a huszadik századnak minden kihívására. Annak a századnak a kihívásaira, amelyben nemcsak a magyar nemzet egészének, hanem a jugoszláviai és vajdasági magyarságnak is történelmi és sorsdöntő események sorozatával kellett szembenéznie, viharait átvészelnie és megmaradását biztosítania. Sikerült objektív magatartásával a realitást dokumentálnia. Talán ennek a ténynek a felismeréseként találták 1995-ben, megjelenésének egyik nehéz korszakában, Szabad Sajtó Díjra érdemesnek.

A hetvenéves *Híd* tehát a huszadik század kódrendszerének sajátos tárháza, megjelenésének folyamatossága a vajdasági magyarság szellemének hozzájárulása az egyetemes magyar művelődéstörténet jelenségeihez, amelynek ujlenyomatából kisebbségi létünk értékeit menthetjük át az új évezredbe.

IDEGEN KONTEXTUSBAN

A kortárs magyar irodalom szerb recepciójának utóbbi tíz éve

FARAGÓ KORNÉLIA

Időről időre megjelenik egy-egy magyar prózai mű szerb fordításban, lapokban, folyóiratokban, olykor könyv alakban is. De meghódította-e a magyar irodalom a szerb nyelvterületet? Elhelyeződött-e az idegen irodalmat éltető kánonokban? Irodalmi ténynek számít-e mára, van-e valódi recepciója? Milyen válaszokra számíthatunk, ha csupán a jelenkori magyar irodalmi művek kapcsán teszem fel a kérdést, és a posztumusz-felfedezésekről nem beszélek? A fenti kérdések tekintetében eléggé elbizonytalanító recepcióelméleti elgondolás, hogy a „valódi” recepciót nem a fordítások jelzik s még csak nem is a recenziók és bírálatok, hanem azok a szerzők és művek, amelyek öntörvényű és viszonylag jelentős alkotók gondolkodásába beépülve válnak a „saját” tradíció részévé. Jellemző adat, hogy a szerb irodalmi életben a folyamatos válogatói, fordítóí figyelem mindössze néhány személyiség nevéhez fűződik, mindössze néhányuk irodalomszemléletét, ízlésvilágát tükrözi: legnevesebb, legtermékenyebb fordítóink viszont jól tudnak magyarul, és teljes rálátásuk van a magyar irodalmi kultúrára. Visszatekintve, a szerb nyelvű fordítások történetisége aránylag gazdagnak tűnik, mégis felettébb kérdéses, hogy a kortárs irodalmat tekintve elfogadhatóan reprezentatív-e?

A 20. század utolsó évtizedének szerb recepciótörténete azt a szellemi-politikai környezetet idézi, amelyben lejátszódott a domináns kulturális modell transzformációja. Azt a konstellációt, amely mélyen befolyásolta az idegen nyelvű olvasóközönség gondolkodását, érték-

rendjét, a magyartól eltérő irodalmi és nem irodalmi kontextusát. A szerbiai „nehéz évekről” lévén szó, e recepciótörténet beszédéből a kontextuális feltételeket érzékeltető hangok is kihallatszanak: a szerb irodalmi elit megosztottságáról a nemzeti erővonalak mentén széttago-lódó Jugoszláviában, ugyanezen elit újraformálódó politikai tudatáról, a politikai helyzet anakronizmusáról, a történelem instrumentalizálásá-ról, a nemzeti mítoszokkal való manipulációkról, az irodalom és a politika sokszor perverz kapcsolatáról, mindenről, ami az irodalmi kul-túra társadalmi funkciójának módosulásához¹ vezetett, és merőben más helyzetbe hozta az irodalmat mint általában az európai kulturális mo-dellek. Az új modell „háborús vadhajtásának pszudokulturális sponta-neitása” (M. Pantić) marginalizálta, majd általános szellemi romlásba taszította a könyvkiadást, és leépítette a folyóirat-kultúrát. Hozzá kell fűzni azonban, hogy a szerb kultúra központi eleme az irodalmi kultúra volt és maradt: sokak szerint a háborús években a szerb irodalmi telje-sítmény az egyetlen olyan kulturális szféra, amely egyes műveit tekintve az európaival komplementáris jegyeket is mutatott, és erős visszhangot váltott ki európai kulturális körökben.

A szerb irodalom európai arculatának alakítói – a Vreme knjige/Stu-bovi kulture, a Filip Višnjić Kiadó, a Narodna knjiga, a Grafički atelje Dereta stb. – közül néhány a kortárs magyar művek kiadására is vállal-kozott. A kimutatások szerint a szerb könyvkiadás évente több száz irodalmi művet jelentet meg, az olvasottság viszont igen alacsony. Az ún. „hatvanas–hetvenes generáció” (generacija S & Š) például elége-detlen saját kiadványainak számát illetően, felpanaszolja az igényes irodalmi folyóiratok, a színvonalas kritika hiányát, mindössze két anto-lógiára hivatkozik (*Tajno društvo* 1997, *Pseći vek* 2000), és hiányolja (a huszonkét szerzőt felvonultató *22 u hladu: antologija nove hrvatske proze 90-ih* című zágrábi horvát antológia nyomán) az újabbakat. A kilencvenes évek szerb termését „megleppő” módon a zágrábi Quorum mutatja be, *Srpske kratke priče devedesetih* címmel Igor Marojević és a szintén zágrábi Libra/Libera Srđan V. Tešin válogatásában. Így, a kö-rülményekhez viszonyítva, bár kritikája nincs a műfordításnak, a recep-cióját akár elfogadhatónak is tarthatjuk, megjelent ugyanis vagy harminc kötetünk, van néhány emlegetett, idézett, számon tartott könyvünk és szerzőnk. Az idegen nyelven való megjelenést a meghatározó érvényű

személyes preferenciákon kívül vagy azokkal egyetemben, a politikai/kultúrpolitikai mozgások is befolyásol(hat)ják, az irodalomhoz való viszony olykor politikailag aktuális jelentésekbe szilárdul. Megesik, hogy egyes művek kapcsán az irodalomelméleti-irodalomtörténeti vonatkozásrendszer területéről egyenesen a politikaira tévedünk. A kiadó, a fordító irodalmi megítélésén kívül minden bizonnyal a jellemzett történeti és szociokulturális kontextus is ösztönözte, segítette pl. az alábbi könyvek megjelenését: Eörsi István *Keringő a valósággal* (*Valcer sa stvarnošću*² – Sava Babić, 1989) *Emlékezés a régi szép időkre* című (*Sećanje na stara dobra vremena*³ – S. Babić, 1990) Polcz Alaine *Asszony a fronton* (*Žena na frontu*⁴ – Vickó Árpád, 1995), Eörsi István *Időm Gombrowitz-csal* (*Vreme s Gombrovičem* – Vickó Á., 1998) című művét, Bodor Ádám *Sinistra körzet* (*Sinistra. Poglavlja jednog romana* – S. Babić, 2000) című regényét és Zilahy Péter *Az utolsó ablaksziráf* (*Poslednji Prozor-žirafa* – Vickó Á., 2002) című művét vagy pl. egy hazai magyar szerző, Végel László könyveit szintén Vickó Árpád fordításában: *Lemondás és megmaradás* (*Odricanje i opstajanje* – 1986, 1987), *Peremvidéki élet* (*Život na rubu* – 1992), *Wittgenstein szövőszéke* (*Vištenštajnov razboj* – 1994), *A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe* (*Velika srednje-istočno-evropska gozba stupa u pikarski roman* – 1996), *Hontalan esszék* (*Bezdomni eseji* – 2002), *Exterritórium* (*Exterritorium* – 2002). Távolabbról Hajnóczy Péter *A halál kilovagolt Perzsiából* (*Opusteli persijski grad* – Marko Čudić, 2002) című regényének megjelentetése is értelmezhető az említett szociokulturális perspektívából, a historikus tapasztalat, a szabadsághiányos létállapotok, a kiszolgáltatottságélmények hangsúlyozásával, a szerb ajánlászövegek azonban az alkotó személyiség felől közelítve „kifejezetten nonkonformista életmagatartásáról”, „marginális léthelyzetéről” beszélnek.

Kertész Imre már korábban lefordított *Sorstalanság* (*Besudbinstvo* – Aleksandar Tišma, 2002) című regénye a Nobel-díj hírére látott napvilágot.

A közelmúltban hagyta el a nyomdát a vajdasági magyar elbeszélők (Herceg János, Németh István, Brasnyó István, Tolnai Ottó, Vasagyi Mária, Végel László, Juhász Erzsébet, Bordás Győző, Harkai Vass Éva, Kontra Ferenc, Lovas Ildikó, Szerbhorváth György és Virág Gábor) műfajilag-poétikailag igen változatos, szerb nyelvű antológiája⁵: *Jedina*

priča. Antologija proze vojvodanskih mađarskih pisaca 1990–2000. (Vickó Á., 2003). A legújabb vajdasági magyar költészeti antológia (*Januári borostyán – Januarski ćilibar. Antologija poezije vojvodanskih mađara.* Szerk.: Vickó Á., ford.: Vickó Á., Lazar Merković, Stevan Raičković, Todor Manojlović, Ivan V. Lalić, Judita Šalgo, Josip Varga és Oto Horvat. 2003) kétnyelvű. A szerkesztő koncepcióját az 1976-ban megjelent *Gyökér és szárny* (szerb változatában: *Koren i krila*, 1983) című antológiához való (elfogadó, átértékelő, elutasító, kiegészítő stb.) viszonya alapozta meg.

Az 1990-től máig dokumentált kiadások és reagálások alapján szinte kétségtelen, hogy a legkiemelkedőbb visszahangot Konrád György művei váltották ki. Az évtized szerb olvasójának Konrád-recepciója és sajátos létértelmezése közötti hatás-összefüggés nyilvánvaló: helyzeténél fogva, a konrádi életművel való találkozásban nem igazán a magyar kultúrával való találkozást élte meg, elvárásaiban inkább az európai, közép-európai író kultúrákőzi tapasztalataira számított (különös módon, Konrád nevének szinte minden említését kettős identitásjelzés követi: „magyar és európai író”), olvasataiban egyértelműen ez a vonatkozás a kifejezettebb. Olvasmányait, Konrád megértésének kitérőjén keresztül, a kulturális ön(meg)értés segédanyagaként kívánta hasznosítani, az idegen tapasztalattól remélte a szemléleti mássá válás potenciális lehetőségét. A konrádi Európa-felfogás formáit az új önmegértés feltételeivé avatta, identitás szerzésének folyamatába mintegy orientációs alkotóelemként kísérelte meg beléptetni. Ez az önmegértési érdekelttség juttatta érvényre a fordításirodalmat: olyan művek számíthattak kiemelt érdeklődésre, amelyek segíthetnek bemérni az idegen tapasztalat távolságait, a meglévőnél tágasabb horizontot nyitnak, növelik a rendelkezésre álló világértési formákból való kitekintés, kilépés esélyeit, valamilyen irányt szabnak, szemléleti keretet nyújtanak a kritikai elemzésnek.

Ezt a „vonatkozódási” problémakört újabb szögből egy Esterházy-feuilleton zárlatában feltett kérdéssor világíthatja meg: „Lezárja-e az Esterházy-művek első nagy sorozatát a Harmonia caelestis és a Javított kiadás? (. . .) Megnyílhat-e a művek új ciklusa, amely már nem kötődik sem a családhoz, sem pedig Magyarországhoz, és általánosságában az egész emberiséget érinti?”⁶ Kiveszett volna a gondolkodásból, hogy

Danilo Kiš Esterházyban a „közép-európai poétika” egyik képviselőjére ismert, és teljesítményét egyenesen a „mindenséggel” („Ez nem sok. Ez minden”) mérte⁷, vagy csupán hatásosnak tűnő és jelentéseiben nem egészen átgondolt retorikai zárótétel kerestetett? Ugy tűnik, a szerb recepciótörténetből égetően hiányoznak azok a szövegek, amelyek értelmezésén keresztül az idegen kultúra létszemléletének, létértésének részévé válhatna, egy lehetőségteljes perspektívába kerülhetne az Esterházy-féle „specifikusan általános” létinterpretáció.⁸ Esterházy Pétertől a *Kis magyar pornográfia* (*Mala mađarska pornografija* – Gabriela Arc, 1991), folyóiratközlésben a *Fuharosok* (*Taljigaši*, Pismo, 1991/27. – Oto Horvat) és a *Hahn-Hahn grófnő pillantásának részlete* (*Brodski dnevnik. Odlomci iz romana Pogled grofice Han-Han*, Sv. Dunav, 1995/1. – Vickó Á.), majd az *Egy nő* (*Jedna žena* – Vickó Á., 1998) és a *Hrabal könyve* (*Knjiga o Hrabalu* – S. Babić, 2001) jelent meg szerb fordításban, és egy esszéválogatás⁹ *Ribica, labud, slon, nosorog . . .* (S. Babić, 2002) címmel. A *Harmonia caelestis* (*Nebeska harmonija*) és a *Javított kiadás* (*Ispravljeno izdanje*) Sava Babić fordításában, kiadóra vár.

Konrád György hangsúlyos jelenlétét a szerb irodalmi tudatban, szinte példátlan módon, tíz-egynéhány könyve segíti, a szerb kánonképzésre a mennyiségin kívül minden bizonnyal hatással voltak a folyamatossági tényezők is. Mediális módszerekkel, alapítványi támogatáspolitikával, tudomány- és kultúraszervezői (a Vajdasági Íróegyesület már 1993-ban Konrád-konferenciát szervezett az újvidéki Szerb Matica székházában, tizenöt előadó részvételével, vagy hogy a legfrissebb adatokat is feltüntessük: 2003. február 11-én Konrád György személyes jelenlétével tette sikeressé könyvének [*Melinda i Dragoman*] belgrádi bemutatóját, amelyet a hónap „legjelentősebb kulturális eseményeként” aposztrofált a szerb sajtó. Ezt követően, február 13-án az ő előadása vezette be a *Van-e még álmom Közép-Európáról? – Da li još postoji san o Srednjoj Evropi?* című újvidéki vitatribünt, majd október 24-én, *A város mint műemlék* címmel, az Újvidéki Egyetemen mondott beszédet, díszdoktorrá avatása alkalmából) fordítói, recenziói autoritással befolyásolt kánonképzési folyamatok is érzékelhetők vajdasági magyar értelmiségiek hathatós támogatásával. A találkozási alkalmak, az állandó textuális jelenlét, a megjelenési kontinuitás hatásosságán túl kialakították a szerző személyes kapcsolatát is az adott irodalmi és kultúrpolitikai

közeggel. Nem hagyható figyelmen kívül az a népszerűségi tényező sem, amely Konrád Györgynek a Jugoszlávia bombázása kapcsán tanúsított (sokak által erősen vitatott) elítélő magatartásához, „indulatos, dühös NATO-polgári” nyilatkozataihoz (a NIN című hetilap 1999-ben *Ja sam gnevni NATO-gradanin* címmel vette át a Stern interjúját) polemikus írásaihoz (*A jugoszláviai háború – Jugoslovenski rat*¹⁰, Vickó Á., 2000) köthető.

Minthogy ebben a térségben a díjpolitikai mozzanatok is jelentős orientációs erővel bírnak, nem mellékes, hogy 1998. július 16-án Budvában Konrád Györgynek ítelték a Stefan Mitrov Ljubiša-díjat, amelyet korábban pl. Milorad Pavić (1994) vagy Dušan Kovačević (1996) vehetett át. Gojko Božović inspiratív szellemű laudációjában¹¹ a következőket mondta: „Ha olyan opust keresünk, amely meghatározó módon abszorbeálja a geopolitikai világszeglet történeti tapasztalatait és mélyen historizált egzisztenciáját, Konrád György életművéhez kell fordulnunk.” A díj nyomán Crna Gorában is megjelent az *Antipolitika* (Grad Teatar, Budva – Oktoih, Podgorica, 1999. 412. p. Vál. és ford. Vickó Á.).

Konrád Közép-Európa-gondolatai *Az autonómia kísértése (Iskušenje autonomije – Vickó Á.)* című válogatás közvetítésével már 1991-ben napvilágot láttak szerb nyelven, méghozzá a boszniai kulturális kontextusban, Szarajevóban. A kötetbe az *Antipolitikából* is került szöveg *Antipolitika jednog romanopisca* címmel. (Nyilván nem véletlen, hanem a valamikori szövetségi struktúra nemzeti részegységeinek érdeklődési összefüggéseit jelző tény, hogy a „célelvű historizmust elutasító” [Szirák Péter] *Antipolitikát* Ljubljánában [*Antipolitika: srednjeevropske meditacije – 1988, ford.: Mojca Dobnikar*] és Szkopjében [*Antipolitički pedizvik – 1992, ford.: Paszkal Gilevszki*] is kiadták.)

A régió irodalmának Európa-képe – Lik Evrope u književnoj produkciji regiona címmel 2000 decemberében megtartott belgrádi tanácskozás a diskurzus központi fogalmaként Európát (külön súlypontozva Közép-Európát) jelölte meg, amely a kulturális integráció gondolatát közvetítheti az uralkodó nacionalista kulturális modellek ellenében. Ha csupán vázlatos pillantást vetünk is a tanácskozás (ez idáig kiadatlan) előadásaira, témánk szempontjából lényeges pontokat illetően tájékozódhatunk. A vázlatosan felidézett elgondolások közös vonásai mentén válik világossá, hogy a saját (szerb) irodalom, a saját kultúra mibenléte

az európai, illetve közép-európai kulturalitás megértésén keresztül bizonyul hozzáférhetőnek, és ez az, ami erőteljesen befolyásolja a „szerbesített” magyar irodalom recepcióját is. Ezen a tanácskozáson a kritikusként ismert Gojko Božović, a Stubovi kulture nevű tekintélyes kiadó főszerkesztője Konrád Európa-képének rekonstruálására (*Konrád György műveinek Európa-képe*) vállalkozott. Tette ezt egy olyan kontextusban, amelyben Ivo Andrić *Travnička hronika* (1945) – Csuka Zoltán ford. *Vihar a völgy felett* (1956), alcímében *Travniki krónika* – című műve, amely nemcsak Bosznia, hanem az egész Balkán Európa-képét megformálja, az „eurofóbia” alakzata felől nyert újraolvasást. Vagy, amelyben Dragan Bošković arról beszélt (számunkra különös értékű meglátásainak hátterében Goran Petrović *Opsada crkve Svetog spasa* (1997) – *A Megváltó templomának ostroma* című regénye állt), hogy a szerb irodalmat az europaizálódás és nemzetiesülés dichotómiája jellemzi, és a szerb regény megértését az Európához mint Másikhoz, mint idegenhez való viszonyának megértése jelenti. A szerb irodalmi modellek sorra attól az egészen sajátos Másiktól származnak, amelyre nagy félelemmel tekint, viszont félelmét paradox módon e Másik poetizálásával igyekszik kifejezni. Saját törésvonalak kidolgozásakor, saját patológiák kibeszélésekor ez a Másik-viszonylat beépül az önreflexió folyamatába, a beszélő a Másikban hozzáférhető önmagát írja le. A szerb irodalom történeti folytonossága Sava Damjanov látószögében is két tendencia, az europeizálódás – Dositej Obradovićtól Jovan Skerlićen át az avantgardistákig – valamint az irodalom autochton fejlődését hirdető tradicionalizmus ütköztetésével írható le, és ezen utóbbi gondolkodási törekvések erőteljessége ellenére is része az európainak. Mellesleg megjegyezve, a „kétszeresen is idegen Európa” gondolatát felszámolni igyekvő Skerlić politikai és kulturális alapállásának ambivalenciái, „kritikai szemléletének oszcillatív természete a politikai mítoszok tekintetében” (Ivan Čolović) önmagában is jól érzékeltethetné a máig élő következetlenségek, paradoxiak, tévelygések és bizonytalanságok eredetét, a „tisztázásra” váró kérdéskörök jellegét. Természetesen kérdéses, milyen a két tendencia viszonya. Milyen mértékben ismeretlen, felfoghatatlan, tehát „más” a szerb kultúra Európa számára, miközben eleve másként fogja fel önmagát, és egy egészen sajátos Másikként Európát? Mint ahogyan az is kérdéses, mi az, hogy Európa? Létezik-e

tényleges entitásként, illetve csak kulturális konvenció, fikcionális fenomén?

Zoran Paunović a már említett Andrić-előadásában (*Eurofóbia Ivo Andrić Travnik-i krónika című regényében*) a Balkán kulturális emlékezetének „eurofóbiás” szegmentumait két mítosz kulturális antropológiai vetületének tükrében szemlélve, a más népektől való különbözőzés mítoszát – az individualitás igényét és az ebből fakadó önizolációs hajlamot, az Európához való oda-nem-tartozás érzését, az elkülönültséget – és a szegénység gazdagságáról szóló mítoszt értelmezte. A regény katolikus lakosságában a kettős megszállás (török és európai) képzelet erősödik fel, a törökkel szembeni ellenállást minden idegennel szembeni általános ellenállással tágtítják az előítéletek, az előítéletek részgazságai. Valóban nélkülözhetetlennek tűnik a fóbia alapvető beállítódásként ismerős imagológiai fogalma, bár a regény travnik-i perspektívából, az idegen konzulok jelenlétét olyasféle Európa-jelenlétként értelmezi, amely a félelem, az iszonyéretet, az irtózás, a szorongás diszpozíciója mellett új reményeket is ébreszt, és az Európához való viszony komplexitását, bonyolultságát, ellentmondásosságát is érzékelteti.

Ebben a szövegkörnyezetben nem mellékes, hogy az említett Andrić-mű értékesnek tekintett idegenségtapasztalata mindig is izgatta a térség kutatóit és más regények (a hazaiak közül pl. Miroslav Krleža *Filip Latinovicz hazatérése*) társaságában meghatározó módon alakította a hetvenes évek közepén Miroslav Beker diszlokációelméletét, amely lényegében a figurális áthelyezéssel formált idegenségalakzatok térpoétikai hatásmechanizmusát vizsgálja. Megjegyzem, az Andrić-regények interkulturális felismeréseiről, idegenség-alakzatairól, orientalizmusáról, iszlám-képének adekváltságáról (illetve inadekváltságáról), a mentalitás történeti változásait is jellemezve, máig folynak viták. Ezek azért kivételes jelentőségűek, mert természetüknél fogva segítik annak megértését, miért olyan kifejezett az igény a szerb Európa-gondolkodás mai önazonosságának meghatározásához szükséges szellemi keretek kiépítésére, a menedék- és szabadságlehetőségeket nyújtó szilárd kontúrú elképzelések működtetésére. Az európai szellemi-kulturális tartalmakat és formákat meghonosítani igyekvők körében a közvetlen gondolati hatásokra törekvő esszének van elsőbbsége, nem az alakításnak, a megformálásnak, hanem a „kimondásos” rögzítésnek. Az esszé kutatás¹²

világosan felrajzolja a retorika domináns alakzatává előlépő műfaj expanziójának és politizációjának alakulástörténetét a délszláv irodalomban. Eszerint, az érezhető fellendülés és a kifejezett olvasói érdeklődés egyértelmű összefüggésben áll a nemzetek és etnicitások, a nemzeti és kulturális identitások problémakörének erőteljes felszínre törésével. Úgy tűnik (Adorno nyomán), az egész térség, Szerbiától Bosznia-Hercegovinán át Horvátországig, mint *par excellence* kritikai kifejezésformára tekint az esszéire, és Predrag Palavestra szavaival élve úgy tartja, „az esszé jellemző vonásainál fogva egyszerűen ellenáll az ostobaságnak és a dogmatizmusnak”.¹³ Ebben az „esszehelyzetben” találunk olvasóra a Konrád-könyvek (*Az autonómia kísértése – Iskušenje autonomije*, 1991; *Európa köldökén – Na pupku Evrope*, 1995; *Identitás és hisztéria – Identitet i hysterija*, 1995; *A láthatatlan hang – Nevidljivi glas*, 2001) is. Problémahasonlóságot, átfogó, új orientációt keresnek bennük, a régi vagy az éppen érvényben lévő hivatalos fogalmi, világnézeti és kulturális sémák helyett valami érzékelhetően, „reménykeltően” mást. Konrád György a tárdalomelméleti diskurzus (a szerb kultúrában való korai belépése *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* egy részletének folyóiratközléséhez kötődik) esszéizálásával, bizonyos szegmentumainak fikcionalizálásával, mondandójának közérthetőségével megfelel az elvárásoknak: problémává tenni korának értelmét, viszonylag könnyen átsajátítható gondolkodási programot nyújtani, nem szolgálni a hatalmi pozícióban lévő ideológiát, megbontani a használatban lévő ideologikus, behódoló, szervilis beszédmódot. Egy sajátos szellemi vákuumban azokat köti össze, akik amellet, hogy különbözniük kell és különbözni is óhajtanak, táplálnak valamiféle illúziót az európai kultúra iránt, akik még a saját karakter hagyományos hangsúlyozása mellett is keresik a szerb irodalom és kultúra európai kapcsolatait, remélik európai integrációját. A fentieket tekintve nem igazán meglepő, hogy a befogadást elsősorban a konrádi gondolkodás kultúraközi tapasztalatai érdeklik, az Európa-imázssal való összefüggései, és az sem, hogy a magyar recepciótól eltérő értelmezési hangsúlyok is megjelennek az értelmezésekben.

Gojko Božović a konrádi gondolkodás azon mozzanatait kísérte meg nagy vonalakban felvázolni, amelyek Európa-képének árnyalásához szükségesek. Vázlatának többféle meghatározottsági hálózata van,

bizonyos lényeges összefüggéseket elfed, míg másokat felvillant: szerinte Konrád regényei és esszéi eltérő Európa-képet rajzolnak fel, az előbbieket egy társadalomtörténeti, az esszék viszont egy lehetséges Európa vízióját fogalmazzák meg, amilyen az a történeti romboló erők híján lehetne. Hangsúlyozta, hogy Konrád állandó feszültséget érzékel a konkrét tériesség és a projektálisan megfogalmazódó kép között, amely nagymértékben befolyásolja, átszövi aktuális térélményét. Kiemelten értékelte, hogy az esszék a kétely hangján szólnak, és az állandó újragondolás attitűdjét közvetítik. Konrád antipolitika-fogalmát értelmezve kifejtette, hogy egy megértésen és tolerancián nyugvó új európai humanizmus megteremtésében, a lokális diktatúrák és önizolációs magatartások elvetésében lehet szerepe. Dejan Ilić, a *Reč* című folyóirat és a B92 rádióállomás irodalmi szerkesztője szerint viszont az antipolitika nem tud válaszolni az „új európai humanizmus” kihívásaira: a politikai életre a rajta kívül eső szférákból nem lehet hatni.

Ha érzékeljük, milyen általánosnak mondható a Konrád-műveknek a közép-európai kulturális modell mentén való olvasása, különösen hat az a *Látogató*-recenzió¹⁴, amely ezt az olvasási modellt sztereotipnek és egyoldalúnak ítéli, úgy tartja, a Közép-Európa-fogalom különben is túlságosan körülhatárolhatatlan ahhoz, hogy értelmezési kulcsként szóba jöhessen. Konrád Közép-Európája mint a „politika elvetésének kódja” pedig egyszerűen nem használható a *Látogató* olvasását illetően: a regény bár a karkai atmoszférát idézi, és tipikus közép-európai közegeben játszódik, más hagyományokból is merít, pl. a dosztojevszkijiből és a francia új regényéből, így a közép-európai problemakörből kilépve a legáltalánosabb emberiről beszél.

A Konrád-regényeket többen is figyelemre méltónak tartották az érdeklődő olvasókat orientáló hírlapi kritikában, informatív és reklámfunkciójú (kedvcsináló) közleményekben, Sava Damjanov azonban 1994-ben tanulmányos szintű írást¹⁵ szentelt *A cinkosnak* (*Gubitnik*, két kiadást – 1987, 1991 Vickó Á. – is megért, a második harmincezres példányszámú volt), a *Látogató*nak (*Posetilac* – 1991, Vickó Á.), és a *Városalapítónak* (*Osnivač grada*¹⁶, 1991 – Vickó Á.). A *Kerti mulatság* két kötete (*Vrtna zabava* – 1997 és a *Melinda i Dragoman* – 2001 – Vickó Árpád ez utóbbi fordításáért Miloš N. Đurić-díjban részesült) akkor még nem jelent meg. Mára e két könyvet is olvashatjuk szerbül,

Vesna Roganović megközelítésében¹⁷ például a multikulturalizmus látószögéből: eszerint mai perspektívából, a marginális egzisztenciák egész sorát felvonultató *Látogató* a multikulturális tematika nyitánya. Konrád sokalakos, sokhangú kertje, kerti mulatsága a „multikulturalizmus központi metaforája”, írja, a multikulturális kert az „olvasztótégely” anti-tézise. Metafizikai kert-mikrokozmoszai csupán részelemei egy kiterjesztett urbánus mitológiának. A város (a *Kerti mulatságban* a regény és az élet metaforája) a polgári opció, az antipolitika léttére, az alternatívákat, lehetőségeket és szabadságokat a kertek, a terek és az úttagazások, útkereszteződések jelképezik, a közép-európai városmodell történeti-kulturális jelentésgazdagsága az egykori monarchikus „multikulturális experimentum” legszembetűnőbb maradványa.

Damjanov már tanulmánya címében jelzi, hogy a posztmodern prizmáján keresztül közelíti meg a három regényt. Reflexív regény morális, etikai és antropológiai kérdésekről – írja a *Látogató*ról. Danilo Kiš szellemi közelségében helyezi el a dokumentáris formavilág esztétikai erejének (a valóság a dokumentum visszfénye, és nem fordítva) kiaknázása és a történelem folyamatos újrakérdezése kapcsán. Modernista fabulativitás, szubjektív tapasztalatiság és a posztmodern szellemében a XVIII. sz.-i filozófiai regény kódjainak működtetése jellemzi a regényt. Konrád a két tendencia összebékítését a tradíció és innováció, a reprodukció és produkció, a figuratív nyelviség és a nyelvi transzparencia közötti sajátos feszültség megteremtésével éri el. Éppen ez jelzi legélesebben a posztmodern diskurzus irányába való elmozdulását. Az egyjelentésű világ helyébe a fiktív-faktografikus világprojekció többértelműsége lépett: a dokumentum beszéde nem a tanúságtétel diskurzusa (nem a dolgok regisztrációjának tere) sokkal inkább kreatív irodalmi diskurzus. A regény a modern és posztmodern posztulátumok között mozog, a szerző (helyette maga a Szöveg beszél) halálának meghirdetésével.

A városalapító más beszédrendekre (értelmező és kritikai szövegekre), levezethetetlen igazi posztmodern regény, ami lényeges benne, azt kizárólagosan maga a regényszöveg tárhatja fel – ez az a tapasztalat, amelyet már Kundera, Konrád szellemi testvére is feltárt. Vannak-e időbeli-térbeli és személyes koordinátái a regénynek, vagy éppen azért töröltettek el, hogy maga a Szöveg szólalhasson meg? Damjanov a „kitűnő esszéista” keze vonását, gondolkodásmódját érzékeli, váratlan

megoldásait, különös problémalátását méltatja. Kifejti azonban, hogy a regényt – minthogy a titkosság, a talányosság és a határozatlanság poétikája, az elrejtés grammatikája jellemzi – a szociológiai és filozófiai megalapozottságú esszébeszéd ellenére sem lehet esszéregényként olvasni. *A városalapító* apokaliptikus, fantasztikus víziói idegenek az intellektuális diszkurzív dimenziókat tápláló prózától. Konrád nyelve hangsúlyosan figuratív nyelv, az irracionális szintagmák nyelve, amely nem elbeszél, hanem szuggerál, eljátszik a rendelkezésre álló elemekkel. Az irónia óvja meg a regényt, mint minden regényt, amely az ún. örök (politikai, pszichológiai, filozófiai) témákat írja, a profetikus beszédmódtól.

A cinkos túlnyomórészt posztmodern textúrájú regény, de több mint egy tipikusan posztmodern (anti)narráció, egyesíti az eredendő narrációt és dekonstruktív megközelítését. Az elbeszélő mint mások elbeszéléseinek közvetítője enged teret a narrációnak, a történetnek, s így oldja az ellentmondást, amely az elbeszélő halálából ered. Integrálja a teremtő és a hermeneutikai beállítottságot, a történeteket, az elbeszélést és saját poétikájának „elbeszélését”, de ez a mű egy szélesebb értelmű, geopolitikai értelemben vett közép-európai posztmodern szellemiséget képvisel, amelyhez a „geopoétikai” jelző eredetének specifikus kulturális és történelmi kontextusa miatt illik. A regényt politikai történések határozzák meg (a háború, a kommunizmus és az antikommunizmus, a sztálini csisztkák, a forradalom, az ideológiák és az ideologizált valóságok), történelmi-politikai regény, és éppen egy ilyen kontextusban juthat igazán kifejezésre Konrád antipolitikája. Az antipolitika a posztmodern közép-európai szellem jellegzetes állapota: az ebben a civilizációs térségben leginkább kényszerű hit ellenében a gyanú határozza meg, az igazságkövetítő értelmiséghez fűződő illúziók felszámolása, a szemantikai és politikai totalitarizációs törekvéseknek való ellenállás. Ilyen perspektívából válik érthetővé Konrád György „posztmodern” törekvése az esszégondolkodásnak a prózában való újramejelenését illetően. A regény főhőse, egy meditáló közép-európai értelmiségi, éppen a konrádi antipolitika (posztmodern) ideálját jeleníti meg.

Amint kitűnik, a befogadás olykor, hogy önértéséhez Európa és Közép-Európa felől érheszen el, nemcsak hogy rekonstruálja az esszék Európa-képét, hanem mint Sava Damjanov értelmezése példázza, a regényt is a konrádi esszégondolkodás reprezentánsaként olvassa.

JEGYZETEK

- ¹ Mihajlo Pantić: Promena društvene funkcije i pregled srpske književnosti 1988–2000. *Književnost*, 2001/5–6. 492–504.
- ² Živan Živković: Pisanje kao istinoslovlje. Ištvan Erši: Valcer sa stvarnošću. *Letopis Matice srpske*. 1990. márc. 166. évf. 499–503.
- ³ Boško Lomović: Drukčija knjiga o zatvorima. Ištvan Erši: Sećanje na stara dobra vremena. *Letopis Matice srpske*, 167. évf., 1991. márc. 503–505.
- ⁴ Aleksa Ivanović: Žena na frontu. *Politika*, 1995. IX. 23. 29 429. sz.
- ⁵ Teofil Pančić: Paralelni svet. *Vreme*, 2003. június 26. Magyarul: Párhuzamos próza-világ. *Híd*, 2003/ 9.
- ⁶ Sava Babić: Preskočiti svoju senku. Drama Petera Esterhazija. *NIN*, 2694. 2002. VIII. 15.
- ⁷ Danilo Kiš: *Kételyek kora*. Pozsony–Újvidék. 1994. 170.
- ⁸ Esterházy erotikus és „erotikus” diskurzusáról lásd: Arpad Vicko: „Nije ono što jeste” – erotski diskurs u prozi Petera Esterhazija. *Mostovi*, 1996. 2. füzet, 107/108.
- ⁹ Teofil Pančić: Otmemo p(r)ojgravanje. *Vreme*, 2003. május 22.
- ¹⁰ Teofil Pančić: Prigovori NATO-građanina. *Vreme*, 2000. június 17. Konrád György tiltakozó megnyilvánulását folyóiratközlésben lásd: Pad na početak ovog veka. Pogled iz Srednje Evrope: ko je NATO-u dao pravo da napadne? (Eredetileg: Der westliche Kreuzzug, Stuttgart, 1999, 121–128.), Nova srpska politička misao. Posebno izdanje 2: Srbija i NATO II. 1999. 17–21, ford.: Aleksandra Kostić.
- ¹¹ Gojko Božović: Roman-grad. *Pobjeda*, 11 735. 1998. VIII. 15. 13. p.
- ¹² Vesna Cidilko: Esej u savremenoj srpskoj i drugim južnoslovenskim književnostima – novo poimanje žanra. *Polja*. 2003. január–február
- ¹³ Predrag Palavestra: Kritička književnost. Alternativa postmodernizma. Beograd, 1983. 78.
- ¹⁴ Milivoj Srebro: Ni konj, ni jednorog. Đerđ Konrad: Posetilac. *NIN*, 1990. V. 20. 2055. sz. 46. p.
- ¹⁵ Sava Damjanov: Đerđ Konrad: jedna postmoderna šifra. *Letopis Matice srpske* 1994. 170. évf. 453. köt. 5. 681–691. Vö. még: Sava Damjanov: Slike, metafore, fantazme. Đerđ Konrad, Osnivač grada. *Dnevnik*. 1992. III. 22. 16 307.12. p.
- ¹⁶ A városalapítóról hírtapi recenzió: Slavko Lebedinski: Tamna komora utopije. *Borba*, 1992. okt. 1. 276. sz. 14. p.
- ¹⁷ Vesna Roganović: I čaj i kafa u rajskoj bašti. Đerđ Konrad o identitetu i Vrtnim zabavama. *Danas*, 2003. II. 22–23.

VERSEK (2003)

HARKAI VASS ÉVA

KERTI PAD MÁLNA KÉP SZÖVEG

még el sem indult
már látja a házat:
kabócás kertben pálma

a kerti pad
a fák alatt
a kerítésnél málna-
bokron fennakadt rongydarab

a képen többedmagával
az erőszakos szürkületben:
véletlen találkozás
egy szövegben

KÜLÖNSZOBA

a falon át a hang
se ki se be egymást
kioltó sustorgások
fogják körül a csendet
váfalat vizesárok

a felvonóhíd leengedve szabad
 átjárás a test partjai között
 a fogakon régtől ismerős íz
 várkútban hidegszik a víz

MÉLY ÁTLÁTHATATLAN

a völgyet elárasztó
 vízre azt mondja: tó
 nem követhető
 a halak útja

a vízszint alatti
 sárgazöldben
 felfénylik a mélység kútja

ÖSSZELOPKODOTT SZONETT

A város peremén, ahol élek,
 éjjel és nappal dohog a cérnagyár.
 Két műszak között csend, üresség. Lélek
 se ki, se be. Titkon beszökik az ősz, ki a nyár.

Viszi magával, amit ér:
 afrikai hőséget, héjanászokat.
 Elúszó dinnyehéjről fecseg a felszín s hallgat a mély.

A folyó partján várni a buszokat –
 bennük hűlt helyed – vagy a hajókat, amint siklanak
 s tűnnek el idegen városok felé.

Mindegyik évből itt marad
 valami fényűző fölösleg,
 míg a szerelmek lassú
 máglyaként füstölögnek.

FELEDÉSRE ÉS ELMÚLÁSRA

én arra gondolok s ő arra gondol
én másra gondolok s ő másra
én másra gondolok s ő arra gondol
én arra gondolok s ő másra
ezer ok feledésre és elmúlásra
végtelen utakra visz mi véges
kimerülnek a készletek
elmerülnek a részletek
rúzzsal elkevert málnaíz
túl szép és túl édes

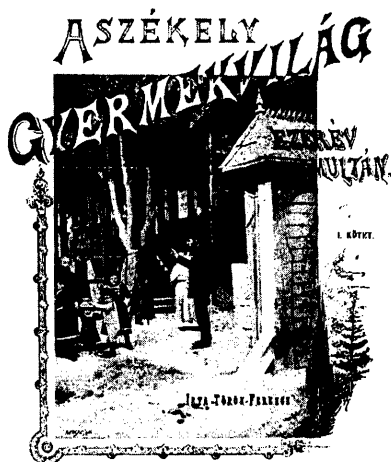
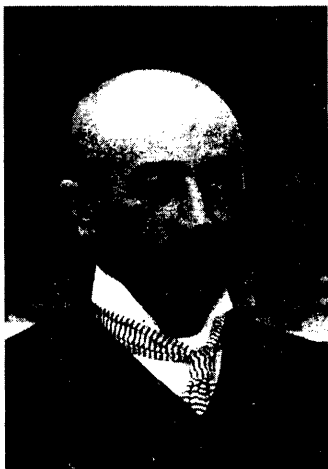
EGY ELFELEDETT NAGYBECSKEREKI TANÁR

Török Ferenc munkásságáról

N É M E T H F E R E N C

A 19. század végén és a 20. század elején az egykori polgári iskolai tanárok jellegzetes pályáját járta be Török Ferenc (1862–1915): messziről indult, Fehér vármegyéből, és sok-sok kitérővel, végül szülőhazájától távol, Torontál megye székhelyén állapodott meg. Családot alapított, tanított s ott élte le életének utolsó másfél évtizedét. Kevéssé ismeretes, hogy többkötetes szerző volt, néhány műve pedig kéziratban maradt fenn. Érdeklődése nagyjából megoszlott a pedagógia, a történelem és a szépirodalom között, noha a zenét is különösképpen kedvelte.

Magyarigenen született, református családban 1862. május 9-én. Iskoláztatása több városhoz kötötte: 1874 és 1878 között kijárta a jeles nagyenyedi „református főtanoda” négy osztályát, majd 1878-tól 1881-ig elvégezte a kolozsvári állami tanítóképezde három osztályát. Azt követően 1881 és 1884 között a budapesti állami polgári iskolai tanítóképezdében három történettudományi és három művészeti osztályt járt. Kolozsvárott 1881. szeptember 25-én népiskolai tanítói oklevelet szerzett, 1884. június 24-én Budapesten zenetanári oklevélre tett szert, négy nappal később pedig ugyanott elnyerte a polgári iskolai tanári címet. Így indult pályafutása, amelyből kitetszik, hogy tanárunk a szokásosnál több tudásra vágyott, és érdeklődésének köszönhetően a szokásosnál több tudásra tett szert. Iskoláinak elvégeztével hivatalosan képesítést nyert a történelem, földrajz, statisztika és jog tanítására a polgári iskolákban meg a zene oktatására a középiskolákban.

Török Ferenc (1905 körül) és egyik munkája

A magyar nyelv mellett jól beszélte a románt is.

Pedagógusi pályafutását 1884. március 19-én kezdte meg a baróti „gazdasági felső népiskolában”, ahol közel tizenegy évig dolgozott. Már első állomáshelyén felfigyeltek szorgalmára. Elsősorban rajztanítóként meg a baróti dalárda lelkes tagjaként tűnt ki. Amikor 1888. szeptember 16-án a baróti ipariskola helyi iparkiállítást szervezett, a bírálóbizottság dicséret oklevéllel jutalmazta őt „a növendékek szép rajzaiért”. Ugyanakkor 1894-ben megírta a baróti dalárda történetét is (*A baróthi dalárda történelme és zászlószentelési ünnepélye*), amelyet a brassói Alexi nyomda jelentetett meg.

Pályafutásának következő állomáshelye a sepsiszentgyörgyi állami polgári fiúiskola volt, ahová 1895. október 3-án helyezték át. Ott érte a millennium éve, s ott tovább folytatta publicisztikai tevékenységét. Vidéki és budapesti napilapokban meg szakfolyóiratokban több pedagógiai és történelmi tárgyú értekezése és cikke jelent meg. Tanárként érdeklődése logikusan a gyermekek felé irányult. A nagy millenniumi „buzgás” őt sem hagyta érintetlenül: 1896-ban megírta és megjelentette legkomolyabb munkáját, *A székely gyermekvilág ezer év múltán* című „etnographiai művét”, amelyet saját gyűjtése alapján írt, s amelyre 1896. július 1-jén tett közzé előfizetési felhívást. Ebben a többi között azt

olvassuk, hogy a könyv „felöleli a székely gyermekvilág minden mozzanatát örömeivel, fájdalmaival, verses mondókáival, dalaival, babonáival, meséivel, melyek a gyermekéletből vett s megtörtént eseményekben úgy vannak alkalmazva, amint azt a gyermek alkalom szerint használja.

Egy halmaz kincs van összegyűjtve e kis műben, mely 8–10 nyomtatott íven jelenik meg”.

A kötet 1896 végén látott napvilágot, képes reklámlapja szerint „a legszebb karácsonyi ajándék”-ként. 1897 májusában (amikor a szerző már a szolnoki kir. tanfelügyelőségen dolgozott) a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1897/367. számú rendeletével munkáját „az elemi iskolák és kisdóvodák könyvtárainak beszerzésre” melegen ajánlja, tekintettel arra, hogy e mű „nemcsak pedagógiai, de etnográfiai és nyelvészeti szempontból is kiváló beccsel bír, s mely a székely gyermekvilágot játékaival, mondókáival, dalaival, babonáival és meséivel mutatja be”.

Török Ferencet 1897. szeptember 1-jén helyezték át a nagybecskereki állami polgári fiúiskolába. A megyeszékhelyen állapodott meg, családot alapított, és ott ért véget pályafutása 1915. június 25-én. A becskerekiek nagy tudású, jeles pedagógusként tartották számon. Nem sokkal Nagybecskerekre érkezése után jelentette meg a Pleitz-nyomda *A modern magyar állam kiépítése (Az ezer év utolsó 27 esztendejének történelme)* 1869–1896 című művét.

1901. április 16-án Nagybecskereken megnősült: oltárhoz vezette a beodrai születésű Szaráts Annát, akivel 1902 és 1908 között hat gyermeke született. A család a Plank-kert mögötti Bakits utcában lakott.

Torontál megye székhelyén bontakozott ki igazán tanárunk tehetsége. Szinte nem volt olyan művelődési megmozdulás, amelyben ne vett volna tevékenyen részt. Szorgalmas munkatársa volt a Torontálnak, ahol több cikkben Rákócziról meg a kuruc világról értekezett (*Rákóczy*. Torontál, 1906. október 30.; *II. Rákóczi és Kollonics*. Torontál, 1906. november 20. stb.); 1908-ban jelent meg Nagybecskereken *A kuruc világ* című munkája.

A Szabad Líceumban 1902 és 1915 között több történelmi tárgyú előadást tartott (*A magyarok őstörténelme és a nemzeti királyok; Történelmi érdekességek; Kurucvilág; 1848. március 15-e; Erdély szerepe Magyarországon történetében; A márciusi napok emléke; Ki idézte föl a világháborút* stb.). Ennek kapcsán írta halálakor a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület vezetősége feleségének: „Boldogult férje buz-

gó és lelkes munkása volt egyesületünk kulturális törekvéseinek s hosszú éveken át tevékenyen vett részt szabadlíceumi előadásainkban s mint előadó értékesen közreműködött az ismeretek terjesztésében.”

Török Ferenc több műve kéziratban maradt. Többek között *Szépírás* című tankönyve 1905-ből (*Vezérkönyv tanítóképezdek, közép-, polgári-, felső nép- és elemi iskolák szépírástanítói számára és magánhasználatra*), meg *Vége* című színpadi műve (monológ) 1908-ból.

Tanárunk 1915-ben hunyt el, s úgy tűnik, emlékét is az első világháború söpörte el. Neve ma már fel se bukkan a helytörténeti munkákban.

„EGY FILOLÓGUS FAUN ISKOLAÉVEI”

FEKETE J. JÓZSEF

„. . . a Tudás platonikus halszemű múzsája mutatja nekem; mindent csak az Intelligencián keresztül kaphatok: színt és csókot és örök üdvösséget az ész adott nekem. A tájat, ezt az erdőt az örökkévalóság viharvert tengerén – a Nagy Idilli és végső formába örökölt találkozást a tudás Múzsája adta.”

Szentkuthy Miklós

Pfisterer Miklós Budán indult iskolába, miután a család 1914-ben Budára költözött, a Lehel utcából az I. kerület Enyedi utca 11/a számú ház első emeleti, egyes számú lakásába. Elsőként a Werbőczy utcai elemibe járt, de már a második osztálytól az Attila utcai elemiben folytatta a tanulást. A tudásszerzést, a tanulást szerette, annak intézményesített formáját, az iskolát nem. Iskolába menet a fantáziavilágába menekült a várható számonkérések elől, s kiváltképp a tornaórák szereztek kellemetlen pillanatokot az egyébként minden tantárgyban jeleskedő diák számára.

Jellemző módon a (tanító)nők oldották a szorongását, a kisdíák egszerűen szerelmes volt beléjük. A hetvennyolc éves korában készített monstre-interjúban, a *Frivolitások és hitvallások*ban is tisztelgő kitérőben emlékezett Segner Józsára és Báthory Margitra, akik – ismét csak nagyon jellemzően – két végletet jelentettek számára: az előzőt a Jugendstil démonává idealizálta, míg a másikat Szent Genovévaként élte meg. Akkori énjét vallomásában a gyávaság, a trotliság és a vak-

merőség sajátos elegyeként határozta meg, ami már első hittanóráin, majd az első gyónáskor oldódást keresett, de helyette csak a fokozott kiszolgáltatottsággal találkozott. Elmondta, hogy már hét–nyolc éves korában a Pallas Lexikonban keresett „témát” a kötelező gyónáshoz, ebből következően könnyen elhiszhetjük, hogy az *Ezeregyéjszaka*nak az Ópánánál megismert varázslatos világa mellett a szárazabb, tudományos könyvek is korán érdeklődési körébe kerültek. Közben rajzolt, zongorázni tanult, ismerkedett a sakkal – és szerzett örökös vonzalmat a képzőművészet, a zene és a bábok világa iránt.

Az elemi iskolát az első viláégégés kezdetén kezdte, a gimnáziumba a Tanácsköztársaság megalakulásával egy időben indult. A Werbőczy (ma Petőfi) gimnázium tanulója volt 1918 és 1926 között, túl már a Pallas Lexikonon, közelítve a *Barokk Róbert* élményanyagához. A gimnázium lapjában, a *Werbőczy Diákéletben* írt úti beszámolókat a szüleivel tett, 1925-ös szentévi zárandoklatáról. Ezek voltak első publikációi, és doktori értekezése mellett ez, a hetedikes gimnazista élménynaplója az egyetlen szövege, amit polgári nevén jelentetett meg. Ezen az utazáson bejárták Velencét, Firenzét, Rómát, Pompeit, Assisit, Nápolyt, a kisdíák ezeken a helyeken találkozott a katedrálisok és dómok világával, a kereszténység és a pogányság kápráztató keveredésével, kora képmutató mondétságával és a Vezúv hamuja alól kiásott pornográf freskókkal, múzeumokkal és tavernákkal, művének ihletőivel, valós, majd képzeletbeli utazásainak folyton megújuló úti céljaival.

Egyik osztálytársa, Kun Miklós révén olvashatta Nietzsche *Zarathusztráját*, nála hallott Freudról, ismerkedett Rodin és Lehmbruck művészetével. Másik iskolatársánál, Krcselics Istvánnál Heinrich Gusztáv *Egyetemes irodalomtörténetét* és Hittrich Ödön *Római régiségek* című könyvét lapozhatta. Ady Endre *Új versek* című verseskötetét, illetve az *Újabb magyar költők lyrai antológiája* című gyűjteményt már irodalomtanárától, Govrik úrtól kapta kölcsön. A *Frivolitások és hitvallások* oldalain még számos diáktársra és színes egyéniségű tanárára emlékezik vissza Szentkuthy Miklós, műve szempontjából azonban legmeghatározóbb a számos hittantanárának egyike, gyóntató papja, Gigler Károly hitoktató, aki az Óbudán lévő San Marco utcai kórházban a gyógyíthatatlan betegek lelkesze is volt. „Szigorú követelményeit inkvizítor külseje még inkább nyomatékosította. Tanár és tanítvány viszonyát az

ambivalencia jellemezte. Szorosabb kapcsolat a Mária Kongregációban alakult ki közöttük, ahol Gigler volt a praesens (papi elnök) és Pfisterer Miklós előbb a jegyző, majd a prefektus (világi elnök). [. . .] Minden tartózkodó és felemás érzelmi viszony ellenére Pfisterer Miklós kizárólag Gigler Károlynál gyónt. Belső kényszert érzett, hogy legtitkoltabb »bűnös« gondolatait olyan embernek tárja fel, akinek szigora előtt nehezebb e számvetés. Gigler, hogy az erotikus gondolatok táptalaját megszüntesse, elkobozta az »erkölcstelennek« ítélt olvasmányokat, így például Apuleius *AranySZamarát*, Victor Hugo *A párizsi Notre Dame-ját* és Baudelaire *A romlás virágait*.¹

Gigler Károly meghatározó személyé vált Szentkuthy életében. Miként a későbbiekből kiderül, a *Barokk Róbert* regény egyik főalakja éppen ez a gyóntatópap lesz, s a regény minden naplónál szemléletesebben ábrázolja a tanító és a tanítvány viszonyát. Ám a napló is nagyon beszédes: az 1935–1936-ban, tehát jóval a tanulóévek, a *Barokk Róbert*, a *Prae* és *Az egyetlen metafora felé* után írt, *Az alázat kalendáriuma* című munkájában önvizsgálata négy sarkalatos pontja közül egyik éppen ez a pap²: „S a pap, szent bordélyom fekete lakója? Tán a legvarázslóbb maszk ebben a hűtlenség-éjszakában. A tetszhalott isten a lelkem mélyén s a bőröm felszínén valami neurotikus felelősség, szentség-igény, a szenvedés és morál örök Kirkéje. Evvel tudsz a legkevésbé megbirkózni, hiába is nyitogatod ametiszt-rámás petit-point táskádat, hogy apró késedet beleszúrd: halottakat nem tudsz megölni, sem kételkedőket kételkedővé tenni.”³

Az irodalmi élet vérkeringésébe már nyolcadikos gimnazistaként bekerült, amikor tanára, Vajthó László bevezette a *Napkelet* folyóirathoz, ahol első kritikáit és könyvismertetéseit tette közzé, immár Szentkuthy néven, amit ugyancsak Vajthó tanár úr javaslatára vett fel.⁴

Az egyetemen a bölcsészkar angol–francia–magyar szakára jelentkezett. Apja, Atyika a jogi pálya felé terelte volna, maga a papi és az orvosi pálya irányába vonzódott, végül mégis kiváló szónoki, előadói készsége, írói adottsága terelte a bölcsészdoktorságig vezető tanulmányokhoz. A németül jól beszélő Szentkuthy ekkor már járt franciaórákra, de az angolt még az első szemeszter előtti nyáron kellett, bár alapszinten elsajátítania, ugyanis – nem kis meglepetésére – az egyetemen szinte kizárólag angolul és franciául folytak az előadások, neki jelentős lema-

radást kellett pótolnia. Az se volt kisebb meglepetés számára, hogy koedukált csoportba került, nőekkel lehetett együtt. Addigra már volt némi tapasztalata a kuplerájok „rossz nőivel”, de itt már udvarolni is lehetett, csillogtatni a nagyszerű, egyre lombosodó társalkodó tehetségét, intelligenciáját, műveltségét – mert külsőjére nem hogy büszke nem volt, hanem egyenesen szégyellte kinézetét. Harmadik tapasztalatként pedig egyetemi tanulmányai idején kezdte gasztronómiai kalandjait, mégpedig angoltanára, Yolland Arthur révén. Egy közös vendéglői vacsora során tapasztalt forradalmi újítások egyike volt, hogy evés közben lehet inni, vagy hogy vajjal együtt lehet sajtot enni. Ezekből a tapasztalatokból fejlődött ki később Szentkuthyban az ízek orgiájának élvezete, amelyre éppen a háború utáni nincstelenség idején íródott *Bezárult Európából* idézek egy szemléletes példát: „– Van itt minden, ami csak kell! Nem fogsz összeveszni az istenekkel, szépen be lehet osztani, miből eszel te az úton, miből az istenek . . . még anyámtól tanultam, hogy Kháron apónak mi a kedvenc étele: barnaleves gyűszűtésztával, egészen puhára főzve benne a májgombóc, mert nem szereti, ha kemény, mint az obulus . . . nem láttad a színházban, amint ott guggol a Styx partján, akár egy öreg kenguru? . . . a halottak vacogva állnak sorba a csónak előtt, de ő nem törődik velük, csak kanalazza, lafatyolja nagy elmerültségben a gyűszűtésztás barnalevest, pedig a tolongó halottak a legfinomabb dolgokkal kínálják . . . egy szmirnai hetéra gombafelfűjtat hozott sajtmártással, egy alexandriai eunuch fogolypecsenyét vörösborban almahabbal, az a matróz ottan: töltött kelvirágot meg spárgakrémes borjútekerceset . . . azt hiszed, evett egy falatot is belőle? semmit . . . csak a barnalevest ette meg . . . mikor elindulsz az úton, nagyon hideg lesz eleinte, neked is kell enned, jó sokat és meleget: forró feketegyökér-levest és utána ezt a böjtös, cingár kékre főtt pontyot, vagy egy kis lágytojást fészekben, parajpudingot velővel töltve . . . ez van lerajzolva nálunk a templom hátsó falán . . . ha a koldusok ránéznek és elimádkozzák a Hermés-litániát, valóságosan jóllaknak tőle, egyszer egy hónapban . . . már alig látszik a kép, mert a legyek milliói lekoptatták, szerettek volna ők is nyalakodni! a túlvilágon nagyon vigyázni kell a zsidókra, a gonosz Jewohákok és Salamalomok el akarják állni az utadat! mikor jön az első koppantott farkú démon, pászkagombóc-levesselel kell kínálni, vagy párnacsüskével varjúhájas tésztából, a csirke-

zselatint is falják kucsmagombával . . . anyám mesélte, hogy mikor a testvére meghalt, az udvart telerakták ezekkel a falnivalókkal, de egész hegyekbe, úgyhogy a szaga átfüstöljön a túlvilágba, gondolta, hogy ezek a Judizrák (a neveket nagyon pontosan kell tudni a halál ösvényein!) majd megérik az illatot, és mind idegyűlnek az udvarba, zabálnak döglésig, megfélekedeznek a testvéréről, és hagyják nyugodtan menni a mennyországba . . . hehehe: a csibrikék felibe hamis velő volt tökbélből, de azért ették, ették . . . az anyámék az ablak mögött gubódba lesték a falánk kísérteteket . . . Hermést a faunok bandája kíséri, tudod: a lélek-kalauzoló istent ezek a parázna bakkecskék, de ne félj, őket is vendégül láthatod: itt a malacaprólék és az orja, ökörfark meg szabógallér . . . még a szarvukból is tejfől lesz, ha kedvenc levesükbe belevedelhetnek . . . persze üresen nem eszik meg a disznók, de van ám rajta bevett tojás, eresztett tészta, lúdgége meg májas piskóta, patronnál ropogósabb borsótészta, Kleopátraszájnál szaftosabb tojáskocsonya . . . fertályra fordul majd a kis faunok farka a kéjtől, ha ezt beszopják, meglátod, édes lányom! és a fúriák meg erinnysek csak azért vakarták ráspolyosra annak a mafla Orestésnek a hátát, mert nem tudta mivel megkínálni őket . . . téged is meg fognak ijeszteni, záporvert, koszos nagy madárfészkekként fognak a kontyodba pottyantani, de neked mindegy az egész, mert készítettem mindent, ami ezeknek a pokolvarjaknak a legínyesebb étele: indiai borssal tüzes marhatokány, és hozzá ami gyün, a java, a metafizikás madarak imádott imbissze: vér puliszkával . . . zsírban sárgára fonnyasztott hagymára öntöttem a vért, szórtam rá majorannát, még holmi csuszákat meg galuskákat is cölöpöltem beléje, hogy annak a csavargó vérnek legyen mire támaszkodni a serpenyőben. Ha ezt megszimatolják a bűntudat sophopklés-kakadúi, hagnak utadra, ők meg nyalják a vért . . . köll is nekik ilyenkor hullá vagy Orestes!”⁵ Van azonban tarsolyunkban egy másik szemléletes jelenet is, amely az étkezés szabadságát egyenesen a lelki perverzión fogalomkörébe utasítja. *Az alázat kalendárium*a egy kurtizánnal való találkozót örökít meg, ahol az ifjú Pfistererben még a családból hozott beidegződések munkáltak, és az étkezés *mikéntjének* látványa nemcsak libidóját lohasztotta, hanem a felháborodás vulkánját is működésbe hozta benne: „Mikor a Misst utolértem egy mellékutcában, ebédelni kellett vinnem, s az ebédelés, melyet ott végignézttem, életem egyik legszatanisztikusabb

panorámája volt: először csokoládé, aztán víz, aztán dinnye, majd tíz cigaretta, sör, torta, málnaszörp, sültkrumpli. Ma sem tudom, mi volt ez: aszkézis, gurmandéria, szajha-neuraszténia, előkelőködés, külvárosi ordenáréság? Viszonyom a Miss-szel elvégre mégsem lehetett más, mint testi, és ehhez a viszonyhoz kísértetiesebb, testetlenebb prelúdiumot képzelni sem lehetett, mint ezt a holdkóros menüt. [. . .] Mikor kijöttünk a vendéglőből, már rég elfeledkeztem mindenféle szerelemről, nem láttam mást magam mellett, mint egy fiolát, melyben egymás fölött rétegződik a csokoládé, a víz, a féligemészttet dinnye meg a sör. Fogjam meg a kezét, csókoljam meg a nyakát, mikor *nincs* teste? Mert aki így eszik, az nem test. Az evés a testvériség alapja, de az evés az ellenségeskedés legbiztosabb előidézője is. Leghűségesebb szeretőmet azért hagytam ott londoni diákkoromban, mert lekaparta a szardínia héját, de hogyan kaparta le! Piszkálva, óvatosan, gyáván, precíően és álmosan: ha három idegen férfit találok az ágyában, nem bánom, de ezért meg tudtam volna ölni.”⁶ A bensőjében a trotliság és a mondénság izzó vonzásában szenvedő fiatalember ugyanebben a naplójában egy ön-ócsárló passzusban elárulja azt is, hogy tulajdonképpen a maga tehetetlensége tette elfogadhatatlanná az ifjú hölgy lezserségét, a maga társasági alkalmatlanságát vetítette rá annak közvetlenségére: „Bizánci és középkori szempontból milyen jó dolguk van a neurotikusoknak: a nagy szenteknek véres sebeket kellett ejteni magukon, hogy a szenvedést megismerjék, nekem elég egy elegáns vendéglőben elfogyasztandó ebéd: testemen ujjnyi vastagon kiül a verejték, süket leszek, váratlanul kiújuló kancsalságomtól duplán látok, torkomhoz úgy hozzáragad az étel, mint hűlő pecsétviasz a levélhez.

Azért lettem ilyen élethetetlen, mert elhibáztam egész pályafutásomat, vagy azért hibáztam el pályafutásomat, mert ilyen trotli vagyok? És talán nem lesz életemben soha más tapasztalatom, mint ez: »boldog közép-szerű nyárspolgár, tiéd az élet, tiéd minden!«⁷

Tanára, Yolland Arthur azonban nemcsak a hedonizmus vizeire kormányozta a szülői ház puritanizmusából lassan kiszakadó diákot, hanem a tizenhetedik század angol irodalma, egyebek között Ben Jonson művei irányába is. Pfisterer doktori tézisét is Ben Jonson munkáiból írta 1931-ben. Nagy ívű dolgozatot szeretett volna írni, de tudta, miként a papságot is legalább a püspökségnél kellene kezdenie, mert nem lenne

türelme végigjárni a ranglétrát, az általa elképzelt dolgozatot tanárai nem fogadnák el. „Utált hazug disszertációm: adathalmaz, ill. idézet-halmaz: az aggályosság visszataszító meddősége. Csak akkor tudok írni, ha minden szótagomat Ben Jonson egy szótagja igazolja. Filológiai haláltusa” – írta naplójában.⁸ Fel is panaszolta dilemmáját az akkor éppen Londonban tartózkodó Szerb Antalnak⁹, aki 1930. május 17-én kelt levelében így biztatta: „De azért ne félj a szakdolgozattól: írd meg olyan rosszul, ahogy csak tudod – annál jobban fog tetszeni illetékes köröknek.”¹⁰

Tanárai közül kimondottan nagy hatással volt rá Horváth János, a magyar irodalom professzora és Eckhardt Sándor, a francia nyelv tanára, akiket meg is örökített az *Orpheus*-sorozat *Fekete reneszánsz* című nagyfejezetében: a két tanár középkori teológusként, Joannes de Illyria és Eccartus de Alexandria néven vitázik egymással. Esztétikát Négyesy Lászlónál hallgatott, magyar nyelvészetet Szinnyi Józsefnél. Ez utóbbinak az előadásmódja és a finnugor összehasonlító nyelvészet szárazsága eltaszította a nyelvtantól, s emiatt angolból és franciából szakvizsgát tett és doktorált, míg magyarból „csak” doktorátust szerzett.

Iskoláztatásának végéig szüleivel lakott, ami nem kevés konfliktusra adott okot. Ezekről a nyílt súrlódásokról, vagy belső, önemésztő viharokról naplójában részletes beszámolókat olvashatunk. Többek között a következőket:

1930. november 13. reggel

Egy hisztériás este és a reggeli anyai tiráda után:

A szülők és fiúk ellentéte:

[. . .] Apám, én, anyám: három abszolút idegen. Analitikus monumentalitásban ábrázolni. Nem tudom precízen, *most* mit írok: valóságot és témát keverek. Pl. a fiú elmegy hazulról, mert nem bírja, hogy 23 éves korában is még abszolút kisfiúnak kezeljék, és mert minden lelki rezdülése, nem is beszélve a *külső* nüansz-akciókról, folyton kontrollál-tatik a szülők által.

De a fiú belátja a szülők szempontjainak jogosultságát, nagyon is megérti őket, és ez a dualizmus lesz a tragédiája: formailag, műveltsége folytán undorodik mindenféle lázadástól, és mégis egy pillanatnyi hisz-

tériában, sőt sok-sok ilyen hisztérikus pillanatban lázad szülei ellen. Élvezi – perverz önkínzással – a komédiát, apa-anya-fiú örjögő egymás-kínzását stb.

Elszökik. Érzi, hogy hálátlan, és mégis ragaszkodik *gestusa* (nem meggyőződése!) következetességéhez. A probléma alapja, hogy három ember *nem* ismeri egymást. Tipikus betegség: utálják a *diagnózt*! Ha az apa a fiúról mond valami pszichológiai jellemvonást, a fiú düh-undorból nem fogadja el, mert úgy érzi, hogy a *név* mindig drasztikus torzítás. Viszont ő is reggeltől estig megismerni, definiálni akarja apját . . .

(=szentimentális, hisztérikus, gőgös, túlnyájas, alázatos, sokat alszik, józan, kompromisszumos, dacos, önkínzóan úri és sok kispolgáriság, érzelgés, de automatikus kegyetlenségek is)

[. . .]

És ezért, olvasók, akik ezt a jegyzetemet majd olvassátok, ti is azt képzelitek, hogy apám a szabályos író-t meg-nem-értő polgár-apa. Milyen tévedés ilyen bután leegyszerűsíteni a viszonylatokat!

Tény, hogy áthidalhatatlan üresség választja el az apát a fiútól, vagyis a nem-költői karaktert a költőtől.”¹¹

Egy másik helyen, egy hasonlóan hisztérikus eseménysort dramatizáva jelenített meg naplójában:

1931. március 17.

Szüleim lesnek:

Anyám kérdi: – Nem merek szólni, mert most úgyis ideges vagy. A zsebkendő az ágyban már megint olyan volt, mint . . .

Elsötétül velem a világ. Irtózatossá elzárkózás egy pillanat alatt szüleim előtt. Önutálat, önfélelem: sötétség [. . .].

Válaszom: – Takony? . . .

Anyám: – Nem, hanem . . . olyan . . .

Én: – Nem tudok róla – (zavarban).

Anyám: – Akkor hála Istennek . . . – zavartan még sokat beszél, én truccosan nem felelek. Hülyén explicit lehetek.

Fojtó sötétség.

Ideges evés-félelmek. *Utálom* a pszichoanalitikusokat, és borzalommal tölt el *apám* fantasztikus gyűlölete-undora a pszich. iránt. Két véglet: apám – és egy zsidó pszich. anal. orvos! Szenvedek közöttük. Mindent nekem kell csinálni egyedül Istennel: nincs apa, nincs pszich., nincs Glattfelder, csak Isten és én (most itt jár körülöttem anyám – szörnyű érzés. Szégyen? Félelem? Düh? Bánat? stb.)¹²

JEGYZETEK

- ¹ Hegyi Katalin: *Szentkuthy Miklós*. Elektra Kiadóház. Budapest, 2001. 16–17. o.
- ² „S tudod-e, tudod-e kikre gondolok, mikor örök és legyőzhetetlen hűtlenségemről beszélek? Gyere, most megmutatom, melyik az én bordélyom, s kik benne az örök hetérák. Négyen vannak, figyeld az arcuk. Az első az anyám, a második az álomom, a harmadik a gyermekkorom papja, s a negyedik: hipochondriám.” (*Az alázat kalendárium*a, 153. o.)
- ³ I. m. 154. o.
- ⁴ A Szentkút nevet a vasúti menetrendből böngészte ki.
- ⁵ *Bezárult Európa*. 51–53. o.
- ⁶ *Az alázat kalendárium*a. 103. o.
- ⁷ I. m. 194. o.
- ⁸ *Fájdalmak és titkok játéka. Naplójegyzetek és naplóillusztrációk 1925–1942*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 2001. 78. o. 1930. december 14-i bejegyzés.
- ⁹ Szerb Antal 1920–1924-es naplófeljegyzéseiből tudjuk, ő maga ugyanolyan kétközben volt a szakdolgozatával, mint később Szentkuthy, s ugyanazt a megoldást választotta, mint amit fiatalabb pályatársának javasolt. L. Szerb Antal *Naplójegyzetek (1914–1943)*. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 2001
- ¹⁰ *Szerb Antal levelei Szentkuthy Miklóshoz*. Közreadja Tompa Mária. Holmi, 1994. 1.
- ¹¹ *Fájdalmak és titkok játéka. Naplójegyzetek és naplóillusztrációk 1925–1942*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 2001. 69–71. o.
- ¹² I. m. 9. o.

NAGY ZSUZSA VERSEI

MERT ÉN AKKOR ...

Mert én akkor meg akartam bolondulni,
csak hogy rólam a kín, a felelősség
levétesse; micsoda eszelősség
mondhatnátok, pedig még rágondolni

se jó, hogy ennek híján mi lett volna –
sírhattatok volna, zsvány rokonok,
rokokóban, mint a szürke szamarak,
mert így persze nektek is jutott volna

kín, felelősség, hogy viseljétek pőrén,
mint gólya a csecsemőt a csőrén,
hogy sírjatok, mert nem szerettetek nagyon,

ha nem igaz, akkor is így van, tudom,
mert kikíváncozik e vers szilajon –
olvassátok voyeurök, szabadon!

SZÍVÁTÜLTETÉS NIX!

Bárhogy lesz is, mondta csendesen a férfi,
ne cseréltesd ki a szívem, kedvesem –
hisz csak éretted dobog az, néha némi
kivétellel, s ha terpszekedsz meztelen

előttem, tán kivétel nélkül a tiéd
a szívem, a szívem, s bár nem szokás már
ilyesmit kérni, kérni, manapság, miért
ne hoznád le özvegyi fátylad rám már

nem várhatván, a síromhoz ugyanis, hogy
oda levigyem azt; könnyűimet letör
leni érted, ki téged még akkor is, ott

is örökre szeretne, ha élne; megö
lélne érte egy másik ifjú talán,
ki egy kivételt jobban szeretne már.

MÁRIA MAGDOLNA

Mária Magdolna
egész jól megvolna,
ha a bűn nem rágná
szívét, lelkét
agyonra.

De mivel a bűn
szívét, lelkét
szakadatlan rágja,
gondol egyet
s bűneit inkább
megbánja:

– Bűnöm, kicsim,
gyere ide, édes,
edd meg ezt a finom
kis ebédet!

FEMINISTA VERS

A leghíresebb ács,
kezében kalapács –
a fia megváltó,
de nem igazi, csak nevelt.

Az anyuka volt az igazi.

KECSKE ÉS BUKAREST

Egy göndör szőrű
szakállas kecske
fogta magát, s elutazott
Bukarestbe.
Odaérvén esdve kérte
Bukarestet,
hogy töltsön vele
egy-két csodálatos estet.
De mivel erre is,
arra is rest volt
Bukarest,
a kecske tán még
azóta is esdve esd.

POGÁNY MAGAMNAK HÚSVÉTRA

Volt egyszer egy Jö.
Mikor meghalt,
akkor sírtak.
De nem tartott
sokáig a sírás,
mert harmadnapra
feltámadt a Jö.

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

- Bori Imre: *Ezredéve itt* (helytörténet)
Bori Imre: *Az élet és halál Ősfája alatt* (Írások Juhász Ferenc költészetéről)
Bordás Győző: *Katonaszökevény* (regény)
Jung Károly: *Elbeszélés és éneklés* (tanulmányok)
Hajnal Virág–Papp Richárd: „*Mint leveleket a vihar . . .*” (tanulmányok)
Bozóki Antal: *Az új Európa építése. Az Európa Tanács 55 éve*
Németh István: *Hegyalja utca* (esszék)
Gerold László: *Léthuzatban* (színikritikák)
Az Újvidéki Színház harminc éve
Tari István: *Kiadó a keresztút* (versek)
Hornyik György: *Szólőindák között* (ifjúsági regény)
Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)* (tanulmány)
Purger Tibor: *A birodalom odavág* (publicisztika)
Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon* (helytörténet)

ELŐKÉSZÜLETBEN

- Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*
Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek, I.* (néprajzi gyűjtés)
Szabó Palócz Attila: *Falanszter* (drámák)
Molnár Rózsa Mária: *Cirkusz a dzsungelben* (bangladesi történetek)
Bela Duranci: *Petrik Pál* (monográfia)

TARTALOM

Bori Imre: Felkérőlevél 585

Bori Imre: A Híd hetven éve 587

Major Nándor: Igézet (novella) 590

Pap József: Még mindig a remény (vers) 593

Ács Károly: Öreg híd (vers) 595

Bányai János: Kánon és verskultúra (tanulmány) 597

Szeli István: Gondolatok a nyelvművelésről (tanulmány) 616

Vasko Popa: Farkas fattya (vers, Fehér Kálmán fordítása) 620

Juhász Ferenc: Grálkehely szigorból (vers) 622

Kalapis Zoltán: Váradi Péter „selymes” bácsi vára (tanulmány, I.) 627

Németh István: Mintha (vers) 639

Bela Duranci: Naplóból (Kartag Nándor fordítása) 641

Sava Babić: Esterházy Péter harmóniája és diszharmóniája (tanulmány, IV.)
647

B. Foky István: Visszavadtítás (regény, VI.) 654

Gömöri György versei és műfordítása 664

Richard Burns: Lányoknak és fiúknak 665

Gulyás József: Vackor (vers) 669

Kántor Lajos: Virtuális szellemi parlament (tanulmány) 675

Lászlóffy Aladár: Adjakat tollakat (vers) 680

Jódal Rózsa: Mária Magdolna töviskoszorúja (novella) 681

Török Csaba: Karomtól (Limánon) Újlakig (vers) 695

Gerold László: A periodizáció mint a folyamatosság bizonyítéka (tanulmány) 696

Tolnai Ottó: A tengeri kagyló (próza, I.) 706

Utasi Csaba: Az ezredvég rettentő ragyogása (tanulmány) 716

Vasagyi Mária: Micsoda világ! (novella) 724

Mérey Katalin: Emlékezem az elmúlt időkről . . . (novella) 728

Brasnyó István: Egy világnézet (napló) 733

Gobby Fehér Gyula: Szárnyad csapkodása hallik (novella) 745

Luko Paljetak versei (Borbély János fordítása) 754

Jung Károly: Vén Bankó „nagy fen hahottájáról” (tanulmány) 757

Böndör Pál: Egyenes T-t – mondta Auden – és görbe Q-t (vers) 775

Bordás Győző: Gólyaleves (novella) 778

Kukorelly Endre: Száz (próza) 785

Tari István: Felülírva (vers) 790

Szathmári István: A sziget (novella) 792

Ózer Ágnes: A Híd hetven évéről történész szemmel (jegyzet) 798

Faragó Kornélia: Idegen kontextusban (tanulmány) 800

Harkai Vass Éva: Versek (2003) 813
Németh Ferenc: Egy elfeledett nagybecskereki tanár (jegyzet) 816
Fekete J. József: „Egy filológus faun iskolaévei” (tanulmány) 820
Nagy Zsuzsa versei 829

MELLÉKLET

Ózer Ágnes: A látható középkor

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+32

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / F6- és felelős szerkesztő
Bori Imre. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . . .
Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGÉRT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának
Kulturális Alapprogramja, az Illyés Közalapítvány és Újvidék város
önkormányzata támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2004. május–június. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéallalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsírószámú lára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken –YU ISSN 0350–9079